มหาวงศ์

เล่ม ๓

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (คุณดิลก)

ป ม, ท จ ว, รัตน ว ป ร ๓

อธิบดีกรมอัยการ

ปีวอก พ. ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง

(ผ.ท.บ.)

มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (คุณะดิลก)
พ.ศ. ๒๔๐๓-๒๔๖๐

มหา วงศ์

เล่ม ๓

——:o:——

Mahānāma

MAHĀVAMSA

TRANSLATED INTO SIAMESE

Vol. III.

WITH A PREFACE

BY

H. R. H. PRINCE DAMRONG RAJANUBHAB

B. E. 2463.

มหาวงศ์

เล่ม ๒

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (คุณติดก)

ป ม, ท จ ว, รัตน ว ป ร ๓

อธิบดีกรมอัยการ

ปีชวด พ. ศ. ๒๔๖๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง

คำนำ

พระยาสิงหพสาครรับฉันทของเจ้าภาพงานศพมหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (วิลเลียม แอลเฟรด คุณะดิลก) อธิบดีกรมอัยการ มาแจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครว่า มีศรัทธาจะรับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุด ฯ เปนของแจกในงานพระราชทาน เพลิงศพพระยาอรรถการประสิทธิ์สักเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้.

ใน เวลา พระยาสิงหพสาคร มาขอให้เลือก เรื่อง หนังสือ นั้น เฉภาะหอพระสมุด ฯ มีหนังสือ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะแก่การที่จะพิมพ์แจกในงานศพพระยาอรรถการประสิทธิ์ อยู่เรื่อง ๑ พึ่งแปลสำเร็จพอจะพิมพ์ได้ตอน ๑ ในเวลานี้ คือเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาทวีป หนังสือเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้แปลออกจากภาษาบาฬีเปนภาษาไทยแล้ว ๓๖ ปริเฉท ฉบับหลวงนั้นกรรมการหอพระสมุด ฯ ได้ให้พิมพ์ไว้แต่ก่อนเปนสมุด ๒ เล่ม ต่อมาได้ขอแรงนักเรียนภาษาบาฬีที่มีน่าที่เกี่ยวข้องกับหอพระสมุด ฯ มีพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ เปนต้น ให้ช่วยกันแปลเรื่องมหาวงศ์ต่อมาอีก มีฉบับที่

แปลแล้วจะรวบรวมพิมพ์ได้ในครั้งนี้อีก ๒๘ ปริเฉท พอเปน เล่ม ๓ ต่อฉบับหลวงที่พิมพ์แล้วได้ เห็นว่าพระยาอรรถการประสิทธิ์เปนชาวสิงหฬโดยสกุล ถ้าพิมพ์หนังสือเรื่องมหาวงศ์จะเหมาะนักหนา พระยาสิงหฬสาครก็เห็นชอบด้วย ชี้แจงว่าหนังสือเรื่องมหาวงศ์นี้ สมาชิกในสกุลของพระยาอรรถการประสิทธิ์ก็ได้เคยแปลเปนภาษาอังกฤษ ซึ่งหอพระสมุด ฯ แนะนำให้พิมพ์หนังสือ เรื่องมหาวงศ์ ในงานศพ พระยาอรรถการประสิทธิ์ นั้นยินดีอนุโมทนาด้วย ข้าพเจ้าจึงได้ให้จัดการพิมพ์หนังสือมหาวงศ์ เล่ม ๓ นี้ให้ตามประสงค์.

บัดนี้จะกล่าวถึงเรื่องประวัติของหนังสือมหาวงศ์ พอให้ผู้ที่ยังไม่เคยทราบมาแต่ก่อนได้ทราบเปนเลาความ หนังสือมหาวงศ์นี้พระเถรในลังกาทวีปองค์ ๑ ชื่อว่าพระมหานาม ได้แต่งขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนกาลล่วงแล้วในระหว่าง ๑๐๐๒ จน ๑๐๒๐ พรรษา ฤๅถ้าจะนับเวลามาจนบัดนี้ก็ได้ ๑๔๐๐ ปีเศษ จึงเปนหนังสือซึ่งนับถือกันว่าเปนพงศาวดารอันเก่าแก่ที่สุดเรื่อง ๑

พระมหานามชี้แจงในเหตุที่จะแต่งหนังสือเรื่องนี้ว่า เดิมเรื่องพงศาวดารลังกาทวีปมีอยู่เปนภาษาสิงหฬหลายเรื่อง ท่านรวบรวมมาแต่งเปนภาษาบาฬี ความประสงค์ของพระมหานามที่แต่งหนังสือมหาวงศ์นี้ เพื่อจะเรียบเรียงเรื่องตำนานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปเปนสำคัญ หนังสือมหาวงศ์จึงมีทั้งเรื่อง

พงศาวดาร บ้านเมือง แลเรื่อง ประวัติ พระพุทธศาสนา ประกอบกัน ด้วยเหตุนี้เมื่อเปนหนังสือเก่าจึ่งเปนที่นับถือกันทั้งในทางพงศาวดาร บ้านเมืองแลในทางพระศาสนา โดยถือว่าเปนหนังสือสืบอายุพระศาสนา พระสงฆ์ซึ่งศึกษาคติตามลัทธิลังกาวงศ์ในชั้นหลังมา จึ่งพยายามเอาอย่างพระมหานามมาแต่งเรื่องพงศาวดารแลตำนานพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ เปนภาษาบาฬี ว่าเฉภาะประเทศนี้เช่นเรื่องชินกาลมาลินี ซึ่งพระรัตนปัญญาญาณแต่งที่เมืองเชียงใหม่เมื่อ พ. ศ. ๒๐๕๙ นั้นเปนต้น ก็คือเอาอย่างมาจากหนังสือมหาวงศ์นี้เอง.

หนังสือมหาวงศ์ฉบับภาษาบาฬีแต่งเปนคาถา แบ่งเรื่องเปน ๑๐๑ บริเฉท แต่ไม่ปรากฏหัวต่อบริเฉทที่ ๔๐ กับบริเฉที่ ๔๓ ว่าอยู่ตรงไหน ถ้านับจำนวนบริเฉทขาดอยู่ ๒ บริเฉท แต่ว่าเรื่องต่อติดกันดีไม่บกพร่อง จึ่งเห็นว่าเปนแต่ตกหัวต่อ เห็นจะเปนด้วยแต่งกันหลายยุคหลายคราว แลผู้แต่งมากด้วยกัน เพราะหนังสือมหาวงศ์แต่งเปนตอน ๆ มาดังนี้ คือ.

ตอนที่ ๑ พระมหานามแต่งตั้งแต่บริเฉทที่ ๑ จนจบบริเฉทที่ ๓๘ กล่าวเรื่องพงศาวดารตั้งแต่มนุษย์แรกไปแย่งยักษ์อยู่เมืองลังกา แลกล่าวถึงประวัติพระศาสนาตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระสงฆ์สาวกทำสังคายนา ๓ ครั้ง แล้วพระมหินทเถรไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เมื่อ

ครั้งพระเจ้าเทวานัมปิยดิศเปนต้นมา จนถึงแผ่นดินพระเจ้ามหาเสน เมื่อ พ. ศ. ๘๐๔ หนังสือมหาวงศ์ตอนพระมหานามแต่งจบเพียงนี้ มีผู้อื่นแต่งฎีกามหาวงศ์ตอนนี้ไว้ด้วยอีกคัมภีร์ ๑ หนังสือมหาวงศ์ที่แปลเปนภาษาไทยในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๓๙ ก็แปลเพียงตอนที่ ๑ ที่กล่าวมานี้.

ตอนที่ ๒ พระเจ้าปรักกรมพาหุมหาราช ซึ่งเสวยราชย์ในลังกาทวีปในระหว่าง พ. ศ. ๑๖๙๖ จน พ. ศ. ๑๗๒๙ มีรับสั่งให้แต่งต่ออีกบริเฉท ๑ เฉภาะบริเฉทที่ ๓๙ บริเฉทเดียว ผู้ใดแต่งหาปรากฎชื่อไม่ บริเฉทนี้พิมพ์อยู่ข้างต้นในสมุดเล่มนี้.

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่บริเฉทที่ ๔๐ จนบริเฉทที่ ๔๒ รวม ๓ บริเฉท ว่าแต่งกันหลายคน ใครแต่งแลแต่งเมื่อครั้งไรหาปรากฎไม่ ได้พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้เหมือนกัน.

ตอนที่ ๔ ตั้งแต่บริเฉทที่ ๔๓ จนบริเฉทที่ ๔๖ รวม ๔ บริเฉท ว่าพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ. ศ. ๒๒๙๐ จน พ. ศ. ๒๓๒๔ คือพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ให้มาขอพระสงฆ์สยามมีพระอุบาลีเปนต้น ไปให้อุปสมบทตั้งศาสนวงศ์ให้กลับมีในลังกาทวีป เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์นั้น มีรับสั่งให้แต่ง ผู้ที่แต่งเห็นจะเปนพระสรณังกร ซึ่งเปนที่พระสังฆราช ตอนนี้ก็พิมพ์อยู่ในสมุดเล่มนี้เหมือนกัน.

ตอนที่ ๕ ตั้งแต่บริเฉทที่ ๔๗ จนบริเฉทที่ ๙๘ รวม ๕๑ บริเฉทไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เปนของแต่งในชั้นหลัง พิมพ์อยู่ในสมุดเล่มนี้จนบริเฉทที่ ๖๔.

ตอนที่ ๖ ตั้งแต่บริเฉทที่ ๙๙ จนบริเฉทที่ ๑๐๑ รวม ๓ บริเฉท ทราบว่าพระเถรชื่อศิริสุมังคละ นายกวิทโยทัยบริเวณแต่ง มาจบเรื่องเพียงสิ้นราชวงศ์กระษัตริย์สิงหพเมื่อ พ. ศ. ๑๓๕๘ เมื่อลังกาทวีปตกเปนเมืองขึ้นของอังกฤษ หมดเรื่องมหาวงศ์เพียงเท่านั้น.

หนังสือเรื่องมหาวงศ์นี้ ได้แปลเปนภาษาต่าง ประเทศหลายภาษา ด้วยเปนหนังสือซึ่งนับถือกันมากดังกล่าวมาแล้ว หวังใจว่าการที่แปลเปนภาษาไทยคงจะจบคัมภีร์ในไม่ช้านัก กรรมการหอพระสมุด ฯ รู้สึกขอบใจเจ้าภาพงานศพพระยาอรรถการประสิทธิ์ ที่รับพิมพ์หนังสือมหาวงศ์เล่มนี้เปนอันมาก เชื่อว่าท่านทั้งปวงที่ได้สมุดเล่มนี้ไปก็คงจะอนุโมทนาด้วยทั่วกัน ดูเหมือนอาจจะกล่าวได้ว่า ถ้าพระยาอรรถการ ฯ ผู้มรณภาพสามารถจะทราบได้ก็คงจะอนุโมทนาเหมือนกัน เพราะพระยาอรรถการ ฯ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อยู่ในผู้หนึ่งซึ่งได้มีแก่ใจอุดหนุนหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครมาเปนนิจ บรรดาหนังสือลังกาอันเปนเรื่องเนื่องด้วยเมืองไทย พระยาอรรถการ ฯ เปนผู้หามาให้หอพระสมุด ฯ โดยมาก บางเรื่องเช่นหนังสือสยามูปสัม-

ปทวัตร จดหมายเหตุเรื่องพระอุบาลีไปให้อุปสมบท ฉบับเดิมเปนภาษาสิงหฬ พระยาอรรถการ ฯ ก็บริจาคทรัพย์จ้างแปลเปนภาษาอังกฤษ มาให้แก่หอพระสมุด ฯ ด้วยทราบว่าไม่มีผู้ใดในหอพระสมุด ฯ เข้าใจภาษาสิงหฬ ดังนี้เปนตัวอย่าง จึ่งเห็นว่าถ้าทราบว่าหอพระสมุด ฯ แปลหนังสือมหาวงศ์ต่อมา แลให้พิมพ์เปนของแจกในงานศพของตนก็คงจะพอใจ ที่กล่าวความเหล่านี้ไว้เพราะเห็นเปนโอกาศที่สุดซึ่งหอพระสมุด ฯ จะขอบคุณพระยาอรรถการ ฯ จึ่งอยากจะแสดงคุณไว้ให้ปรากฏ ว่าด้วยเรื่องมหาวงศ์เสร็จแล้ว แต่นี้จะกล่าวถึงประวัติพระยาอรรถการ-ประสิทธิ์ ต่อไป ข้อความที่กล่าวพระยาสิงหฬสาครน้องชายจดมาให้โดยมาก.

ประวัติพระยาอรรถการประสิทธิ์

มหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (วิลเลียม แอลเฟรด คุณะดิลก) ป, ม. ท, จ, ว. รัตน ว, ป, ร. ๓ องค์มนตรี เนติบัณฑิต อธิบดีกรมอัยการ เกิดที่บ้านมหาพัวร์ แขวงจังหวัด-แกนดี ในลังกาทวีป เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีวอก พ. ศ. ๒๔๐๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม คฤศตศก ๑๘๖๐ เปนบุตรของมุทลิยาร์ เอม. คุณะดิลก พระยาอรรถการประสิทธิ์เปน

บุตรคนใหญ่ มีน้องชายอีก ๔ คน น้องที่ ๑ คือมหาอำมาตย์ตรี พระยาสิงหพสาคร เอ. เอฟ. คุณะดิลก ผู้ช่วยอธิบดีกรมเจ้าท่าบัดนี้ น้องที่ ๒ นาย อี. ดับลยู. คุณะดิลก เปนผู้จัดการท่าเรือแลคลังสินค้าของบริษัทบีแอนด์โออยู่ที่จังหวัดสิงคโปร์ น้องที่ ๓ คือเสวกตรี พระวิรัชเวชกิจ อาร์. อี. คุณะดิลก เปนแพทย์ใหญ่ในโรงวชิรพยาบาลบัดนี้ น้องที่ ๔ นาย เอ. อาร์. คุณะดิลก ทำการเปนช่างไฟฟ้าอยู่ในกรุงลอนดอน ในพี่น้อง ๕ คนนี้ พระยาอรรถการประสิทธิ์ พระยาสิงหพสาคร พระวิรัชเวชกิจ ได้แปลงชาติเปนไทยแล้วทั้ง ๓ คน.

สกูลของพระยาอรรถการประสิทธิ์ เปนสกูลอำมาตย์สืบมาแต่โบราณกาล แลเพราะเหตุที่พระยาอรรถการประสิทธิ์เปนชาวสิงหพ บางทีจะไม่มีใครค่อยทราบประวัติแห่งสกูลมากนัก จึ่งขอเล่าประวัติพอเปนสังเขปต่อไปนี้

บิดาของพระยาอรรถการประสิทธิ์ ชื่อ เอม. คุณะดิลก ได้รับยศเปน ราชะ วาสะละ มุทิยันเซ คือยศที่เรียกกันว่า หัวน่ากรมวังครั้งลังกาทวีปยังมีกระษัตริย์ครองอยู่ ยศที่กล่าวนี้เปนยศชั้นสูงสุดซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้ตั้งชาวสิงหพ ทั่วทั้งลังกาทวีปมีจำกัดจำนวนเพียง ๒๕ คนเท่านั้น แลผู้ที่ได้รับยศที่กล่าวนี้ เมื่อเข้าประชุมในที่ประชุมสภาของรัฐบาล ต้องเหน็บกระบี่ทองคำแลใช้สายสพายทองคำสำหรับประดับเกียรติยศ ต่อมาเมื่อมุท-

ลิยาร์ เอม. คุณะดิลก ถึงแก่กรรมแล้ว เอฟ. คุณะดิลกน้องชายก็ได้รับยศนี้แทนพี่ชาย พี่น้องสองคนนี้ได้รับตำแหน่งผู้พิพากษาสันติการ (ชัสติส ออฟ ธิ ปีส) ด้วยทั้งสองคน ข้าราชการชาวสิงหพจะรับตำแหน่งนี้ได้เพียง ๑๒ คนเปนอย่างมาก มุทลิยาร์ เอม. คุณะดิลกยังมีน้องชายอีกคนหนึ่งชื่อ ดับลยู คุณะดิลก เปนผู้มีชื่อเสียงในทางหมอความแลเปนนักปราชญ์ในภาษาสังสกฤตด้วย แลลุงของพระยาอรรถการประสิทธิ์ทางฝ่ายมารดาคน ๑ ชื่อ แอล. ซี. วิชัยสิงหะ เปนนักปราชญ์ในทางภาษาบาฬี เซอร์ อาเธอร์ แฮมิลตัน คอดอน เจ้าเมืองลังกา ได้มอบให้แปลหนังสือมหาวงศ์เปนภาษาอังกฤษตอนหนึ่ง ดังได้กล่าวมาแต่ก่อน

พระยาอรรถการประสิทธิ์ได้เล่าเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนเซนต์ธอมัสที่เมืองโคลัมโบ สอบได้ชั้น เอฟ. เอ. ตามหลักสูตรมหาวิทยาลัยเมืองกาละกัตตา แล้วเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายณเมืองโคลัมโบนั้น สอบได้เปนเนติบัณฑิต เมื่อเสร็จการเล่าเรียนจึงได้ทำการเนติบัณฑิต มีรับว่าความเปนต้นอยู่ที่เมืองแกนดี อันเปนเมืองหลวงของเกาะลังกาตั้งแต่ พ. ศ. ๒๔๒๖ เปนต้นมา ในระหว่างนั้นได้รับเลือกเปนมนตรีในนคราภิบาลเมืองแกนดีเมื่อ พ. ศ. ๒๔๒๘ แล้วได้เปนตำแหน่งตุลาการนคราภิบาล (มุนิซิปัล มายิสเตรต) ด้วย.

พระยาอรรถการประสิทธิ์ แรกเข้ามาอยู่เมืองไทยในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ (ราว) พ. ศ. ๒๓๓๕ รับว่าความเชลยศักดิ์อยู่หลายปี ทำการมีชื่อเสียงขึ้นโดยลำดับ จนได้รับว่าความให้พระยอดเมืองขวางในศาลผสมข้าหลวงไทยกับฝรั่งเศสเมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๖ ช่วยกันกับหลวงดำรงธรรมสาร (มิ ธรรมาชีวะ) ด้วยกัน ๒ คน ดูเหมือนในคราวนี้ที่ทำให้ไทยพากันชอบพอพระยาอรรถการ ฯ แต่เมื่อยังปรากฏชื่อว่านายติลกีนั้นอีกเปนอันมาก ครั้นต่อมามีจำนวนความที่พระยาอรรถการ ฯ ได้ว่ามากขึ้น เหลือกำลังที่จะทำได้คนเดียวโดยสดวก จึ่งเข้ากับนายกิบบินส์เนติบัณฑิตอังกฤษตั้งเปนบริษัท เรียก "ติลกี แอนด์ กิบบินส์" ทำการทนายความต่อมา.

แรกพระยาอรรถการประสิทธิ์จะได้มีตำแหน่งในราชการนั้น ได้เปนตำแหน่งพนักงานว่าความ กรมอัยการในศาลกงซุลต่างชาติ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๙ ต่อมาอีกปี ๑ ถึง พ. ศ. ๒๔๔๐ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้รั้งราชการในตำแหน่งเจ้ากรมอัยการ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๕ ได้รั้งตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์อยู่คราว ๑ ในปีนั้นเองก็ได้เปนที่เจ้ากรมอัยการ.

พระยาอรรถการประสิทธิ์ได้สามิภักดิ์รับราชการในพระองค์ เปนผู้ที่ทรงคุ้นเคยชอบพระอัธยาศรัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัตยุบันนี้มาแต่เสด็จดำรงพระยศเปนสมเด็จพระยุพราช

เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระยาอรรถการ ฯ ขอเปลี่ยนชาติมาเปนไทย จึ่งพระราชทานสัญญาบัตรเปนที่พระอรรถการประสิทธิ์เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๓.

ในรัชกาลปัตยุบันนี้ได้พระราชทานยศเป่นอำมาตย์เอก แล้วเลื่อนเปนพระยาอรรถการประสิทธิ์เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๔ แลได้เลื่อนยศเปนมหาอำมาตย์ตรีเมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๔ ต่อมาถึง พ. ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนตำแหน่งขึ้นเปนอธิบดีกรมอัยการ แลได้รับพระราชทานพานทองในปีนั้น ต่อมาถึง พ. ศ. ๒๔๕๘ ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้เปนองค์มนตรี แล้วได้เลื่อนยศเปนมหาอำมาตย์โทเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๐.

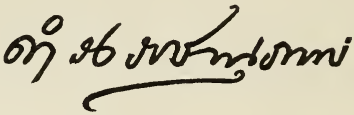
พระยาอรรถการ ฯ ได้รับราชการพิเศษนอกจากน่าที่ในกรมอัยการอีกหลายอย่าง ได้รั้งราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในกรุงเทพ ฯ คราว ๑ แลได้เปนกรรมการร่างกฎหมายหลายคราว ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์เปนบำเหน็จความชอบตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ โดยลำดับมา จนถึงชั้นสูงที่ได้ในที่สุด คือเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๑ ประถมาภรณ์ เครื่องราชอิศริยาภรณ์จุลจอมเกล้าชั้นที่ ๒ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลปัตยุบันชั้นที่ ๓ แลเหรียญที่ระฦกการพระราชพิธีต่าง ๆ.

พระยาอรรถการประสิทธิ์ได้ประกอบการต่าง ๆ อันเปนประโยชน์อื่นอีกหลายอย่าง คือเมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๖ ได้ตั้งหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ขึ้นเปนที่แรกอย่าง ๑ ได้ช่วยตั้งบริษัทสิเมนต์สยาม ๑ บริษัทพาณิชนาวีสยาม ๑ ได้เปนประธานบริษัทแตรนสปอตโมเตอร์ ๑ แลได้อยู่ในกรรมการที่จัดการบริษัทต่าง ๆ อีกหลายบริษัท คือบริษัทอู่บางกอก ๑ บริษัทรถรางไทย ๑ บริษัทรถไฟปากน้ำ ๑ บริษัทบางกอกแมนนูแฟกตูริง ๑ แลบริษัทแม่น้ำโมเตอร์โบต ๑

อนึ่งในการแข่งม้าจะหาผู้ใดในเมืองไทยนี้ชำนาญเสมอด้วยพระยาอรรถการประสิทธิ์ได้โดยยาก เพราะฉนั้นจึงได้รับเลือกให้เปนกรรมการในบางกอกสปอตสคลับมาช้านาน แต่เปนนายสนามถึง ๗ ปี มีม้าของพระยาอรรถการ ฯ ได้เข้าแข่งแทบทุกคราว เมื่อแข่งกันใน พ. ศ. ๒๔๓๖ วันหนึ่งม้าของพระยาอรรถการ ฯ ชนะทั้ง ๗ เที่ยวในวันนั้น อันเปนการไม่เคยมีของผู้ใดเหมือนมาแต่ก่อน เมื่อตั้งราชตฤณมัยสมาคมแห่งกรุงสยาม พระพระยาอรรถการ ฯ ก็ได้ช่วยจัดการด้วย จึงได้รับเลือกให้เปนประธานกรรมการของสโมสรนั้นมาจนตลอดอายุ.

พระยาอรรถการประสิทธิ์ป่วยเปนโรคอัมพาตถึงอนิจกรรมที่บ้านริมคลองเตยแขวงอำเภอบางรัก เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ. ศ. ๒๔๖๐ คำนวณอายุได้ ๕๗ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ

ราชทานโกษฐ์ศพเปนเกียรติยศ แลทรงพระกรุณาโปรดให้ปลงศพที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาสเมื่อเดือนเมษายน พ. ศ. ๒๔๖๓ สิ้นความตามประวัติของพระยาอรรถการประสิทธิ์ เพียงเท่านี้.

 สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๕ มีนาคม พ. ศ. ๒๔๖๒

สารบาน

สัตตราชกบริเฉทที่ ๓๗ น่า ๑

แผ่นดินพระยาศิริเมฆวรรณ (๕๕) ,, ๑

ศิริเมฆวรรณกุมารได้เสวยราชย์ ,, ๒

พระยาศิริเมฆวรรณเสด็จไปถามพระภิกษุสงฆ์ถึง
เรื่องที่พระบิดาทรงทำลายอาวาสสถานต่าง ๆ ,, ๒

พระยาศิริเมฆวรรณให้ปฏิสังขรณ์สถานที่ต่าง ๆ ,, ๓

พระยาศิริเมฆวรรณให้จัดการสมโภชรูปพระมหินท์
แลสถานที่ต่าง ๆ ,, ๕

พระยาศิริเมฆวรรณได้พระเกษธาตุมาแต่
เมืองกลิงคราฐ ,, ๙

พระยาศิริเมฆวรรณทิวงคต ,, ๑๑

แผ่นดินพระยาทารกเชษฐดิษย์ที่ ๒ (๕๖) ,, ๑๑

แผ่นดินพระยาพุทธทาส (๕๗) ,, ๑๒

ว่าด้วยคุณวิเศษในทางเวชศาสตร์ของพระยาพุทธทาส ,, ๑๓

พระยาพุทธทาสทรมานบุรุษผู้เปนโรคเรื้อนอันจองเวร
ต่อพระองค์ ,, ๑๗

พระยาพุทธทาสทิวงคต ,, ๒๑

แผ่นดินพระยาอุปดิษย์ (๕๘) ,, ๒๑

พระยาอุปดิษย์บำรุงพระพุทธศาสนา น่า ๒๒
พระยาอุปดิษย์ทำพิธีขอฝน „ ๒๓
พระยาอุปดิษย์ทิวงคต „ ๒๕
แผ่นดินพระยามหานาม (๕๙) „ ๒๕
ว่าด้วยพระมหานามได้ราชสมบัติ „ ๒๕
ว่าด้วยพระพุทธโฆษาบวชแลแต่งหนังสือต่าง ๆ „ ๒๖
พระยามหานามทิวงคต „ ๓๑
ทสราชกบริเฉทที่ ๓๘ „ ๓๒
แผ่นดินพระยาโสตถิเสนแลพระยาฉัตตคาหก (๖๐-๖๑) „ ๓๒
แผ่นดินพระยามิตตเสน (๖๒) „ ๓๒
แผ่นดินพระยาบัณฑุทมิฬ (๖๓) „ ๓๔
พระยาบัณฑุทมิฬมาตีได้เมืองลังกา „ ๓๔
ว่าด้วยประวัติของพระธาตุเสนกุมารซึ่งได้เปนพระราชาที่ ๖๙ „ ๓๔
พระยาบัณฑุให้กองทัพเที่ยวตามจับธาตุเสนกุมาร „ ๓๕
พระยาบัณฑุทิวงคต „ ๓๖
แผ่นดินปารินทราชแลขุททกปารินท์ (๖๔-๖๕) „ ๓๖
แผ่นดินพระยาติริตรราช (๖๖) „ ๓๗
แผ่นดินพระยาทาฐิยทมิฬ (๖๗) „ ๓๗
แผ่นดินพระยาปิฐิยทมิฬ (๖๘) „ ๓๗

แผ่นดินพระยาธาตุเสน (๖๙) น่า ๓๘
พระยาธาตุเสนปราบพวกทมิฬ „ ๓๘
พระยาธาตุเสนบำรุงบ้านเมืองแลศาสนา „ ๓๙
ว่าด้วยพระกัสสปราชบุตรคิดขบถ „ ๔๕
ว่าด้วยพระยากัสสปฆ่าพระบิดา „ ๕๐
ราชทวยทีปกบริเฉทที่ ๓๙ „ ๕๒
แผ่นดินพระยากัสสปที่ ๑ (๗๐) „ ๕๒
พระยากัสสปคิดกำจัดพระโมคคัลลานน้องต่างมารดา „ ๕๒
พระยากัสสปย้ายเมืองไปตั้งอยู่ที่สีหคิรี „ ๕๒
แผ่นดินพระยาโมคคัลลานที่ ๑ (๗๑) „ ๕๔
พระโมคคัลลานยกทัพมารบ พระยากัสสปทิวงคต
ในกลางศึก „ ๕๔
ว่าด้วยประวัติเจ้าศิลากาพ „ ๕๘
พระยาโมคคัลลานทิวงคต „ ๕๙
อัฏฐ์ราชกบริเฉทที่ ๔๑ „ ๖๑
แผ่นดินพระยาธาตุเสน (๗๒) „ ๖๑
แผ่นดินพระยากิตติเสนราช (๗๓) „ ๖๑
แผ่นดินพระยาศิวราช (๗๔) „ ๖๒
แผ่นดินพระยาอุปดิษย์ที่ ๓ (๗๕) „ ๖๒
เจ้าศิลากาพยกทัพมารบกับพระยาอุปดิษย์ „ ๖๓

พระยาอุปดิษย์ทิวงคต น่า ๖๕
แผ่นดินพระยาศิลากาพ (๗๖) ,, ๖๕
พระยาศิลากาพให้ราชบุตรไปครองประเทศราช ,, ๖๖
พระยาศิลากาพทิวงคต ,, ๖๗
แผ่นดินพระยาทาฐาปภูติ (๗๗) ,, ๖๗
พระยาทาฐาปภูติจับพระอุปดิษย์น้องชายฆ่า ,, ๖๗
พระโมคคัลลานชนช้างกับพระยาทาฐาปภูติ ,, ๖๘
พระยาทาฐาปภูติเชือดพระศอ ,, ๗๐
แผ่นดินพระยาโมคคัลลานที่ ๒ (๗๘) ,, ๗๐
พระยาโมคคัลลานทิวงคต ,, ๗๒
แผ่นดินเมฆวรรณกุมาร หรือกิตติศิริเมฆ (๗๙) ,, ๗๒
ว่าด้วยประวัติอัคคโพธิกุมารแลมหานาคกุมาร ,, ๗๓
พระมหานาคกุมารไปรับราชการอยู่ที่โรหนประเทศ ,, ๗๕
มหานาคกุมารยกทัพมารบจับพระยาศิริเมฆวรรณได้ ,, ๗๖
แผ่นดินพระยามหานาค (๘๐) ,, ๗๖
พระยามหานาคทิวงคต ,, ๗๗
ติราชกบริเฉทที่ ๔๒ ,, ๗๙
แผ่นดินพระยาอัคคโพธิที่ ๑ (๘๑) ,, ๗๙
พระยาอัคคโพธิตั้งเจ้าประเทศราชแลบำรุงพระศาสนา ,, ๘๐
พระยาอัคคโพธิทิวงคต ,, ๘๔

แผ่นดินพระยาขุททกัคคโพธิที่ ๒ (๘๒) น่า ๘๕
ว่าด้วยพระยากาลิงคราชมาทรงผนวชอยู่ที่เมืองลังกา „ ๘๕
พระยาขุททกัคคโพธิบำรุงพระศาสนา „ ๘๗
พระยาขุททกัคคโพธิทิวงคต „ ๘๙
ฉราชกบริเฉทที่ ๔๔ „ ๙๑
แผ่นดินพระยาสังฆดิสสราช (๘๓) „ ๙๑
เจ้าโรหนประเทศให้แม่ทัพชื่อโมคคัลลานมาตีกรุง
ลังกา „ ๙๒
พระเจ้าสังฆดิสสราชเสียทีศึกพาพระราชบุตรแล
อำมาตย์คน ๑ ไปบรรพชา „ ๙๔
แผ่นดินพระยาโมคคัลลาน (๘๔) „ ๙๔
พระยาโมคคัลลานตามจับพระราชาได้ให้สำเร็จโทษเสีย „ ๙๖
พระยาโมคคัลลานบำรุงพระศาสนา „ ๙๙
พระยาโมคคัลลานให้ฆ่าเจ้ามลัยราช „ ๑๐๐
อสิคาหะบุตรเจ้ามลัยราชยกทัพมารบจับพระยา
โมคคัลลานได้ „ ๑๐๑
แผ่นดินพระยาศิลาเมฆหรืออสิคาหศิลาเมฆ (๘๕) „ ๑๐๒
ศิรินาคมานพยกพลทมิฬมาตีเมืองลังกา „ ๑๐๓
พระยาศิลาเมฆบำรุงพระศาสนา „ ๑๐๔
พระยาศิลาเมฆทิวงคต „ ๑๐๕

แผ่นดินพระยาศิริสังฆโพธิที่ ๒ (๘๖) น่า ๑๐๕
พระยาเชษฐดิษย์เจ้ามลัยประเทศยกทัพมาตีกรุงลังกา „ ๑๐๖
พระยาศิริสังฆโพธิเสียทีศึกหนีไปแต่องค์เดียว „ ๑๐๗
แผ่นดินพระยาเชษฐดิษย์ครั้งที่ ๒ (๘๗) „ ๑๐๘
พระยาศิริสังฆโพธิกลับมาตีลังกาคืนได้ „ ๑๐๙
แผ่นดินพระยาศิริสังฆโพธิครั้งที่ ๒ (๘๘) „ ๑๑๑
เจ้าทาฐาสิวตีเมืองลังกาได้ „ ๑๑๒
พระยาศิริสังฆโพธิหนีไปอยู่ชมพูทวีป „ ๑๑๓
แผ่นดินพระยาทาโฐปดิษย์ (๘๙) „ ๑๑๓
สงครามระหว่างพระยาทาโฐปดิษย์แลพระยาศิริ
สังฆโพธิ „ ๑๑๓
พระยาทาโฐปดิษย์ประทุษฐร้ายพระศาสนา „ ๑๑๔
แผ่นดินพระยากัสสปที่ ๒ (๙๐) „ ๑๑๕
พระยากัสสปคิดขบถต่อพระยาทาโฐปดิษย์ „ ๑๑๕
พระยาทาโฐปดิษย์ทิวงคตในสนามรบ „ ๑๑๖
จตุราชกบริเฉทที่ ๔๕ „ ๑๑๘
พระยากัสสปบำรุงพระศาสนา „ ๑๑๘
พระยากัสสปทิวงคต „ ๑๑๙
แผ่นดินพระยาทัปปุลราช (ราชภาคิไนยโรหน) (๙๑) „ ๑๑๙
หัตถทาฐกุมารยกทัพมารบ พระยาทัปปุลหนีไปโรหน „ ๑๒๐

แผ่นดินพระยาทาโฐปดิษย์ (หัตถทาฐ) (๙๒) น่า ๑๒๑

พระยาทาโฐปดิษย์ทำการบำรุงพระศาสนาขัดกับวินัย

ถูกสงฆ์สวดคว่ำบาตร์ „ ๑๒๒

พระยาทาโฐปดิษย์ทิวงคต „ ๑๒๓

ว่าด้วยประวัติของพระยาทัปปุลระหว่างรัชกาล

พระยาทาโฐปดิษย์ „ ๑๒๓

พระยาทัปปุลทิวงคต „ ๑๓๑

ติราชกบริเฉทที่ ๔๖ „ ๑๓๓

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิที่ ๓ (ศิริสังฆโพธิ) (๙๓) „ ๑๓๓

พระยาศิริสังฆโพธิบำรุงพระศาสนา „ ๑๓๓

พระยาศิริสังฆโพธิย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่ปุลัตถิมนคร „ ๑๓๙

พระยาศิริสังฆโพธิทิวงคต „ ๑๓๙

แผ่นดินพระยาทัตตราช (๙๔) „ ๑๔๐

แผ่นดินพระยาหัตถทาฐ (๙๕) „ ๑๔๑

บริเฉทที่ ๔๗ „ ๑๔๓

แผ่นดินพระยาวัมมราช (๙๖) „ ๑๔๓

ว่าด้วยประวัติพระยามาณวัมม „ ๑๔๔

ฉราชกบริเฉทที่ ๔๘ „ ๑๕๖

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิ (๙๗) „ ๑๕๖

พระยาอัคคโพธิบำรุงบ้านเมืองแลพระศาสนา „ ๑๕๖

พระยาอัคคโพธิทิวงคต	น่า ๑๕๘
แผ่นดินพระยากัสสปที่ ๓ (๙๘)	„ ๑๕๙
แผ่นดินพระมหินท์ (๙๙)	„ ๑๖๐
แผ่นดินพระยาอัคคโพธิราชกุมารที่ ๕ (๑๐๐)	„ ๑๖๓
พระยาอัคคโพธิเกิดอริขึ้นกับพระยาอุปราช	„ ๑๖๕
พระยาอัคคโพธิทิวงคต	„ ๑๖๘
แผ่นดินพระยาขุททกัคคโพธิ (๑๐๑)	„ ๑๖๘
พระยาขุททกัคคโพธิทิวงคต	„ ๑๖๙
แผ่นดินพระมหินท์ที่ ๑ (๑๐๒)	„ ๑๖๙
ว่าด้วยประวัติพระมหินท์	„ ๑๖๙
พระทัปปุลกุมารรบกับพระมหินท์	„ ๑๗๒
พวกเจ้าประเทศราชในปราจิณทิศยกมาสมทบช่วย	
พระทัปปุล	„ ๑๗๖
พระมหินท์ยกทัพเที่ยวปราบศัตรู	„ ๑๗๘
พระมหินท์บำรุงศาสนาแลบ้านเมือง	„ ๑๗๘
ว่าด้วยประวัติพระยาอุปราช	„ ๑๘๑
พระมหินท์ทิวงคต	„ ๑๘๒
บัญจราชกบริเฉทที่ ๔๙	„ ๑๘๕
แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๒ (๑๐๓)	„ ๑๘๕
พระยาทัปปุลบำรุงพระศาสนา	„ ๑๘๖

พระยาทัปปุลทิวงคต	น่า ๑๘๙
แผ่นดินพระมหินท์ที่ ๒ (๑๐๔)	„ ๑๘๙
พระมหินท์ทิวงคต	„ ๑๙๐
แผ่นดินพระยาอัคคโพธิที่ ๕ (๑๐๕)	„ ๑๙๐
ว่าด้วยมาตุปัฏฐานธรรมของพระยาอัคคโพธิ	„ ๑๙๑
พระยาอัคคโพธิทิวงคต	„ ๑๙๔
แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๓ (๑๐๖)	„ ๑๙๔
พระยาทัปปุลบำเพ็ญญาติสงเคราะห์แลบำรุงพระศาสนา	„ ๑๙๕
พระยาทัปปุลทิวงคต	„ ๑๙๗
แผ่นดินพระยาอัคคโพธิที่ ๖ (๑๐๗)	„ ๑๙๗
พระมหินท์รบกับพระยาอัคคโพธิ	„ ๑๙๗
พระยาอัคคโพธิทิวงคต	„ ๑๙๘
เอกราชกบริเฉทที่ ๕๐.	„ ๒๐๐
แผ่นดินพระยามหาเสนราช (๑๐๘)	„ ๒๐๐
พระยาบัณฑุราชมาตีลังกาได้	„ ๒๐๒
พระยาบัณฑุราชกลับทำไมตรีกับกรุงลังกา	„ ๒๐๖
พระยามหาเสนบำเพ็ญศาสนูปถัมภก	„ ๒๑๐
พระยามหาเสนทิวงคต	„ ๒๑๔

ราชทวยทิ่ปกบริเฉทที่ ๕๑	น่า ๒๑๖
แผ่นดินพระยาเส้น (๑๐๙)	,, ๒๑๖
ว่าด้วยประวัตินางสังฆา	,, ๒๑๘
พระยาเส้นให้เตรียมทัพจะยกไปรบพระยาบัณฑุราช	,, ๒๒๑
ทัพลังกาตีได้เมืองบัณฑุราฐ	,, ๒๒๓
ว่าด้วยการศาสนาในแผ่นดินพระยาเส้นราช	,, ๒๒๖
พระยาเส้นราชทิวงคต	,, ๒๓๒
แผ่นดินพระยาอุทัยที่ ๑ (๑๑๐)	,, ๒๓๒
พระกิตตัคคโพธิราชบุตรประพฤติเปนโจร	,, ๒๓๓
พระมหินท์ยกไปปราบพระกิตตัคคโพธิ	,, ๒๓๕
พระยาอุทัยทิวงคต	,, ๒๓๘
ทวิราชกบริเฉทที่ ๕๒	,, ๒๔๐
แผ่นดินพระยากัสสปที่ ๔ (๑๑๑)	,, ๒๔๐
พระมหินท์ก่อการกำเริบ	,, ๒๔๐
พระยากัสสปบำเพ็ญศาสนูปถัมภก	,, ๒๔๑
พระยากัสสปทิวงคต	,, ๒๔๔
แผ่นดินพระยากัสสปที่ ๕ (๑๑๒)	,, ๒๔๔
พระยากัสสปบำเพ็ญศาสนูปถัมภก	,, ๒๔๕
ว่าด้วยสงครามระหว่างกรุงลังกากับโจฬรัฐ	,, ๒๕๐
พระยากัสสปทิวงคต	,, ๒๕๑

ปัญจราชกบริเฉทที่ ๕๓ น่า ๒๕๔

แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๔ (๑๑๓) „ ๒๕๔

พระยาทัปปุลทิวงคต „ ๒๕๔

แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๕ (๑๑๔) „ ๒๕๔

พระยาบัณฑุราชหนีพระยาโจฬราชมาอาศรัยอยู่ที่ลังกา „ ๒๕๕

พระยาทัปปุลทิวงคต „ ๒๕๖

แผ่นดินพระยาอุทัยที่ ๒ (๑๑๕) „ ๒๕๖

พระยาอุทัยให้จับอำมาตย์ที่หนีไปอยู่ที่ตโปวันฆ่า „ ๒๕๖

ราษฎรกำเริบเหตุด้วยฆ่าอำมาตย์ „ ๒๕๗

พระยาอุทัยไปขอขมาสงฆ์ „ ๒๕๘

พระยาอุทัยทิวงคต „ ๒๕๘

แผ่นดินพระยาเสนราชที่ ๒ (๑๑๖) „ ๒๕๘

พระยาเสนราชบำรุงพระศาสนา „ ๒๕๘

พระยาเสนราชทิวงคต „ ๒๖๐

แผ่นดินพระยาอุทัยที่ ๓ (๑๑๗) „ ๒๖๐

พระยาโจฬราชยกทัพไปตีเมืองบัณฑุราฐ „ ๒๖๑

พระยาอุทัยให้ยกทัพไปทำตอบแทนพระยาโจฬราช „ ๒๖๒

พระยาอุทัยทิวงคต „ ๒๖๒

ติราชกบริเฉทที่ ๕๔ น่า ๒๖๔

แผ่นดินพระยาเสนราชที่ ๓ (๑๑๘) ,, ๒๖๔

พระยาเสนราชทิวงคต ,, ๒๖๕

แผ่นดินพระมหินท์ที่ ๓ (๑๑๙) ,, ๒๖๕

พระยาวัลลภให้มาตีนาคทวีป ,, ๒๖๖

พระยามหินท์แลราชบริษัทบำเพ็ญศาสนูปถัมภก ,, ๒๖๗

พระยามหินท์ทิวงคต ,, ๒๗๓

แผ่นดินพระยาเสนราชที่ ๔ (๑๒๐) ,, ๒๗๓

พระยาเสนราชพระไทยเบาเกิดผิดใจกับเสนาบดี
แม่ทัพใหญ่ถึงต้องเสด็จไปอยู่โรหนประเทศ ,, ๒๗๓

พระยาเสนราชทิวงคต ,, ๒๗๕

ลังกาวิโลปบริเฉทที่ ๕๕ ,, ๒๗๖

แผ่นดินพระมหินท์ที่ ๔ (๑๒๑) ,, ๒๗๖

พวกเกราลก่อการกำเริบ ,, ๒๗๖

พระยาโจฬราชยกมาย่ำยีเกาะลังกา ,, ๒๗๘

พระกัสสปกุมารต่อสู้พระยาโจฬราช ,, ๒๗๙

ฉราชกบริเฉทที่ ๕๖ ,, ๒๘๒

แผ่นดินพระยาวิกรมพาหุ (๑๒๒) ,, ๒๘๒

พระยาวิกรมพาหุทิวงคต ,, ๒๘๓

แผ่นดินเสนาบดีกิตติ (๑๒๓) น่า ๒๘๓
แผ่นดินมหาสานกิตติ (๑๒๔) ,, ๒๘๓
แผ่นดินพระยาวิกรมบัณฑุ (๑๒๕) ,, ๒๘๓
แผ่นดินพระยาชคติบาล (๑๒๖) ,, ๒๘๔
แผ่นดินพระยาปรักกมพาหุ (๑๒๗) ,, ๒๘๕
โรหนาราติวิชัยบริเฉทที่ ๕๗ ,, ๒๘๖
แผ่นดินโลกเสนาบดี (๑๒๘) ,, ๒๘๖
ว่าด้วยประวัติแห่งกิตติกุมาร ,, ๒๘๖
โลกเสนาบดียกไปรบกับกิตติกุมาร ,, ๒๙๔
โลกเสนาบดีถึงแก่กรรม ,, ๒๙๕
เกษธาตุนายกรวบเอาโรหนประเทศไว้ได้ ,, ๒๙๕
กิตติกุมารยกไปรบกับเกษธาตุ ,, ๒๙๖
เกษธาตุตายในที่รบ ,, ๒๙๖
อนุราธปุราคมนบริเฉทที่ ๕๘ ,, ๒๙๘
สงครามในระหว่างพระวิชัยพาหุกับพระยาโจฬราช ,, ๒๙๘
พระวิชัยพาหุปราบพวกโจฬราฐ ,, ๓๐๕
สังคหกรณบริเฉทที่ ๕๙ ,, ๓๐๗
แผ่นดินพระยาวิชัยพาหุที่ ๑ (๑๒๙) ,, ๓๐๗
อทิมลัยยกมารบพระยาวิชัยพาหุ ,, ๓๐๗

พระยาวิชัยพาหุทำการสงเคราะห์ราชวงศานุวงศ์ น่า ๓๐๘
ไลกศาสนสังคหกรณบริเฉทที่ ๖๐ „ ๓๑๕
พระยาวิชัยพาหุซ่อมแซมบ้านเมืองแลบำรุงพระศาสนา „ ๓๑๕
พระยาวิชัยพาหุทำไมตรีกับพระยากัณณาฏแลพระยา
โจพราช „ ๓๑๘
พระยาโจพราชให้ทำโทษทูตลังกา „ ๓๑๙
พระยาวิชัยพาหุเตรียมทัพจะไปรบกับพระยาโจพราช „ ๓๑๙
เกิดขบถขึ้นในกองทัพพระยาวิชัยพาหุ „ ๓๒๐
พระยาวิชัยพาหุทรงบำรุงบ้านเมืองแลพระศาสนา „ ๓๒๑
พระยาวิชัยพาหุบำรุงพวกกวี „ ๓๒๕
พระยาวิชัยพาหุทิวงคต „ ๓๒๘
จตุราชจริยนิทเทสบริเฉทที่ ๖๑ „ ๓๒๙
แผ่นดินพระยาชัยพาหุที่ ๑ (๑๓๐) „ ๓๒๙
พระวิกรมพาหุยกมาชิงราชสมบัติได้ „ ๓๓๐
แผ่นดินพระยาวิกรมพาหุ (๑๓๑) „ ๓๓๑
พระมานาภรณ์ยกมารบกับพระยาวิกรมพาหุ „ ๓๓๒
วีรเทวยกมารบพระยาวิกรมพาหุ „ ๓๓๔
ว่าด้วยการจลาจลแห่งบ้านเมืองแลศาสนา „ ๓๓๖

กุมาราทิบริเฉทที่ ๖๒ น่า ๓๔๑

ว่าด้วยกาลเบื้องต้นที่พระคชพาหุจะมาบังเกิด „ ๓๔๑

พระคชพาหุประสูตรแลสมโภชพระคชพาหุ „ ๓๔๖

ว่าด้วยประวัติพระคชพาหุ „ ๓๔๙

พระมานาภรณ์ทิวงคต „ ๓๕๑

สังขนากัตถลิปุราภิคมบริเฉทที่ ๖๓ „ ๓๕๓

พระยาวิกรมพาหุทิวงคต „ ๓๕๕

แผ่นดินพระยาคชพาหุที่ ๒ (๑๓๒) „ ๓๕๕

พระกิตติศิริเมฆกับน้องชายคิดกำจัดพระยาคชพาหุ „ ๓๕๖

พระยาคชพาหุกลับสามัคคีกับพระกิตติศิริเมฆ „ ๓๕๘

ปรมัณฑลาภิคมนบริเฉทที่ ๖๔ „ ๓๖๒

สมโภชพระยาคชพาหุ „ ๓๖๔

พระยาคชพาหุดำริห์ถึงประวัติกาลแห่งโบราณ
กระษัตริย์ „ ๓๖๕

พระยาคชพาหุดำริห์จะไปเที่ยวสอดแนมในมณฑลอื่น „ ๓๗๑

พระยาคชพาหุลอบหนีไปมณฑลอื่น „ ๓๗๒

มหาวงศ์

สัตตราชกบริเฉทที่ ๓๗

แผ่นดินพระยาศิริเมฆวรรณ (๕๕) อสำาธุส่งคเมเนว ยาวชีวํ สุภาสุภํ พระยามหาเสนราชบพิตรนั้น อาศรัยเหตุที่พระองค์คบหาสมาคมด้วยพระสังฆมิตตภิกขุผู้เปนอลัชชีไม่มีละอายปราศจากการสำารวมอินทรีย์ มีจักขุนทรีย์เปนต้น เมื่อพระองค์ดำารงพระชนม์อยู่ก็ได้ทรงประพฤติกิจกรรมที่จะพึงทำา จึงได้เปนการงานที่ดีที่งามฝ่ายกองบุญกุศลราษีบ้าง ที่ชั่วร้ายลามกฝ่ายบาปอกุศลราษีบ้าง ตราบเท่ากาลทำาลายขันธ์ ก็เสด็จไปสู่ยถากรรมของพระองค์ ๆ ตสฺมา อสาธุสํสคฺคํ เหตุการณ์ดังนั้น ให้นรชนชาติหญิงชายสัตบุรุษทั้งหลายจงได้หลีกเลี่ยงเว้นเสียให้ห่างไกล อย่าได้ทำาความสมคบสมาคมด้วยทรชนคนโหดร้าย อันหาสังวรมิได้เปนอันขาด เสมือนหนึ่งบุทคลผู้ประสบอสรพิษร้ายกาจมีพิษพิลึกสพึงกลัว แล้วและหลีกตัวหลบเสียแต่ไกลโดยฉับพลันฉนั้น

นักปราชญ์ผู้มีปรีชา ก็ย่อมหยั่งรู้ว่าสิ่งนี้เปนประโยชน์แลใช่ประโยชน์ จึงได้ตั้งหน้าขวนขวายแสวงหาแต่กรรมที่เปนประโยชน์ตนแลประโยชน์ผู้อื่น ฯ ..

อหุสิ ราชา สิริเมฆวณฺโณ ตสฺส สุโต ตโต จำเดิมแต่พระยามหาเสนราชเสด็จสู่ยถากรรมไปแล้วนั้น พระราชโอรสของพระองค์ทรงพระนามว่าพระสิริเมฆวรรณ ได้เสด็จขึ้นทรงราชย์สืบลำดับกระษัตริย์ลังกาต่อมาในเมืองอนุราธปุรนั้น พระมหากระษัตริย์เจ้าพระองค์นี้จำเดิมแต่ครองกรุงลังกามา ก็ทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญทานการกุศล บริจาคพระราชทรัพย์จับจ่ายให้เปนทาน แลบูชาต่อพระพุทธศาสนา ทรงพระกิตติคุณรุ่งเรืองฦๅชาปรากฎ ชาวพระนครยกยอพระเกียรติยศเกียรติคุณว่าเสมอเหมือนด้วยพระยาสักกมันธาตุราช ผู้ทรงอำนาจใน ๑๐ ทิศก็ว่าได้

อยู่มากาลวันหนึ่ง จึ่งพระราชาธิบดีพระองค์ทรงพระดำริห์ถึงพระศาสนาอันมีอาวาสวิหารน้อยใหญ่ ซึ่งพระยามหาเสนราชพระบิดาคบบาปมิตรได้ทำลายล้างเสียให้พินาศไปมากต่อมากนักตั้งพระไทยจะใคร่ทราบเหตุการณ์สถานที่ว่ามีมากมายสักเท่าใดจึ่งได้ให้ประชุมสงฆ์ทั้งปวงสโมสรสันนิบาตกันในพระมหาวิหารแล้วพระราชาธิบดีก็เสด็จไปสู่ที่ประชุมนั้นโดยพยุหยาตรา ครั้นถึงแล้วก็เสด็จเข้าไปประทับยังที่สงฆ์สันนิบาต ถวายอภิวาทน์โดยสักกัจเคารพ ตรัสถามโดยความเอื้อเฟื้อต่อพระเถรเจ้าทั้งหลายว่าข้าแต่พระผู้เปนเจ้าทั้งหลาย สมเด็จพระบิดาของโยมได้คบพระ

สังฆมิตตภิกขุทำลายอาวาสสถาน สังฆพัสดุพุทธบูชาเสนาสน น้อยใหญ่คือเปนสิ่งดังฤๅ แลมีอยู่ในที่ดังฤๅพระเจ้าข้า

ภิกขุทั้งหลายถวายพระพรแด่พระนริศราธิบดีว่า พระบิดา ของพระองค์มีพระประสงค์จะเดาะสีมา ได้พยายามเปนมากมาย แต่ก็มิอาจทำการเดาะสีมาได้ อาศรัยเหตุที่ภิกขุทั้งหลายมีอยู่ใน ภายในสีมามากมาย ได้เร้นซ่อนอยู่ในคูหาห้องใต้ดินแลตามพื้น ชั้นโลหปราสาททั้ง ๗ ชั้นนั้น ก็แลครั้งนั้นมีมนุษย์ลามกทั้งสอง คือ โสณอำมาตย์ ๑ สังฆมิตตภิกขุ ๑ ได้ทูลแนะนำให้พระราชา มหาเสนราชเข้าพระไทยถือเอาทางผิด ได้ประพฤติกิจใช่ทางบุญ กุศล แล้วก็ให้รื้อแย่งทำลายโลหปราสาทอันมีชั้นโดยสูงถึง ๗ ชั้น พังลงทั้งองค์ปราสาทแลเครื่องอุปกรณ์ปราสาทต่างๆ เปนอันมาก แล้วให้ขนไปไว้ยังอภัยคิรีวิหาร แลได้ทำให้พระพุทธรูปของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ มีพระพุทธกกุสนธ์ เปนอาทิ อันประดิษฐานอยู่ในโรงพระมาพกในเจติยังคณะ ให้ กระจัดกระจายแตกหักเรี่ยรายไปต่าง ๆ โดยการปราศจาก วิจารณปัญญา ขอบพิตรพระราชสมภารเจ้าจงหยั่งรู้เถิด ว่าการ สมคบคนพาลอันหาปัญญามิได้นี้ย่อมสามารถอาจทำกรรมลามก เห็นปานฉนี้แล

พระยาสิริเมฆวรรณบพิตรได้ทรงฟังเรื่องราวพระสงฆ์ทูล ถวายพระพรถึงกรรมชั่วร้าย ที่พระบิดาของเธอได้ทำแล้ว ก็

ทรงสังเวชสลดพระไทยเหนื่อยหน่ายในกิริยาที่สมาคมคบหาด้วยคนพาล จึ่งมีพระโองการตรัสให้เสนาโยธามาตย์คุมช่างก่อสร้างสรรพวัตถุใหญ่น้อย ที่พระราชบิดาของพระองค์ได้ทำลายเสียให้พินาศไปนั้น จับจ่ายพระราชทรัพย์ลงบำรุงบุรณะปฏิสังขรณ์ให้พลันกลับมีปรกติดีเหมือนดุจเดิมมาทุกประการ ได้ให้ก่อปราสาทสูงตระหง่านงาม ๆ มีโลหปราสาทเปนต้น ปรากฏรุ่งเรืองงามอยู่ในเมืองสีหพราวกะว่ายูปปราสาทแห่งพระยามหาปนาทราชก็ปานกัน ได้ให้สถาปนาบริเวณสถานที่ทั่วไปทุกแห่ง แต่บรรดาที่เสียหายพินาศไปแล้วนั้นให้กลับคงคืนดีเหมือนดุจเดิมมา ทั้งเครื่องใช้สรอยพุทธบูชาของพระอารามทั้งหลายก็ได้จัดให้มีให้ประดิษฐานคงที่ไว้ดังเก่า

พระยาสิริเมฆวรรณบพิตรได้ทรงสถาปนาสังฆิกาวาส คณาวาสวิหารน้อยใหญ่ ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ได้ทำให้ปรักหักพังทำลายไปนั้นกลับคืนคงขึ้น อาศัยเหตุพระองค์ทรงพระปรีชา

พระนราธิบดีเจ้าได้ทำกิจการทั้งปวงในโชติวนารามวิหารซึ่งสมเด็จพระบิดาได้รื้อขึ้นเอาทัพสัมภารสรรพสัดุแต่พระอารามอื่นมาทำให้ผิดปรกติเดิมนั้น ก็ให้จัดสรรไปทำไว้ตามที่ที่มีมาแต่เดิมทุกประการ แลภายหลังต่อมาพระองค์ได้ทรงทราบปวัติข่าวสาสนแห่งพระมหินทเถรเจ้าผู้เปนพระพุทธชินบุตร ได้ประพฤติมาแล้วอย่างไรแต่เดิม ๆ มาในเกาะลังกานั้น ล้วนเปนประโยชน์

แก่นสารควรบูชาสักการทุกประการ พระองค์ทรงพระศรัทธาเลื่อมใสในพระคุณสมบัติแห่งพระเถรเจ้านั้นเปนอย่างยิ่ง เมื่อได้ทรงพระจินตนาการถึงพระคุณพระเถรเจ้าโดยประการเปนอันมากแล้ว ก็มีพระโองการให้ช่างหล่อรูปทองสนององค์พระเถรเจ้าไว้ ณวันสัตตมีดิถีที่ ๗ ในบุรพปักษ์แห่งเดือนบุรพกติกมาส ครั้นดิถีที่ ๘ ก็ให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในอัมพถลเจดีย์ ที่พระเถรเจ้าได้มีกำหนดสำคัญไว้ณตำบลอัมพวันนั้น

ครั้นถึงวันดิถีที่ ๙ พระมหากระษัตริย์เจ้าก็เสด็จพยุหยาตราพร้อมด้วยจาตุรงค์เสนาแลชาวแม่สนมในพนักงานชาวพระนครทั้งหลาย แลดูงามสง่าแล้วล้วนกระบวนจาตุรงค์เสนาแหนแห่ แลประหนึ่งฝูงเทพนิกายอันแห่แหนแวดล้อมจอมสวรรค์ อันเสด็จออกสู่สมรอสูรสงครามก็ปานกัน ส่วนในพระราชเรือนหลวง ให้เหลือไว้แต่นายนักงานแลคนเฝ้าที่พระราชเรือนหลวงเท่านั้น แลตรัสให้อาราธนาภิกขุสงฆ์ทั้งหลายแต่บรรดามีในเกาะลังกา ให้ไปณที่สโมสรสันนิบาตมงคลพิธีนั้นทั้งสิ้นจงสิ้นเชิง ให้เหลือไว้แต่จารบุรุษคนตรวจตราสำหรับจะพิทักษ์รักษาพระนครเท่านั้น แล้วพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญมหาทานเปนอเนกโอฬารแก่สรรพสัตว์นิกรมหาชนชาวเมืองน้อยใหญ่ทั้งหลาย ทรงทำมหกรรมการสมโภชพระมหามหินทสุวรรณปติพิมพ์ด้วยสักการมโหฬาร เหลือประมาณที่จะพึงกล่าวในที่นี้ให้ทั่วถึงได้

พระองค์ได้ทรงทำการปติการสนองคุณรับรองแหนแห่พระมหามหินทเถรเจ้า ผู้เปนวรบุตรพุทธสาวกของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า ซึ่งชาวลังกาทุกถ้วนหน้านอบน้อมนับถือว่าเปนครูผู้สั่งสอนพระสัตถุศาสนาแก่ชาวเกาะลังกาทั้งหลายนั้น เปนประหนึ่งท้าวเทวราชได้ทำการรับรอง สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าทุกประการ การตกแต่งประดับประดาพระนครตลอดมรคาให้ราบริ่น ทั้ง ๒ ฟากก็ยกขึ้นซึ่งราชวัตรฉัตรธงแขวนพวงมาลามาลัย ประดับดอกไม้พนมช่อเปนกอ ๆ เหล่า ๆ ตั้งโดรณปัก ธงฉานธงไชยผูกต้นกล้วยอ้อยห้อยบุบผามาลาวิกัติ โปรยสุมนบุบผาชาติเข้าตอกดอกไม้ ผูกเพดานห้อยย้อยด้วยประทีปชวาลาเรียงรายสว่างไสว ตั้งแต่พระนครอนุราธบุรีตราบ ๒ ฟากมรคาตลอดถึงอัมพถลเจดีย์เปรียบประดุจครั้งพระยาปัสเสนทิโกศล ได้ตกแต่งพระนคร ครั้งเชิญสมเด็จพระพุทธองค์ให้เสด็จพระพุทธดำเนินแต่พระนครไพศาลีมาโดยลำดับ จนถึงพระนครสาวัตถีครั้งกระนั้นก็ปานกัน

ถึงครั้งที่พระราชาธรรมาโศกได้ตกแต่งการรับพระโมคคลีบุตรติสสเถร ได้ทรงประดับมรคาอันรื่นรมย์ โปรยปรายพระราชทรัพย์หว่านลงบูชาแก่พระมหาเถรโมคคลีบุตรเจ้า ครั้งกระนั้นก็ดุจเดียวกัน

สมเด็จพระสิริเมฆวรรณบพิตร พระองค์ทรงพระราช

ศรัทธาบำเพ็ญมหาทาน ในการเมื่อฉลองพระรูปพระมหินทเถรเจ้าครั้งนั้นเปนอเนกบูชา พระองค์บำเพ็ญทานการกุศลแก่ฝูงชนทุกถ้วนหน้า ตลอดชนกำพร้าอนาถายาจกวณิพกทั้งปวง

ส่วนสมณบริขารจตุปัจจัยไทยทานที่จะถวายเจ้ากูสงฆ์ทั้งหลายก็เหลือที่จะคณนานับ ล้วนวัตถุบริขารภัณฑ์อันมีค่าต่างอย่าง ให้เปนที่ชื่นชมพอใจแก่สงฆ์ปติคาหกทั้งหลายถ้วนทั่วกัน

ฝ่ายฝูงมหาชนชาวพระนครก็พากันมาสโมสรมั่วสุมกันเปนหมู่เหล่า แล้วต่างพูดกันว่าชาวเจ้าทั้งหลายจงดูเถิด เมื่อครั้งพระมหามหินทเถรเจ้าเสด็จมา การตกแต่งประดับประดาแหนแห่รับรองครั้งนั้นก็เหมือนกัน กับคราวพระรูปปติมาแห่งพระเถรเจ้าเสด็จมานี้ก็เหมือนกัน แล้วก็พากันเชิญพระเถรปติมาไปด้วยทั้งเครื่องสักการบูชาแหนแห่เปนขนัดกันไปเปนยศอย่าง ๆ ประเสริฐ

ฝ่ายพระเถรปติมาเจ้าก็สำแดงปาฏิหารเสด็จลงมาจากเสลบรรพตเอง ดำเนินไปในเบื้องหน้ากระบวนแห่ทั้งหลาย ฝ่ายภิกขุสงฆ์ทั้งหลายก็ตามแวดล้อมไปโดยรอบคอบ

เมื่อพระสุวรรณเถรพิมพ์เจ้าได้เสด็จถึงท่ามกลางย่านแม่น้ำขีรสาครนั้น แลเล่ห์ประหนึ่งว่าแวดล้อมแล้วด้วยสัญญาราค คือน้ำย้อมอันชูสี (หรือนัยหนึ่งว่าสัญญาฆนอันห้อมล้อมด้วยหมู่เมฆอันทรงรัศมี) คือ พระเถรพิมพ์เจ้างามมีสีโสภาประหนึ่งว่าเขาพระเมรุทองก็ปานกัน พระราชาเจ้าได้จัดกระบวนแห่แปรองค์

พระเถรพิมพ์เจ้าให้ปรากฏแก่มหาชน ประหนึ่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนายกเจ้าครั้งเสด็จพระนครไพศาลี แลทรงสำแดงพระสุตตันตเทศนาเหมือนดังนั้นแท้

สมเด็จพระเจ้ากรุงลังกานราศภ ได้ปรารภมหกรรมการสมโภชพระเถรพิมพ์เจ้า ด้วยสักการเครื่องบูชาแหนแห่โดยประการอย่างนี้เปนลำดับมา พอกระบวนหน้าถึงพระทวารพระนครด้านฝ่ายปาจิณทิศ ก็พอล่วงเวลาเข้าสายัณตวันเย็นยอแสงกระบวนแห่ก็เข้าไปถึงวิหารอันเรียกว่าสุทธิยากรหรือโส่ตถิยากรแล้ว สมเด็จพระนราธิบดีก็ให้เชิญพระพิมพ์รูปพระชิโนรสเจ้าประดิษฐานอยู่ณวิหารนั้น ๓ วัน แล้วประดับประดาตกแต่งพระนครให้งามเฉิดฉัน มีการมหกรรมสมโภชอันคล้ายคล้ายกันกับวันที่สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จสู่กรุงราชคฤห์มหานครฉนั้น ครั้นวันที่คำรบ ๑๒ ก็ให้เชิญพระปติมาเจ้านั้นให้เสด็จออกจากพระวิหารโส่ตถิยากร แล้วจัดการสมโภชทำมหกรรมมีงานพิธีการตามทางแต่แม่น้ำมาในเมืองแล้ว จึงได้แห่ไปสู่พระมหาวิหารเชิญประดิษฐานไว้ในลานพระโพธิยังคณเจดีย์ครบไตรมาส มีการฉลองสมโภชด้วยนานาวิธีดังที่ได้ทำมาแล้วในพระนครนั้น

แล้วบรมกระษัตริย์ตรัสให้สร้างพระพิมพ์นิเวศน์ในมุมกำแพงด้านบุรพทักษิณทิศ ใกล้ชิดกับพระตำหนัก สมเด็จพระนราธิบดี

ผู้ทรงพระปฤชาตรัสให้สร้างพระปติมาทั้งหลายแล้วด้วยอิฐอิกเปน อันมาก ให้ประดิษฐานไว้ในพระวิหารนั้น กับทั้งพระรูปพระมหามหินทเถรเจ้าแล้ว ทรงตั้งอารักขาให้มีการพิทักษ์รักษาด้วยบูชาสักการมิได้ขาด ให้จัดเครื่องอุปการอาวาสให้จับจ่ายได้ชั่วตลอดปี โดยพระราชนิยมอย่างนี้แล้ว พระราชาเจ้าทรงตั้งเปนอาณาไว้สำหรับพระพิมพ์เจ้านั้น การนั้นก็เปนวงศ์ประเพณีมาในลังกาทวีป พิธีเช่นนั้นก็ได้รักษากันมาโดยระเบียบเรียบร้อยมิได้เสื่อมสูญตราบเท่าทุกวันมา

ครั้นเมื่อถึงวันปวารณา บรมกระษัตริย์ก็ให้เชิญพระเถรพิมพ์เจ้านั้น แหนแห่ออกจากพระนครไปสู่พระวิหาร กระทำการบูชาในวันเตรสมีดิถีที่ ๑๓ ค่ำแห่งปักษ์ เปนพระราชนิยมทุก ๆ ปีมา

อนึ่ง พระยาสิริเมฆวรรณ บพิตร พระองค์ ทรง บำเพ็ญ กุศล โปรดให้ทำไพรทีศาลา แลกำแพงแก้วอันงามน่าพึงชมไว้รักษาเชิงพระโพธิพฤกษ์ในอภัยวิหาร แลติสสวิหาร แลวสภวิหาร

ในปีที่ ๗ แห่งรัชกาลของพระองค์นั้น มีนางพราหมณีผู้หนึ่งได้เชิญ เอา พระ ทาฐาธาตุของ สมเด็จพระ มุนีเจ้า มาแต่เมืองกลิงคราฐมาถวายแด่พระเจ้ากรุงลังกา บรมกระษัตริย์ก็ได้รับไว้ซึ่งพระทาฐาธาตุเจ้านั้น อันพระอาจารย์เจ้าได้กล่าวพิสดารไว้แล้วในคัมภีร์พระทาฐาธาตุวงศ์นั้น[๑]

---

๑ ต่อนี้น่าจะนำพระธาตุวงศ์มาแทรก

พระองค์ได้ทรงทำสักการเครื่องนับถือบูชาอันอุดมโดยเคารพเปนอเนกประการ แล้วเชิญพระทาฐาธาตุนั้นให้ประดิษฐานไว้ในกล่องแก้วผลึกอันบริสุทธิ์สอาดงาม ซึ่งเปนราชพัสดุพระเจ้าเทวานํบียดิษย์ได้ให้ทำไว้แต่ครั้งนั้น แล้วสมเด็จพระมหิบดีได้ให้นายช่างสร้างเรือนพระธรรมจักรขึ้นหลังหนึ่ง จำเดิมแต่นั้นมาก็ได้ประดิษฐานพระทาฐาธาตุเจ้าในเรือนพระธรรมจักรนั้น เรือนนั้นครั้นต่อมาชาวพระนครพากันร้องเรียกว่า เรือนพระทาฐาธาตุเจ้าแล

พระราชาเจ้ามีพระกมลหฤทัยอันเต็มด้วยพระราชศรัทธาได้สละพระราชทรัพย์แสนกระษาปณ์สำหรับการนวกรรมเรือนพระทาฐาธาตุเจ้า แล้วโปรดให้มีการฉลองสมโภชเปนมโหฬารอดิเรกยิ่งนัก แล้วพระองค์มีพระราชนิยมไว้ว่า เมื่อบรรจบครบปีแต่พระทาฐาธาตุเจ้าได้ประดิษฐานมาในลังกาทวีป ก็ให้เชิญพระทาฐาธาตุเจ้านั้นไปสู่อภัยมหาวิหาร ทำการพิธีบูชาทุก ๆ ปีเปนประเพณีมา

สมเด็จพระนราธิบดีเจ้าได้ทรงพระศรัทธาบำเพ็ญการพระกุศลสร้างพระวิหารทั้งหลายถึง ๑๘ พระวิหาร เพื่อประโยชน์ความศุขแก่สรรพสัตว์ในทางสวรรค์แลพระนฤพาน แลสร้างวาปีวิหารอันประดิษฐานอยู่แทบฝั่งแม่น้ำด้วย พระราชาเจ้าได้ทรงบำเพ็ญบุญโกษฐาสทั้งหลาย มีโพธิพฤกษ์บูชาเปนอาทิจะนับจะประมาณ

มิได้ พระองค์ดำรงราชย์อยู่ได้ ๒๘ พรรษา ก็เสด็จสู่ยถาคติตามพระกุศลสมภารที่มีมา

แผ่นดินพระยาทารกเชฐดิษย์ (ทุติยเชฐดิษย์) (๕๖)

ทารโก เชฏฺฐติสฺโส ภาตา ตสฺส กนิฏฺฐโก ครั้น พระยา สิริ เมฆวรรณ ดิษย์ ทิวงคต ล่วงไป แล้ว ลำดับนั้นมุขมนตรีชีพราหมณ์ชาวพระนครทั้งหลายจึ่งพร้อมกันอัญเชิญพระราชกุมาร พระนามว่า ทารกเชษฐดิษย์ ผู้เปนพระกนิษฐภาดาของพระยาสิริเมฆวรรณนั้น ให้ขึ้นครองราชสมบัติ ยกเสวตฉัตรสืบกระษัตริย์ลังกา พระยาเชษฐดิษย์นี้ พระองค์ทรงพระปรีชาได้ศึกษาศิลปศาสตร์เรียกว่าทันตสิปปะ คือหัตถกรรมช่างสลักงา พระองค์ได้ราชสมบัติแล้วมิช้าก็ได้ทรงประกอบกิจการอันเปนงานจิตรกรรมที่บุคคลทำได้ด้วยยาก ได้สั่งสอนชาวพระนครเปนอันมาก ให้ศึกษาสิปายตนะ คือการงานอันเปนบ่อเกิดแห่งศิลปะมีทันตสิปปะเปนอาทิ พระองค์ได้รับ ๆ สั่งสมเด็จพระบิดามหาเสนราชไว้ให้ทำรูปพระโพธิสัตว์ ก็ได้ทรงสร้างรูปนั้นอย่างงดงามน่าพึงชม พระองค์ได้ทำตามพระบัญชาของพระบิดาแล้ว คือได้ทำที่ไว้รูปแลบัลลังก์แลฉัตรทั้งรัตนมณฑปอันขจิตรไปด้วยงา การงานของพระองค์ในที่ต่าง ๆ เหล่านั้นก็ได้สำเร็จเสร็จไปเปนอันดี พระองค์ได้ทรงขวนขวายราชกิจทั้งหลายนั้น แลได้ทรงโอวาทานุสาสน์สั่งสอนประชากรชาวลังกาอยู่ตลอด ๙ พรรษา ได้บำเพ็ญบุญกุศลเพิ่มพระสมภารมีประการ

เปนอเนกแล้วก็เสด็จสู่ยถากรรม ฯ

แผ่นดินพระยาพุทธทาสกุมาร

พุทฺธทาโส ตโต ตสฺส ปุตฺโต อาสิ มหีปติ

(๕๗) เมื่อพระยาเชษฐดิษย์เสด็จทิวงคตแล้ว มุขมนตรีชีพราหมณ์ชาวลังกาทั้งหลายก็ถวายอภิเษกพระราชกุมาร ทรงพระนามว่าพุทธทาส เปนพระราชบุตรแห่งพระยาเชษฐดิษย์ให้ขึ้นสถิตย์ราชบัลลังก์ ยกเสวตฉัตรเสวยศิริราชสมบัติลังกาสืบกระษัตริย์มา พระราชาเจ้าองค์นี้ทรงคุณสมบัติคือเปนบ่อเกิดแห่งพระคุณทั้งหลายดุจมหาสมุทอันเปนที่เกิดแห่งสรรพรัตนทั้งปวง ได้ทรงขวนขวายพิทักษ์รักษาให้ชาวพระนครตลอดเกาะลังกา ได้ประสบศุขสำราญด้วยประโยคพยายามของพระองค์ทุกประการ พระนครของพระองค์ก็มั่งคั่งสถุงคารปานประหนึ่งเมืองอาฬกมัณฑาของท้าวเวสสวัณฉนั้น พระองค์ทรงคุณ คือทรงบุญทรงพระปัญญาสามารถ มีน้ำพระไทยเปนห้วงพระกรุณาบริสุทธิ์สอาด ดำรงอยู่ด้วยทศพิธราชธรรมทั้งหลาย เพลาเมื่อเสด็จสู่โรงพินิจฉัยสภา ก็ได้สลัดอคติทั้ง ๔ เสียแล้ว ทรงพิพากษาอรรถคดีโดยยศโดยธรรม เมื่อกล่าวโดยทางสังคหวัตถุเล่าพระองค์ได้สงเคราะห์ฝูงชนด้วยสังคหะ ๔ ประการ พระองค์ได้แสดงพระราชจริยาพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ให้ชาวเมืองได้เห็นต่อตาประหนึ่งว่าเปนพระบิดาของบุตรทั้งหลาย พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้มีพระหฤทัยรักใคร่เอนดูในฝูงชนทั้งหลาย ได้สงเคราะห์

คนกำพร้าอนาถาทุคตเชิญใจ ด้วยการจ่ายพระราชทรัพย์ให้อิ่มเอิบเต็มอกเต็มใจ พระองค์ทรงปกครองทรัพย์สมบัติทั้งชีวิตรของคนเหล่านั้นให้เปนศุขสำราญ พระองค์สงเคราะห์คนดีทั้งหลาย คนร้ายก็คอยข่มขี่ทรมานไว้ คราวป่วยไข้ก็ได้สงเคราะห์พระราชทานหยูกยาอันเปนเวชกรรม

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเจ้าได้เสด็จ ทรงช้าง พระที่นั่งประทับเหนือคอช้างมงคลหัตถี ทรงตั้งพระไทยจะไปสรงน้ำที่ท่าดิสสวาปี เมื่อเสด็จไปกลางทางได้ทอดพระเนตรเห็นพระยานาคตัวหนึ่ง ท้องเปนโรคกลิ้งเกลือก[๑] อยู่ที่หัวปลวกข้างปุตตภาควิหาร[๒] พอพระราชาเสด็จมาก็ทำอาการนอนหงายท้อง เพื่อแสดงให้พระองค์เห็นโรคว่าเปนฝีที่ท้อง พระองค์ทรงดำริห์ว่าพระยานาคตัวนี้จะให้อาตมาตรวจโรค จึ่งเสด็จลงจากพระยาช้างเสด็จเข้าไปใกล้พระยานาคตรัสว่า พระยานาคทำไมจึ่งไม่ไปไหน ท่านมีเหตุผลเปนอย่างไร เรามาเพื่อจะใคร่รู้ ได้ยินว่าท่านเคยมีเดชมากมายบันดาลโกรธก็รวดเร็ว เพราะเหตุนั้นการงานที่ถูกตัวท่านเราจึ่งไม่อาจจะทำให้ท่าน ถ้าท่านไม่ให้พิษถูกต้องเราแล้ว เราก็อาจจะทำได้ ก็เปนการสมควรอย่างไรที่เราจะพึงทำมิอยู่เล่า

เมื่อพระราชาตรัสดังนี้แล้ว พระยานาคก็ลดพังพานเสียแล้ว

---

๑ กุจฺฉิโรคสมชฺชิตํ สี. เปนกุจฺฉิโรคสมปฺปีตํ

๒ สี. เปนปุตฺตาภยวิหาร

เลื้อยเลื้อยเข้าไปนอนซุกอยู่ในปล่อง พระราชาก็เสด็จเข้าไปใกล้ แล้วย่อเข่าลงจับพระแสงผ่าท้องพระยานาคนั้น ฉากเอาโทษร้ายออกมาแล้วทำยาอุดมใส่ให้ พระยานาคก็ได้ศุขสบายในทันใดนั้น พระองค์ก็ตรัสชื่นชมพระองค์เองว่า "ความที่เรามีกรุณามากนี้ ถึงแม้ว่าดิรัจฉานทั้งหลายก็ยังรู้จักได้ดี ราชสมบัตินี้เราได้ปกครองแล้วสำเร็จผล" ฝ่ายพระยานาคครั้นเห็นว่าตนได้ศุขสบายจึ่งได้ถวายแก้วมณีอันมีค่าของตนนั้นบูชาพระราชาเจ้า ๆ ก็ได้ตรัสให้นายช่างสลักศิลาสร้างเปนองค์พระสัมพุทธปฏิมา แล้วให้เอาแก้วมณีอันมีค่านั้นฝังเปนพระเนตร ให้เชิญประดิษฐานไว้ในพระอภัยวิหาร

ครั้งนั้นยังมีภิกขุรูปหนึ่งไปเที่ยวภิกขาจารในบ้านฤสวัฏฐิก ได้ข้าวสุกมาแล้วเธอจึ่งเที่ยวต่อไปเพื่อแสวงหาน้ำนม ครั้นได้น้ำนมแล้ว น้ำนมนั้นมีตัวสัตว์ได้ฉันเข้าไปในท้อง ตัวสัตว์ทั้งหลายก็พากันเกิดแผ่ซ่านอยู่ ได้พากันไช้ท้องภิกขุนั้น ภิกขุนั้นจึ่งเข้าไปเฝ้าพระราชาทูลประพฤติเหตุนั้น พระราชาก็ตรัสว่าได้เกิดเปนหลาวเสียดแทงขึ้นแล้ว ท่านได้ไปหาอาหารมาแต่ไหนเล่า ภิกขุนั้นทูลว่า อาตมภาพไปบิณฑบาตในบ้านฤสวัฏฐิกคาม แล้วฉันโภชนาด้วยน้ำนม พระราชาเจ้าก็ทรงทราบว่า น้ำนมที่เธอฉันนั้นมีตัวสัตว์

ครั้งนั้นยังมีม้าตัวหนึ่งที่ต้องรักษาโรคเจาะขมองหรือเจาะ

เส้นเลือด พระราชาก็ได้ให้เจาะหัวม้านั้นถือเอาโลหิตออกมาแล้ว ให้พระสมณะดื่มฉัน ตรัสว่าท่านจะหายโรคในครู่เดียว พระสมณะครั้นฉันแล้วทราบว่า ยานั้นเปนโลหิตม้าก็อาเจียนออกมาตัวสัตว์เล็ก ๆ ทั้งหลายก็ติดโลหิตออกมา พระราชาก็ตรัสให้ภิกขุนั้นทราบ ได้รับความยินดีของพระองค์ว่าตัวสัตว์ออกมา พระสมณะแต่ม้าก็ได้หายโรคคงชีวิตรเพราะการรักษาด้วยมีดเล่มเดียวเท่านั้น เวชกรรมของพระองค์เปนการชอบน่าอัศจรรย์ดังนี้

ครั้งนั้นมีบุรุษกินน้ำไม่รู้จักไข่ปลาไหล ได้กลืนเข้าไป ครั้นแล้วมันก็เกิดเปนปลาไหลอยู่ในท้อง ได้ตอดลำไส้ ชายนั้นได้ทนทุกขเวทนาเบียดเบียน จึ่งมาทูลเหตุแก่พระราชาเรื่องโรคในท้องนั้น พระองค์ตรัสซักถามเหตุการณ์แล้ว ก็ทรงทราบได้ว่ามีงูอยู่ในลำไส้ใหญ่ กำหนดได้ ๗ วันล่วงมาแล้ว จึ่งตรัสให้ชายนั้นอาบน้ำชำระกายเสียให้ดี แล้วลูบไล้เครื่องหาต่าง ๆ แล้วให้นอนเหนือที่นอนให้สบาย จำเดิมแต่ให้นอนให้อ้าปากถ่างด้วยมุขันติก ไว้จนหลับแล้ว ให้เอาเบ็ดเกี่ยวชิ้นเนื้อผูกเชือกหย่อนไว้ในมุขันติก สัตว์นั้นก็ออกมาได้กลิ่นเนื้อจึ่งตอดเอาแล้วก็จะกลับเข้าสู่ท้องตามเดิม พระองค์ก็ให้ค่อย ๆ ชักเชือกคร่าออกมาปล่อยลงไปในน้ำ (บุรุษนั้นก็พ้นหาย) คำอธิบายนี้พระราชาจึ่งตรัสต่อไปว่าแพทย์พิเศษครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นฤๅชื่อเรียกกันว่าหมอชีวกโกมารภัจ ได้ทำการแพทย์รักษาสัตว์โรคลำบากยาก

เย็นปานใด หมอชีวกนั้นก็ได้ทำเช่นนี้เหมือนกัน เปนกรรมเช่นเดียวกันโดยหาสงสัยมิได้ คือ ได้ทำโดยเอื้อเฟื้อทุกประการ ก็การที่เรามีน้ำใจเปนไทยคือความกรุณานี้ ได้ชื่อว่าเปนบุญของเราอย่างน่าอัศจรรย์ อิกประการหนึ่งพระราชาได้รักษาหญิงจัณฑาลคนหนึ่งในบ้านเหลลาคาม นางนั้นมีครรภ์หลง พระราชาก็ได้รักษาให้มีความศุขถึง ๗ ครั้ง แลยังมีภิกขุรูปหนึ่งอาพาธลมกำเริบเสียดในชายโครง พระราชาเจ้าก็ได้รักษาให้หายโดยพระสติปัญญาของพระองค์

ยังมีชายคนหนึ่งได้ดื่มน้ำมีไข่กบ ไข่กบนั้นได้ไหลพลัดล่วงเข้าไปในรูจมูก เลยเข้าไปในขมอง ครั้นแล้วภายหลังแตกออกเปนตัวลูกกบแล้ว มันใหญ่ขึ้นในขมอง ครั้นเพลาฝนตั้งตกมาลูกกบนั้นมันโดดดิ้นไปมาบนขมอง มานพนั้นได้ไปเฝ้าทูลอาการนั้นแก่พระราชา พระราชาก็ได้ผ่าขมองนำเอาตัวกบออกมาเสียแล้ว ก็ประกับกระโหลกศีร์ษะทำให้ดีเปนปรกติในขณะนั้นเอง

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ได้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวเกาะลังกาทั้งหลาย คือให้สร้างแพทย์ศาลาแล้วโปรดให้มีแพทย์ประจำโรงหมอนั้น พระองค์ได้แต่งแพทยศาสตร์ทั้งปวงรวบรวมเข้าเปนคัมภีร์เรียกสารัตถสังเคราะห์ แล้วให้แพทย์แต่ละคน ๆ ได้ประจำอยู่ในตำบลแห่งละ ๑๐ หมู่บ้าน แล้วพระราชทานไร่นาตำบลละ ๒๐ ไร่ให้แก่แพทย์ทั้งหลายได้อาศรัยเลี้ยงชีพ แล้วทรง

จัดหมอช้าง หมอม้า หมอพลเสนาทั้งหลายด้วย แลได้สร้างศาลาในที่ต่าง ๆ ใกล้หนทางใหญ่ สำหรับคนง่อยเปลี้ยเสียตาทั้งหลาย ให้มีพร้อมทั้งของกินของใช้

ส่วนราชธรรมจริยาก็ทรงฟังพระสัทธรรมเทศนา แลทรงทำสักการเคารพบูชาพระธรรมภาณกผู้สำแดงธรรมทั้งหลาย แล้วตั้งไว้ซึ่งธรรมภาณกวัตร[๑] ในที่ต่าง ๆ พระองค์ผู้ทรงพระมหากรุณาได้โปรดให้นำสัตตวิตติ[๒] แต่ผ้าสาฎกันตร เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นชนทุคตเข็ญใจ ก็ได้โปรดปล่อยให้พ้นจากทุกข์ยาก

อยู่มาวันหนึ่งพระราชาเจ้าได้ทรงเครื่องสำหรับกระษัตริย์แล้วเสด็จแวดล้อมด้วยเสนาข้าราชการปานประหนึ่งท้าววาศพอันแวดล้อมแล้วด้วยฝูงเทพนิกรทั้งหลาย

ยังมีชายกุฎฐีผู้หนึ่งซึ่งเปนคนจองเวรกับพระองค์มาแต่ในระหว่างภพเปนลำดับ ครั้นได้เห็นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาถึงมรคาอันสง่างาม ประกอบด้วยศิริราชรุ่งเรืองอยู่ด้วยราชฤทธิ์ก็บันดาลโกรธ จึ่งได้ทุบแผ่นดินด้วยมือ แล้วก็โบยแผ่นดินด้วยไม้เท้าที่ถืออีกซ้ำ แล้วยังซ้ำบริภาษเพ้ยด่าทอด้วยคำหยาบคายต่าง ๆ

---

๑ ลังกาเปนธรรมภาณกวัฏฏ ที่จะเปลี่ยนวารกัน

๒ เปน สตฺถวฏฺฏิ ก็มี สตฺตวฏฺฐิ ก็มี เดาว่า แต่งพระองค์ปลอมอย่างเพศชาวเมืองจะนุ่งชักพกหรือเหน็บชาย หรือพื้นเตี่ยว ตามเพศ

พระราชาเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นอาการอันวิปริตผิดแปลกดังนี้แต่ที่ยังไกล จึ่งทรงพระดำริห์ว่าอาตมานี้รฦกจำไม่ได้เลยว่าสิ่งที่ไม่เปนที่รักที่ไคร่ไม่พึงใจแห่งสัตว์จำพวกใด ว่าได้เคยทำมาแล้ว

อยํ ชาตุ บุคคลผู้นี้ชรอยว่าจักจองเวรไว้ในบุรพชาติแน่แท้แล้ว อาตมาจักระงับดับเวรเสียเถิด ทรงดำริห์ฉนี้แล้วจึ่งตรัสสั่งให้ราชบุรุษผู้โดยเสด็จในที่ใกล้ว่า เจ้าจงไปพินิจพิจารณาดูบุรุษกุฎฐิคนโน้นให้รู้ดีร้ายที่เถิด สมิบัฐราชบุรุษได้รับสั่งแล้วก็ไปถึงเข้านั่งใกล้บุรุษกุฎฐินั้น ทีประหนึ่งว่าเปนสหายแล้วจึ่งมีวาจาถามว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ได้มีความแค้นขัดนี้มีเหตุผลเปนประการใดหรือเราไคร่แจ้ง ชายกุฎฐินั้นจึ่งบอกอุบัติเหตุว่าพระยาพุทธทาสองค์นี้เปนทาสของเราอยู่แต่ก่อน ครั้นบุญกรรมนำผลให้เปนพระยามาดูถูกดูหมิ่นเราเหลือเกินนัก บังอาจขี่ช้างเดินไปข้างหน้าเราได้ เราจักตอบแทนให้จงได้ ยับยั้งไว้รอไปสักสองสามวันเท่านั้น ถ้าหากว่าพระพุทธทาสจะมาถึงเงื้อมมือเราเมื่อไร เราก็จักทำความข่มขู่อย่างนายกับบ่าวทุกประการ ถ้าหากเธอจะไม่ตกไปถึงเรา ๆ ก็จักฆ่าเอาเลือดคอดื่มกินให้จงได้โดยเที่ยงแท้เราจักได้พบปะในกาลไม่สู้ช้าเลย

ฝ่ายสมิบัฐราชบุรุษครั้นได้ทราบความตลอดแล้ว ก็แคล้วคลาศเข้าไปเฝ้าพระราชาทูลประพฤติเหตุนั้นให้ทรงทราบทุก

ประการ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจึ่งทรงพระวินิจฉัยเด็ดขาดด้วยพระองค์เองว่า กุฏฐิบุรุษนี้เปนคนชาติเวรของเรา แล้วพระองค์ปราถนาจะบันเทาเวรนั้นเสียด้วยพระอุบาย ให้เปนการสมควรแก่เวรที่จะยุติได้ จึ่งตรัสสั่งสมิปั้ฐบุรุษนั้นให้ทราบพระอุบายแล้วให้ทำการสงเคราะห์แก่กุฏฐินั้นโดยอย่างดีตามรับสั่ง

สมิปั้ฐราชบุรุษก็ไปหากุฏฐิบุรุษแสดงตนอย่างประหนึ่งว่าเปนสหายอย่างรักใคร่ แล้วพูดกับกุฏฐิบุรุษว่า เราก็ได้ดำริห์การที่จะสังหารพระราชานั้นมานานแล้ว แต่ทว่ายังไม่มีเพื่อนสองเปนคู่คิด เรายังไม่อาจฆ่าเธอได้ บัดนี้เราได้ท่านเปนเพื่อนแล้วเราจะพาท่านไปด้วยเรา ความสมคิดของเราก็จะสุดจบลงในคราวนี้ มาเถอะมาเราพากันไปพักอยู่ในเรือนของเราก่อน ท่านจงไปกับเราเถิด เราเองแหละจักเปนผู้ล้างผลาญพระราชาในวันสองวันนี้แหละ สมิปั้ฐราชบุรุษกับกุฏฐิบุรุษพูดจากันแล้ว ก็พากันไปสู่เรือนของตน ให้กุฏฐิบุรุษอาบน้ำชำระกายลูบไล้ของหอมอันชื่นใจแล้ว ให้นุ่งห่มผ้าเนื้อเลอียดอ่อนเลี้ยงดูปวายด้วยอาหารอันโอชารสดีแล้ว ให้นางกุมารีมีหน้าอันจำเริญคอยบำรุงบำเรอจัดที่หลับนอนอันอ่อนอุ่นหนุนเขนยนอนณะที่ปูปั้ดอันสอาดสอ้าน

สมิปั้ฐราชบุรุษให้สาวใช้ปฏิบัติบำรุงกุฏฐิบุรุษนั้น ให้สำนักอยู่โดยนิยามดังนี้ล่วงไปได้สองสามเพลาแล้ว ครั้นรู้ว่ากุฏฐิบุรุษคุ้นเคยกับตนสนิทสนมดีแล้ว เอิบอิ่มด้วยความศุขมีร่างกายพ่วงพี

ผ่องใสสบายอกสบายใจดีแล้วก็บอกว่า เข้าของบ้านเรือนเหล่านี้ พระราชาเจ้าพระราชทานให้แก่ท่านทั้งนั้นไม่ใช่ของเรา แล้วก็ให้ ขัชโภชนาหารเปนต้นอีก แลได้ประเล้าประโลมด้วยถ้อยคำอีก สองสามคำจนกุฎฐิบุรุษรับรองแล้ว ก็ได้ประคับประคองกุฎฐิ ต่อมา ครั้นกาลภายหลังกุฎฐิบุรุษนั้นอาศรัยเหตุที่ได้คุ้นเคยด้วย พระราชาประการหนึ่ง อาศรัยเหตุที่ได้ฟังข่าวว่าพระราชาเจ้า ทิวงคตประการหนึ่ง ก็บังเกิดโรคหัวใจแตกแล่งออกเปนสอง ภาคย์ ทำกาลกิริยาตาย

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ พระองค์ได้รักษาพยาบาล ร่างกายมหาชนทั้งหลายที่เปนโรคด้วยประการอย่างนี้และ ได้ตั้ง แพทย์ไว้เพื่อประโยชน์แก่การรักษาชาวเกาะลังกาในภายน่า แล้ว พระองค์ให้สร้างบริเวณในพระมหาวิหารขนานนามว่า โมรวิหาร ตระหง่านงามด้วยปราสาทสูง ๒๕ ศอก แล้วพระองค์ถวายบ้าน ๒ ตำบล คือสมณคาม ๑ โคลปาณุคาม ๑ ไว้สำหรับพระวิหาร ที่ทรงสร้างนั้น ทั้งกัปปิยการกเครื่องใช้สอยสำหรับภิกขุทั้งหลาย ผู้ประกาศพระศาสนธรรม

พระราชาเจ้าได้ทรงสร้างพระวิหารทั้งหลายทั้งบริเวณทั้ง หลายพร้อมด้วยจตุปัจจัยทั้งหลายแล้ว สร้างศาลาโรงทาน ขุด สระ สร้างพระปฏิมากรทั้งหลาย ในรัชกาลของพระราชาเจ้า พระองค์นั้น ได้อาราธนาให้พระมหาธรรมกถึกทั้งหลายแปลพระ

สูตรลงสู่สิงหพ

พระองค์มีพระราชบุตร ๘ องค์ ล้วนทรงสุรภาพแกล้วกล้าการณรงค์สงคราม ทรงขนานนามพระกุมารนั้นตามพอพระอัชฌาสัยของพระองค์ ให้คงนามพระอสีติสาวกทั้งหลาย พระยาพุทธทาสองค์นี้เธอได้แวดล้อมแล้วด้วยพระราชบุตรทั้งหลาย อันทรงพระนามตามพระอสีติสาวกว่า สารีบุตรเปนอาทิ พระองค์ทรงรุ่งเรืองอยู่ดูเล่ห์ประหนึ่งว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระราชาเจ้าพุทธทาสผู้นราธิบดีได้ทำประโยชน์สารแก่ชาวเกาะลังกามีประการเปนอาทิอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จสู่ทิวงคตในปีที่ ๒๙ แห่งราชสมบัติด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระยาอุปดิษย์ (ทุติยอุปติสสกุมาร) (๕๘)

ตโต เชฏฺโฐ สุโต ตสฺส อุปติสฺโสติ ภูปติ ลำดับนั้นชาวพระนครก็อัญเชิญพระเชษฐราชบุตร ทรงพระนามว่าอุปดิษย์ให้ขึ้นเถลิงบัลลังก์ราชาภิเษกเปนเจ้าแผ่นดินกรุงลังกาต่อมา พระราชาองค์นี้ทรงพระคุณสมบัติเต็มบริบูรณ์อย่างสมเด็จกษัตราธิราชที่ทรงพระคุณทุกประการ ได้บำเพ็ญนิจศีล แลมีน้ำพระไทยประกอบด้วยพระกรุณาในสรรพสัตว์ ทรงสลัดจากอธรรมที่ใช่ทศกุศลอันไม่เปนบุญ ดำรงพระองค์ในทศกุศลบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการเสมอ ได้บำเพ็ญทศพิธราชธรรมเต็มบริบูรณ์ในพระสันดาน แลบำเพ็ญพระราชบารมี ๑๐ ทัศด้วย ได้สงเคราะห์สรรพชาวเมืองด้วยสังคหวัตถุ

ทั้งหลาย ๔ ประการ แลได้พระราชทานของควรแก่พระราชาแก่ชาวเมืองบริโภคในมหาปาลีใน ๔ ทิศ แลขุดสระให้น้ำไหล ได้ทรงสร้างโภคศาลาพิศาลทั้งโรงทานศาลาเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนคนง่อยเปลี้ยเสียตา คนโรคาพยาธิทั้งหลาย ได้ทรงสร้างพระมงคลสถูปแลเรือนพระปฏิมา ทั้งองค์พระปฏิมากรเจ้าด้วย ในหน้าพระเจดีย์ออกไปด้านอุดรทิศาภาคแห่งพระนคร พระราชาเจ้าเมื่อทรงสร้างของเหล่านั้นได้ทรงพระดำริห์ว่า พระกุมารทั้งหลายจงอย่าได้แตกร้าวกันเลย จึ่งได้ให้สร้างพร้อมกันด้วยพระกุมารทั้งหลายแล้ว ให้พระราชทานน้ำตาลแลเข้าสาร แต่บรรดาของที่พระราชาโปรดให้สร้างนั้น คือสระโบกขรณีที่ไหล่เขาคิชฌกูฏเรียกราชุปล ๑ สระน้ำชื่อวาลาห ๑ แลสระในโคณทิคาม ๑ แลวิหารชื่อขัณฑราชี ๑ สระใหญ่ขังน้ำเปนนิจ ๑ ได้ทรงบำเพ็ญบุญทั้งหลายเหลือที่จะประมาณในที่ทั้งหลายต่าง ๆ นั้น ทรงประทับนั่งอยู่ในที่พระบรรธมตลอดคืน ถ้าจะคำณวนทุก ๆ ปีไปก็ได้ปี ๑ จึ่งเกิดลำบากพระกาย อำมาตย์ผู้หนึ่งพอทราบอิริยาบถนั้นก็เชิญเสด็จพระองค์ไปยังสวนหลวง ได้ประทับอยู่ในตำหนัก พระองค์มิได้ทำความลำบากให้แก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะอาศัยพระองค์เปนเหตุเลย

ในกาลแห่งรัชกาลของพระราชานั้น เกาะลังกาอันมีอุปมาด้วยประทีปส่องแสง ครั้นบังเกิดเข้าแพงฝูงชนพากันบังเกิดโรค

เบียดเบียน ก็พากันมืดมนด้วยบาป พระราชาเจ้ายังมีน้ำพระไทยอันดีงาม จึ่งได้เสด็จไปสู่พระอาราม ตรัสถามพระภิกขุสงฆ์ทั้งหลายว่า ข้าแต่พระผู้เปนเจ้าทั้งหลาย อันสัตว์โลกครั้นเมื่อภัยคือเข้าแพงเปนอาทิเบียดเบียนแล้ว สิ่งที่จะเปนประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกไม่มีบ้างหรือ สมเด็จพระมหามุนีเจ้าเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เคยทรงทำมาแล้วมีอยู่บ้างฤๅหรือ

ฝ่ายเจ้ากูผู้ภิกษุทั้งหลายก็ถวายพระพรสำแดงอุบัติเหตุที่เดิมเกิดแห่งคงคาโรหณสูตรให้ทรงทราบโดยพิสดาร ครั้นพระราชาเจ้าได้ทรงทราบแล้ว ก็ทรงสร้างพระสุวรรณพิมพ์อันบรรจุพระสัมพุทธธาตุโดยประการทั้งปวงแล้ว โปรดให้ยกบาตร์ศิลาของพระบรมครูเจ้าใส่น้ำมาตั้ง ให้พระหัตถ์สำผัสบาตร์นั้นแล้ว ยกพระสุวรรณพิมพ์นั้นขึ้นประดิษฐานในพระมหาพิไชยรถ ส่วนพระองค์ก็ทรงสมาทานเบ็ญจศีลแล้ว ให้มหาชนสมาทานด้วยทั่วหน้ากัน จึ่งทรงบำเพ็ญมหาทานให้อภัยแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง

พระองค์ให้ประดับตกแต่งพระนครงดงามน่ารื่นรมย์ปานประหนึ่งว่าเทวโลกแล้ว ก็เสด็จแวดล้อมด้วยหมู่มหาชนชาวลังกาทั้งหลาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทั้งปวง เสด็จล่วงทางถึงถนนหลวง ภิกษุทั้งปวงก็ประชุมพร้อมกันณราชวิถีใหญ่นั้น สวดรัตนสูตร์รดน้ำพระพุทธมนต์ในพระตำหนักราชเรือนหลวงทั่วไปทั้งถนนใหญ่น้อยทุกแห่ง ภิกษุทั้งหลายก็พากันสัญจรไปจนรอบ

กำแพงเมือง ภิกษุเหล่านั้นได้ทำประทักษิณพระนครอยู่จนตลอดยาม ๓ ครั้นแสงเงินแสงทองแตก ฟ้าคนองฝนตกต้องพื้นแผ่นดินห่าใหญ่

ชาวพระนครที่ร้อนรนด้วยโรคาพาธก็พลันหายพากันสบายเบิกบาน จึงได้มีการมหรศพสมโภชพระนครอีกด้วยความจำเริญใจ แล้วพระราชาเจ้าตรัสให้ตั้งเปนธรรมเนียมไว้ว่า ถ้ากาลครั้งใดบังเกิดภัยคือเข้าแพงแลโรคาพาธเปนอาทิมีขึ้นในเกาะลังกา ให้ฝูงชนทำพิธีสวดรัตนสูตรประน้ำมนต์ทั่วเมืองอย่างที่เราทำนี้ทุกคราวไป

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระราชาเจ้าเสด็จขึ้นไปบนลานพระเจดีย์ ได้ทอดพระเนตรเห็นมดดำแลมดแดงขึ้นเกาะพระเจดีย์อยู่ พระองค์ก็ตรัสให้เอาแพนหางนกยุงมากวาดแต่เบา ๆ เอาไปไว้เสียในป่า แล้วพระองค์ก็ทรงถือสังข์ใส่น้ำไปชำระฟอกซักอาสนะเครื่องปูลาด แลพระองค์ได้ทรงสร้างโรงพระอุโบสถ โรงพระพุทธปฏิมาในมุมพระนครด้านหน้าแห่งทักษิณทิศไกลแต่พระตำหนักออกไป ให้ก่อกำแพงแวดล้อมแลสร้างสวนสราญไว้ด้วย ถึงวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แลวันอัฏฐมีดิถีที่ครบแปดแห่งปักษ์ แลวันปาฏิหาริยปักษ์ พระองค์ก็ทรงสมาทานอัฏฐังคอุโบสถทุกคราวไป

เมื่อทรงสมาทานอุโบสถแล้ว พระองค์ประทับอยู่ในโรงอุโบสถนั้นมิได้ขาดเลยแต่สักคราวเดียว แล้วพระองค์เสวยพระ

กระยาในมหาปาลีตลอดพระชนม์ชีพ ได้พระราชทานพระกระยาเสวยของพระองค์ให้เปนเหยื่อแก่กระแตอันมาเที่ยวอยู่ในสวนหลวงเปนนิจนิรันดร พระราชจริยานั้นก็ยังสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ อนึ่งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นโจรที่นำไปสู่ที่ฆ่าแล้วทรงสังเวชสลดพระไทยยิ่งนัก ครั้นนำศพนั้นไปสู่ป่าช้าแล้วแลทิ้งไว้ในหม้อโลหแล้ว พระองค์ก็ตรัสให้เผาเสีย พระราชจริยานี้เปนที่ประหนึ่งว่าพระองค์ได้พระราชทานทรัพย์แล้วปล่อยโจรให้หนีไปในเพลาราตรี ครั้นพระอาทิตย์ไขรัศมีขึ้นมาเพลาเช้า พระองค์เจ้าได้โกรธกริ้วซึ่งโจรนั้น

พระราชาเจ้าได้ทำการฉลองซึ่งพระเจดีย์ในเกาะลังกาทั้งปวงเปนการใหญ่หลวงนักแล้ว ได้ทรงทำจุมพฏและกัณจุกทองแห่งพระมหาสถูปในถูปารามวิหาร พระราชาเจ้าได้ทำกิจการงานทั้งปวงมิได้มีไร้ประโยชน์เลยแม้แต่ขณะเดียวอยู่ครบ ๔๒ ปี สิ่งที่ทำล้วนแต่เปนบุญกุศลโกษฐาสทั้งสิ้น ในที่สุดแห่งกองบุญกุศลขันธ์นั้น พระองค์ได้เสด็จไปสวรรค์อันเปนที่อยู่แห่งท้าวเทวราช (คือดาวดึงษ์สวรรค์)

แผ่นดินพระยามหานาม (๕๘)

รญฺโญ ตสฺส กนิฏฺเฐน มหานาเมน วลฺลภา พระเทพีของพระราชานั้น ได้ทำความสนิทสนมกับด้วยพระมหานามกุมาร แล้วปลงพระชนม์พระสามีเสีย การที่พระราชาเจ้าถูกปลงพระชนม์นั้น ที่จริงก็โดยหาเหตุการณ์มิได้

เลย คือพระมหานามกนิษฐานั้นได้บรรพชาอยู่ในบวรพุทธศาสนา แต่ในเพลาที่พระเชษฐายังมีพระชนม์ ครั้นพระเชษฐาถูกปลงพระชนม์แล้ว ก็ลาสิกขาบทออกมาเปนเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติต่อไป พระองค์ก็ได้ตั้งพระเทพีผู้ฆ่าพระเชษฐานั้นให้เปนพระมเหษีของพระองค์ พระราชาองค์นี้ได้บำเพ็ญพระราชกุศล คือตั้งศาลาโรงพยาบาลแลได้จัดการเพิ่มเติมทำให้มหาปาลีจำเริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วทรงสร้างพระมหาวิหาร ๓ หลังเรียกชื่อว่าโลหทวารรพคามวิหาร โกฏิบัสสมนวิหารแล้วถวายแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายผู้อยู่ในอภัยวิหารฝ่ายเหนือ ฝ่ายพระมเหษีก็ให้สร้างพระวิหารลงแทบภูเขาชื่อชุมรักขบรรพต แล้วก็ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายผู้เปนเถรวาที โดยนัยเดียวกับที่พระราชาได้ถวายแล้ว

พระราชาได้ปฏิสังขรณ์ตกแต่งการนวกรรมในวิหารทั้งหลายเก่า ๆ ที่ชำรุดปรักหักพังให้ดีเปนปรกติดุจเดิม พระราชาเจ้าพระองค์นี้ทรงยินดีในศีลทานการกุศลทั้งหลาย ได้ถวายสักการบูชาพระรัตนไตรยเจ้าแลวัตถุควรบูชาอยู่เปนนิจทุกเพลา

ครั้งนั้นมีพราหมณ์มานพผู้หนึ่งได้เกิดแล้วในตำบลที่ใกล้แต่พระมหาโพธิพฤกษ์มณฑล พราหมณ์มานพนี้ชำนิชำนาญเฉลียวฉลาดวิทยาศิลปศาสตร์หาผู้เสมอเปนอันยาก ได้รู้จบคัมภีร์ไตรเพททั้ง ๓ ประการ เปนผู้สำเร็จญาณความรู้แจ่มแจ้งโดยรอบ แลแกล้วกล้าโวหารพูดจาฉะฉาน ได้ชื่อว่าเปนผู้มีวาทผู้หนึ่งโด่งดัง

ในชมพูทวีป ได้เที่ยวไปเพื่อจะหาผู้โต้ตอบวาท มาถึงวิหาร ตำบลหนึ่ง ได้แปลคัมภีร์ปตัญชลีจนเวลาตลอดคืน มีอรรถอัน สมบูรณ์สุ้มเสียงเกลี้ยงเกลา ในวิหารนั้นมีพระมหาเถรองค์หนึ่ง ชื่อเรวัตเถร ท่านรู้ว่ามานพนี้มีบัญญามากควรจะทรมานให้เลื่อม ใสในพระพุทธศาสนาได้ ท่านจึงพูดออกไปดัง ๆ ว่า นั่นใครร้อง เสียงครวญเปนพาอยู่นั้น

มานพได้ฟังดังนั้นจึงพูดว่า คำที่ท่านนำมากล่าวนั้นท่านยัง รู้อรรถในเสียงของพาอยู่และหรือ พระเรวัตเถรตอบว่า เรารู้ซี จึงได้พูด มานพนั้นจึงได้คลี่คลายขยายคำสวดของตนออก เมื่อ มานพกล่าวแล้วอย่างไร ๆ พระเรวัตเถรเจ้าก็กล่าวแก้ไขได้สิ้นเชิง แล้วจึงสำแดงความพิรุธผิดเพี้ยนให้มานพฟังทุกข้อทุกประการ

มานพจึงว่าถ้ากระนั้นท่านจงปลงวาทของท่านให้ข้าพเจ้า ฟังบ้าง พระเถรเจ้าก็นำวาทให้ลุ่มลึกปลงอรรถบาฬีพระมหา อภิธรรมให้มานพนั้นฟัง มานพนั้นบมิอาจที่จะสะสางอรรถแห่ง พระอริยธรรมให้แจ่มแจ้งได้ จึงถามว่ามนต์นี้เปนของใคร ท่าน ได้เรียนมาแล้วแต่สำนักไหน พระเถรเจ้าแสดงตอบว่า อันนี้เรียก ว่าพุทธมนต์ มานพจึงกล่าวอ้อนวอนขอว่า ท่านจงให้ข้าพเจ้า เรียนบ้างเถิด พระเถระตอบว่าถ้าอยากเรียน ท่านต้องทรงเพศ บรรพชาเหมือนอย่างเรา

มานพนั้นมีความกระสันอยากเรียนพระพุทธมนต์เปนที่สุดที่

แล้ว จึ่งได้อุปสมบทบรรพชาในสำนักพระเรวัตเถรเจ้า ครั้นว่าพระภิกขุมานพได้บรรพชาแล้ว ได้ร่ำเรียนพระไตรบิฎก ภายหลังมาความรู้แก่กล้าได้รู้จบถึงยอดพระศาสนาจึ่งมาตรัสรู้ว่า เอกายโน อยํ มคฺโค มรคานี้เปนทางดำเนินทางเดียวเท่านี้เอง จึ่งได้พยากรณ์แก้ไขธรรมของพระพุทธเจ้าให้แจ่มแจ้ง ลุ่มลึก กึกก้อง คัมภีรภาพ ราวกะว่าองค์สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนานั้น อาศรัยเหตุประกาศคัมภีร์พระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กึกก้องดังนี้ จึ่งปรากฏนามมีขึ้นในพระพุทธศาสนาเวลานั้นว่า พระพุทธโฆษดังนี้ กึกก้องโด่งดังราวกับพระพุทธองค์เจ้ายังเสด็จอยู่ในพื้นแผ่นดินนั้น

พระพุทธโฆษเถรเจ้านี้ ได้แต่งคัมภีร์ชื่อญาโณทยปกรณ์ ๑ คัมภีร์ธรรมสังคณียกัณฑ์ ๑ คัมภีร์อรรถสาลินีกัณฑ์ ๑ แล้วยังได้เริ่มแต่งคัมภีร์ปริตตัฏฐกถาอยู่ พอพระเรวัตเถรเจ้าได้เห็นเข้าก็กล่าวว่า ในชมพูทวีปเรานี้เดียวนี้มีอยู่แต่คำบาฬีเท่านั้น คัมภีร์อรรถกถายังไม่มี ถึงคำอาจริยวาทก็ยังไม่มี หนังสือที่แตกต่างกันนั้นยังไม่มีเลย อรรถกถาสิงหพนั้นเปนของบริสุทธิ์ พระมหามหินทเถรเจ้าผู้มีปรีชาได้ชำระ ได้ยกเอาพระพุทธภาษิตที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาขึ้นสู่สังคีติ ๓ ครั้งแล้วนั้น สอบสวนซึ่งสารีปุตตาทิคติและกถามรรคแล้วแปลลงในภาษาสิงหพ เดี๋ยวนี้ยังใช้กันอยู่ในภิกขุชาวสิงหพทั้งหลาย

ท่านจงไปแล้วฟังดูหนังสือนั้นในลังกาทวีปแล้วแปลออกเปนภาษามคธ เพราะว่าจะได้นำมาซึ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์โลก เมื่อพระเรวัตเถรเจ้ากล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้เปนเจ้าพุทธโฆษก็เลื่อมใสยินดีนมัสการ ออกแต่ชมพูทวีปมายังเกาะลังกานี้ ในรัชกาลของพระราชาองค์นี้

ครั้นไปถึงมหาวิหารแล้ว ไปสำนักอยู่วิหารชื่อมหาปธานฆรอันเปนที่สำเร็จกิจการทั้งปวง อยู่ในสำนักพระมหาเถรเจ้าผู้เปนสังฆบาล เมื่อได้ฟังสิงหฬัฏฐกถาแลเถรวาทโดยประการทั้งปวงแล้วก็ได้วินิจฉัยว่า อันนี้เปนอธิบายธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระมหามุนีบรมธรรมสามิเจ้าแท้จริง แล้วจึงได้เข้าไปนอบน้อมต่อพระสงฆ์ทั้งหลายกล่าวว่า ข้าพเจ้าใคร่จะทำคัมภีร์พระอรรถกถา ขอท่านทั้งหลายจงได้กรุณาให้คัมภีร์ไปตถกทั้งปวงแก่ข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะพิจารณาดูแต่บรรดาหนังสือที่มีอยู่นั้น พระสงฆ์ก็ให้คาถา ๒ บทเพื่อจะทดลองดูว่ามีความสามารถพอหรือไม่แล้วกล่าวว่าท่านจงพิจารณาดูเอาเถิด ครั้นพระผู้เปนเจ้าได้เห็นคาถานั้นแล้ว จึงกล่าวว่าขอท่านทั้งหลายจงให้คัมภีร์ไปตถกทั้งปวงแก่ข้าพเจ้าเถิด ครั้นได้แล้วพระผู้เปนเจ้าก็รวบรวมคัมภีร์พระไตรบีฎกกับพระอรรถกถาแต่งเปนคัมภีร์ เรียกว่าพระวิสุทธิมรรคโดยย่อแล้ว ลำดับนั้นพระผู้เปนเจ้าจะยังพระสงฆ์ผู้ฉลาดในสัมพุทธมติ ให้ประชุมกันในที่ใกล้พระศรีมหาโพธิ ปรารภเพื่อ

จะอ่านคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคนั้น

ยังมีเทพยดาผู้ปรารถนาจะประกาศคุณสมบัติของพระผู้เปน เจ้าว่าทรงปรีชาปรี่มเปี่ยมในฝูงชน จึ่งได้กำบังคัมภีร์โปตถกนั้นเสียสองสามครั้ง พระผู้เปนเจ้าก็ทำใหม่อีกถึงสองสามครั้ง ครั้นปรารภเพื่อจะอ่านในฉบับครั้งที่ ๓ เทพยดาเจ้าก็ได้นำโปตถกทั้งหลายมาประชุมไว้ทั้ง ๒ คัมภีร์ ตั้งอยู่ในที่เดียวกันนั้นเปน ๓ ด้วยกัน ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลายก็ได้อ่านแล้วซึ่งคัมภีร์โปตถกนั้น สอบทานกันทั้ง ๓ ฉบับโดยคันถแลโดยอรรถก็ดี ทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายก็ดี โดยเถรวาทและบาฬีทั้งหลายทั้งพยัญชนะ จะได้เปลี่ยนแปลกผิดกันโดยความเปนอย่างอื่นไปมิได้มีเลยทั้ง ๓ คัมภีร์

พระสงฆ์ก็พากันอัศจรรย์อุโฆษนาการกันโดยความชื่นชมอย่างพิเศษที่สุด พากันกล่าวอยู่เนือง ๆ ว่า พระผู้เปนเจ้าพุทธโฆษนั้นเปนองค์พระอริยเมตไตรย์โดยไม่สงสัยเลย จึ่งได้พากันให้คัมภีร์พระไตรบิฎกกับทั้งพระอรรถกถา พระผู้เปนเจ้าได้ทำคันถทั้งหลายสำนักอยู่ในวิหารอันเปนทูรสังกร ได้แปลสีหฬฐกถาเปนต้นทุกคัมภีร์ลงในภาษาชาวมคธอันเปนมูลภาษาทั้งสิ้น เพราะว่าภาษามคธนั้นสามารถจะนำมาซึ่งประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวงทุก ๆ ภาษา แลได้ถือเอาแล้วซึ่งคัมภีร์ทั้งปวงแห่งเถริยวาทและอาจริยวาทนั้นทำให้เปนราวกะว่าบาฬี แต่งเปนคัมภีร์วิสุทธิมรรค ครั้งนั้นครั้นกิจที่จะพึงแต่งคัมภีร์ได้ทำสำเร็จเสร็จไปแล้ว

พระผู้เปนเจ้าก็ได้ไปถวายอภิวันท์พระมหาโพธิแล้ว จึ่งไปสู่ชมพูทวีป[๑]

สมเด็จพระเจ้ามหานามบพิตรพระองค์เสวยราชสมบัติได้ ๒๒ พรรษา ทรงบำเพ็ญบุญกุศลราชจริยาต่าง ๆ อันงดงามแล้ว ก็เสด็จไปสู่ยถากรรมของพระองค์ ก็บรรดาพระเจ้าแผ่นดินพระเจ้าธรณีทั้งหลายทุกพระองค์เมื่อถึงที่สุดแล้วจะได้เสด็จล่วงพ้นมัจจุราชได้บมิอาจจะมีเลย ได้สะสมอบรมพลเสนาแลมั่งคั่งทั้งโภคสมบัติเปนอันดี ถึงอย่างนี้สรรพสัตว์ทั้งปวงก็ย่อมจะไปสู่อำนาจมัจจุราชทุกตนไปเปนเที่ยงแท้

นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมนำเสียซึ่งราคะ คือ ความกำหนัดในทรัพย์ในชีวิตให้พินาศไปเสียได้ โดยสัมมาปฏิบัติชอบทุกเมื่อ

บริเฉทที่ ๓๗ นี้[๒] เรียกสัตตราชก[๓] อันพระอาจารย์เจ้าแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสสังเวช ก็จบลงด้วยประการฉนี้ ฯ

---

๑ เรื่องตอนนี้น่าจะนำพุทธโฆสนิทานมาต่อโดยพิสดารได้

๒ ในมหาวงศ์เปนที่ ๓๘

๓ ในฉบับลังกา เปนปัญจราชก

ทสราชกบริเฉทที่ ๓๘

แผ่นดินพระเจ้าโสตถิเสน แลพระยาฉัตตกคาหก (๖๐-๖๑)

มหานามสุโต อาสิ ทมิฬกุจฺฉิสมฺภโว โสตฺถิเสโน ตถา สงฺฆา ธิตา จาสิ มเหสิยา พระราชบุตรพระยามหานามมีอยู่องค์ ๑ สมภพในครรภ์พระนางทมิฬีมีพระนามว่า พระโสตถิเสนกุมาร แลพระยามหานามนั้นมีพระธิดาเกิดแต่พระมเหษีชื่อสังฆธิดา ๑ เมื่อพระโสตถิเสนได้ราชสมบัติเปนพระยาแล้ว นางสังฆธิดานั้นได้ลอบปลงพระชนม์เสียแล้ว นางจึงให้เอากลองไชยเภรีตีประกาศชาวพระนครในวันนั้นเอง ให้เปนความชื่นชมยินดีทั่วกัน แล้วจึงถวายศิริราชสมบัติแก่พระสามีของพระนางซึ่งมีพระนามว่า พระยาฉัตตคาหกชันตุ ๆ ให้สร้างสระชื่อว่าฉัตตคาหกวาปี ครองสมบัติอยู่ได้ ๑ ปีก็ทำกาลกิริยา

แผ่นดินพระยามิตตเสน (วิหิโจร) (๖๒)

อถามจฺโจ มหาปญฺโญ สหาโย ตสฺส ตํ มตํ ครั้งนั้น อำมาตย์ผู้หนึ่งมีปัญญาสามารถมากเปนสหายของฉัตตคาหกชันตุ ได้ลอบเผาศพเสียในที่ลับในพระราชวัง แล้วคิดถึงวิหิโจร[๑] ซึ่งมีพวกพลพหลมาก เปนผู้

๑ บาฬีเปนมหาโจรก็มี บางฉบับเปนวิหิโจร

สมควรแก่ราชสมบัติ จึ่งได้ยกวิหิโจรนั้นให้เปนเจ้าแผ่นดิน แล้วให้อยู่แต่ในภายในพระราชวังในที่ลับ ๆ มิให้เปิดเผย จึ่งประกาศแก่ชาวเมืองว่า บัดนี้พระราชาประชวรพระโรคเสด็จไหนยังไม่ได้ ส่วนราชการอำมาตย์ผู้นั้นก็ดูแลว่ากล่าวเสียเอง ครั้นมาเพลาวันหนึ่งถึงเทศกาล มหาชนเล่นการมโหรศพนักขัตฤกษ์ เสียงชาวเมืองโฆษนากันสนั่นกึกก้องว่า ถ้าพระราชาของเรายังเสด็จอยู่จริงไซ้ ก็ให้เชิญเสด็จออกมาในงานมโหรศพด้วยเราทั้งหลาย

พระนรบาลผู้ได้รับอภิเษกซุ่มอยู่นั้น ครั้นได้ฟังข่าวคราวโฆษนาของชาวเมือง จึ่งได้ทรงเครื่องกระษัตริย์จัดกระบวนเสด็จโดยราชประเพณี เมื่อนายควาญช้างผูกช้างพระที่นั่งนำมาประเทียบเกยพระองค์จึ่งตรัสว่า การจัดกระบวนเปนราชพิธีดังนี้ไม่สมควรแก่เราเลย แล้วก็เสด็จเลยไป แล้วได้ทำช้างปูนปั้นประดิษฐานไว้ในใกล้โรงพระทาฐาธาตุแล้วตรัสว่า เรามานี้โดยพระโองการของพระราชาตรัสให้มาแทนพระองค์เท่านั้น แล้วก็เสด็จไปขึ้นปราสาท ภายหลังจึ่งเสด็จทำพิธีการประทักษิณพระนคร ยาตรากระบวนออกโดยพระทวารด้านตวันออกแล้วเสด็จออกจากพระนครประทับอยู่ในสถานพระประถมเจดีย์ ตรัสให้ช่างทำโดรณไว้ที่สร้างช้างระหว่างพระเจดีย์พระองค์นั้น

พระยามิตตเสนองค์นี้ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญกุศลอยู่ ๑ ปี ก็เสด็จจุติไปตามยถากรรม

แผ่นดินพระยาบัณฑุทมิฬ (๖๓) การที่พระยามิตตเสนจุติมิใช่ปรกติกาล คือพระองค์ได้เข้าสู่สงครามปราชัยเสียทีแก่ข้าศึกทำลายชีพในกลางสมรภูมิ กล่าวคือ มีพระยาทมิฬนามว่า บัณฑุกได้ยกทัพ ข้ามฟากมา แต่ฟากโน้น แล้วทำ สงคราม ฆ่าพระยา มิตตเสนได้แล้ว จึงยกจาตุรงค์เสนาเข้าเมืองครองกรุงลังกา

ฝ่ายชาวพระนครทั้งปวงก็พากันแตกตื่นวุ่นวายอพยพกันไปยังโรหนประเทศอันอยู่ฟากโพ้นแห่งกรุงลังกา พวกทมิฬทั้งหลายก็พากันชุมนุมแลตั้งภูมิลำเนาอยู่ฟากข้างกรุงลังกาเปนอันมากต่อมาก บรรดากระษัตริย์ตั้งแต่ที่สืบสายวงศ์กระษัตริย์โมรี ก็พากันกลัวภัยแต่สุรามหาดเล็กผู้มีอำนาจของชาติทมิฬ จึงได้พากันหนีภัยไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในที่ต่าง ๆ ครั้งนั้นยังมีกระฎุมพีผู้หนึ่งนามว่า ธาตุเสน ชาวบ้านนันทิวาปีคาม เปนคนมั่งคั่งกว่าคนทั้งหลาย มีลูกชายคนหนึ่งชื่อเจ้าทาฐากุมาร ๆ เมื่ออยู่ในบ้านอัมพิยาคูคามได้บุตรชาย ๒ คน ชื่อเจ้าธาตุเสน กับเจ้าศิลาดิสสโพธิ ๒ คนรุ่นราวคราวกัน ลุงของบุรุษ ๒ คนนั้น ได้เปนคนเอาเนื้อเอาใจแก่ชาย ๒ คนนั้นมาก มีความเลื่อมใสศรัทธาได้บรรพชาอยู่ในที่ฆสัณฑกตาวาส

ฝ่ายธาตุเสน มานพนั้นก็ได้บรรพชาเปนสามเณรอยู่ในสำนักคุณลุงนั้น ครั้งหนึ่งสามเณรธาตุเสนหยิบหนังสือสวดมนต์ได้แล้วก็เข้าไปสาธยายมนต์อยู่ใต้โคนไม้แห่งหนึ่ง พอเวลาฝนตกมีพระยา

นาคตัวหนึ่งอาศรัยอยู่ปล่องใต้โคนไม้นั้น ได้เห็นสามเณรแล้ว ก็ออกมาวงขดล้อมพระสามเณรเข้าไว้ แผ่พังพานปกคลุมไว้ทั้ง หนังสือแลองค์เจ้าสามเณรธาตุเสน พระเถรลุงได้เห็นกิริยาดังนั้น จึ่งได้หยิบเอาหยากเหยื่อโปรยลงที่ศีร์ษะพระยานาค ๆ ก็ขัดใจพระ เถร จึ่งได้ทำลายหยากเหยื่อนั้นให้ย่อยยับไป แต่มิได้ประทุษฐ-ร้ายเจ้าสามเณร

เมื่อพระเถรลุงได้เห็นกิริยาดังนั้น จึ่งมาตัดสินใจว่า สัตว์ อุดมเห็นปานฉนี้จักได้เปนพระราชาผู้ประเสริฐโดยหาสงสัยมิได้ ควรเราจะพิทักษ์รักษาให้แขงแรงต่อไป จึ่งได้พาเจ้าสามเณร ธาตุเสนนั้นไปสู่วิหาร แลพระเถรลุงคิดไว้ว่า ธาตุเสนกุมาร อายุได้ประมาณ ๒๐ ปี่แล้ว ควรให้อุปสมบทอยู่ในโคนิสาทิวิหาร จึ่งได้ให้ธาตุเสนนั้นศึกษาอยู่ซึ่งข้อวัตรปฏิบัติสำหรับการอุปสมบท

ฝ่ายพระยาบัณฑุราชได้ทราบตระหนักชัดประวัติข่าวคราว ทุกประการแล้ว จึ่งได้ส่งกองทัพไปล้อมจับ ในคืนวันนั้นพระ เถรลุงนิมิตรสุบินเห็นเสวกามาตย์ของพระยาบัณฑุราชว่าจะมาจับ จึ่งได้ลอบพาสามเณรธาตุเสนไปเสีย พอออกไปพ้นแล้วก็พอ พวกเสวกามาตย์มาล้อมบริเวณพอดี แต่มิได้เห็นก็พากันกลับไป พระเถรลุงกับหลานตั้งแต่หลบหนีภัยมาครั้งนั้น ได้พากันดั้นเดิน ไปทางทิศทักษิณไปถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งเรียกโคณนที ได้ยินปฤกษา กันอยู่ว่า เราจำจะต้องพากันหนีไปโดยเร็ว แม่น้ำก็มาขวาง

หน้าไว้ พระเถรเจ้าจึงว่าถึงอย่างไรก็ตามเราทั้งสองจำจะข้าม ไปจงได้ แล้วก็พากันโผลงน้ำไป

ครั้งนั้นเปนการมหัศจรรย์นัก ยังมีพระยานาคราชตัวหนึ่ง ได้เห็นพระเถรกับสามเณรมาลงท้องน้ำ ก็โค้งหลังลอยขึ้นมาให้ คนทั้งสองนั้นขี่ข้ามไปโดยสวัสดิภาพ เหตุดังนั้นพระเถรลุงจึงพา กุมารขึ้นจากน้ำได้ แล้วพาไปสู่ปัจจันตชนบท สำนักอยู่กันที่นั้น เมื่อไปได้น้ำนมมาก็ฉันกันตามได้ตามมี เมื่อพระเถรฉันแล้วก็ ส่งภัตรส่วนแบ่งที่เหลืออยู่ในบาตร์ให้เจ้าสามเณรฉันทั้งบาตร์ โดย ความที่เจ้าสามเณรเคารพพระเถรลุงที่ได้ฉันส่วนในบาตร์ จึงได้เท เข้าในบาตร์ลงกองไว้ที่แผ่นดินแล้วจึงฉัน พระสามเณรประพฤติ มาอย่างนี้ทุก ๆ วัน พระเถรลุงก็ทราบแลดำริห์ว่า สามเณรนี้ ปราถนาจะบริโภคซึ่งแผ่นดิน ปณฺฑุกราชาปี ฝ่ายว่าพระยา ปัณฑุกราชได้เสวยราชสมบัติอยู่ ๕ ปี ก็จุติไปตามยถากรรม

แผ่นดินปารินท ราช แลขุททกปา รินทร์ (๖๔-๖๕)

ปณฺฑุราชาปี กตฺวาน รชฺชํ วสฺสมฺหิ ปญฺจเม จุโต ปุตฺโต ปารินฺโทปิ ตติโย ตสฺส ภาตุโก เมื่อพระยาปัณฑุราชล่วงลับไปแล้ว พระปารินท์ราชบุตรได้นั่ง เมือง ๓ ปีแล้วสู่ยถากรรม พระภาดาน้องชายที่ ๓ ชื่อว่าขุททก–ปารินท์ ได้ทำการอภิเษกรับราชสมบัติต่อมา ครั้นได้ทราบ ตระหนักอยู่ว่า เจ้าธาตุเสนมีพรรคพวกมากก็คอยกำจัดเบียด เบียน ชนเหล่านั้นก็ร้อนรนจึงได้พากันไปวิงวอนเจ้าสามเณรธาตุ

เล่นเนือง ๆ การเบียดเบียนฝูงชนจำพวกนี้จึงเปนเหตุให้โอกาศแก่เจ้าธาตุเสนกุมาร ได้ช่องปริวัติซ่องสุมผู้คนได้มากมาย ถึงกับได้ทำสงครามกันกับด้วยพระราชามาเนือง ๆ พระราชาเจ้าองค์นี้ได้ทำกิจการที่เปนบุญเปนบาปอยู่ถึง ๑๖ ปี จึงได้จุติไปสู่ยถากรรมเมื่อเวลากำลังศึก

แผ่นดินพระยาติริตรราช (๖๖) ติริตโร อโถ อาสิ ราชา มาสทฺวเยน ตํ

ลำดับนั้นเจ้าติริตรทมิฬก็ได้สืบลำดับกระษัตริย์ขึ้นนั่งเมือง แล้วทำศึกต่อมาได้ ๒ เดือน เจ้าธาตุเสนกุมารก็ฆ่าตายในสนามรบ เหตุนั้นเกียรติศัพท์มหาอำนาจเจ้าธาตุเสนจึงมากมายใหญ่โตทวีขึ้นทุกวัน

แผ่นดินพระยาทาฐิยทมิฬ(๖๗) หเต ตสฺมึ มหิปาเล ทาฐิโย ทมิโฬ ตโต

เมื่อพระยาติริตรทมิฬตายลงกลางศึกแล้ว เจ้าทาฐิยทมิฬจึงได้สืบกระษัตริย์ต่อมา ทำสงครามกับเจ้าธาตุเสนต่อไปก็ได้ถึงปราชัยพ่ายแพ้ พระธาตุเสนฆ่าเสียในสนามรบดุจเดียวกัน

แผ่นดินพระยาปีฐิยทมิฬ (๖๘) ปีฐิโย ทมิโฬ สตฺต มาเสน นิธนํ คโต

เมื่อพระยาทาฐิยเสียทีศึกถึงแก่มรณภาพไปแล้ว ลำดับนั้นจึงปีฐิยทมิฬเข้ารับราชสมบัติสืบกระษัตริย์ทำสงครามบัญชาศึกต่อลำดับมา ก็ได้เสียทีพ่ายแพ้แก่เจ้าธาตุเสน ๆ ฆ่าตายในสมรภูมิ สงครามรบทมิฬก็เปนอันสิ้นสุดลงเพียงปีฐิย ฝ่ายทมิฬทั้งหลายก็เปนอันสิ้นพืชสงครามต่อไป

แผ่นดินพระยาธาตุเสน (๖๘)

อถาสิ ราชา ลงฺกายํ ธาตุเสนนราธิโป จำเดิมแต่นั้นมา พระธาตุเสนก็ได้ปราบดาภิเษกเปนบรมกระษัตราธิราชครองกรุงลังกา

ก่อนเวลาเมื่อทมิฬได้ทำการย่ำยีบีฑาชาวลังกาทวีป และฆ่าตายเสียมากต่อมากมานั้น พระยาธาตุเสนกับพระภาดาได้ซ่องสุมผู้คนพลเสนาทำศึกมาโดยการขับเขี่ยวกัน พระยาธาตุเสนได้ใช้อุบายกลศึกมากมาย พระคันถรจนาจารย์ผู้บรรยายคัมภีร์สีหพราชพงศาวดารประมาณลงไว้ว่า ได้ใช้อุบายถึง ๒๑ กล[๑] ได้ตั้งขันธาวารทำการยุทธ์ขับเขี่ยวแรมปีมีไชยตามประสงค์เสร็จสิ้นทุกประการ

พระยาธาตุเสนราชพระองค์นี้ พระองค์ทรงคุณสมบัติคือได้เบ่าบัดเสี้ยนศัตรู ได้ทรงทำแต่กิจการเปนส่วนดีส่วนชอบประกอบให้มหาชนชาวลังกาเปนศุขสำราญ ทั้งพระศาสนาของพระศาสดาจารย์เจ้า ก็ได้ทรงบำรุงให้ช่วงโชตนาการควรแก่บุญเขตรสรรพพัสดุทั้งหลายทุกประเทศแต่บรรดาที่ปรปักษ์ได้ทำลายล้างให้พินาศไปนั้น พระองค์ก็ได้จัดสรรสถาปนาขึ้นให้ดีดุจเดิม

ฝ่ายชาวเมืองที่มั่งคั่งที่มีชาติมีตระกูลประจำ พวกใดที่ประพฤติอนุวัติตามพวกทมิฬทั้งหลาย พระองค์ทรงกริ้วกราดติเตียนว่าชนจำพวกนี้มิได้มีแก่ใจช่วยกันพิทักษ์พระองค์แลพระบวร

---

๑ น่าจะตรงกับพิไชยสงครามว่ากลหนึ่งฤทธีกล ๆ

ศาสนา เมื่อครั้งพระองค์ยกทัพมาจับทมิฬในบ้านกาสิยกรักขกคามเสด็จถึงตำบลโรหนชนบท บรรดาผู้ดีมีตระกูลชาวโรหนทั้งหมดได้พากันดีเนื้อดีใจช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงพระองค์

พระราชาเจ้าก็ได้ทำการปติการตอบแทนตามสมควร คือพระราชทานเครื่องยินดีที่นับถือแก่ชนจำพวกนั้น อนึ่งอำมาตย์ทั้งหลายเพื่อนทุกข์เพื่อนยากของพระองค์แต่บรรดาที่ได้โดยเสด็จงานพระราชสงคราม พระองค์ได้พระราชทานเครื่องยินดีให้เปนที่ชอบเนื้อชอบใจเพียงพอแก่ความชอบทุกประการ แลพระองค์ได้ทำประตูน้ำจากแม่น้ำไชน้ำเข้านา ให้มีน้ำเลียงเข้ากล้าอยู่ได้ถาวร ครั้นเข้าในนาออกรวงงามดีถึงคราวเกียวเก็บแล้ว พระองค์ได้ตกแต่งภัตรเข้าสาลีถวายแก่ภิกษุทั้งหลายในมหาปาลี

พระราชาธิบดีผู้ทรงพุทธิพระองค์นั้มีน้ำพระไทยประกอบด้วยพระกรุณาในคนกำพร้าอนาถาง่อยเปลี้ยอาดูรเดือดร้อน ไม่มีที่พักที่กินที่นอนที่อยู่ พระองค์ก็ได้ทรงทำนุบำรุงค้ำชูปลูกสร้างศาลาสถานที่พระราชทานให้อาศรัย แลได้ให้ขุดทางน้ำบึงกาลวาปีให้เดินได้ไกลถึงแม่น้ำโคณมหานที แลได้ทรงปฏิสังขรณ์มหาวิหารที่อากูลอยู่นั้นให้หายอากูล สมควรตามถานานุรูป ทั้งเรือนพระศรีโพธิพฤกษ์ซึ่งเรียกว่าโพธิฆรนั้น พระองค์ก็ได้จัดสรรก่อสร้างใหม่งดงามเปนที่น่าดูน่าชมทุกประการ

ฝ่ายภิกษุสงฆ์องค์เจ้าไทยทั้งหลาย ก็ได้ถวายจตุปัจจัยให้

เปนที่ชื่นชม ทั้งจัดการรวบรวมพระไตรปิฎกยกเปนสังคายนา คล้ายพระยาศรีธรรมาโศกราชบพิตร แลได้ทรงสร้างมหาวิหาร ๑๘ ตำบลอุทิศถวายแก่พระเถริยวาททั้งหลาย ได้ทรงขวนขวายในกิจการน้อยใหญ่ให้ชาวเกาะลังกามั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยสรรพโภคสมบัติ

สระ ๑๘ ตำบลที่พระราชาให้ขุดสำหรับสาธารณประโยชน์ในเกาะลังกานั้น คือ ที่กาลวาปีวิหาร ๑ ที่โกฏิปัสสาว ๑ ที่ทักษิณคิรี ๑ ที่วัฑฒนวิหาร ๑ ที่ปัณณวัลลกภูต ๑ ที่ภัลลาฏก ๑ ที่ปาสาณสินโนเทศ ๑ ที่ธาตุเสนบรรพต ๑ ที่มังคณฤปวิถี ๑ ที่ธาตุเถรอุตร ๑ ที่ปาจิณกัมพวิถี ๑ ที่อันตรเมคิรี ๑ ที่อัตตาพหิธาตุเสน ๑ ที่กัสสิปิฏฐิบุพพก ๑ ทายคามในโรหน ๑ ที่ในสาลวาปี ๑ ที่ในวิภีสน ๑ ที่ภิลลิวาณวิหาร ๑ รวม ๑๘ ตำบลด้วยกัน ยังบ่อในวิหารเล็ก ๆ เช่นปาทลกวาปี กุมพฏฐิวาปี มหาทัตตวาปี เปนอาทิเหล่านี้อีกเปนอันมาก

สมเด็จพระนราธิบดีเมื่อให้ขุดบ่อขุดสระทั้งหลายแล้วทั้ง ๑๘ ตำบลนั้น แล้วก็ได้ให้เปนทานแก่ชนทั้งหลายทั้งคฤหัษฐ์แลบรรพชิตที่ได้สำนักอยู่ในตำบลเหล่านั้น ๆ แล้วให้รื้อสัมภาระแห่งมยูรบริเวณอันสูง ๒๕ ศอกนั้น ทำเปนปราสาทสูง ๒๑ ศอกงดงามแขงแรงดีกว่าเดิม แลพระองค์ให้เลือกสรรโภคสมบัติของพระกุมารเสนผู้ล่วงลับไปแต่ก่อนนั้น ทำให้เป็นส่วนไว้ ในกาลวาปีวิหารทั้งที่นา ๒๐๐ ไร่ด้วย อนึ่งครั้นเมื่อโลหปราสาทเก่า

ลงได้ถึงปรักหักพังคร่ำคร่าไป พระองค์ก็ให้ทำนวกรรมปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ให้คงดีดุจเดิม ฉัตรในพระมหาสถูป ๓ คันเก่าขาด พระองค์ก็ได้จัดสรรขึ้นใหม่ แลพระองค์ได้ปลูกพระโพธิ แล้วทำสนานบูชาพระโพธิ อย่างพระโพธิที่พระยาเทวานํบียดิษย์ได้ปลูก แลทำการสมโภชนั้น แล้วได้หล่อรูปนาวาทั้งหลาย ๑๖ ลำ ให้มีกิริยาดุจจะวิ่งวงพระโพธินั้น บูชาพระโพธิพฤกษ์เจ้านั้น พระนราธิบดีเจ้าได้สร้างเครื่องอลังการ ถวายพระมหินทเจ้าเปนการพิธีพุทธาภิเษก แต่บรรดาพระเจ้าภูมิบาลในเกาะลังกาทั้งหลายได้ทำการประดิษฐานพระมหาโพธิไว้ในฝั่งนี้ ได้มีการพิธีสมโภชบูชาพระโพธิมาครบถ้วน ๑๒ ปี แล้วพระองค์จึงได้หล่อรูปพิมพ์พระมหามหินทเถรเจ้า แล้วเชิญเสด็จพระเถรพิมพ์เจ้าไปสู่ป่าช้าของพระเถรทำการบูชาฉลองอย่างมโหฬาร พระองค์ได้พระราชทานทรัพย์พันกหาปณะ แล้วได้ชักชวนให้แสดงคัมภีร์ทีปวงศ์จนจบเรื่อง แลทรงบังคับไว้ให้ชาวเมืองทั้งหลายถวายน้ำอ้อยงบ (พวงดอกไม้หรือน้ำตาลทราย) แก่ภิกษุทั้งหลายบรรดาสถิตย์อยู่ในวิหารนั้น ๆ แลพระองค์มิได้ถวายลาภอันเปนที่รฦกดุจเรียรายหยากเยื่อลงในศีร์ษะตน แก่ภิกษุผู้สำนักอยู่ในบริเวณของตน พระองค์ได้ทำผาติกรรมเปนอันมากในอภัยอุตตรวิหาร แลได้ทรงสร้างพระมณเฑียรทั้งมณฑปถวายพระศิลาศาสดา แลพระศิลาศาสดานั้น ครั้นพระยาพุทธทาสได้บรรจุพระเนตรทั้งสองด้วย

แก้วมณีหาค่ามิได้ ๆ หายไปเสียแล้ว พระองค์ได้ทำพระเนตรถวายใหม่ แลทำพระรัศมีจุฬามณีด้วย คือได้ทรงทำพระเกษาวัตตั้งกรอบพระเกษ ทำพระเนตรด้วยแก้วมณีนิลทั้งแท่ง แล้วทำพระอุนาโลมเปนเหมวัฏเกลี้ยวทอง (เหมปัฏฏิกมี) ทั้งจีวรทองข่ายพระบาททอง ปทุมทอง ประทีปทอง ผ้าสีต่าง ๆ บูชาไว้แก่พระศิลาศาสดา ในอภัยอุตตรวิหารมากมายจะนับจะประมาณมิได้ แลสร้างพระปฏิมาคฤหทั้งหลายทั้งพระมงคลเจดีย์ทั้งหลายเปนอันมาก แลรูปพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายประดิษฐานไว้ที่นั้นแล้วสร้างพระรัศมีจุฬามณีถวายแก่พระกาลศิลาศาสดา ทรงพระนามว่า พระอุปสุมภโลกนารถ แลได้ทำเครื่องประดับพระพุทธพิมพ์ ทรงพระนามว่าพระพุทธาภิเษก ดุจที่ได้พระนามมาแล้วในเบื้องต้นนั้น แล้วทรงสร้างเรือนพระโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ในทิศเบื้องซ้ายแห่งพระโพธิพฤกษ์ แล้วทรงสร้างเครื่องประดับอย่างพระราชาถวายแก่พระไมตรีโพธิสัตว์ (ที่สร้างนั้นคล้ายพระที่ชาวสยามเราเรียกพระพุทธจักรพรรดินั้นเอง) เมื่อจัดการสร้างสรรพวัตถุอุดมต่าง ๆ บูชาไว้ในพระศาสนาแล้ว ลำดับนั้นพระนราธิบดีจึงได้มีพระอาญากำหนดตั้งอารักขาให้แผ่ไปโดยรอบคอบด้านละโยชน์แล้ว ได้ทรงสร้างพระธาตุราชบันตีทั้งหลายไว้ในพระวิหารทั้งหลายเรียงรายลำดับไป (พระระเบียงกระมัง) แลพระองค์ให้สร้างบรรดาเรือนพระมหาโพธินั้นล้วนเปนของดีของ

งามอันประณีต แต่ละแห่งกำหนดราคาด้วยแสนกหาปณะทั้งหลาย อันเครื่องสัก การบูชาพระสถูปในถูปาราม วิหารเก่าคร่ำคร่าชำรุด ปรักหักพังเสียไป แล้วพระองค์ก็ได้จัดสรรทำให้ดีให้งามสอาด หมดจดผ่องใสดุจเดิมมา ถึงแม้ว่าเรือนพระทาฐาธาตุในถูปาราม นั้น แต่บรรดาที่ปรักหักพังพระองค์ก็ได้ทรงปฏิสังขรณ์ซ่อมแซม ให้ดีให้งามขึ้นใหม่เหมือนกัน แล้วได้ทรงสร้างกล่องพระทาฐา ธาตุให้มีรัศมีมียอดเปนแท่งประดับแก้วมณีมีค่ามาก แล้วทำ ดอกบัวทองด้วย ถวายเปนเครื่องพุทธบูชาให้พระทาฐาธาตุเจ้า นั้น พระราชาเจ้าให้ทำการบูชาอันเปนพุทธบูชาในสถานที่ทั้ง หลายมากมายพ้นที่จะนับจะประมาณ

ฝ่ายทาน คือ จตุปัจจัยมีจีวรเปนอาทิ พระองค์ก็ได้ บำเพ็ญถวายแก่ภิกษุทั้งหลายแต่บรรดาที่อยู่ในเกาะลังกาทั่วไปทุก องค์ พระองค์ได้โปรดให้ทำนวกรรมในวิหารทั้งหลายในที่นั้น ๆ ปลูกกุฎีก่อกำแพงโบกปูนแลดูสอาดงดงามน่าพึงชม แล้วให้ถือ ปูนใหม่ในพระเจดีย์ทั้ง ๓ องค์อย่างสมควรยิ่งนัก ทำฉัตรทอง วชิรจุมพฏไว้ในพระเจดีย์ ๓ องค์นั้นด้วย บรรดาภิกษุธรรมรูจี ทั้งหลายที่ยังอยู่ในเจดีย์บรรพต ที่ภิกษุบาปคณะมหาวิหารแล พระยามหาเสนราชได้ทำลายเสียแล้วนั้น ครั้นเมื่อพระเจ้าธรณี องค์นี้ได้ทำอัมพัตถลวิหาร ถวายแด่พระเถรเจ้าผู้เปนคณะเถรวาท ทั้งหลาย ครั้นภิกษุธรรมรูจีถวายพระพรขอ พระองค์ก็ถวาย

แก่พระเถรคณะธรรมรู้ทั้งหลาย แล้วพระองค์ให้ทำนาวาสำริด ประดิษฐาน พระธาตุ แลทรง บำเพ็ญ อรรคทาน ประมาณ คารา ทั้งหลายได้ถึง ๑๐ อัมพณ ครั้นเมื่อพระองค์ให้ทำการทั้งภายในภายนอกสำเร็จบริบูรณ์แล้ว จึ่งให้มีการบูชาพระปฏิมาเจ้าทั้งหลายในชินาลัย การงานทั้งปวงมีครบอย่างครบสิ่งเสมอด้วยสมัยแห่งบรมกระษัตราธิราช อันทรงพระนามว่าสมเด็จกรุงศรีธรรมาโศกราชบพิตรนั้น

ตสฺส ปุญฺญานิ สพฺพานิ วตฺตมฺปติปทํ นโร สรรพกุศลบุญของพระราชาเจ้านั้น แต่บรรดาที่ได้ทรงปติบัติบำเพ็ญเปนวัตตปติปทามา ที่จะมีใครผู้ใดสามารถพรรณาด้วยมาตรว่ามีปากแล้วก็พรรณาไป ที่จะแสดงให้สิ้นให้สุดลงได้นั้น เปนอันยากนักยากหนาแล พระองค์มีพระราชบุตร ๒ องค์ ที่ทรงพระนามว่ากัสสปกุมารนั้นต่างพระมารดา ที่พระมารดาเดียวกันคือ พระโมคคัลลานกุมารผู้ทรงกำลังวังชา กับพระธิดาองค์หนึ่งซึ่งเปนที่สนิทเสนหาเสมอดังดวงพระหฤทัย ทรงโฉมวิไลยเลิศนารีทั้งปวง พระองค์ได้อภิเษกในราชเรือนหลวงให้แก่พระภาคิไนยของพระองค์แล้ว พระองค์ตั้งให้พระภาคิไนยบุตรเขยนั้นเปนตำแหน่งที่เสนาบดีผู้แม่ทัพ แต่พระภาคิไนยผู้บุตรเขยนั้นดุร้าย ให้ตีพระธิดาที่ขาด้วยหวาย ซึ่งนางหามีผิดร้ายอะไรไม่ ครั้นพระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นผ้าของพระธิดาเปื้อน

โลหิต พระองค์ได้ทราบเรื่องราวตลอดแล้ว จึ่งได้ตรัสบอกแก่พระมารดาของพระภาคิไนยนั้น แลพระราชาได้กริ้วกราดรุกราญพระนัดดา จำเดิมแต่นั้นมาพระบุตรเขยก็จองเวรต่อพระราชา เข้าสมทบกับพระกัสสปกุมาร แล้วก็ประเล้าประโลมพระกัสสปให้คิดเอาราชสมบัติ ได้ทำความร้าวฉานให้เกิดขึ้นในระว่างบุตรกับบิดาจนสำเร็จ ในที่สุดก็ชักชวนพระกัสสปให้จับเปนพระชนกขังไว้

จำเดิมแต่นั้นมาพระกัสสปกุมารก็ยกเสวตฉัตรครองกรุงลังกา แล้วได้จับคนแต่บรรดาเปนฝักฝ่ายของพระบิดาฆ่าตายทำลายเสียเปนอันมาก อาศรัยเหตุที่พระกัสสปคบค้าบาปมิตรแลเชื่อถือเอาถ้อยคำทุกสิ่งทุกอย่าง ครั้นจำเนียรกาลมาพระโมค-คัลลานกุมารได้ทราบเหตุชั่วร้ายนั้น ได้ตั้งใจจะทำการตอบแทนใคร่ตั้งตนให้มีพวกพลอำนาจมาก แต่ก็หาได้ใครช่วยเปนกำลังไม่ แต่ยังไม่สิ้นความปราถนาที่จะหากำลัง จึ่งได้ไปยังชมพูทวีป

ทุกฺขาเปตุมปญฺโญ โส ครั้งนั้นยังมีพระเถรรูปหนึ่ง มิได้ปรากฏชื่อ แต่นับอยู่ในหมู่พระเถรสหายผู้ร่วมรักของพระราชาเธอส่งสารพระมหากระษัตริย์ผู้นราธิบดี ว่าพระองค์ได้ทรงเสวยทุกขเวทนาอยู่ในเรือนจำ ต้องวิโยคพลัดพรากจากศิริราชสมบัติทั้งพระโอรสราชธิดา เธอปราถนาจะเปลื้องปลดพระนราธิบดีเจ้าให้พ้นจากทุกข์ในเรือนจำ จึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระยากัสสปแสร้งทูลถวายพระพรว่า ดูรามหาราชเจ้า พระราชทรัพย์เปนอันมาก

พระบิดาของพระองค์ได้ฝังไว้ มหาบพิตรยังทรงทราบอยู่หรือ เมื่อพระราชาตรัสว่าไม่ทรงทราบแล้ว พระเถรเจ้าก็ทูลอธิบายว่า ขอถวายพระพร น้ำพระไทยของพระบิดาของพระองค์นั้น ท้าวเธอมีพระสิเนหาอาลัยในพระโมคคัลลานมากกว่าพระองค์ จึ่งได้ฝังราชทรัพย์ปกครองไว้ เพื่อจะพระราชทานแก่พระโมคคัลลานกุมาร พระราชากัสสปนราธิบดีได้ทรงสดับดังนั้นแล้วก็ขัดแค้นพระบิดา จึ่งได้ส่งทูตไปสู่สำนักพระบิดาให้ทูลถามถึงพระราชทรัพย์ว่าท้าวเธอได้ฝังไว้ณตำบลใด พระราชบิดาเมื่อได้ฟังทูตทูลถามถึงขุมทรัพย์ที่พระองค์ฝังไว้ ก็เข้าพระไทยว่า เหตุการณ์ทั้งนี้ก็เปนอุบายของคนบาปซึ่งจำนงภัยใคร่ล้างผลาญเราเท่านั้นเอง แล้วพระองค์ทรงดุษณีภาพเสียหาตรัสบอกไม่ ทูตทั้งหลายก็กลับมาเฝ้าพระยากัสสปทูลให้ทรงทราบ

ตโต เมาะ ตทนนฺตรํ ในลำดับนั้นพระยากัสสปก็ยิ่งคั่งแค้นสมเด็จพระบิดาเปนกำลัง จึ่งได้ส่งทูตไปเฝ้าเซ้าซี้พิรี้พิไรทูลถามเวียนกลับไปกลับมาเปนหลายคราว พระเจ้าภูมิบาลผู้พระบิดา เมื่อทูตมาวิงวอนทูลถามหาถึงขุมทรัพย์ที่พระองค์ทรงฝังไว้ ก็เปนเหตุให้พระองค์ทรงเห็นเปนการดีการชอบว่า เราจักได้พบปะกับสหายของเรา แล้วจะได้ไปสรงสนานณแม่น้ำกาลวาปีสำเร็จแล้วเราก็จักตาย ทรงพระดำริห์ฉนี้แล้ว จึ่งได้ตรัสแก่คณะทูตของพระยากัสสปว่า เอาเถอะในเพลาพรุ่งนี้พวกเจ้าจง

พาเราไปยังแม่น้ำกาลวาปี่เถิด เมื่อไปแล้วเจ้าทั้งหลายจักได้ทราบขุมทรัพย์ที่เราฝังไว้

คณะทูตทั้งหลายก็พากันดีใจกลับไปเฝ้าพระยากัสสปกราบทูลตามเรื่องราวที่มีมา พระราชาผู้ละโมภเมื่อได้ทรงฟังคณะทูตกราบทูล ก็เพิ่มภูลพระโสมนัศเปนที่สุดที่แล้ว จึ่งได้ตรัสสั่งคณะทูตให้จัดสรรเลือกเอารถที่เก่าคร่ำคร่าทั้งเพลาดุมกำกงทรงชำรุดจะภินท์พังอยู่แล้วนั้น ให้เชิญเสด็จพระเจ้าภูมิบาลพระบิดาขึ้นทรงรถนั้นไป เมื่อเพลาพระเจ้าภูมิบาลทรงรถไปกลางมรคานั้น ฝ่ายนายสารถีที่ขับรถนั้นได้ห่อเข้าตอกพกไปด้วย เมื่อจะเคี้ยวเข้าตอกกินพลางขับไปพลางนั้น ได้หยิบส่วนเล็กน้อยถวายแก่พระเจ้าภูมิบาลบ้าง พระเจ้าภูมิบาลผู้ทรงรถนั้นก็ได้รับเข้าตอกของนายสารถีมาทรงเคี้ยวไปพลาง แล้วทรงพระเมตตานายสารถี ค่าที่มีน้ำใจภักดีถวายเข้าตอกพระองค์ ๆ จึ่งได้เขียนพระอักษรพระราชทานนายสารถีในทันใดนั้น เพื่อให้พระโมคคัลลานได้ทำการสงเคราะห์นายสารถีผู้มีความชอบ ให้ได้เปนที่ตำแหน่งนายพระทวาร นายสารถีได้รับพระราชทานลายพระหัตถ์แล้วก็เก็บไว้

ก็นี้และขอให้เราท่านทั้งหลายพึงหยั่งทราบชัดเถิด ขึ้นชื่อว่าราชสมบัติทั้งหลายแล้วย่อมคลอนแคลนหวั่นไหวไม่ยั่งยืน ท่านอุปมาว่าเหมือนกับด้วยสายฟ้าแลบแวบเดียวก็พลันหาย เหตุอะไร

เล่า พระราชาเจ้าจึ่งได้ประมาทมัวเมาหลงไหลในราชสมบัติทั้งหลายเช่นดังสายฟ้าแลบนั้นเล่า ก็จะมีใครบ้างเล่าที่จะได้ชื่อว่าเปนผู้มีดำริห์ตริตรองหยั่งรู้หยั่งเห็นดังนั้นบ้าง

ฝ่ายพระสหายเถรเจ้าผู้ต้นคิดให้พระราชาภูมิบาลออกพ้นมาจากเรือนจำได้นั้น ครั้นทราบว่าท้าวเธอเสด็จมาก็มีความยินดีจึ่งได้แสวงหากระยาหารได้เข้าแลเนื้ออันเปนของตระกูลมีรศอร่อยได้แล้วก็ถือมา ด้วยคิดว่าพระราชาจะพอพระไทยพระกระยาหารนั้น จึ่งให้คนเฝ้าไว้แล้ว ก็เข้าไปหาพระราชา ๆ ก็ถวายอภิวาทพระมหาเถรสหายแล้ว ก็พากันเข้าไปใกล้ในที่สุดแห่งหนึ่ง แล้วก็ต่างพากันนั่งอยู่ เมื่อพระราชากับพระเถรสหายนั่งสนทนากันโดยอาการอย่างนี้แล้ว ต่างก็พากันอดกลั้นซึ่งความรักใคร่อาลัยกัน ให้ตันไปด้วยความประโลมเล้าเอาใจกันและกันนั้น ประหนึ่งว่าได้พากันบรรลุสมบัติทิพย์ก็ว่าได้ แล้วพระเถรเจ้าจึ่งถวายพระกระยาหารให้เสวยแล้ว สำแดงโอวาทกถาให้พระราชาเจ้าทรงฟังมีประการต่าง ๆ ได้ให้พระสติพระราชาให้รักษาพระอารมณ์ตั้งอยู่ในพระอัปปมาทธรรม เมื่อพระเถรเจ้าสำแดงพระโลกธรรมสูตรอันเปนธรรมดาโลกแล้วก็หลีกไป

ลำดับนั้นพระราชาเจ้าก็ได้เสด็จไปจนถึงแม่น้ำกาลวาปี ก็เสด็จลงสู่แม่น้ำตามพระประสงค์สำราญ เมื่อสรงเสวยแล้วเสด็จขึ้นมาตรัสแก่ราชเสวกของพระยากัสสปว่า ดูกรภณาย กิจธุระมี

ประมาณเท่านี้แลเรียกว่าทรัพย์ของเรา ราชเสวกทั้งหลายได้ฟังรับสั่งแล้วก็พากันนำพระดำรัสนั้นไปยังพระนครทูลแก่พระยากัสสป

พระราชากัสสปภูบดีราช เมื่อได้ฟังเสวกามาตย์กราบทูลประพฤติข่าวสาสนดังนั้น ยิ่งดาลเดือดตรัสว่า พระบริศรราชเจ้านี้ย่อมรักษาไว้ซึ่งทรัพย์สำหรับแต่พระราชบุตรโมคคัลลานเท่านั้น ถ้าท้าวเธอยังคงชีวิตอยู่ตราบใด ก็จะพาให้คนชาวเกาะลังกาแตกร้าวกันตลอดเกาะ จึ่งตรัสสั่งให้ไปปลงพระชนม์พระราชบิดาเสีย เอาเถอะหลังไพร่ที่มีกิริยาอันแช่มชื่นก็จะได้เห็นกันในวันนี้ พระยากัสสปสำแดงกิริยาคั่งแค้นพ้นกำลัง เสด็จเข้ายังห้อง แต่งพระองค์ทรงเครื่องราชอลังการทั้งปวงแล้ว ก็เสด็จมนิมมนาการไปโดยด่วน ครั้นถึงสำนักพระราชบิดาแล้วก็เสด็จเดินไปมาอยู่โดยทิศอันเปนเบื้องพระภักตรพระบิดา

พระราชบิดาครั้นได้ทอดพระเนตรกิริยาพระยากัสสปดังนั้นทรงพระดำริห์ว่า ลูกคนนี้แสนที่จะบาปลามกปราถนาจะไปตกนรก ด้วยมาตรว่าทำความคั่งแค้นให้เกิดขึ้น ราวกะว่าจะยังกายยังใจของอาตมาให้เสวยทุกข์เวทนาได้ฉนั้น ความสมประสงค์ของกัสสปนั้นจะสำเร็จประโยชน์อะไร เหตุดังนั้นสมเด็จพระราชบิดายังมีพระเมตตาแก่พระราชบุตร จึ่งตรัสว่า เสนาปติ ดูกรพ่อผู้เปนเจ้าจอมทัพ พระบิดานี้มีน้ำพระไทยรักใคร่ในพระโมคคัลลานกุมารแลในตัวเจ้าผู้ราชบุตรสม่ำเสมอเท่ากันอย่างเดียวกัน พระ

ยากัสสปได้ฟังพระบิดาตรัสดังนั้น ก็ทำยิ้ม ๆ สั่นศีร์ษะพยักบอกกิริยาว่ามิได้เชื่อถ้อยฟังคำตรัสของพระบิดาเลย พระเจ้าภูบดีผู้บิดาได้ทอดพระเนตรเห็นกิริยาพระกัสสปประพฤติอาการดังนั้น ก็เข้าพระไทยได้ชัดว่าเขาจักฆ่าพระองค์วันนี้แท้ ในทันใดนั้นเอง พระราชาผู้สำหัสสำกรรจ์ก็ตรัสให้ราชมัลเข้าจับพระบิดาให้เปลื้องพระภูษานุ่งห่มออกเสีย เปลื้อยแต่พระกายเปล่า แล้วให้ลงสังขลิกพันธ์จำโซ่ตรวนครบเครื่องจำจองแล้ว ให้ผันพระภักตรสู่ทิศตวันออกผูกมัดติดไว้ในฝา ตรัสให้เอาโคลนทาทั่วพระกายต่างว่าพระภูษาทรง พระราชาธาตุเสนผู้พระบิดาได้รับทุกข์ทรมานต่อพระราชโอรสของพระองค์เห็นปานดังนี้ เมื่อบัณฑิตทั้งหลายได้รู้ได้เห็นดังนี้แล้ว ก็ใครเลยเล่าที่จะพึงพอใจในโภคสมบัติมีอยู่และหรือ อย่าว่าแต่โภคสมบัติเลย ถึงแม้ว่าในชีวิตก็ดี ในยศศักดิ์ศฤงคารบริวารก็ดี ใครจะพึงกำหนัดยินดีไปใยเล่า

พระราชาธาตุเสนบพิตรเจ้าผู้เปนถึงสมเด็จพระนรินทราธิบดีได้ถูกพระยากัสสปราชโอรสกำจัดพระชนม์ชีพเสียจนพระองค์ต้องทิวงคตเสด็จไปสู่สำนักท้าวเทวราชนี้ นับโดยปีแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมา คณนานับปีทั้งหลายได้ ๑๘ ปีด้วยประการฉนี้ พระราชากัสสปเมื่อจับพระบิดาปลงพระชนม์ในตำบลกาลวาปีครั้งนั้นแล้ว เธอทอดพระเนตรไปได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งเข้าสมาธิภาวนาอยู่ ก็มีพระไทยปราถนาจะขับไล่ภิกษุนั้นให้ออกจากสมาธิไป

เสียให้พ้นประเทศที่พระองค์จะปลงทัณฑ์แก่พระบิดา แต่ไม่สามารถจะทำให้พระผู้เปนเจ้าออกจากสมาธิได้ จึ่งได้กวาดเอาฝุ่นซัดลงไปณเบื้องบนศีร์ษะภิกษุนั้น

สนฺทิฏฺฐิโก วิปาโกยํ ผลวิบากที่พระยากัสส์ปทำอาธรรมแก่ภิกษุผู้เข้าสมาธินี้ ก็เปนสันทิฎฐิกผลให้ได้รับวิบากทันตาเห็น อัน พระโบราณาจารย์ เจ้าได้ แสดง กรรม แห่งพระยา กัสสป นั้นไว้แล้วในบริเฉทลำดับต่อไปนี้แล ฯ พระราชาเจ้าทั้งหลายรวม ๑๐ พระองค์ล้วนทรงพระคุณอันประเสริฐพร้อมทั้งโภคสมบัติ ได้เสด็จอพยพเข้าไปสู่ปากพระยามัจจุราชกับทั้งพระราชทรัพย์ที่มั่งคั่งนั้นเอง

นักปราชญ์ผู้มีปรีชาได้เห็นแจ้งแล้ว ซึ่งพระไตรลักษณธรรมมีอนิจจลักษณเปนอาทิ ว่าสรรพทรัพย์สุวรรณหิรัญรัตนของผู้มั่งคั่งด้วยโภคสมบัตินั้นย่อมไม่ถาวร ย่อมปรวนแปรยักย้ายเปนอื่นไป ท่านจึ่งมิได้ผูกจิตรผูกใจปราถนารักใคร่พัวพันกำหนัดยินดีในสรรพโภคสมบัติเหล่านั้นเลย

อิติ สุชนปสาทสํเวคตฺถาย กเต มหาวํเส

บริเฉทที่ ๓๘ นี้เรียกว่า ทศราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าได้เรียบเรียงทำไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ก็เพื่อจะให้ เกิดความ เลื่อมใส แล ความ สังเวช แก่สาธุชน ผู้เปน สัตบุรุษทั้งหลาย จบแต่เท่านี้ ฯ

ราชทวยทีปกบริเฉทที่ ๓๙

แผ่นดินพระยากัสสป (๓๐)

ตโต กสฺสปนาโม โส ปาปโก นรปาลโก ในลำดับนั้นพระกุมารทรงพระนามว่ากัสสป ได้ครองราชสมบัติลังกา พระราชาองค์นี้เปนพระเจ้านฤบาลที่มีสันดานบาป ได้ส่งควาญม้ากับพ่อครัวให้ไปยังสำนักพระภาดาโมคคัลลาน เพื่อให้ลอบฆ่า ครั้นทำการปองร้ายพระภาดาไม่สำเร็จ ก็กลัวพระภาดาจะประทุษฐร้ายตน จึงได้อพยพย้ายนครไปตั้งอยู่ที่ภูเขาสีหคิรีแล้ว เกณฑ์คนให้ชำระแผ้วถางประเทศทราโรห คือเปนทางที่ขึ้นลงโดยยากโดยรอบคอบทั่วไปแล้ว ให้แวดล้อมเปนกำแพงแขงแรงเปนสง่าเล่ห์ประหนึ่งราชสีห์ แล้วให้ปลูกตำหนักเรือนหลวงพาดบันไดไม้ อาศรัยเหตุแห่งภูเขานั้น เมืองนั้นจึงขนานนามว่าสีหนคร แล้วให้รวบรวมทรัพย์สิ่งของฝังไว้ในเมืองนั้น ตั้งกองป้องกันรักษาไว้เปนอันดี จึงให้มีกองรักษาออกไปประจำทิศคอยระวังปัจจามิตรที่คิดร้าย แล้วก็สร้างตำหนักเรือนหลวงให้มั่นคงถาวรอย่างงดงามน่าพึงชม เปนที่รื่นรมย์ราวกะว่าเมืองทุติยอาลกมัณฑาราชธานีของท้าวกุเวรราช พระองค์ก็ได้ประทับอยู่บรมศุขในตำหนักที่สร้างครั้งที่ ๒ นั้น ฝ่ายเสนาบดีชื่อว่ามิคารเสนาได้ให้สร้างบริเวณใส่ชื่อว่ามิคารบริเวณ แล้วสร้างคฤห

หลังหนึ่งไว้เปนที่อภิเษกพระชินเจ้า แล้วจึงขออนุญาตที่จะอภิเษกพระชินนั้นจะให้ยิ่งกว่าพระสัมพุทธศิลา ครั้นไม่ได้ราชานุญาตจึงผูกใจอาฆาฏลงสันนิษฐานไว้ว่า "เราจักได้รู้จริงในความเปนแท้แห่งราชสมบัติต่อไป"

ฝ่ายพระยากัสสปนั้น ภายหลังบังเกิดความวิปติสารต่าง ๆ ถึงกรรมที่ตนได้ทำมาแล้ว ดำริห์จะหลีกภัยคือกรรมที่ตนทำนั้นจึงได้บำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ มากมาย แล้วให้สร้างวัตถุใหญ่ ๆ ทั้งหลายเปนอันมากแทบใกล้ประตูพระนครทั้งหลาย แล้วให้สร้างสวนมะม่วงทั้งหลาย ในทางแต่ละโยชน์ ๆ ตลอดเกาะลังกา แล้วปฏิสังขรณ์วัดเก่าชื่ออิสสรสมณารามให้ใหญ่ยิ่งกว่าของเดิม แล้วซื้อบ้านโภคคามอุทิศถวายแก่วัดอิสสรสมณารามนั้น

พระยากัสสปนี้มีธิดา ๒ นางชื่อนางโพธิ ๑ นางอุบลวัณณา ๑ เมื่อพระยากัสสปได้สร้างวิหารแล้ว จึงให้ชื่อวิหารตามนามธิดาของพระองค์ว่า โพธิอุบลวัณณาราม แล้วถวายวิหารนั้นแก่สงฆ์ พระสมณะทั้งหลายผู้เปนเหล่าเถรวาทีมิยอมรับวิหารนั้น ด้วยเกรงชาวโลกจะครหาว่า กรรมของพระยากัสสปนี้เปนปิตุฆาฏ เมื่อพระองค์จำนงใจอยู่จะถวายแก่พระเถรทั้งหลายแล้ว จึงอ้อนวอนว่าใคร่ถวายนี้เพื่ออุทิศต่อพระสัมพุทธปฏิมาจึงได้ถวาย ภิกษุทั้งหลายก็รับไว้ด้วยมีความคิดว่าวัตถุนี้เปนโภคสมบัติของพระศาสดาเจ้าแห่งเราทั้งหลาย

พระราชาได้สร้างวิหารอิก ตำบลหนึ่ง ลงในส่วนที่ใกล้ภูเขาสีหคีรีแล้วใส่ชื่อพระธิดา จำเดิมแต่นั้นชื่อของคนทั้งหลายเหล่านั้นจึงได้ปรากฏต่อมาตามนามแห่งอารามแลวิหารทั้งหลาย แล้วจึงได้ถวายวิหาร แลอุทยานใน ด้านทิศาภาคอุดรพร้อมทั้งจตุปัจจัยแก่พระเถรเจ้าทั้งหลายผู้เปนธรรมรูจี พระราชานั้นบริโภคภัตตาหารสุกเรียกสันนิรปักก ซึ่งนางสัตรีภาพผู้หนึ่งจัดทำเปนของมีรสเจือด้วยสัปปีปรุงด้วยสูปะถวาย จึงทรงดำริห์ว่าอุทยานของเรานี้ก็เปนที่รื่นรมย์เห็นปานฉนี้ คล้ายกับมนูญภัตร์ที่นางสัตรีภาพนั้นปรุง จึงได้จัดภัตร์อันเปนมนูญรสถวายแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายทั้งผ้าสบงแลจีวรอันประณีต ถึงวันอุโบสถก็ได้ทรงอธิฐานองค์อุโบสถแล้วจำเริญอัปปมัญญาภาวนาสมาทานธุดงควัตร์ แลให้จานหนังสือทั้งหลายไว้ ได้สร้างรูปพระปฏิมาแลศาลาโรงทานเปนอาทิ เหตุกลัวแต่ภัยในปรโลก อนึ่งพระโมคคัลลานกุมารก็ยังมีตัวอยู่ เปนเหตุให้พระองค์พรั่นพรึงอยู่เหมือนกัน

แผ่นดินพระยาโมคคัลลาน (๗๑) ตโต อฏฺฐารเส วสฺเส โมคฺคลฺลาโน มหาภวิ[๑] ครั้นต่อมาในปีที่ ๑๘ แห่งรัชกาลนั้น พระโมคคัลลานกุมารทรงอำนาจ เดชานุภาพมาก โดยอาเทศ อธิบายแห่งนิครนถ์ทั้งหลาย เธอจึงมีอัคคสหายผู้ร่วมรักถึง ๑๒ นายพากันมาแต่ชมพูทวีปถึงเกาะลังกา มาส้องสุมพลนิกายอยู่ในตำบลกุธารีวิหาร

---

๑ สี. มหารโฏ

ในประเทศอัมพัตถโกสัก

พระราชากัสสปได้ฟังข่าวศึกจึงตรัสว่า เราจักจับศัตรูฆ่าเสียแล้วกินเนื้อศัตรู จึงยกพลนิกายเปนอันมากออกมา ถึงแม้ว่าเนมิตตกาจารย์ผู้พยากรณ์ทักทายจะห้ามปรามว่าพระองค์ยังไม่อาจจะมีไชยก็หาเชื่อฟังไม่ ฝ่ายพระโมคคัลลานกุมารก็ให้เทียบพลผูกสอดอาวุธ พร้อมด้วยสูรสหายทั้งหลายยกไปสู่สนามรบเล่ห์ประหนึ่งว่า สมเด็จท้าวสุชัมบดีผู้กรีฑา เทพนิกายออกสู่อสูรสงครามครั้งนั้นก็ปานกัน

เมื่อพลนิกายทั้งสองฝ่ายได้เข้าสมรภูมิแล้ว เริ่มทำมหายุทธนาการซึ่งกันแลกันครั้งนั้น เอิกเกริกโกลาหลสัมประหารกันประหนึ่ง พระมหาสมุท กำเริบตีฟองนองระลอก กระทบกระแทกฝั่งให้พังภินทนาการออกไปฉนั้น พระยากัสสปได้เห็นอาการสงครามบ้าเลือดต่างเดือดดาลทั้งสองฝ่ายใหญ่หลวงนัก พระองค์ก็บ่ายช้างพระที่นั่งกลับเสียทางอื่นหลีกไป ฝ่ายพลนิกรครั้นเห็นนายหลีกหนีไปก็พากันแตกกระจัดกระจาย ต่างก็พากันวิ่งตามนายไปร้องโฆษนาว่า นายเราให้หลังแก่ข้าศึกแล้ว

ฝ่ายกองทัพพระโมคคัลลานราชก็ได้ไชยชำนะโดยอาการอันงดงาม พระยากัสสปเมื่อเสียทัพแล้วก็เสียพระไทยชักพระแสงออกตัดคอพระองค์เอง โยนพระเศียรทิ้งไปในอากาศ แล้วก็สอดดาบเข้าฝัก พระโมคคัลลานเห็นดังนั้นก็สงสาร จึงให้จัดการ

เผาศพอย่างขัตติยประเพณี การสงครามของพระโมคคัลลานนั้นย่อมเปนที่น่ายินดีแก่กองทัพโดยกรรมสดวกดาย แล้วก็พากันขนสรรพ พัสดุศึก ทั้งหลายและทรัพย์สิ่ง ของทั้งปวง เข้าสู่ พระนครโดยศุขสำราญ

ฝ่าย ภิกษุสง ฆ์ทั้งหลายได้ ทราบ ข่าวศึก อัน มีไชย ของ พระโมคคัลลานนั้น ก็พากันตระเตรียมนุ่งสบงทรงจีวรกวาดแผ้วพิหารให้เตียนสอาดสอ้านดีแล้ว ยืนเข้าแถวเรียงกันอยู่เปนลำดับ พระโมคคัลลานราชก็ยกทัพเปนลำดับมาจนถึงเมฆวันวิหาร งามสง่าปานท้าวเทวราชเมื่อเสด็จสู่สวนนันทวัน แล้วตรัสให้ผันพลมหาเสนา กลับตั้งทัพเปนหัตถีปราการอยู่ภายนอก พระองค์ก็เสด็จเข้าไปสู่สงฆ์ถวายอภิวันท์โดยความยินดี ได้เอาเสวตฉัตรบูชาสงฆ์แล้ว พระสงฆ์ก็น้อมลงซึ่งเสวตฉัตรนั้นถวายคืนแก่พระองค์อีกเล่า ที่ตำบลนั้นเหล่าชาวลังกาพากันเรียกว่าฉัตตวัฑฒิต่อมา (คือหมายความว่าเปนที่ยกเสวตฉัตรงานราชาภิเษกพระโมคคัลลานเปนพระราชา) แล้วพระองค์ได้ทำการฉลองที่นั้นทั้งบริเวณเสร็จแล้วเสด็จเข้าเมือง

เมื่อพระราชาได้เสด็จไปในวิหาร ๒ แห่งนั้น ถวายอภิวันท์พระสงฆ์ในวิหารนั้นแล้ว พระองค์ก็ได้สำเร็จราชการเปนพระเจ้ามหาราช ปกครองไพร่ ฟ้า ประชากร โดย คลอง ธรรม ราชประเพณีครั้ง หนึ่ง พระ ราชาได้ ทรงขบ เขี้ยว พิโรธ หมู่ อำมาตย์ ทั้ง หลาย ที่

ประพฤติตามพระกัสสป ฆ่าพระบิดาของพระองค์ แล้วตรัสว่า อ้ายพวกรากษส จึ่งตรัสให้จับฆ่าอำมาตย์ทั้งหลายตายเสียตั้งพันคน ที่ให้ตัดหูตัดจมูกเปนต้นแล้วให้เนรเทศไปจากพระราชอาณาจักรนั้นมากมาย จำเดิมแต่นั้นมาพระราชาเจ้าก็บำเพ็ญพระกุศลขวนขวายอุส่าห์สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาเนือง ๆ

พระองค์ทรงเลื่อมใส่มีน้ำพระไทยสงบระงับเปนอันดี ทรงบริจาคทานการพลีนั้นมากมาย มีอภิปรายเปรียบด้วยชโลทกท่อธารฝน อันตกต้องเมทนีดลแล้วแลหลั่งไหลไปในพื้นปถพี ครั้น สมัยเพ็ญ เดือนยี่ ก็ได้ ทรงบำเพ็ญ มหาทาน ทุก ๆ ปีมิได้ ขาด จำเดิมแต่นั้น มาการ บำเพ็ญ มหา ทาน ในผุสสบุรณมี ก็เปน พระราชประเพณีสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ครั้งหนึ่งมีบุรุษนายสารถีผู้เปนราชทายก ได้ถวายเข้าตอกแก่พระบิดาของพระองค์ ได้นำราชสันเท่ห์คือลายพระหัตถ์ของพระบิดามาถวายแก่พระยาโมคคัลลานบพิตรเจ้า ครั้นพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระอักษรแล้วทรงกลั้นน้ำพระเนตรมิได้ ทรงพระกรรแสงแครงคร่ำถึงพระราชบิดา ด้วยลายพระหัตถ์นั้นแสดงว่า พระบิดาของพระองค์ทรงพระสิเนหาอาลัยในพระองค์มากนัก ทรงพิลาปร่ำพรรณาพระคุณต่าง ๆ แล้วให้พระราชทานตำแหน่งนายพระทวารให้แก่นายสารถีผู้นั้น แล้วพระองค์ได้ทำอภิเษกพระชินเจ้าตามพระอัชฌาสัย ตามพิธีเสนาบดีมิคารได้ทูลแนะนำ

ให้ทำ แล้วพระองค์ได้ถวายทัพหวิหารแลทาฐาโกญฑัญกวิหาร แทบภูเขาสีหบรรพต แก่พระเถรคณะธรรมรูจิเจ้าทั้งหลาย ผู้รุ่งเรืองอยู่ในธรรมแลคณะสาคลี แล้วทรงสร้างบรรพตพิหารถวายพระเถรมีนามว่ามหานามผู้อยู่ในทีฆาสนวิหาร แล้วทรงสร้างที่อยู่นางภิกษุนีใส่ชื่อว่า ราชินีอุปัสสยวิหาร ถวายแก่นางภิกษุนีทั้งหลายคณะสาคลี แล้วทรงสร้างบรรพตพิหารถวายพระเถรมีนามว่ามหานามผู้อยู่ในทีฆาสนวิหาร แล้วทรงสร้างที่อยู่นางภิกษุนีใส่ชื่อว่าราชินีอุปัสสยวิหาร ถวายแก่นางภิกษุนีทั้งหลายคณะสาคลี

มีบุรุษหนึ่งชื่อทาฐาปภูติเปนโคตรลัมพกัณณกเปนผู้เหนื่อยหน่ายในกาลที่จะอยู่บำรุงอุปฐากพระยากัสสป จึ่งได้อพยพไปสู่มรคาในเมเรลิยแล้ว ตั้งเคหนิวาศสถานอยู่ในเมเรลิยนั้น ทาฐาปภูติลัมพกัณณกนั้นมีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่าศิลากาพ เจ้าศิลากาพนั้นกลัวแต่พระยากัสสป จึ่งได้พาญาติมิตรของตนอพยพไปอยู่ด้วยพระโมคคัลลานกุมาร เมื่อไปถึงชมพูทวีปแล้วก็ได้เข้าบวชเปนสามเณรอยู่ในพระศาสนาสำนักอยู่ในวิหารชื่อโพธิมณฑล ได้ขวนขวาย กิจการ สงฆ์โดย เอื้อเฟื้อทั้ง เคร่งครัด อยู่ใน ศีลใน ธรรม วันหนึ่งเธอทำ กิจกวาด ลานพระ พิหารเก็บได้ผล มะม่วง สุก หล่นอยู่ผลหนึ่งส่งกลิ่นหอมรื่นรมย์ จึ่งได้นำไปถวายสงฆ์ สงฆ์พากันเลื่อมใสต่อคุณสมบัติของสามเณรนั้น จึ่งได้พากันขนานนามว่า

อัมพสามเณร เหตุผลมะม่วงนั้นก็เลยเปนชื่อเรียกสามเณรนั้นว่า อัมพสามเณรตลอดมา พระอัมพสามเณรนั้นได้พระเกษธาตุอัน นำมาแล้ว โดยพิธีที่พระโบราณาจารย์เจ้ากล่าวไว้แล้วในคัมภีร์ พระเกษธาตุวงศ์นั้น ได้มาสู่ลังกาในรัชกาลของพระราชา โมคคัลลานองค์นี้ พระราชาโมคคัลลานเจ้าได้ทำสักการบูชาพระ เกษธาตุเปนการใหญ่แล้ว เชิญพระเกษธาตุบรรจุในกล่องแก้ว ผลึกอันมีค่ามากแล้วประดิษฐานไว้ในเรือนพระปฏิมา ในเมือง ทีปังกรนคร แล้วจัดการฉลองสมโภชบูชารักษาไว้ในที่นั้น แล้ว ได้เอาทองหล่อรูปลุงทั้งภรรยาลุงแลม้าด้วย แล้วได้ประดิษฐาน รูปทองนั้นไว้ในปฏิมาฆรในเมืองนั้น แล้วทรงสร้างกล่องพระ เกษธาตุ ๑ ฉัตร ๑ รัตนมณฑป ๑ คู่พระอัคคสาวก ๑ วาลวิชนี ๑ ประดิษฐานไว้ในปฏิมาฆรนั้น เรื่องราวทั้งปวงที่กล่าวพิสดารนี้ ให้นักปราชญ์ทั้งหลายถือเอาตามคัมภีร์พระเกษธาตุนั้นเถิด

พระราชาธิบดี พระองค์ จัดการ อภิบาล เกาะลังกาให้ปราศ-จากภยันตรายทั้งทางน้ำทางบก ได้ทรงยกย่องพระชินศาสนา ชำระมลทินนิลโทษให้สอาดบริสุทธิ์โดยทำนองคลองธรรม พระ องค์ได้ ทรง สร้างป ธานฆรกุฏิ บำเพ็ญ ธรรมใส่ นามว่า เสนาบดิป-ธานฆร อันงดงามล้ำเลิศ ทรงบำเพ็ญพระกุศลสมภารอยู่ชั่วกาล นาน ในพรรษาที่ ๑๘ แห่งรัชกาลของพระองค์ก็เสด็จสู่บุญชัย ทำลายขันธ์ ครั้นเมื่อพระราชาเจ้าได้เสด็จสู่ยถากรรม ชาว

พระนคร ทั้งหลายได้ พากัน ตกแต่ง เครื่องสักการพลี ด้วยมา ระลึกพระคุณว่า พระราชาเจ้านี้ทรงบุญคุณแก่เราทั้งหลายในเวลาที่พระองค์สิ้นบุญไปแล้ว แท้จริงความชนะต่อพระยามัจจุราชเมื่อมาถึงเข้าแล้ว ย่อมมิได้มีเลย พระราชาเจ้านั้นก็เปนประหนึ่งทาสแห่งความตายเท่านั้น ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น นักปราชญ์ผู้มีเมธาทั้งหลาย ถึงมีความศุขอันมั่งคั่งก็ย่อมจะไม่พ้นความตาย จึ่งได้สละศุขนั้นเสีย เพราะเหตุนั้นบัณฑิตผู้ไม่ประมาทรู้ประมาณตน จึ่งมาดำเนินสู่หนทางพระนฤพานซึ่งเปนทางอันเกษมศุขสำราญนิราศภัย

บริเฉทที่ ๓๙ นี้เรียกว่าราชทวยทีปก อันพระอาจารย์เจ้าได้ทำไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวชแก่สาธุชน ด้วยประการฉนี้

อัฏฐีราชกบริเฉทที่ ๔๑[๑]

แผ่นดินพระยา ธาตุเสนราช (๗๒)

ตสฺสจฺจเย กุมาราธิ ธาตุเสโนติ วิสฺสุโต

เมื่อพระราชาโมคคัลลานทิวงคตไปแล้ว พระราชกุมารองค์ใหญ่ทรงพระนามว่า ธาตุเสน เปนพระราชบุตร ได้สืบกระษัตริย์ลังกาต่อมา พระราชาธาตุเสนนี้ทรงพระเดชานุภาพ มีอำมาตย์ไพร่พลเสนามากมาย ปานประหนึ่งว่าท้าวเทวราช พระองค์ได้ทรง ทำนวกรรมใน พระวิหารที่ พระบิดาได้ ทรง สร้างไว้ สำเร็จแล้ว จึ่งได้อาราธนาภิกษุสงฆ์ให้ทำพระธรรมสังคีติชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิผ่องใส ได้มีการถวายจตุปัจจัยไทยทานอาหารบิณฑบาตแก่สงฆ์เปนอาทิ ในงานทำสังคีตินั้น พระองค์บำเพ็ญบุญกุศลทั้งหลายมีอเนกประการ อยู่ประมาณ ๙ ปี ก็เสด็จล่วงลับดับขันธ์ไป

แผ่นดินพระยา กิตติเสนราช (๗๓)

กิตฺติเสโน สุโต ตสฺส ราชา หุตฺวา อเนกธา

ลำดับนั้นมุขมนตรีเปนอาทิ ได้พร้อมกันอันเชิญ

---

๑ พอจบบริเฉท ๓๘ ก็ขึ้นบริเฉท ๔๑ ทีเดียว ทั้งฉบับหลวงแลฉบับสีหฬ ไม่ใช่หนังสือขาดหาย จะเปนด้วยผู้เรียงภาษามคธเดิมข้ามจำนวนเลขหรืออย่างไรไม่ทราบ ได้ปล่อยคงไว้ตามฉบับภาษามคธ เพื่อพิจารณาต่อไป

พระราชบุตรของพระเจ้าธาตุเสนขึ้นครองกรุงลังกา ทรงพระนามว่าพระยากิตติเสนราช พระราชาเจ้านั้นก็ได้บำเพ็ญบุญราษีมีประการมากมาย เสวยราชสมบัติอยู่ ๙ เดือนก็ต้องสิ้นราชสมบัติ

แผ่นดินพระเจ้าสิวราช (๗๔)

สิโว ตํ มาตุโล หนฺตฺวา หุตฺวา ราชา อนปฺปกํ พระมาตุลราช พระเจ้าลุงของพระยากิตติเสนนั้น พระนามว่าสิวราช ได้สำเร็จโทษพระยากิตติเสนเสียแล้วขึ้นครองเมือง พระยาสิวราชตั้งแต่ได้ราชสมบัติแล้วพระองค์ก็ทรงขวนขวายบำเพ็ญบุญกุศลก็มากมาย อยู่ได้ ๒๕ วัน อุปติษยกุมารยกพลเข้าล้อมจับพระยาสิวราชปลงพระชนม์เสีย

แผ่นดินพระยาอุปติษย (ที่ ๓) (๗๕)

อุปติสฺโส ตโต อาสิ ราชา หนฺตฺวาน สิวกํ เมื่อ พระยา อุปติษย์ได้ ปลง พระชนม์ พระเจ้า สิวเสียแล้ว ก็ได้เปนพระราชาครองศิริสมบัติสืบลำดับกระษัตริย์มา พระราชา อุปติษย์นี้เปน พระสามีของ พระนาง น้องแห่ง พระยา โมคคัลลาน ครั้นแย่งราชสมบัติได้เปนเจ้าแล้ว ได้ทำการสงเคราะห์ฝูงชนด้วยฐานันดรทั้งหลาย แล้วได้ยกพระธิดาของพระองค์ให้แก่เจ้าศิลากาฬกุมาร พร้อมทั้งทรัพย์สมบัติเปนอันมาก

ครั้งนั้นพระยาราชบุตรของพระราชา อุปติษย์ชื่อกัสสปกุมาร มีสหายดีคนกล้าหาญอยู่ ๑๖ คน แล้วให้สัญญาข้อขำอันหนึ่งแก่กันไว้ พระกัสสปเปนคนใจบุญสุณธรรม์มั่งมี แลดำรงอยู่

ในยศในธรรม หาเลี้ยงชีพด้วยความเพียร เปนคนรู้เคารพนบนอบผู้หลักผู้ใหญ่แลสัตบุรุษ

ครั้งนั้นฝ่ายเจ้าศิลากาพกุมารคิดโลภจะชิงราชสมบัติ จึ่งได้ไปสู่มลัยประเทศทางทิศทักษิณ รวบรวมได้พลเสนามากแล้วก็ยกเข้าปล้นชนบทบ้านน้อยเมืองใหญ่ เปนลำดับมาจนถึงพระนคร

ฝ่ายพระกัสสปกุมารได้ทราบข่าวศึก ก็ยกทัพช้างออกไปทำสงครามถึง ๖ ครั้งยังไม่แพ้ชนะกัน ฝ่ายพระบิดานั้นเปนทุกข์ถึง พระกัสสป ๆ จึ่งทูล ประเล้า ประโลม พระบิดาให้ เบาพระไทยแล้วว่าจะขอสู้รบต่อไป จึ่งได้พาสหายทั้งหลายยกออกจากพระนคร เดินทัพมาจนได้ประทะทัพกับศิลากาพในวาระที่ ๗ นี้ ศิลากาพทำเสียทีหนีไปซุ่มอยู่ในที่ชุมทัพในที่เร้นแล้ว ได้วางอุบายไว้ในทิศตวันออกแลตวันตกสมคิดแล้ว ก็ยกออกมาใหม่เริ่มจะรบอิก แล้วยกมาถึงดิสสบรรพตทางตวันออกแล้ว พระกัสสปกับสหายยกกองทัพขึ้นช้างไปในที่สนามรบ กองทัพพระศิลากาพก็ขับไล่ทัพพระกัสสปให้หนีไป พระกัสสปก็จำไสช้างขึ้นไปจนสุดยอดเขา อาศรัยเหตุที่พระกัสสปหนีศัตรูไปบนเขานั้น เขานั้นภายหลังจึ่งเรียกว่าคิรีกัสสป

ฝ่ายพระศิลากาพเปนคนที่กล้าหาญ จึ่งได้ขับกองทัพดีแว่นแคว้นแตก ผู้คนกระจัดกระจายไม่เปนส่ำ เมื่อปราบบ้านเล็กเมืองน้อยให้อยู่ในเงื้อมมือหมดแล้ว จึ่งได้ส้องสุมผู้คนเปนกอง

ทัพใหญ่โต มีพลพาหนะมากมายจนไม่มีใครจะสู้ได้ ยกกลับมาล้อมพระนคร

พวกอำมาตย์ราชเสวกได้ยกออกต่อต้านรบสู้อยู่ถึง ๗ วัน ผู้คนก็เบาบางอ่อนแอไป ฝ่ายพระกัสสปจึงดำริห์ว่า ชาวเมืองทั้งปวงก็ได้พากันแตกฉานซ่านเซ็นไป โดยเหตุที่ข้าศึกล้อมเมืองเปนเหตุให้พระราชบิดาเสื่อมถอยพระกำลัง ทั้งทรงพระชราแลเสียพระเนตรด้วย เราจำจะเชิญพระราชบิดาแลพระมารดา ให้ไปสำนักอยู่ในเขาเมรุกันทร ต่อเมื่อภายหลังเราส้องสุมได้กำลังพลโยธามากแล้ว จึงมาคิดแก้แค้นทดแทนแก่พวกโจร จับฆ่าเสียไม่ให้เหลือหลอ เมื่อดำริห์แล้วเพลาราตรีก็ลอบพาสหายยกกัน ขนพระราชทรัพย์แลเชิญสมเด็จพระบิดาแลพระมารดาทั้งสองได้แล้ว ปรารภเพื่อจะไปยังมลัยประเทศ แต่บังเหตุคือคนนำทัพไม่รู้จักทาง พาหลงวนเวียนไปแต่ที่โน้นมาทางนี้ จนใกล้พระนครเข้า พอเจ้าศิลากาพได้ทราบเรื่องราวกองทัพเข้า ก็รีบยกพลเสนาโดยเร็วเข้าล้อมไว้โดยฉับพลัน การสงครามต่อสู้กันคราวนั้นอย่างน่าสยดสยองทั้งสองฝ่าย ได้รบกันใหญ่โตราวกับเทวาสุรสงคราม อันน่าพิลึกสะพึงกลัวนัก

ฝ่าย พระเจ้า กัสสป เสียพลแล สหายร่วมรักเปลืองไปสิ้นจนหมดตัว พระยาช้างที่ขี่ก็สิ้นแรงฟุบลงในสนามรบ พระองค์จึงตรัส แก่ควาญช้างให้เอา พระเศียรของ พระองค์ไปให้เจ้า ศิลา กาพ

เอาความชอบเถิด แล้วก็ได้ตัดพระเศียรของพระองค์ส่งให้แก่ควาญช้าง แล้วจึ่งเช็ดโลหิตที่ดาบสอดเข้าฝักเสีย แล้ววางมือทั้งสองไว้เหนือกระพองช้าง ฟุบอยู่กับช้างนั้น

สมเด็จพระเจ้าอุปดิษยบิตุราช ได้ทราบเหตุพระราชบุตรเสียทัพถึงชีวิต โดยความเสียพระไทย ให้คับแค้นด้วยความโศกกระทบดวงพระหฤทัย พระองค์ก็พลอยเสด็จล่วงลับไปตามพระราชบุตร

แผ่นดินพระยาศิลากาฬราช (๗๖) เอวํ ทิยฑฺฒวสฺเสน อุปติสฺเส ทิวงฺคเต เมื่อพระยาอุปดิษยราชเสด็จทิวงคตไปแล้วได้ประมาณปี่ครึ่ง เจ้าศิลากาฬก็ได้เปนพระราชากรุงลังกาต่อมา ชนทั้งหลายถวายพระนามตามพระนามเดิมรวมกันว่า พระยาอัมพสามเณราทิศิลากาฬ ดำรงศิริราชสมบัติอยู่ได้ ๑๓ พรรษา ทรงบำรุงชาวลังกาโดยทำนองคลองธรรม อย่างขัตติยราชประเพณีที่มีมา แลพระราชจรรยาที่ทรงประพฤติการพระกุศล คือ พระราชาเจ้าได้ถวายพระกระยามีค่า เรียกปัจจัคฆราชโภชน์ไว้ในมหาปาลี แลเพิ่มเติมโภคทรัพย์เครื่องจับจ่ายไว้ในเวชศาลาให้จำเริญยิ่ง เปนประโยชน์การบำรุงประชุมชน แลได้ทรงทำการบูชาพระมหาโพธิทุก ๆ วัน สร้างพระปฏิมาทั้งหลายถวายไตรจีวรแก่ภิกษุทั้งปวงที่สำนักอยู่ในเกาะลังกาทั่วทุกองค์ มิได้ปลงอาญาเฆี่ยนฆ่าสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอดเกาะลังกา แล้วทรงบูชาพระเกษธาตุที่พระองค์ได้ทรงเชิญมาด้วยพระองค์เองโดยสัมมาคารวะ แล้วได้ถวายส่วยน้ำใน

ภูเขารเหรบรรพต ไว้สำหรับวิหารากุนตวิหาร แก่พระเถรียวาท ซึ่งอยู่ด้านตวันออก เหนืออภัยคิรีวิหารขึ้นไป แล้วพระองค์ได้นำอาสนะไปปูไว้ในวิหารากุนตวิหาร อันประดิษฐานพระศรีมหาโพธิพฤกษ์นั้น

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ได้ทรงประพฤติกรรม คือการบำเพ็ญพระกุศลล้วนเปนบุญโกษฐาส จะนับจะประมาณมิได้มาช้านานตลอดกาลที่ดำรงพระชนม์อยู่ อนึ่งพระโมคคัลลานกุมารพระทาฐาปภูติกุมารพระอุปติษยกุมารผู้เปนพระราชบุตร ก็ล้วนมีปราถนาดีปราถนางาม พระองค์พระราชทานประเทศในทิศบุรพานั้น ให้แก่พระโมคคัลลานกุมารผู้เปนอรรคราชบุตร

เมื่อพระราชาเจ้าได้พระราชทานฐานันดรแลยกประเทศตำบลอันมีค่า พระราชทานแก่พระราชบุตรแล้วก็ตรัสบัญชาว่า ท่านจงไปแลสำนักอยู่ในประเทศอันดีนั้นเถิด พระโมคคัลลานก็ได้ไปสำนักอยู่ในที่พระราชทานสถานที่อันมีค่า ควรแก่พระราชาเจ้าณประเทศในที่มาลัยประเทศ ฝ่ายด้านทักษิณนั้นให้แก่พระทาฐาปภูติ มีพระประสงค์เพื่อจะได้เปนการป้องกันภัยในย่านท่ามกลางพระมหาสมุท จึ่งได้ประกอบให้พระราชบุตรสำนักอยู่ในมาลัยประเทศนั้น ส่วนพระอุปติษยกุมารนั้น พระองค์ให้อยู่ในพระราชสำนักด้วยพระองค์ โดยที่พอพระราชหฤทัยส่วนพิเศษ ที่ได้ทรงเห็นดีเห็นงามว่าพระองค์นี้น่ารักน่าชมกว่าพระราชบุตรทุกองค์ ในปีที่ ๑๒ แห่ง

รัชกาลนั้น ครั้งนั้นยังมีคนพ่อค้าผู้หนึ่งเปนชาวเมืองลังกา ได้ไปถึงเมืองกาลิบุรเชิญพระธรรมธาตุมาถวาย พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นพระธรรมธาตุแล้ว แต่ไม่สามารถจะพิจารณาให้ถ่องแท้ว่าเปนธรรมหรือใช่ธรรม พระองค์เปนประหนึ่งว่าตักแตนอันโผแล่นเข้าในดวงประทีป ด้วยสัญญาว่าเปนทองแลได้ทรงรับเอาพระธรรมธาตุนั้นไว้ก็ด้วยทรงสำคัญในพระไทยว่า เปนธรรมของสมเด็จพระพุทธเจ้า แล้วได้ทำการเคารพสักการบูชาเปนอันดีแล้วประดิษฐานไว้ในที่ตึกที่ใกล้พระตำหนัก

เมื่อประดิษฐานไว้เปนอันดีแล้ว ครั้นถึงคราวบรรจบรอบปีก็ให้เชิญออกไปยังพระเชตวันวิหาร ทำการสมโภชเปนจารีตทุก ๆ ปีมา เพื่อเปนกุศลสาธารณประโยชน์แก่สรรพนิกรสัตว์ทั้งหลาย

พระราชาศิลากาพราช พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลสมภารมากมายจะนับจะประมาณมิได้ โดยประการดังกล่าวมาแล้วฉนี้ ครั้นอยู่มาในปีที่ ๑๓ แห่งรัชกาลของพระองค์มาถึงเข้าแล้วพระองค์ได้เสด็จไปสู่ยถากรรม

แผ่นดินพระยาทาฐาปภูติราชที่ ๑ (๗๓)

ทาฐาปภูติโก รชฺชํ คเหตฺวา ภาตรํ สกํ

ครั้นพระยาศิลากาพทิวงคตแล้ว เจ้าทาฐาปภูติกุมารพระราชบุตรที่ ๒ ก็ขึ้นครองราชสมบัติแล้วจับพระกุมารอุปดิษย์น้องชายซึ่งเปนผู้ทัดทานว่า ราชสมบัตินั้นยัง

ไม่ควรแก่พระทาฐาปภูติก่อน ควรจะเปนพระโมคคัลลานผู้เปน พระเชษฐาธิราช พระทาฐาปภูติจึ่งได้จองเวรอาฆาฏให้สำเร็จโทษเสีย อาศรัยเหตุที่ตนมิได้มีวิจารณญาณ ครั้นจำเนียรกาลมาพระโมคคัลลานกุมารผู้เชษฐาได้ทราบอุบัติเหตุแล้วจึ่งดำริห์ว่า เจ้าทาฐาปภูติแย่งเอาราชสมบัติอันมิได้ถึงวารของตน มิหนำซ้ำฆ่าพระน้องรักผู้เปน ธรรมวาทีกล่าวดีกล่าวชอบ ทานทัดให้ถึง ชีวิตฉนี้ เราจะละไว้มิได้ จำจะตอบแทนแลยึดเอาราชสมบัติตั้งแต่วันนี้ต่อไป เมื่อทรงดำริห์ไว้ในพระไทยแล้ว จึ่งได้ซ่องสุมพลสกลโยธาได้พรักพร้อมแล้ว ก็มาตั้งทัพอยู่ที่ภูเขามหารเหรบรรพต

พระราชา ทาฐาปภูติ ครั้นได้ทราบข่าว ศึกยกมา ประชิดนครพระองค์ก็ให้ตระเตรียมพลนิกร เสด็จสอดสวมเครื่องยุทธนาการ ยกโยธาทัพออกไปรับปัจจามิตร ตั้งทัพประชิดกันอยู่ ณยอดเขากรินทบรรพต

พระโมคคัลลาน กุมารก็ให้ส่งสาส์นไปทูลพระยา ทาฐาปภูติว่า การที่จะรับราชสมบัติถึงยุทธนาการกันนี้ จะเปนความผิดส่วนตัวเราหรือหาไม่ก็เปนส่วนตัวท่าน หาใช่กิจการของคนลังกาทวีปไม่ ราชสมบัติอันนี้ใช้เปนส่วนเราทั้งสองนี้ปองหวังกัน เมื่อเราทั้งสองได้ทำการต่อสู้กันแล้ว ใครถึงชีวิต ราชสมบัติก็เปนสิทธิ์แก่บุคคลผู้มีไชย เพราะฉนั้นใช้ การที่จะให้ไพร่พลสกลโยธาเข้ารบกันนั้นอย่าเลย เราทั้งสองพี่น้องมารบกันตัวต่อตัว

เปนพิธีหัตถียุทธ์ คือชนช้างกันเล่นเถิด จะได้เปิดเผยแผ่เกียรติ-ยศให้ปรากฏไปชั่วกัลปาวสาน

พระยาทาฐาปฏิก็ยอมรับเปนหัตถียุทธนาการว่า สาธุดี แล้วพระพี่เจ้านัดหมายมาสมควรหนักหนาแล้ว จึ่งได้ทรงเครื่องยุทธนาการ ทรงพระแสงเบญจาวุธ เสด็จประทับยังคอพระยาคชสารนำโยธาหาญออกไปสู่สมรภูมิ์ไชย ในขณะนั้นฝูงชนทั้งหลายแลดูนึกคึกคักเปนสง่า ดังครั้งพระยามาราธิราช อันขับพลเสนามารเข้าประหัดประหารพระพุทธบัลลังก์ของสมเด็จพระพิชิตมารเจ้าก็ปานกัน

ฝ่ายพระโมคคัลลานกุมารเจ้าก็สอดสวมอาวุธเครื่องยุทธหัตถีเสด็จขึ้นพระยากรีตัวประเสริฐ นำพลเสนาออกมาสู่สมรภูมิไชย

พระคชาธารที่นั่งต้นของสองกระษัตริย์ พอแลเห็นกันถนัดก็แผดเสียงฮุ่มแปร๋ตรงเข้าไล่ บำรูงากันแลกันอยู่ไปมา เสียงงากระทบกระแทกกันสนั่นก้องสะเทือนท้องสนาม ตละว่าเสียงสายอสนีสนั่นท้องนภาลัย แสงงาวาววาบปลาบแปลบไปประหนึ่งว่าสายฟ้าแลบอันแลบแล่นฉวัดเฉวียนเวียนไปในก้อนเมฆ

ช้างทั้งสองต้องงากันโลหิตนั้นทรามทราบอาบทั้งกาย แลดูนึกคล้ายกับก้อนเมฆอันอาบแดดเวลาจวนอัสดงค์นั้น

พระยาช้างของพระโมคคัลลานกุมารได้ที แทงช้างของ

พระยาทาฐาปภูติลงไปหมอบฟุบอยู่ พระยาทาฐาปภูติได้ทอดพระเนตรอาการพระยาช้างของพระองค์จะทรงกายไม่ไหวแล้ว ก็ปรารภจะตัดพระเศียรของพระองค์เอง พระโมคคัลลานก็ร้องขอแลห้ามปรามไว้ว่าพระองค์อย่าฆ่าตัวเสียเลย ถึงพระโมคคัลลานจะขอแลวิงวอนอย่างไร พระยาทาฐาปภูติก็ทรงถือขัตติยมานะมิท้อถอย ได้ตัดพระเศียรด้วยพระหัตถ์แล้วทิ้งไปในที่รก พระยาทาฐาปภูติก็ได้เสด็จละราชสมบัติ ในกลางสมรภูมิไชย คณนาอายุรัชกาลได้เดือนกับหกวันเท่านั้น

แผ่นดินพระยา
โมคคัลลานราช
ที่ ๒๑ (๓๘) โมคฺคลฺลาโน ตโต ราชา อาสิ ทีเป มหาพโล ลำดับนั้นเมื่อพระโมคคัลลานมีไชยในสงครามด้วยยุทธหัตถ์แล้ว ก็กรีฑาพลากรเข้าสู่พระนครโดยสวัสดิภาพ ชาวเมืองมีมุขมนตรีเปนอาทิก็ถวายมูรธาภิเษก ให้เปนเอกอรรคราชาธิบดีกรุงลังกา ถวายพระนามว่า พระยาจุฬโมคคัลลานราชบพิตร เหตุถือเอานิมิตรเนมิตตกนามพ้องตามพระไอยกาจึงเพิ่มพระสมัญญาว่า จุฬโมคคัลลาน ฉนี้

พระยาโมคคัลลานราชนี้พระองค์ทรงพระคุณสมบัติ คือเปนจินตกวีผู้หนึ่งแต่งกาพย์ฉันท์โคลงกลอน หาผู้เสมอสองเปนอันยาก ทั้งมีน้ำพระไทยเลื่อมใสเคารพในพระรัตนตยาธิคุณเจ้าเปนเนืองนิตย์ พระองค์บำเพ็ญทศพิธราชธรรม มีทานการให้

---

๑ จุฬโมคคัลลาน ก็ว่า

แลสัญญมความสำรวม มีน้ำพระไทยใสสอาดบริสุทธิ์ ยินดีอยู่ในธรรมดีธรรมงามเปนอาทิฉนี้ จึ่งทรงบุญราษีเปนคุณาลัยดุจห้วงพระมหาสมุทสาครฉนั้น

พระองค์ดำรงอยู่ในสังคหธรรม ได้สงเคราะห์ฝูงชนชาวพระนครด้วยวัตถุทานการให้ แลตรัสปราไสยพระสุรเสียงน่าชื่นชม ทั้งทรงประพฤติแต่สิ่งที่เปนผลเปนประโยชน์แก่ชาวพระนคร ทรงประพฤติดีประพฤติชอบสม่ำเสมอในชนทั่วไปไม่เลือกหน้า ทรงสงเคราะห์สมณะชีพราหมณ์ ทั้งหมู่เจ้ากูสงฆ์ ด้วยจตุปัจจัยมีจีวร บิณฑบาต เสนาสน คิลานเภสัชทั้งหลายโดยยศโดยธรรม ได้ทรงบูชาแก่พระธรรมภาณกาจารย์เจ้าทั้งหลาย ด้วยอดิเรกบูชา แล้วอาราธนาให้บอกพระปริยัติบิฎกไตรย ทั้งอรรถกถาทั้งหลาย

พระราชาเจ้านั้นเปนมหาบดีดังประทีปของชาวลังกา ทรงพระเมตตาแก่กุมารฝูงเด็ก ๆ ทั้งหลาย พระองค์ได้พระราชทานอาหารเด็กเปนเครื่องพอใจ แล้วก็ให้พากันสังวัธยายพระธรรม แลพระราชาเจ้าได้ทำตนของพระองค์ให้เปนธรรม คือได้ให้บอกพระอภิธรรมจนจบ แก่ภิกษุสามเณรทั้งหลาย ที่สำนักอยู่กุญชรเสขรบรรพตในพระนคร แล้วให้ผูกพัทธสีมาย่านกลางแม่น้ำกทัมพนทีท่ามกลางภูเขา แลที่บัตตปาสาณวาปี แลที่ธนวาปี แลที่อื่นอีกคือตรีตรเปนต้น พระราชาเจ้านั้นพระองค์

ทรงเอื้อเฟื้อ ได้ถือเอาการงานที่เปนเหตุจะให้อายุพระศาสนายืนนาน จึ่งได้ให้จานพระสธรรมไว้เปนหลักพระศาสนา ทั้งวัตถุควรบูชาถาวร พระองค์จึ่งได้ทรงสร้างไว้

พระอะค์เจ้าได้อนุเคราะห์ชาวโลก ได้ให้ได้ปันวัตถุทานแลให้กินอยู่ตามความใคร่ความปราถนาของชนทั้งหลาย ประหนึ่งว่ามารดาอันเปนที่สิเนหาในบุตรของตนฉนั้น พระองค์ดำรงธรรมอยู่ในราชสมบัติได้ ๒๐ ปี

แผ่นดินเมฆวรรณกุมารหรือกิตติศิริเมฆ (๗๘) เมื่อพระราชาโมคคัลลานได้เสด็จสู่ทิวงคตไปแล้ว ลำดับนั้นพระมเหษีผู้เจ้าปัญญา เกรงว่าพระญาติทั้งหลายที่มีปรีชาจะแย่งสมบัติ นางพระยาเจ้าจึ่งคิดกำจัดลอบวางยาพิษ ฆ่าฝูงญาติทั้งหลายตายเตียนไป แล้วนางพระยาเจ้าก็ทำการอภิเษกพระราชโอรส ผู้ซึ่งพระชนม์ยังเยาว์อยู่ ขึ้นครองราชสมบัติสืบกระษัตริย์ต่อมา แล้วนางพระยาก็ดูแลราชการแทนพระโอรสสิทธิ์ขาดทุกอย่าง พระโอรสที่อภิเษกอยู่นั้นทรงพระนามว่า พระยาศิริเมฆนราธิบดี กาลต่อมาพระองค์ได้บำเพ็ญการกุศล เริ่มเบื้องต้นทำแผ่นดีบุกคลุมเรือนพระมหาโพธิพฤกษ์แลได้ทรงบริจาคมหาทาน แก่ยาจกวณิพกคนกำพร้าอนาถาทั้งหลาย แลที่พักเลียงคนเดินทาง ทั้งมีของใช้เครื่องอุปโภคทุกอย่างทุกประการ

ฝ่ายนางพระยานั้นได้เปนประธานสำเร็จกิจราชการทั้งปวง

นานเข้าราชการก็ผันแปรเสื่อมทรามลง มหาอำมาตย์ทั้งหลายที่เปนผู้ดูแลราชการก็พลอยเปนคนรับสินจ้างสินบลไป ชนชาวชนบทที่มีกำลังก็พากันเบียดเบียนไพร่ที่ทุพลภาพ พากันเร่าร้อนทั่วไป

เมื่อครั้งรัชกาลพระยาศิลากาพนั้น ในบ้านสังคลิลคามนั้นมีพระกุมารชื่ออภัยสิว เปนราชวงศ์กระษัตริย์โมรี มีพระราชบุตรทรงพระนามว่า อัคคโพธิกุมาร แลอภัยสิวนั้นมีหลานชื่อว่า มหานาคกุมาร

มหานาคกุมารมีกิริยาอัชฌาศรัยงดงาม ลม้ายคล้ายกับองค์อัคคโพธิกุมาร ทั้งทรงกำลังวังชาแขงแรง มีผู้คนบ่าวไพร่มาก ภายหลังเบื่อหน่ายการทำนา ได้ทอดทิ้งการนั้นเสีย ไปประพฤติเปนโจรป่า จับได้เหี้ยตัวหนึ่งก็ส่งไปให้แก่ป้า ท่านป้าเห็นเหี้ยเข้าแล้วนางก็รู้จักได้ว่า หลานจะต้องการเข้าเปลือก จึ่งได้เอาเข้าใส่กระท้อส่งไปให้ แลมหานาคนั้นจับได้กระต่ายหลายตัว ก็ส่งไปให้แก่ชาวบ้านช่างทอง พวกนั้นก็ได้ส่งกระท้อเข้าเปลือกไปให้เหมือนกับป้าส่ง แล้วได้ขอพืชไปยังพี่สาวทั้งคนถือพืชไปด้วย พี่สาวก็ได้จัดบ่าวให้ถือเข้าแลน้ำไปให้ในที่อันลับ

ครั้งนั้นบังเกิดเข้าแพง ชายผู้หนึ่งเปนคนเจ้ามนต์ ได้แปลงเพศเปนภิกษุเที่ยวขอทาน เพื่อได้อาหารกินแต่ชาวบ้านทั้งหลายได้เข้าไปถึงบ้านมหานาคโจรป่า ก็ไม่ได้อะไรสักสิ่งเดียว ความหิวเข้าก็สุดที่จะหิว เดินตัวเนื้อสั่นเทิ้มออกไป

ฝ่ายมหานาคเปนคนมีสันดานเอื้อเฟื้อ เมื่อเห็นคนขอทานนั้นก็บังเกิดความกรุณา เข้ารับถือบาตรเดินเที่ยวไปจนสุดบ้านโน้นบ้านนี้โดยการทุกประการ จะได้แม้แต่มาตรว่ายาคูเท่านั้นก็มิได้มี ในทันใดนั้นมหานาคจึ่งได้เอาผ้าห่มของตนเองไปแลกเข้า นำอาหารมาให้

ภิกษุปลอมนั้นกินเข้าแล้วก็ยินดีรักใคร่นับถือ จึ่งได้คิดว่าเราจะสงเคราะห์ชายผู้นี้ ให้ได้เปนผู้คู่ควรแก่ราชสมบัติในเกาะลังกานี้จงได้ ในเมื่อคิดได้แล้วนั้น ก็พามหานาคนั้นไปสู่ทเลโคกัณณก แล้วพระปลอมนั้นก็ได้นั่งลงที่ฝั่งทเล ก็ร่ายมนต์ตามวิธีไสยเวท เรียกพระยานาคตัวหนึ่งให้มาด้วยอำนาจมนต์ ในเพลาราตรีวันเพ็ญเดือนปุสสมาส ก็บอกให้มหานาคจับพระยานาค แต่มหานาคมิอาจจะจับได้ อาศรัยที่ตนเปนคนขลาด รบเร้ากันอยู่จนตลอดปุริมยาม ครั้นถึงมัชฌิมยาม พระเจ้ามนต์ก็สั่งให้มหานาคจับพระยานาคอิก มหานาคก็ไม่กล้าจับได้ ต่อถึงปัจฉิมยามล่วงไป จึ่งได้กล้าจับคอพระยานาคแล้วก็ตวัดไป คือจับนาคด้วยนิ้วมือ ๓ นิ้วเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามนต์ได้เห็นแล้ว ก็รู้ว่าความกล้าหาญมีอยู่ในใจคงทำการสำเร็จ จึ่งได้พยากรณ์ให้ฟังว่า ความขวนขวายของเราสำเร็จผล ท่านจงทำการต่อยุทธ์ด้วยพระราชาทั้ง ๓ องค์เถิดครั้งที่ ๔ ท่านจักฆ่าข้าศึกได้ เมื่อท่านมีอายุมากคือภายแก่ ท่าน

จะได้เปนราชาอยู่ ๓ ปี่ แล้วลูกหลานท่านจะสืบราชวงศ์ไปได้ ๓ กระษัตริย์ เพราะฉนั้นท่านจงไปสามิภักดิ์ต่อพระราชาเถิด ภายหลังท่านจะได้เห็นกำลังพลังของเรา ครั้นพระเจ้ามนต์เล่าชี้แจงแล้ว ก็ส่งมหานาคไป

มหานาคก็ไปตามอุปเทสของพระเจ้ามนต์ เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปิ่นนรากร พระราชาเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นมหานาคแล้ว ก็เปนที่พอพระไทย จึ่งได้รับเลี้ยงดูมหานาคไว้ แล้วตั้งให้เปนผู้สำเร็จกิจทุกอย่างในโรหนนคร

มหานาคก็ได้อุส่าห์บำรุงราชการ จัดบำรุงธนสารราชทรัพย์ให้เกิดมีมา ถวายพระราชามากต่อมาก

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโรหนราช ก็มีพระประสาทนาการรักใคร่พระราชทานฐานันดรตำแหน่งใหญ่ เรียกว่าเสนาบดี แล้วมีรับสั่งให้ไปประกอบกิจการจัดพระราชทรัพย์มาเพิ่มพระคลังต่อไป แล้วมหานาคได้พาหลานชายลูกของพระอภัยสิว ไปยังตำบลที่จัดตั้งขนอนด่านนั้น จัดการหาทรัพย์ได้ขึ้นอีกมาก แล้วได้แบ่งสันปันส่วนเปนหลวงแลของตัวได้เพียงพอการแล้ว ก็ตั้งสำนักอยู่ในแคว้นโรหนนั้นเอง

ภายหลังมีพวกพลมากมายแล้ว คิดจะทำสงครามกับพระยาทาฐาปภูติ แต่ยังไม่สะดวกใจ เหตุติดขัดอยู่ที่พระโมค-คัลลานกุมารก็เปนคนมีฝีมือ จะยกมาสมทบเปนศึกกระหนาบ

จึ่งได้ยกพลกลับมายังโรหนตามเดิม อยู่มาได้ข่าวว่า พระกิตติศิริเมฆเปนพระราชา พอมีช่องที่จะคิดแย่งราชสมบัติได้ จึ่งยกพลออกจากโรหนประเทศโดยด่วนเข้าล้อมเมืองอยู่ ๑๙ วัน ก็จับพระเจ้าแผ่นดินได้ ให้สำเร็จโทษเสีย

แผ่นดินพระยามหานาค (๘๐)

สยํ หุตฺวา มหีปาโล เทสํ กตฺวา ยถาปุเร พระยามหานาคกุมาร ทำสงครามมีไชยได้ปราบดาภิเษก เปนเอกอรรคมหิบาล ครอบครองศฤงคารเกาะลังกา บำรุงฝูงชนประชาโดยคลองราชประเพณี แล้วจึ่งให้มีราชสาส์นส่งไปเชิญพระภาคิไนย ให้มาสู่พระนคร พระภาคิไนยได้ทราบพระโองการแล้ว ก็รีบยกพลมากลางทาง ได้เห็นนิมิตรปลาดเปนลางร้าย พระหลานชายจึ่งได้ยกพลกลับหลังเสียแต่ที่นั้น ไปสู่เมืองของตน แลได้สิ้นพระชนม์อยู่ในเมืองนั้นเอง

ครั้นกาลต่อมา พระราชาเจ้าได้คิดถึงบุญคุณพระมาตุลของตน จึ่งได้ตั้งให้พระภาคิไนยหนึ่ง (อัคคโพธิ) ผู้เปนมาตุลบุตร ให้ดำรงตำแหน่งที่พระยาอุปราช ได้ทรงสร้างอ่างหล่อน้ำไว้ใต้โคนพระโพธิทุมพฤกษ์ แลสร้างฆรเรือนทองตั้งสวมองค์พระมุนทปฏิมาไว้ แล้วทำสุธากรรมจุมฏพระเจดีย์ ทั้งทำรูปช้างไพรทีไว้ที่ฐานพระเจดีย์ด้วย ได้ทรงทำจิตรกรรมงดงามเปนอันมาก พระองค์ได้ยกบ้านเปลการกคามที่เรียกว่าชัมเพล แลบ้านคินตินิก ถวายไว้ในมหาวิหารในทิศอุดรนั้น แลได้ถวาย

บ้านวสภาคามในอุทธคามนั้น ให้แก่พระเชตวันวิหาร แล้วได้ทรงบริจาคมหาทานถวายในพระสงฆ์ ๓ นิกาย ทั้งได้ถวายนา ๑๐๐ ไร่ ไว้ในพระเชตวันวิหาร แล้วได้ตั้งยาคูภัตรถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่สำนักอยู่ในพระเชตวันวิหารนั้น เปนนิจกาล แล้วได้ถวายนาพันไร่ตำบลทูรดิษย์ แก่ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในมหาวิหาร ทั้งยาคูภัตรเปนนิจกาลอีกด้วย พระองค์ผู้ทรงยินดีแล้วในคุณศีลคุณทาน ได้ถวายจีวรแลมาติกวาร[๑] คือส่วยน้ำยั่งยืนไว้ในมยูรปริเวณวิหาร แล้วทำการนวกรรมใหม่ทั่วไปทั้งบริเวณด้วย แล้วได้ทรงสร้างมหาเทวรัตตกุรววิหารที่หักพังให้ดีขึ้น แลได้ปฏิสังขรณ์พระอนุพารามที่คร่ำคร่าปรักหักพัง ให้ดีบริบูรณ์

พระราชานริศรเจ้าได้ทรงทำการงานที่ควรประพฤติ ให้เปนไปโดยนัยดังกล่าวมาแล้วอย่างนี้เปนอาทิ ได้ดำรงสิริราชสมบัติอยู่ ๓ ปี ก็เสด็จสู่เทวราชสำนัก คือโลกดาวดึงษพิภพ

พระราชาเจ้าทั้งหลายทรงพระเดชานุภาพมั่งคั่งด้วยราชไหสุริยสมบัติเหลือที่จะนับจะประมาณเห็นปานฉนี้แล้ว พระองค์ทรงยินดีแล้วในอฐาน ในที่สุดก็จำต้องสละเสด็จละพระราชมารดาพระราชบิดา ทั้งผู้คนพลสูรเสนาช้างม้ารถคชไกรทั้งปวงไป ทั้งปริชนราชบริพารน้อยใหญ่สิ้นทุกคน ก็จำพาตนไปสู่อาพ–

---

๑ สีหฬเปน จีวรมาติกวาร

หม่ำช้าเปนที่เผา นักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยปรีชาเชาวน์มิได้มัวเมาประมาท มารลึกอยู่ถึงเรื่องราวที่กล่าวมานั้น จงแสวงหาประโยชน์ตนจำนงหวังเพื่อให้บรรลุภวศุขของตนเถิด

บริเฉทที่ ๔๑ นี้เรียกว่าอัฏฐราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าแต่งไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ประสงค์จะให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวช แก่สาธุชนผู้ได้สดับแล้ว จบเท่านี้

ติราชกปริเฉทที่ ๔๒

แผ่นดินพระยา
อัคคโพธิราช
(๘๑)

มหานาคนรินฺทสฺส ภาคิเนยฺโย สุภาคิโย โส อคฺคโพธิราชาสิ อคฺคโพธิคตาสโย เมื่อพระราชามหานาคเสด็จทิวงคตล่วงลับไปแล้ว ชาวพระนครทั้งหลายมีมุขมนตรีเปนอาทิ จึ่งพร้อมกันเชิญพระราชภาคินัยของพระยามหานาค ทรงพระนามว่าอัคคโพธิราชกุมาร ผู้เปนพระยาอุปราชให้ขึ้นเถลิงศิริราชสมบัติ โดยคลองพระขัตติยราชประเพณี พระราชาเจ้าพระองค์นั้นมีน้ำพระไทยใสศรัทธา ทรงพระปรีชาญาณยอดหน่อพุทธางกูร ทรงพระเดชาจำรูญดุจดวงสุริโยภาษยามกลางวัน มีน้ำพระไทยผ่องใสดังดวงพระจันทร์ทรงกลด มีรัศมีเปนมณฑล มีน้ำพระไทยดำรงมหาชนมิได้หวั่นไหว มั่นคงดุจเขาพระสุเมรุราช ทรงพระปรีชาสามารถฦกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพ ดังห้วงพระมหาสมุท น้ำพระไทยกว้างขวางไม่เสื่อมซุดแน่นหนาดังพื้นปถพีมณฑล อันมิได้กัมปนาทด้วยลมยุคันทวาตพัดให้หวั่นไหว ทรงประพฤติพระราชจริยาให้เปนไปโดยพระปรีชาญาณสม่ำเสมอในหมู่นิกรชนชาวเมืองทั่วหน้ากัน ชักนำฝูงสัตว์ให้ดำเนินแต่ทางสุวรรค์แลพระนิพพาน น้ำพระไทยนี้เบิกบานผ่อง

แผ้ว ประหนึ่งพื้นฟ้าเมื่อสรทกาล ครอบครองศฤงคารมั่งคั่งด้วยกามารมณ์ ดุจท้าวเทวราชเจ้าสวรรค์ ทรัพย์สมบัติทุกพรรณก็มีพร้อม จึ่งมีพระนามว่าเปนจอมธนิศร ดุจท้าววสุวรรณมหาราช เปนสุทธบุรุษโดยสุจริตธรรมจริยา ปานฤาษีว่าเสฏฐวงศ์ มีความเพียรกล้าหาญดังพระยามิคาธิปราชการ ทาน บริจาค เปรียบได้ด้วย องค์ พระ เวส สันดร ปุริม โพธิสัตว์ พระคุณทั้งปวงนี้ปรากฏชัดเปนลำดับมาในหมู่ชนทั้งทวีปลังกา

พระองค์ได้ทรงตั้งพระมาตุลราชไว้ในที่เป่นพระยาอุปราช แลตั้งพระภาตุราชไว้ในตำแหน่งพระยุพราช ตั้งพระภาคิไนยนารถให้เปนเจ้าประเทศราช ในมลัยประเทศ พระราชาเจ้าได้แต่งตั้งตำแหน่งฐานันดรศักดิ์ให้ชนที่สมควรจะได้รับยศบันดาศักดิ์ แลได้แต่งตั้งชนที่สมควรจะให้เปนอรรคเศรษฐี ได้สงเคราะห์ชาวพระบุรีด้วยสังคหวัตถุทั้งหลาย ๔ ประการ แล้วได้เสด็จยาตราทวยหาญไปสู่ทักษิณทิศ ซึ่งเปนประเทศควรจะแต่งตั้งให้เปนประเทศมั่นคงอยู่ แล้วจัดให้พระเยาวราชดำรงอยู่ในทักษิณนครนั้น แล้วได้ทรงขุดสระใหญ่เรียกศิริวัฒนาวาปี ทรงสร้างศิริวิหารถวายสงฆ์ แล้วปลงเขตรนาอีก ๒๐๐ ไร่ เพื่อถวายไว้ให้เปนสงฆบริโภค

ครั้งหนึ่งได้พระราชทานพระธิดาทรงพระนามว่า นางทาฐากุมารีให้เปนพระมเหษีแก่พระยามลัยราช แลได้ทรงสร้างบริเวณ

พระอาวาสหนึ่ง เรียกว่า ศิริสังฆโพธิบริเวณ แล้วสร้างอีกแห่งหนึ่งใส่ชื่อว่า มหาสิวบริเวณ ถึงแม้ว่าราชบริพารของพระองค์ก็ล้วนปลงน้ำใจลงในกองการกุศล บำเพ็ญทานศีลเปนต้น มีกุศลเปนเบื้องหน้า

พระองค์ได้ทรงทำพิธีการทุกอย่าง โดยทำนองคลองธรรมต้องตามโบราณราชประเพณี โดยอุปจารหนทางที่ใกล้เคียงสัตบุรุษกรรมทุกประการ ได้ทรงชำระเสี้ยนหนามอันตรายให้หมดจดผ่องแผ้วเปนอันดี ทรงปฏิสังขรณ์วัตถุแต่บรรดาที่เปนของชำรุดปรักหักพังให้คงคืนที่ดีดุจเดิมทุกตำบล

พระองค์ได้ทรงชำนาญการกวีกาพย์กลอนทั้งโคลงฉันท์ ได้จัดสรรฝึกหัดราชเสวกบรรดาศิษย์ทั้งหลายมากมาย ให้เปนผู้เปรื่องปราชญ์ในการแต่งฉันท์แลโคลงกลอนอันเปนสิงหพภาษามีนัยสารนานาวิจิตร ควรพิศวงน่าฟังน่าชม ครั้งหนึ่งพระองค์ได้ทรงสร้างปราสาทอุดมงามจับใจในทักษิณวิหาร พระองค์ได้ให้ก่นถางพงพวกกอหนามแผ่นดินในเกาะลังกาถึง ๙ ปี จึ่งเตียนโล่งโปร่งใจ ชาวพระนครได้สัญจรทำมาค้าขายศุขสำราญ แลได้ทรงสร้างกุรุนทวิหารถวายสงฆ์ แลได้ขุดสระหนึ่งเรียกว่ากุรุนทวาปี ได้ยกที่เปนสงฆธรณีทำสวนมะพร้าวกว้างยาวถึง ๓ โยชน์ถวายสงฆ์ แล้วพระองค์ได้ยกที่ของพระยามหาสิวสองแปลงทำเปนสวนมะพร้าวด้วยพระองค์เอง ทั้งได้ถวายจตุปัจจัยลาภแล

เครื่องราชสักการสำหรับการนับถือบูชาแลข้าพระ ๑๐๐ คน แล้วทรงสร้างวิหารในที่ใกล้สวนมะพร้าว แลได้ถวายบ้านอัมพิบิสสวแก่พระเถริยวาททั้งหลายผู้บำเพ็ญฌาน แลได้ถวายบ้านรัตนทีฆวัณณิแก่อุคคลิวิหาร แล้วสลักพระพิมพ์ศาสดาด้วยศิลา แล้วประดิษฐานพระศิลามัยศาสดานั้นไว้ในอุคคลิวิหารนั้น แล้วให้ก่อบรรพตพระราชทานชื่อว่าสุมนบรรพตไว้ในเกลิวาต[๑] แล้วทำมหาเตลาวัฏไส้น้ำมันใหญ่ตามบูชาไว้ในเรือนพระโพธิฆร ทำไพรทีศิลาล้อมไว้ด้วย แล้วสร้างโลหะปราสาทสำเร็จแล้วให้มีการฉลองสมโภชอย่างเอิกเกริกมโหฬาร ได้ถวายจตุปัจจัยทานในงานสมโภชโลหะปราสาทนั้น มีไตรจีวรเปนอาทิ แก่ภิกษุทั้งหลายสามหมื่นหกพันองค์ แล้วทรงถวายบ้านแก่โลหะปราสาทแลคนรักษาเปนข้าพระโยมสงฆ์สำหรับปราสาทนั้น แลทรงสร้างปราสาทอิกหลังหนึ่งไว้ในหัตถิกุจฉิวิหาร ขนานนามตามชื่อพระธิดาของพระองค์ พระองค์ได้อยู่ในโอวาทของพระทาฐาสิวผู้เปนภิกษุสัตบุรุษ จึ่งได้ประพฤติตนของพระองค์โดยทำนองคลองธรรม แลได้อุปถัมภ์บำรุงพระทาฐาสิวเถรเจ้านั้นโดยเคารพนับถือ แลได้สร้างวิหารแล้วได้ถวายบ้านชื่อสัชชิกคามแลข้าพระหนึ่งคนแก่อุปเสนาบดีวิหาร เพื่อให้ได้ใช้สรอยเปนของสำหรับภิกษุ แลได้สร้างวิหารหนึ่งใส่พระนามพระราชามหานาคเพื่ออุทิศกุศลถวายแล้วถวายมหานาควิหารนั้นแก่พระเถระรูปหนึ่ง ผู้ทรงพระไตร

๑ วิหาร ก็ได้

ปีฎก ครั้งนั้นพระราชาเจ้าได้ถวายวิหารแก่ภิกขุทั้งหลาย ๖๔ รูป ทั้งพวกโยคีทั้งหลาย ที่บำเพ็ญเพียรปลดห่วงใย เช่นเดียวกับด้วยพระองค์ ครั้นพระองค์ได้สร้างวิหารเสร็จแล้ว จึ่งได้ถวายเกาะใหญ่ชื่อภินโนฐาทวีป อันตั้งอยู่เบื้องหลังบ้านวัฏฏกาคารปีฏฐีแก่ภิกขุสงฆ์ที่สำนักอยู่ในมหาบริเวณนั้น แล้วสร้างมหานาคบรรพต ให้ชื่อว่าทักษิณคิรีทัพห แล้วสร้างวิหารทั้งอุโบสถาลัยด้วย แล้วสร้างอภัยวิหารแลสระใหญ่เรียกมหาโบกขรณี สร้างเจดิยบรรพตทำนาคโสณฑิงวงช้าง ไขน้ำออกใช้ได้ยั่งยืน แล้วสร้างมหินทวรวาปี เพื่อสำเร็จประโยชน์สาธารณ์ แล้วจัดให้แห่นำรูปพระเถรเจ้า (มหินท) ไปตามขอบเขตรมหินทวาปีนั้นโดยทางน้ำ เพราะว่าครั้งเมื่อพระมหามหินทเถรเจ้าได้ไปถึงสถานที่นั้น ได้ทำกติกาไว้ว่า "ให้ชาวเรือชาวแพทั้งหลายนำเราไปเถิด" แล้วพระองค์ให้สร้างสุวรรณฉัตรประดับประดาด้วยรัตนอันมีค่ามากหลาก ๆ กัน ถวายไว้ในหมู่สงฆ์ ๓ นิกาย ถึง ๗ ครั้ง ๘ ครั้ง ๙ ครั้งมาแล้ว แลได้ทำฉัตรทองมีค่า ๒๔ ภารถวายไว้ในพระมหาสถูป ยังได้ถวายรัตนอุดมอันมีค่ามากต่าง ๆ อีกบูชาไว้ในมหาสถูปนั้น แล้วได้ทรงสร้างเรือนพระทาฐาธาตุแล้วให้สร้างเหมกรัณฑบรรจุพระทาฐาธาตุ อันวิจิตรงามรุ่งเรืองด้วยแสงแก้วแวววาม แลทำกะทะโลหะสำหรับหุงเข้าในมหาปาลีโรงทาน แลพระราชานั้นได้ให้ผูกพันธนชื่อมณีเมขลแห่ง ๑

แลให้ขุดมหามาติเหมืองใหญ่ที่แม่น้ำมณิหิรกวาปีแห่ง ๑

ครั้งนั้นมีพระมหาเถระองค์ ๑ ชื่อโชติปาลก ได้มีการโต้เถียงกับด้วยพระภิกษุพวกคณะเวตุลลวาทในเกาะลังกา ได้ทำให้พวกคณะเวตุลลวาทพ่ายแพ้ไป

ครั้งนั้น พระราชา ทาฐาปภูติ อาทิปาท ผู้ต้นรากความ นับถือพระคณะเวตุลล ได้รับความอับอายเหลือเกิน จึ่งได้ดาลโทษะเอากำปั้นโขกศีร์ษะพระคณะเวตุลลลงไป ศีร์ษะก็โนติดหมัดทันที พระ ราชาเจ้า ก็เลื่อมใส่ใน คุณธรรม ของพระโชติปาล เถระ ตั้งแต่กาลนั้นมา จึ่งได้สร้างอาวาสอาราธนาให้สำนักอยู่ในวิหาร แล้วท้าวเธอทำสักการบูชาเคารพนบนอบนับถือ มีคำกล่าวว่า ครั้น. กาลต่อมา เมื่อพระราชาทาฐาปภูติทิวงคตแล้ว ได้มอบมหาทวีปให้แก่พระภาคิไนยอัคคโพธิราชครอบครอง แล้วได้สั่งเสียเปนอันมาก ให้พระอัคคโพธิคอยดูแลระไวระวังพระเถระอย่าให้ขัดแคลน แลท้าวเธอได้ประพฤติต่อพระเถรเจ้าอย่างเอื้อเฟื้อ ต่อมา ท้าวเธอได้สร้างกระฎีนิลเคหบริเฉทถวายแก่พระโชติปาลเถรเจ้า พระราชาองค์นี้ท้าวเธอบำเพ็ญกุศลราษีฝ่ายบุญโกษฐาส มีประการเปนอันมาก ยากที่จะคณนานับได้ เสวยราชย์อยู่ได้ ๓๔ ปี ก็เสด็จทำลายขันธ์ไปสู่ปรโลก

แผ่นดินพระยาขุทฑกัคคโพธิราช (๘๒) อคฺคโพธิ ตโต อาสิ ราชปุพฺพสฺส ราชิโน

ครั้นพระยาอัคคโพธิราชได้เสด็จทิวงคตไปแล้ว พระ

ภาคิไนยนารถผู้ทรงพระนามว่าอัคคโพธิกุมาร ก็ได้ผ่านพิภพกรุงลังกา พระองค์จึงขนานนามพระราชาที่ล่วงลับไปนั้นว่า พระยามหาอัคคโพธิราชบพิตร ส่วนพระองค์ก็ประกาศให้ชาวพระนครทั่วทิศเกาะลังกาทราบพระนามขนานใหม่ว่า พระยาจุพอัคคโพธิราชบดี หรือบางทีชาวลังกาเรียกว่า ขุททกัคคโพธิก็มีแล

สมเด็จพระนราธิบดีเจ้าได้ปกครองชาวลังกาให้เปนศุขเกษมสำราญปราศจากภยันตราย โดยพระราโชบายที่ท้าวเธอทรงชำนิชำนาญในโบราณราชประเพณี จึงปกครองไพร่ฟ้าประชาชีโดยทำนองคลองโบราณบุรพจาริต แลได้ทรงตั้งพระมาตุลธิดาของพระองค์นั้น ในที่ตำแหน่งพระอรรคมเหษี แล้วตั้งให้พระญาติผู้หนึ่งซึ่งเคยใช้ชิดสนิทของพระนางท้าวนั้น ให้เปนพนักงานเชิญพระแสงตามเสด็จอย่างไว้วางพระหฤทัย แลได้แต่งตั้งคนที่ไว้วางใจให้มีฐานันดรตามสมควร โดยเหตุพระองค์ไม่ไว้วางใจผู้อื่น แลพระราชาได้ทรงสร้างเวฬุวันวิหารมอบให้ภิกขุคณะชาวสาคลีปกครอง แลได้สร้างชมพูวัตรคัลลวิหารทั้งมาติกบัฏฐิวิหาร

ในรัชกาลของกระษัตริย์องค์นี้ ยังมีพระยากลิงคราชองค์ ๑ เกิดศึกทำสงครามกันขึ้นในเมืองกลิงคราฐ ทัพ ๒ ฝ่ายได้ทำสงครามตลุมบอนกันอยู่ถึง ๗ วัน ต่างล้มตายลงด้วยกัน ศพเกลื่อนกลาดอยู่ในสนามรบ พระยากลิงคราชได้เห็นศพพลตาย

กลาดกลึงสมรภูมิ์ ก็บังเกิดความสังเวชสลดพระไทย จึ่งได้ปลีก
พลหลบเข้ามาสู่เกาะลังกานี้ แล้วดำริห์ที่จะหนีภัยในสงสารวัฏ
ทรงดำริห์ว่า เกาะลังกานี้ย่อมเปนที่ประดิษฐานพระรัตนไตรยเจ้า
อันประเสริฐ เราก็มาถึงแล้ว จึ่งได้ปลงพระไทยลงสู่บรรพชา
ว่าอาตมาจำจะแสวงหาประโยชน์ที่เปนแก่นสารเถิด จึ่งได้ไป
หาพระมหาโชติปาลเถระ แล้วก็ขอบรรพชาอยู่ในสำนักพระเถระ
เจ้า พระราชาเจ้ากรุงลังกาก็ได้ทรงนับถือบูชาพระกลิงคเถระ อยู่
จนจำเนียรกาล แล้วท้าวเธอได้สร้างมหาปธานสถานที่บำเพ็ญ
พรตถวายไว้ในมัตถบรรพตวิหาร คือจอมเขาแห่งหนึ่ง

ครั้นจำเนียรกาลนานมา หมู่เสนามาตย์ราชบริพารของ
พระยากลิงคเถรเจ้าแลพระมเหษีคอยพระเจ้าบูรีกลิงค นานแล้ว
เห็นหายไปจึ่งไปสืบข่าวทัพ ก็ทราบว่าเธอทรงบรรพชาเสียใน
เกาะลังกาแล้วจึ่งได้พากันสละราชสมบัติตามมา พากันเข้าสู่
บรรพชาเสียด้วยกันทั้งสิ้น

ฝ่ายว่าพระมเหษีของพระเจ้ากรุงลังกาได้ทราบว่า นาง
พระยากลิงคมาผนวชเปนภิกขุนี พระนางท้าวเจ้ามีพระไทยยินดี
ว่าบรรพชาของนางภิกขุนีนั้นอุดม จึ่งได้ให้ทำการปฏิบัติเคารพ
อุปถัมภ์บำรุงนางภิกขุนีนั้น โดยสัจจเคารพ แลเลื่อมใสศรัทธา
ทรงสร้างภิกขุนีอุปสัยให้เปนที่สำนัก เรียกว่ารัตนวิหาร แล้ว
พระ ราชาเจ้าให้ สร้าง เวตตวิวาสวิหารไว้ใน ปาจิณบัณฑราชี ด้าน

ตวันออก ถวายแก่ภิกขุอำมาตย์ของพระราชากลิงคนั้น แลได้ถวายเวตตวาสวิหารนั้นเปนสงฆ์ด้วย อยู่จำเนียรกาลมา พระราชเถรเจ้าเมืองกลิงคนั้นก็ทำกาลกิริยาไปสู่ปรโลก สมเด็จพระเจ้าลังกาได้ทราบมรณาสันนกาล ก็ทรงพระโศกจัดการพิทักษ์รักษาจนสุดชีวิตของพระราชเถรเจ้า แล้วก็ให้จัดการปลงพระศพโดยพระเกียรติยศ แล้วให้สร้างที่ปลงพระศพนั้นเปนปธานสถาน ที่สำหรับภิกขุสงฆ์ได้บำเพ็ญพรตไว้ในจุพคัลลวิหาร แล้วได้ทรงสร้างปลังนครคไว้ในที่วิหารนั้นอิก

สมเด็จพระมหาบดิอัคคโพธิราชเจ้าพระองค์นี้ มีน้ำพระไทยเลื่อมใส ทรงบำเพ็ญกุศลเปนอาทิดังพรรณามาฉนี้ ล้วนเปนกองบุญราษีอันประเสริฐมากต่อมากนัก แท้จริงอยู่มากาลวันหนึ่ง พระโชติปาลเถระกำลังนมัสการพระเจดีย์ในถูปารามวิหาร มีส่วน ๑ ขององค์พระเจดีย์ได้แตกตกลงต่อหน้าพระเถรเจ้า ๆ จึ่งได้เชิญพระราชาให้เสด็จมาทอดพระเนตรความลำบากใจแลการเสียหายนั้น พระราชาทอดพระเนตรก็ทรงสังเวชพระไทย จึ่งได้ตรัสสั่งให้ประดิษฐานจัดการซ่อมแซมทำเสียให้ดีขึ้นในขณะนั้น แลพระราชาเจ้านั้นได้ตั้งอารักขาพระทักษิณักขกธาตุซึ่งบรรจุอยู่ในห้องท้องโลหะปราสาท แล้วทรงสักการบูชาทุกทิพาราตรี เมื่อการนวกรรมในถูปารามทำมาเนิ่นนานยังไม่แล้วเทพยดาทั้งหลายเข้าสุบินเปนเทวตูปสังหรแก่พระราชาในเพลาราตรี

ให้เห็นเปนเหมือนอารามิกบุรุษทูลว่า ถ้าพระราชาทำการนวกรรม พระธาตุฆรนั้นเนิ่นช้าอยู่ เราจักเชิญพระธาตุเจ้าไปเสียที่อื่น ในทันใดนั้นพระราชาเจ้าตื่นบรรทมทันที ก็ทรงสลดพระไทย แล้วได้ทรงรีบเร่งการงานทั้งปวงในพระธาตุฆรนั้นให้แล้วสำเร็จเสร็จไป ลงจิตรกรรมลวดลายงดงามทุกอย่าง แล้วได้สร้างพระปฏิมา ๔ องค์ แลสร้างคฤหสำหรับพระศิลาแลพระทันตธาตุ ปักฉัตรทองประดิษฐานไว้เหนือบัลลังก์ศิลามัย ที่ควรเปนศิลาก็ทำนวกรรมจิตรกรรมเปนศิลา ที่ควรประดับงาก็ทำนวกรรมจิตรกรรมงาทั่วไปทุกสิ่งทุกประการ

ฝ่ายมหาอำมาตย์ราชบริพารทั้งหลาย ต่างก็พากันขวนขวายกองบุญกุศล แต่บรรดาวัตถุเก่า ๆ ครั้งพระยาเทวานัมปิยดิษย์เจ้าได้ทรงสร้างไว้ปรักหักพังไปสิ้นแล้ว ก็ได้ลงทุนก่อสร้างขึ้นให้ดีคงที่ดุจเดิมมา สมเด็จพระราชาเจ้าพระองค์นั้นบำเพ็ญบุญราษีมิได้ท้อถอยในการงาน โดยพระอุสาหะทุกประการ แล้วมีพระราชบริหารให้เชิญพระธาตุหรือทันตธาตุมา แต่โลหะปราสาทให้มีกระบวนแหนแห่พร้อมเครื่องสักการบูชาทุกประการ มาประดิษฐานไว้ยังมหาถูปาราม ที่พระองค์ได้ก่อสร้างใหม่งดงามจริงนั้น ครั้นถึงวันกำหนดการเชิญพระธาตุ พระราชาเจ้าทั้งพระมหาโชติปาลทั้งสงฆ์บริวารทั้งมหาชน ก็พากันแวดล้อมพระธาตุเจ้าอันประดิษฐานมาในกล่องพระธาตุกรัณฑ แห่มาโดยพิธี

จำเริญยิ่งเฉลิมพระราชศรัทธา มาประดิษฐานไว้ในพระธาตุคฤห แล้วถวายเกาะลังกาทั้งตนของพระองค์แก่พระธาตุคฤหนั้น แล้วถวายบ้านลาภคามของพระราชมเหษีเจ้า เพื่อให้เปนอารักขาแก่หอพระธาตุของพระมหามุนีเจ้า แล้วพระองค์ได้ถวายคฤหแก่พระราชายตนธาตุในนาคทวีป แลเรือนพระอุณาโลมด้วย แล้วถวายฉัตรไว้ในอามลเจดีย์อีกตำบลหนึ่ง เพื่อให้เปนยาคุทานแก่วิหารในนาคทวีปนั้น แลถวายบ้านชื่ออังคณสาลกแก่อภัยวิหาร แล้วสร้างพระทาฐีคคโพธิมาวาส ใส่พระนามของพระองค์กับพระมเหษีด้วย ไว้ในอภัยอุตตรวิหาร แลพระมเหษีสร้างวิหารอย่างงามชื่อเทวกปาลนาค แล้วถวายพร้อมทั้งจตุปัจจัยแก่พระวิหารนั้น พระราชาเจ้าสร้างคฤหไว้ในเชตวาลวิหาร มีสัณฐานเปนจุมพฏของพระราชาแล้ว ให้ขุดสระไว้ใกล้ที่พระโพธิฆร แล้วให้ทำสรวาปีที่คังคาตฏ ๑ วลาภัสสกคีรีตฏ ๑ ให้ทรงทวีให้มหาปาลีจำเริญยิ่งขึ้นอีก แล้วทำกะทะหุงเข้าเรียกว่าภัตตนาวา ๑ ฝ่ายพระมเหษีได้ตั้งภัตตวงศ์ให้เปนประเพณี ถวายแก่นางภิกษุนีทั้งหลาย พระราชาเจ้าพระองค์นี้ได้ทรงบำเพ็ญกุศลราษี มีอาทิอย่างนี้ดังพรรณนามา ได้เสด็จทิวงคตในปีที่ ๑๐ แห่งราชสมบัติ

สมเด็จพระราชาธิบดีเจ้าทั้งหลายล้วนเปนบุญรัต ทรงยินดีแล้วแต่ในการศีลทานอย่างนี้มาทุกพระองค์ ถึงแม้ว่าได้ทรงมั่ง

คั่งเพียบภูลด้วยสมบัติโภไคมไหสูรย์ก็จริง ก็ยังต้องเสด็จสู่อำนาจมัจจุราชมิได้เลี่ยงพ้นไปได้ ผู้มีปัญญาความคิดดีความคิดชอบก็ย่อมเล็งเห็นเช่นนี้ จึ่งได้สละความนิยมชื่นชมอันข้องอยู่ในภพทั้งปวงเสียโดยวิธีพิถีธรรม จึ่งได้ผันภักตร์ต่อพระนิพพานธรรมประพฤติตนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ดำเนินเข้าสู่มรคาเครื่องถึงพระนฤพาน

บริเฉทที่ ๔๒ นี้เรียกติราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้ากล่าวแล้วตกแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อจำนงให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแลสังเวชสลดใจ แก่สาธุชนแลสัตบุรุษพุทธบริษัททั้งปวง ก็จบแต่เท่านี้

ฉราชกบริเฉทที่ ๔๔[1]

แผ่นดินพระยาสังฆติสสราช[2]

(๙๓) สงฺฆติสฺโส ตโต อาสิ อสิคาโห มหีปติ ลำดับนั้น มหา ชนชาว พระ นครครั้น เมื่อพระ ราชา เจ้าเสด็จทิวงคตไปแล้ว ก็ว้าเหว่ใจ จึ่งพร้อมกันเห็นว่า อำมาตย์ชื่อสังฆพัทท เปนคนไว้วางพระราชหฤทัยของบรมกระษัตริย์ ได้เปนคนเชิญพระแสงตามเสด็จ รอบรู้การงานเบ็ดเสร็จพร้อมด้วยอัชฌาศรัยงาม อันเชิญให้รับพิธีราชาภิเษก ถวายพระนามว่า พระยาสังฆดิษย์ อสิคาหมหิบดิบพิตร ให้เถลิงราชสมบัติสืบกระษัตริย์ลำดับมา แม้ว่าพระราชาเจ้าพระองค์นี้ก็ได้ดำรงราชประเพณีโดยทำนองคลองธรรม พระองค์ได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา แลปกครองชาวเกาะลังกา ให้เกษมสำราญนิราศภัย อาศรัยที่ท้าวเธอเปนสัตบุรุษ มีความเคารพนับถือในคุณพระรัตนไตรย์เจ้า ทั้งมีน้ำพระไทยใคร่อยู่ในความจำเริญของบ้านเมือง พระองค์ได้พระราชทานฐานันดรแต่งตั้งยศบันดาศักดิ์หมู่เสวกามาตย์ราชบริพาร ตามคุณานุรูปมิได้บกพร่อง โดยยก

---

๑ บริเฉทที่ ๙๓ ก็หายไปอีก ทั้งฉบับหลวงแลฉบับสีหฬเหมือนกัน ๒ อสิคาหฆดิ ก็ว่า

ย่องหมู่มหาชนให้ปราโมทย์ด้วยสังคหะ ๔ ประการ

ครั้งนั้นมีพระยาชุททกราชพระองค์ ๑ เปนเจ้านครโรหนะ มีแม่ทัพใหญ่ชื่อโมคคัลลาน ได้ทราบข่าวว่าพระยาสังฆดิษยราช ได้ขึ้นครองราชสมบัติกรุงลังกา จึ่งให้ตระเตรียมพลโยธายกมาเพื่อจะทำสงคราม ได้ตั้งขันธาวารค่ายหลวงอยู่ที่มหาคัลลประเทศ เมื่อพระเจ้านิเวศน์สังฆติสสราชได้ทราบข่าวศึกอันยกมาประชิดดังนั้น จึ่งได้จัดสรรพลนิกายให้ยกออกไปต่อตียังที่ค่ายมหาคัลลประเทศ

ฝ่ายโมคคัลลานแม่ทัพใหญ่ผู้มีพลเสนามาก ได้ทราบเหตุว่ามีไพรียกมาประชิด ก็สำแดงอุบายสำหับศึกคุกคามให้กลัวอยู่ไปมา แล้วโมคคัลลานก็ยกกองทัพช้างม้าพลทหารไปสู่รัตติวิหาร ได้ตั้งทัพอยู่ที่ตำบลรัตติวิหารนั้น

พระราชาเจ้ากรุงลังกาได้ทรงทราบศึกกล้าแขงยกมาอีก ก็ให้ยกพลออกไปต่อรบ กองทัพเสียทีข้าศึกก็แตกหลบหลีกพ่ายไป พระองค์ก็ชุมพลนิกายที่เสด็จกำกับอยู่นั้น ให้ออกไปแก้ศึก แล้วก็เสด็จเข้าสู่พระนคร พระราชาเจ้าเสียพลนิกรนั้นมากมายในศึกคราวนี้แล้ว พระองค์ก็ชุมพลใหม่ได้อีกแล้ว เสด็จยกไปยังตำบลกรเหรประเทศ

ฝ่ายบุตรแม่ทัพใหญ่ของพระราชาเมื่อได้ถูกเกณฑ์ให้ไปทัพเมื่อไปถึงศัตรูแล้ว ก็กลับทำเล่ห์อุบายประหนึ่งคนใช้ . มีหน้า

อันซูบซีดอยู่ สำแดงอาการว่าเปนไข้หนัก กลับมานอนเซ่วอยู่บนเตียง (รับสินบน) พระราชาเจ้าได้ทราบอาการดังนั้น จึงเสด็จไปเยี่ยมแล้วตรัสว่า ดูกรกุมาร เจ้าอย่าโศกศัลย์เสียใจไปใยถึงการงานพระราชสงครามนี้เลย ทรงอนุสาสน์เอาเนื้อเอาใจต่าง ๆ ว่า เอาเถอะเจ้าจงอยู่รักษาพระนครเถิด อย่าต้องไปทัพกับบิดาเลย จงอยู่รักษาไข้เจ็บเสียให้หายเถิด

ครั้นเมื่อฝูงชนทั้งหลายได้พากันพลัดพรากจากบ้านเรือนไปเสียมากต่อมากแล้ว เข้าน้ำในมหาปาลีก็ขาดลง ฝูงชนก็พากันไปขนโภชนาหารแต่พระคลังหลวงมาหุงต้มในมหาปาลี พระราชาเจ้าบุรีได้ทอดพระเนตรเห็นจึงทรงพระดำริห์ว่า ความอ่อนเพลียให้ขัดแคลนจักไม่มีได้แต่เหตุนี้เท่านั้น ยังจะมียิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงได้รีบเร่งจะทำสงครามเสียให้เร็วพลัน จึงได้เสด็จไปทรงช้างพระที่นั่ง สำหรับเปนช้างสงคราม กับด้วยพระราชบุตรของพระองค์เสด็จไปยังดิษยบรรพตอันตั้งอยู่ด้านปาจิณทิศ ด้วยพลเสนาแต่เล็กน้อยเท่านั้น

ครั้นเมื่อกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้ประชิดกันแล้ว สงครามกำลังสัมประหารกันอยู่ กองทัพได้เริ่มรบด้วยมิตตทัททเสนาบดี ๆ ก็ลีทัพมาอยู่เบื้องหลัง พระราชบุตรของพระนรินทราชจึงทูลพระบิดาว่า จะฆ่าแม่ทัพคนทรยศเสีย พระราชาเห็นความไม่สามารถจึงตรัสห้ามว่าท่านอย่ายินดีด้วยกองพลเท่านี้เลย ท่านจักไม่อาจ

รับรองไว้ได้ เพราะกำลังของเรายังอ่อนแออยู่ แลทันใดนั้น พระราชาก็เสด็จล่วงถลันทัพเข้าไปอยู่ในท่ามกลางพลเสนาทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายเสนา ๒ ฝ่ายกำลังสู้รบกันอยู่นั้น แม่ทัพฝ่ายใหญ่ได้ตีไพรีให้พ่ายไป พระยาช้างของพระราชาก็รุกไล่วิ่งถลันเข้าไปอยู่ในร่มไม้มะทรางหรือจันทน์ พเอินเสวตฉัตรที่ปักหลังช้างพระที่นั่งนั้นไปพันกิ่งไม้เล็ก หลุดลอยตกลงที่พื้นดิน ฝ่ายพลเสนาของไพรินทร์เห็นเสวตฉัตรตก ก็วกวิ่งชิงเอาเสวตฉัตรไปได้ ให้แก่นายทัพของตน โมคคัลลานได้ฉัตรก็มีความยินดี ให้พลโยธีนำเอาขึ้นไปบนยอดเขา แล้วยกเสวตฉัตรขึ้นบนยอดเขานั้น

ฝ่ายพลโยธาของพระราชาเจ้าครั้นเห็นเสวตฉัตรบนยอดเขา จึงพากันสำคัญว่า พระราชาเสด็จประทับอยู่โพ้นบนยอดเขานั้น จึงได้พากันวิ่งเร็วพลันไปแวดล้อมภูเขานั้น โดยสำคัญว่าพระราชาเสด็จอยู่ที่นั้น เมื่อพลเสนาเสียกลตื่นข่าวทิ้งพระราชาเจ้าไว้แต่พระองค์เดียว แล้วจึงได้เสด็จลงจากคอช้างพระที่นั่ง พาพระราชกุมารกับอำมาตย์ ๑ คน กับสหายผู้ร่วมรัก (มหาดเล็ก) เสด็จตามไปใกล้ภูเขานั้น ยังตำบลเมรุมัชชรตานนแล้วยับยั้งอยู่ในที่นั้น

แผ่นดินพระยาโมคคัลลาน (๘๔) โมคฺคลฺลาโน ตโต ลทฺธชโย วาหนมาทิย

ลำดับนั้นโมคคัลลานก็ได้ไชยชนะแล้วทุกประการ จึงได้พาพลพาหนะทั้งมิตตัทสเนาบดี แลบุตรของมิตตัทท์ผู้บาป

มากนั้น กรีธาพลากรเข้าเมืองหลวงจัดการปราบดาภิเษก เปน พระราชานราธิบดีณกรุงลังกา แล้วพระโมคคัลลานราชก็ทรง พระดำริห์ว่า ถ้าศัตรูของอาตมายังคงมีชีวิตอยู่ตราบใดแล้ว ไฉนเลยเราจะดำรงสมบัติอยู่เปนศุขได้เล่า จึ่งได้ตั้งอุปนิกขิตบุรุษ คอยสืบสวนหาคุยหรหัสเหตุ ก็ได้ทราบว่าพระราชบุตรเล็กของ พระยาบุพพราชยังมีอยู่ในพระนครอีกองค์ ๑ จึ่งมีรับสั่งให้ เพชฌฆาฏไปจับพระราชกุมารเล็กมาแล้ว มีพระอาชญาว่า ให้ เอาไปตัดตีนสินมือเสีย เพชฌฆาฏราชบุรุษก็ได้นำพระกุมารไป ยังที่ตะแลงแกงนอกพระนคร ปรารภการที่จะตัดบาทแลหัตถ์พระ กุมาร เวลาจับขึงให้เหยียดมือแลเท้าทั้งสองออกนั้น ควรจะ สงสารนี่หนักหนา พระกุมารน้อยยังมิรู้ถ้อยตระหนักเลย ว่าตนจะ ต้องรับราชอาชญาด้วยประการใด ก็มีแต่กรรแสงให้รำพรรณ อยู่ไปมา แล้วร้องบอกแก่นายเพชฌฆาฏว่า ท่านตัดมือแลเท้า ฉันเสียแล้ว ฉันจะกินขนมอย่างไรได้เล่า อนิจาเอ๋ยเมื่อใครเลย ได้ฟังแล้ว จะกลั้นความสงสารนี้ได้เลย ชั้นที่สุดราชบุรุษ กรรมกรที่จำพวกเพชฌฆาฏ ก็มิอาจที่ว่าจะกลั้นความโศกาดูร ไว้ได้ ต่างพากันร้องไห้อยู่กระซิกกระซี้ อยู่ทั่วหน้ากัน ก็จำเปน จำฟันมือแลเท้าพระกุมารน้อย ให้ขาดออกไปจากร่าง ด้วย ความกลัวพระราชอาชญาของพระยานราธิบนั้น

ลำดับนั้นยังมีพระกุมารใหญ่อีกพระองค์ ๑ ชื่อว่าพระ

เชษฐดิษยกุมาร เมื่อได้ทราบการประหารกุมารน้อย ด้วยกิริยาอันฉกาจฉกรรจ์ดังนั้น ก็สดุ้งกลัวแต่ราชภัย จึ่งได้หลบหลีกหนีออกจากพระนคร ไปยังมลัยประเทศได้แล้ว ก็สำนักอยู่ตำบลเมรุกัณคาม

ฝ่ายพระราชาเจ้าพระนครที่หนีทัพไปสำนักอยู่ณะเมรุมัชชร-ตานนั้น จึ่งพร้อมกันทั้งพระราชบุตรแลอำมาตย์ที่โดยเสด็จก็พากันเลาะลัดไปยังเวฬุวันวิหาร หมายเอาผ้ากาสาวพัตรอันเปนธงไชยพระอรหัตเจ้าเปนที่พึ่ง จึ่งขอบรรพชาเปนภิกษุภาวในพระศาสนา พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายก็สงเคราะห์แก่บรมกระษัตริย์ ทั้งพระราชบุตรแลอำมาตย์แล้ว ขุนหลวงชี่ต้นก็จาริกไปยังโรหนประเทศกับพระราชบุตรแลอำมาตย์ ทรงสำนักอยู่ในมณีคีรีวิหาร

ครั้งนั้นยังมีอันธพาลผู้เปนราชเสวกของขุนหลวงชี่ต้น ได้ตั้งเคหสันนิวาสสถานอยู่ณตำบลใกล้มณีคีรีนั้น จำสำคัญพระขัตติยราชทั้งอำมาตย์รวม ๓ คนนั้น ได้หนีภัยเข้าพึ่งพระบรมพุทธศาสนา ก็ลอบเขียนสาสนส่งข่าวไปถวายแก่พระยาโมคคัล-ลานราช เมื่อท้าวเธอได้ทราบสาสนก็ทรงพระโสมนัศ ตรัสใช้ให้ราชบุรุษรีบไปจับขุนหลวงชี่ต้นกับชนทั้ง ๒ มาโดยเร็วพลันแล้วให้นำไปตำบลสีหคีรี ให้พักอยู่ที่นั่นแต่พอให้ระงับอุปัทวทั้งหลาย ภายหลังมีรับสั่งให้ตัดพระเศียรขุนหลวงพระกับพระ

ราชบุตรเสีย แต่อำมาตย์นั้นให้จำตัวเอามายังพระราชสำนักก่อน เจ้าพนักงานทั้งหลายเมื่อได้ฟังรับสั่งบังคับแล้ว ก็นำชนทั้ง ๓ คือขุนหลวงชีต้น พระราชบุตรกับอำมาตย์ไปยังภูเขาสีหคีรี แล้วจัดพิธีการปลงพระชนม์ขุนหลวงพระตามรับสั่งทุกประการ เพลาที่เขาจะลงดาบนั้น พระราชกุมารจึงตรัสแก่นายเพชฌฆาฏนายนักการว่า ขอท่านทั้งหลายจงตัดศีร์ษะเราเสียก่อนเถิด นึกว่าท่านทั้งหลายได้ให้ความศุขแก่เราเถิด ราชบุรุษเพชฌฆาฏก็ทำตามที่พระราชบุตรขอแล้ว จึงปลงพระเศียรขุนหลวงพระต่อภายหลัง

ในที่นี้พระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์พระมหาวงศ์ ปลงธรรมสังเวชเปนอุทานว่า เอวํ อนิจฺจา โภคานิ เปนอาทิ ว่านรชนทั้งหลายแต่บรรดาที่เปนวิญญูชนจงพิจารณาดูกรรมของคนพาลทั้งหลายเถิด แท้จริงโภคสมบัติทั้งหลายย่อมเปนอนิจจาแปรปรวนอยู่อย่างนี้ จะมั่งมีดีจนประการใดก็ตาม ก็หามีอำนาจที่จะห้ามปรามบังคับบัญชาให้แปรผันยักย้ายได้ไม่ ครั้นได้แล้วก็เปนอนิจจังไป จะเที่ยงถาวรไปอย่างไรได้ เพราะเหตุนั้นควรสาธุชนทั้งหลายจะต้องขวนขวายแสวงหาแต่โภคทรัพย์อันเปนฝ่ายบรมศุขเจริญยิ่งนั้นเถิด

ฝ่ายชนทั้งหลายที่หวังดีหวังชอบต่ออำมาตย์ของขุนหลวงพระนั้น จึงได้ส่งข่าวสาสนทูลยกย่องไปให้พระราชาทรงทราบ

ทุกประการ ฝ่ายอำมาตย์ของขุนหลวงพระชี่ต้นนั้นได้ทราบเหตุการณ์ทุกอย่างแล้ว กลับแสดงความยินดีหัวเราะแล้วกล่าวว่า เจ้าของอาตมาขาดพระเศียรไปเราก็ได้เห็นอยู่ต่อตา ถ้าเว้นไว้จากเจ้าของอาตมาแล้ว แลอาตมายังจะมีหน้าไปเปนข้าเฝ้าเจ้าอื่นอิก ก็เปนกรรมน่าสลดใจนัก พวกสูเจ้าทั้งหลายได้ฆ่าเจ้าของเราตายแล้ว จะมิให้เราได้ตายตามเสด็จเจ้าแลพาเราไปดังเราสำคัญอยู่ สูเจ้าทั้งหลายเปนคนเขลามิได้รู้ผิดชอบ ก็เปนคนดังจำพวกบ้าเท่านั้นเอง

เมื่ออำมาตย์ของขุนหลวงชี่ต้นกล่าวคำดังนี้แล้ว ก็ตรงเข้าคว้าพระบาทเจ้าของตนแล้วแบกไปแสวงหาที่สมควร แล้วก็ขุดดินทำหลุมฝัง เกลี่ยดินกลบไว้ เพื่อจะมิให้เปนที่แลดูอันอัปยศแก่ไนยตาคนทั้งหลาย แล้วจึงได้ตัดศีร์ษะตนตายตามเจ้านายของตนไป พวกเพชฌฆาฏทั้งหลายก็นำเอาศีร์ษะชนทั้ง ๓ นั้นไปถวายแก่พระราชาของตน พระราชาเจ้าเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นศีร์ษะชนทั้ง ๓ แล้ว ก็โสมนัศในพระหฤทัย ด้วยความใส่ใจว่าแต่นี้ไปเราจะปราศจากภัยที่หวั่นหวาดตั้งอยู่ในความศุขสำราญทุกเมื่อแล้ว พระองค์ก็ได้พระราชทานที่เจ้าประเทศราชผู้ครองมลัยราฐแก่ทุฎฐเสนาบดี แล้วตั้งบุตรของทุฎฐเสนาบดีนั้นไว้ ในตำแหน่งอสิคาหกฐานันดร สำหรับเชิญพระแสง

พระราชาโมคคัลลานนั้นให้เย็บผ้าผืนใหญ่มีราคา คลุมหุ้ม

พระสถูปทั้งหลายในแผ่นดินลังกาทั่วไป ทำการฉลองสมโภช เปนการใหญ่ทั่วเมือง แล้วต่อมาก็ให้มีงานพระราชพิธีบูชาพระเกษธาตุของสมเด็จพระบรมโลกนารถเจ้า แลพระทาฐาธาตุทั้งมหาโพธิทุมราชเปนการมหาบูชา พระราชาธิราชเจ้านั้นพระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนายิ่งนัก พระองค์ได้ชำระสะสางพระสุคตศาสนาทุกสิ่งทุกอย่าง ให้บริสุทธิผุดผ่องโดยราชประเพณีเดิมที่เคยมีมาแล้วโดยการงานตามทำนองคลองธรรม ดำเนินตามโบราณจารีต ตั้งลงเปนแบบอย่าง เช่นพิธีนักขัตฤกษ์วิสาขบูชาเปนอาทิทุกอย่าง ด้วยกำลังพระราชศรัทธาอุสาหะแล้ว ให้อาราธนาเจ้ากูสงฆ์สังวัธยายพระปริยัติปิฎกแล้วถวายมหาทานมหาลาภเปนอดิเรกพิธี บูชาเจ้ากูชีพหูสุตพุทธบุตรทั้งหลายชาวเกาะลังกาทั่วหน้ากัน ทั้งถวายจีวรขันธ์ทอดกถินทานในพระอาวาสทั้งปวง แล้วทรงสร้างพระปฏิมาทั้งหลาย แลซ่อมแซมปฏิสังขรณ์โบราณวัตถุที่ปรักหักพัง แล้วทำเลณเขตรกุฎีที่เร้นจำเริญพรตฝ่ายวิปัสนาธุระ แก่พระภิกษุสงฆ์ถึงสามร้อยเศษ แล้วได้ทรงสร้างวิหาร ๑ ขนานนามว่าโมคคัลลานวิหาร ในสถานการบีฏฐีประเทศ แล้วยกบ้านวัตตคามที่ทำสงครามกันนั้น ทำเปนวิหารเรียกบีญชิคามวิหาร แล้วทรงสร้างพระเจดีย์ทั้งเรือนพระเจดีย์ด้วย แลสร้างรักขวิหารทั้งยกบ้านโภคคามทั้งหลายถวายแก่วิหารทั้งหลายเปนอันมาก เพื่อ

ได้เปนเครื่องจับจ่ายจตุปัจจัยแก่วิหารทั้งหลาย

สมเด็จพระนราธิบดีภูมิบาลนั้นได้บำเพ็ญบุญขันธ์กุศลเขตรมากมายเหลือตราที่จะคณนานับได้ แล้วภายหลังทรงรำพึงรลึกถึงราชสมบัติของบรมกระษัตริย์ทั้งหลายแก่กาลก่อน ๆ มาว่า ล้วนเปนอนิจจามิได้เที่ยงถาวรเลย ครั้นกาลมิช้ามินานก็ทรงรลึกถึงบุพพราชคือกระษัตริย์องค์ที่ล่วงลับไป อาศรัยเหตุเล็กน้อยที่เจ้ามลัยราชเมื่อเปนอำมาตย์ ได้ทำให้แก่เจ้าของตน พระองค์จึงแต่งคนให้ทำอุบายไปจับเจ้ามลัยราชได้แล้ว ให้ตัดมือแลเท้าเสีย เหตุอันนี้ก็ปรากฏทั่วเกาะลังกา ฝ่ายอสิคาหะบุตรของพระยามลัยราชได้ทราบประพฤติเหตุนั้นแล้วก็ขัดแค้น จึงได้ลอบไปยังโรหนประเทศ เมื่อไปสำนักอยู่โรหนะนั้น ก็ได้ทำอุบายรวบรัดเอาชนบทอันหนึ่งให้เข้าอยู่ในเงื้อมมือได้แล้ว จึงไปหาพระยาเชษฐดิษย์ซึ่งซ่อนตัวเร้นอยู่ในมลัยประเทศ ชักชวนให้ร่วมมือกันตีบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั่วไป ได้แล้วจะถวายสมบัติในขณะนั้นอสิคาหะเปนแม่ทัพให้ยกข้ามมาถึงโทหพบรรพต ก็ตั้งค่ายแรมอยู่ที่นั้น

ฝ่ายพระราชาเจ้ากรุงลังกาได้ทรงทราบข่าวศึกยกย่ำแดนเข้ามา ก็สั่งให้ตระเตรียมพลโยธาพาหนะ สอดอาวุธเครื่องยุทธสงคราม ยกไปตั้งค่ายประชิดภูเขาโทหพบรรพตนั้น บังเอินเหตุเวลากองทัพ ๒ ฝ่ายประชิดกันอยู่นั้น ครั้งนั้นบังเกิดโรคร้าย

ขึ้นในกองทัพของพระราชาเรียกว่าบิ์ชชรโรค พวกพลเสนาพากันป่วยไข้ ได้ความลำบากยากเข็ญล้มตายลงมาก

ฝ่ายว่าอสิคาหะแม่ทัพได้วางบุรุษสอดแนม ทราบว่าค่ายหลวงพระเจ้ากรุงลังกาบังเกิดโรคอุบั๊ทวเบียดเบียน พลเสนาป่วยไข้ล้มตายลงมาก ก็สั่งให้รดมทัพเข้าตีโดยรวดเร็ว

ฝ่ายพลเสนาของ พระเจ้า กรุงลังกา กำลัง อ่อนเพลีย ด้วยไข้เจ็บไม่มีกำลังจะต่อสู้รับรองได้ ก็พากันแตกพ่ายปลาศนาการหนีไป ทิ้งพระราชาไว้ ในเบื้องหลัง พระราชาเห็นว่าเหลือกำลังที่จะรั้งพลเสนาให้หยุดได้ พระองค์ก็ต้องปลาศหนีไปตามพลเสนา

ฝ่ายอสิคาหะก็ยกพลตีกระหน่ำซ้ำไล่ชิดติดไปไม่ละวาง จนเห็นพระมหาราชเจ้าลังกาอยู่ล้าหลังแต่พระองค์เดียว พอถึงเขาสีหคีรีบรรพตก็ไล่ทัน จึ่งได้ล้อมจับพระราชาโมคคัลลานได้แล้วให้ปลงพระชนม์เสียทั้งราชบริวาร แล้วก็ให้ส่งสาส์นไปทูลพระราชาเชษฐดิษย์ ซึ่งเดินทัพยังล้าหลังอยู่นั้น ให้รีบเสด็จมาโดยเร็วจะถวายราชสมบัติ แต่คำนั้นเปนอุบายเพื่อจะลวงฆ่าเสีย

พระยาเชษฐดิษย์ทราบแล้วก็เข้าพระไทยดี ในเหตุที่พระองค์ดำริห์ว่า อสิคาหะจะถวายสมบัติแก่พระองค์ซึ่งเปนของต้องประสงค์ อันอสิคาหะได้แล้วด้วยความยากลำบากนี้ ไม่เห็นจะจริงด้วยเลย จึ่งได้ยกทัพรีบหนีกลับไปเสียยังมลัยประเทศ

แท้จริงอสิคาหะนั้นมีพลพาหนะมากมาย จึ่งได้ทำลายพระชนม์พระยาจุฬโมคคัลลานราช ผู้เปนพระยานริศรให้ตายแล้ว แต่เสวยราชสมบัติมาได้ ๖ พรรษาเท่านั้น

แผ่นดินพระยาศิลาเมฆวรรณหรืออสิคาหะศิลาเมฆ (๘๕)

อถาคนฺตฺวา อสิคาโห อนุราธปุรํ วรํ ราชา หุตฺวา ปวตฺเตสิ อาณาจกฺกํ มหิตเล ในลำดับนั้น เมื่ออสิคาหะปลงพระยาโมคคัลลานให้สิ้นชนม์ชีพไปในสงครามแล้ว ก็จัดการพิธีกรีธาทัพเปนพิไชยยาตรา ยกเข้าสู่ภาราพระนครอนุราธบุรี ทำการพิธีปราบดาภิเษกเปนพระราชาธิบดีเจ้ากรุงลังกา ครองอาณาจักรตลอดภูมิภาคพื้นแผ่นดินลังกา ทรงพระนามสมยาว่า พระยาศิลาเมฆวรรณบพิตร แล้วพระองค์ได้เสด็จไปทำสักการบูชากิจถวายอภิวันท์ ทำสักการบูชาพระสงฆ์แลพระโพธิพฤกษ์แลมหาเจดีย์สถูปทั้ง ๓ องค์ ทรงเพิ่มเครื่องอุปโภคบริโภคในมหาปาลี ให้ทวีจำเริญยิ่ง ๆ ขึ้นอิก แล้วให้ถวายทานเข้าปายาสอันเจือปนระคนด้วยสัปปีแลผานิตถวายสงฆ์ แลได้ถวายอาหารบิณฑบาตในคราวฉาตภัย แลได้จัดการเยียวยาไข้ ในคราวคิลานสมัย แลได้ถวายธรรมกรกเครื่องกรองน้ำด้วย พระองค์ได้ตั้งอยู่ในสังคหะทานทุกประการ แก่ยาจกวณิพกคนกำพร้าอนาถาทั้งหลาย ได้จำหน่ายขนมมูลมันแลทรัพย์เหลือจะนับจะประมาณ มีน้ำพระไทยปานบิดาที่มีความกรุณาแก่กุมารน้อย ๆ ทั้งหลายฉนั้น

ครั้ง ๑ พระองค์ได้เสด็จไปนมัสการ ถวายเครื่องสักการบูชาพระสัมพุทธศิลามัย อันประดิษฐานอยู่ในอภัยวิหาร แล้วทอดพระเนตรเห็นวัตถุสถานทัพพสัมภาร เครื่องพระศิลามัยนั้นคร่ำคร่าปรักหักพังอยู่ทั่วไป ตรัสให้ทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ แล้วให้ประดับด้วยแก้วนานารัตนอันวิจิตรบรรจง แล้วให้ขุดสระกาลวาปีแล้วตั้งไว้ซึ่งคนผู้รักษา แล้วได้ถวายพุทธบูชาด้วยเครื่องอุปหารมีประการเปนอันมาก ให้พอควรแก่กาลตลอดไปทุกเมื่อ

แลพระเจ้ามหิบาลพระองค์นี้เมื่อดำรงราชสมบัติอยู่ ได้ทรงบำเพ็ญผลบุญอันควรนับว่าล้วนแต่เปนบุญพาศนด้วยประการฉนี้

ครั้งนั้นมีชายผู้ ๑ ชื่อศิรินาค เปนลุงของพระยาเชษฐดิษย์ได้ข้ามไปยังฝั่งฟากโพ้น แล้วซ่องสุมชักชวนได้ทมิฬทั้งหลายเปนอันมาก คุมเปนทัพใหญ่ยกมายังอุดรประเทศ เพื่อจะยึดเขตรส่วนอุดรประเทศลังกานั้น ครั้นเดินทัพเข้าไปจวนใกล้แล้วข่าวกองทัพก็แซ่ซ้องเข้าไปถึงพระเจ้ากรุงลังกา พระองค์ก็จัดพลเสนายกออกต่อยุทธพระราชามิตตก ผู้ที่ตีบ้านนิคมคามทั้งหลาย ท้าวเธอได้ฆ่าทมิฬตายไปแล้วก็จับทมิฬที่เหลือตายพาเอามาทำโพยโบยรันทรมานมากมายแล้ว ก็มอบไว้ให้เปนข้าพระ ในพระวิหารทั้งหลายในที่ต่าง ๆ

เมื่อพระเจ้าภูมิบาลได้ประหารศัตรูให้พ่ายแพ้พินาศแล้ว ได้

ถึงซึ่งความมีไชยชำนะศึกทุกประการ จึ่งสั่งให้ตระเตรียมโยธาหาญยกพยุหยาตราไชยกลับเข้าสู่พระนคร พระองค์ได้ชำระราษฎรตลอดแว่นแคว้นแดนลังกาให้อยู่เย็นชื่นตาทั่วหน้ากัน ปราศจากสรรพภยันตรายสำราญราษฎร์ทุกประการ

ครั้งนั้นยังมีภิกษุ ๑ นามขนานเรียกกันว่า พระโพธิภิกษุ เธอเปนพระธรรมครุเคารพในพระบวรพุทธศาสนา ได้เห็นภิกษุพาลาทุศีลทั้งหลายมากต่อมาก มั่วสุมชุมนุมกันในอภัยวิหารฝ่ายอุดร แต่อาศรัยเหตุที่เธอเปนภิกษุใหม่ พึ่งบรรพชามาแล้วมินานนัก ให้มีใจเร่าร้อนด้วยพุทธจักร จึ่งได้เข้าไปเฝ้าถวายพระพรแด่บรมกระษัตริย์ ทูลขอธรรมกรรม

พระราชาธิบดีเจ้าก็ทรงพระโสมนัศ ตรัสยินดีรับธุระภาระพระพุทธศาสนา จึ่งให้มีพิธีธรรมกรรมในพระวิหาร เมื่อเริ่มพิธีการประชุมกันก็ชุมนุมพวกภิกษุทุศีลทั้งหลาย ๆ ก็เริ่มปฤกษาธรรมกรรมกับด้วยภิกษุหนุ่มนั้นแต่องค์เดียว พาเข้าไปในที่ลับ แล้วจับฆ่าเธอนั้นให้ถึงความตาย ธรรมกรรมที่เริ่มขวนขวายก็เปนอันระงับไปมิได้ปฤกษา

ครั้นพระราชาทรงทราบรหัสเหตุนั้นแล้ว ก็ทรงพระพิโรธรับสั่งให้ราชบุรุษไปจับภิกษุอลัชชีทุศีลทั้งหลาย ได้แล้วได้เอาตัดมือเสียแล้วลงเครื่องจำ ให้ขุดหลุมเอาไปขังไว้ในโบกรขณี-บาลแห่งเดียวกันทั้งสิ้นแล้ว ยังมีจำพวกภิกษุอื่นอีกมากตั้งร้อย

แต่ล้วนเปนอันธพาล พระนครบาลตรัสให้ขับออกไปไว้เสียในชมพูทวีปทั้งสิ้น แล้วพระองค์ยังทรงระลึกถึงความอุสาหะของโพธิภิกษุนั้น อันเปนปัจจัยเหตุ จึงได้อาราธนาภิกษุเถริยวาททั้งหลายให้ชำระพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทำอุโบสถด้วยภิกษุที่ออกไปชมพูทวีปนั้นได้

ภิกษุเถริยวาทไม่พอใจจึงทัดทาน พระนฤบาลก็มิพอพระไทยดาลพระโทษะ ตรัสบริภาษเพ้ยซึ่งภิกษุทั้งหลายด้วยผรุสวาจา ภิกษุทั้งหลายอดรนทนมิได้ ก็พากันสัญจรไปยังทักษิณประเทศ

พระราชานี้เปนเจ้าธานีแต่พอประมาณกาล บังเกิดพระโรคกล้าหาญ ก็ได้เสด็จทำลายขันธ์เสียโดยพลัน คณนากาลในราชสมบัติจำเดิมมาได้ ๙ พรรษา ก็เสด็จสละละแผ่นดินไปด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระยาศิริสังฆโพธิ(๘๖) ตสฺส ปุตฺโต ตโต อคฺค โพธินาโม กุมารโก ครั้นพระยาศิลาเมฆวรรณทิวงคตไปแล้ว ลำดับนั้นหมู่อำมาตย์ราชมนตรีสุรเสนีชีชาวประชากร จึงอันเชิญพระโอรสปรากฏพระนามว่า อัคคโพธิราชกุมาร ให้ขึ้นผ่านศิริราไชสวรรยาธิปัติ เปนบรมกระษัตริย์กรุงลังกา ทรงสมยาตามราชนามาภิธัยว่า พระยาศิริสังฆโพธิราชบพิตร ท้าวเธอทรงรำพึงคิดถึงพระกนิษฐราชภาดา อันร่วมพระอุทรเดียวกันมาควรจะได้เฉลิมอุปราชมณเฑียร จึงโปรดให้มีพิธีการสถิตสเถียร

พระกนิษฐภาตุราช อันทรงพระนามว่า มาณราชกุมาร ทำพิธีการอภิเษกไว้ในตำแหน่งมหาอุปราช โดยราชประเพณี ให้ไปครองธานีด้านทักษิณเทศ รักษาขอบพระราชอาณาเขตร พร้อมด้วยโยธาพลเสนา แลเครื่องอุปโภคบริโภคทุกประการ

พระราชาศิริสังฆโพธิจำเดิมแต่ได้ผ่านธานีกรุงลังกา ก็ทรงปกครองฝูงประชาชาวเกาะสิงหพให้เกษมศุขสำราญ ปานประหนึ่งบุพพราชประเพณีทุกประการ ชาวราษฎรทุกสถานได้รับความร่มเย็นเปนผาสุก ปราศจากสรรพทุกข์อุปัทวันตราย ทั้งเหล่าพระสงฆ์ทุกนิกาย ท้าวเธอก็ได้อุส่าห์ตั้งพระไทยสอดส่องนับถือบูชา

บัดนี้จะพรรณาถึงพระยาเชษฐดิษย์ผู้สถิตย์ณะมาลัยประเทศ ครั้นได้ทราบเหตุว่ากรุงลังกาผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ก็ยกพลนิกายมาจะชิงไชย ยกมาตั้งค่ายใหญ่อยู่ณะเขาอริฏฐคิรี ได้ซ่องสุมชาวบุรีให้ยินยอมพร้อมใจ แลจับจ่ายเครื่องสงเคราะห์มหาชนให้นิยมรักใคร่ จึ่งรวบรวมพลเปนกองทัพใหญ่มหิมาครอบอาณาเขตรในทักษิณประเทศให้อยู่ในเงื้อมมือสิ้นแล้ว ก็กรีธาพลเปนลำดับไป เพื่อจะชิงไชยรบพุ่งเอากรุงบุรีลังกา แล้วส่งทาฐาสิวอำมาตย์ ให้คุมพลลาดไปยึดเอาปัจฉิมเทศไว้ ส่วนพระองค์ก็ตั้งทัพใหญ่อยู่ใกล้บ้านศิริปิฏฐิก

พระราชาศิริสังฆโพธิได้ทราบข่าวศึกอันมาตั้งอยู่ดังนั้น ก็

จัดสรรให้พระยาอุปราชผู้น้องชาย คุมพลกิกายไปขัดตาทัพรับข้าศึก พระยาอุปราชก็ยกสรรพไปด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ไปถึงเขตรขันธบั้จฉิมประเทศ สำแดงเดชตีทัพแห่งทาฐาสิวอำมาตย์ให้ปลาศนาการไปอาศรัยอยู่ณะตำบลเยนติ พระราชาเจ้าก็ตรัสว่า เราจะขับพลตามไปจับเอาทาฐาสิวมาให้ได้ เปรียบปานกับฝูงเด็ก ๆ พากันจับลูกนกแล้วทำลายรังเสียฉนั้น แล้วท้าวเธอยังสำคัญคิดจะจับพระยาเชษฐดิษย์ต่อไป จึ่งกรีธาทัพด้วยกองพลแต่เล็กน้อย ค่าที่พระองค์เปนสูรกระษัตริย์อันกล้าหาญ หวังทำการมีไชยได้แต่ถ่ายเดียว โดยไม่รั้งรอ

ฝ่ายพระยาเชษฐดิษย์ได้ทราบว่าพระราชาศิริสังฆโพธิยกมาก็ตระเตรียมพลเสนาทั้งปวง ทัพหลวงทั้ง ๒ ฝ่ายได้ตลุมบอนกันเสียงฆ้องกลองกึกก้องสนั่นลั่นสมรภูมิไชย . ในที่นี้พระคันถรจนาจารย์กล่าวอุปไมยไว้ เพื่อให้เห็นชัดความโกลาหลแห่งการสงครามของสองกระษัตริย์ว่า สาคโร ภินฺนเวโลว เสียงนี้สนั่นหวั่นไหวประดุจพระสมุทมหาสาครอันตีฟองนองระลอกลั่น สทกสเทือนลูกคลื่นอยู่ไปมาก็ว่าได้

กองทัพหลวงของพระยาศิริสังฆโพธิกลับถึงปราไชยแตกย่อยยับจะนับจะประมาณมิได้ พระราชาเห็นสงครามปราไชยก็เสด็จไสกุญชรหลบลี้หนีจากสนามรบในทันใดนั้น แล้วแปลงเพศไปแต่พระองค์เดียว

พระราชาองค์นั้นได้ครองธานี เปนเจ้ากรุงลังกา มิสู้ช้านาน ประมาณ ๖ เดือนเท่านั้น ก็พลันสละทิ้งราชสมบัติเสีย แล้วเสด็จลงนาวาอันตระเตรียมแล้ว ข้ามไปสู่ชมพูทวีปโดยรีบร้อน มิทันที่จะย้อนมาขนทรัพย์แลหมู่ญาติให้ปลาศนาการไป ทิ้งทรัพย์สมบัติโภไคทั้งประเทศแลฝูงญาติไว้ข้างหลังดังนี้

แผ่นดินพระยาเชษฐดิษย์(ครั้งที่๒)(๘๗) เชฏฺฐติสฺโส ตโต หุตฺวา ปุเร ราชา ยถา ปุเร ลำดับนั้นพระราชาเชษฐดิษย์ได้บรรลุความสำเร็จกิจเปนพระราชาครองกรุงลังกามาเหมือนแต่ก่อนเก่า ได้ทรงประพฤติราชกิจบำรุงฝูงชนชาวลังกาตลอดพระราชอาณาจักรแลพุทธจักร ทรงพิทักษ์บำรุงรักษาอยู่โดยรอบคอบทั่วไป

วันหนึ่งพระองค์ทรงบำเพ็ญพระกุศลทานเปนการใหญ่ ได้ยกมหาทารคีรีถวายไว้ในวัดอภัยอุตตรวิหาร แล้วปลูกพระโพธิพฤกษ์ขนานนามว่า มหาโมตต ให้แก่มหาวิหาร แล้วยังได้ยกบ้านโคพิคามถวายแก่พระเชตวันวิหาร แลได้ถวายบ้านมาตุลังคณกแลบ้านอุทุมพรังคณแก่มหานาควิหาร แลปธานฆรเจดีย์ แลบ้านอัมพลาบีกแก่กัสสปคีรีวิหาร แลบ้านกักขละวิฏฐแก่เวฬุวันวิหาร แลบ้านเคเหนแก่คงคามาติวิหาร แลถวายบ้านจุลมาติกแก่อันตราคังควิหาร แลบ้านสหัตนครแก่มเยนติวิหารในกัสสปาวาส แลถวายบ้านปทคามแก่กาลวาปีวิหาร พระราชาเจ้านั้นยังได้ถวายวัตถุโภคแลบ้านทั้งหลายอื่นอีกเปนอันมาก แลได้ทรง

ปฏิสังขรณ์พระวิหารทั้งบริเวณทั้งหลายของเก่า ๆ ที่ปรักหักพังถึง ๓ แสน แล้วถวายจตุปัจจัยทานมีไตรจีวรเปนอาทิ แก่ภิกขุทั้งหลายตลอดเกาะลังกาทั่วหน้ากัน

ฝ่าย ฝูงชน ทั้งหลาย ที่ยัง รักใคร่ อาลัย พระราชา ที่อพยพไปชมพูทวีปก็ยังมีอยู่มาก ชนทั้งหลายนั้นก็ยังพากันซ่อนเร้นหลบหนีอยู่ในที่ต่าง ๆ นั้นก็มาก พวกนั้นก็ได้ชุมนุมกันเปนกองทัพ เข้าประชิดคิดจะตีประเทศ

พระราชาเชษฐดิษย์ได้ทรงทราบก็ยกพลเสนาไปปราบ ได้เข้าไปตั้งค่ายอยู่ในกาลวาปี ได้ทำการต่อตีรบพุ่งกับพวกขบถทั้งหลายในที่นั้น จึงได้ตั้งค่ายมั่นประชิดกันอยู่ ครั้งนั้นฝ่ายพระราชาศิริสังฆโพธิองค์ที่หนีไปชมพูทวีป ท้าวเธอก็เร่งรีบซ่องสุมพลเสนา ได้เหล่าประชาพวกทมิฬทั้งหลายเปนกองทัพ ยกข้ามทเลกลับมาตั้งรับอยู่ใกล้กับค่ายหลวงที่กาลวาปี เพื่อจะได้ยกเข้าต่อตีกันต่อไป

ฝ่ายพระราชาเชษฐดิษย์ได้ทราบว่ามีกองทัพใหญ่ยกมา ก็จัดพลโยธาให้สอดสวมอาวุธเครื่องยุทธนาการ ยกออกต่อรบด้วยไพรี แล้วตรัสให้ทาฐาสิวอำมาตย์ลาดไปยังชมพูทวีป ให้รีบนำพลทมิฬมาเปนทัพกระหนาบ ส่วนพระองค์ก็เสด็จทรงพระยาคชสารอันสวมเกราะขับพลเสนาออกต่อยุทธ์ พลเสนาของพระองค์กลับถอยซุดพ่ายแพ้แก่ไพรี ครั้นทอดพระเนตรเห็น

การจะเสียทีแก่ข้าศึกแน่แล้ว จึงตรัสสั่งมหาอำมาตย์ที่ขึ้นช้างที่นั่งไปกับพระองค์ว่า ถ้าเราเสียชีพแล้ว ท่านจงรีบนำข่าวสาส์นคดีไปทูลนางพระยา ให้ทราบว่าเรานี้ขอลาตายในสมรภูมิไชย ขอให้พระเทวีเจ้าจงเข้าพระไทย ประพฤติพระองค์ตามที่เราเห็นชอบ ว่าให้นางพระยาเจ้าเข้าบรรพชาเปนนางภิกขุนี แล้วสาธยายคัมภีร์อาคมแลพระอภิธรรม แผ่ส่วนบุญให้แก่เราเถิด

เมื่อพระราชาสั่งสาส์นแล้วโดยประการดังพรรณนามานี้ ครั้นเมื่อไพรีทมิฬทั้งหลายที่สู้รบถูกฆ่าตายไป ๆ แล้วแลหนุนเนื่องกันมาใหม่อีกเล่า จนอาวุธของพระราชาเจ้าทั้งพลรบก็เปลืองไปหมดไป แล้วพระองค์ทอดพระเนตรไป เห็นเวลุปปทมิฬรบเข้ามาจะรบพระองค์ ๆ ก็ชักพระแสงทรงออกป้องกันฟันฟาดทมิฬให้ตายกลาดขยาดถอยไปแล้วก็มากมาย แต่ความที่จะคลาศแคล้วพ้นไพรีไปมิได้มี จึงจับพระเศียรของพระองค์ไว้ด้วยพระหัตถ์เบ่นอันดีแล้ว ก็เชือดพระศอทิ้งพระเศียรไว้ในหลังช้างวางพระแสงสอดเข้าฝักซบพระกายอยู่

ฝ่ายศัตรูได้ทีเปล่งสุรสีหนาทกึกก้อง ร้องเอาไชยมหาไชย อำมาตย์ที่มากับช้างพระที่นั่งนั้น ก็รีบปลาตเชิญพระเศียรบรมกระษัตริย์ไปประดิษฐานไว้ในที่สมควรแล้ว ก็ไปทูลประพฤติเหตุให้พระเทวีทราบทุกประการ พระเทวีก็ได้บรรพชาเพศเปนนางภิกขุนี อยู่ในพระบวรพุทธศาสนา นางอุส่าห์บำเพ็ญเพียร

เรียนพระอภิธรรมจำขึ้นใจได้ทั้งพระอรรถกถา สำเร็จเสร็จสรรพ อยู่มาวันหนึ่งนั้น พอนางเสด็จลงมาจากอาสนะ นั่งลงเหนือพื้นแผ่นดินแล้ว อำมาตย์นั้นซึ่งเปนผู้คอยพิทักษ์รักษานางพระยาภิกขุนีอยู่นั้น นางตรัสให้สำแดงอาการที่พระมหากระษัตริย์ตัดพระศอให้นางดู อำมาตย์นั้นก็มานั่งลงตรงหน้านางพระยาภิกขุนีแล้วทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระมหากระษัตริย์ผู้สมมติเทวดาได้ทำพระกาลกิริยามีอาการอย่างนี้ แล้วก็ชักดาบของตนออกเชือดคอตนขาด แล้วก็เก็บดาบเข้าฝักไว้ตามเดิม

นางพระยาภิกขุนีได้ทอดพระเนตรเห็นกิริยาพระสามี ซึ่งอำมาตย์ตัดคอถวายให้ทอดพระเนตร ก็เปนเหตุให้เกิดความสลดใจอาลัยท้าว ทั้งมหาอำมาตย์ผู้ซื่อตรงจงรักภักดีนั้น นางก็พลันบันดาลหัวใจแตก ถึงมรณภาพพิราไลยไปสู่ปรโลก ก็แลพระนราธิบดีเจ้าพระองค์นี้ เมื่อเปนกระษัตริย์ครองสมบัติกรุงลังกา คณนานับได้ ๖ เดือนเปนกำหนด ท้าวเธอก็เสด็จสู่ทิวงคตไปตามกุศลขันธ์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมา

แผ่นดินพระศิริสังฆโพธิ (ครั้งที่๒) (๘๘)

เอวํ วิชิตสงฺคาโม สตฺตโว อภิมทฺทิย รชฺชํ ปากติกํ กตฺวา วิหรนฺโต ปุเร วเร พระราชาศิริสังฆโพธิได้เปนพระเจ้าวิชิตสงครามผู้ปราบปรามอรินทรราชศัตรูให้พ่ายแพ้ไปแล้วด้วยประการฉนี้ ท้าวเธอก็เสด็จเข้าพระบุรีเสวยศิริสมบัติ เปนปรกติตนดังแต่ก่อนมา ครอบ

ครองพระมหานครอันบวรประเสริฐนั้น แล้วครั้นกาลต่อมา พระราชาได้ยกบ้าน ๒ บ้าน คือบ้านหังการ ๑ บ้านสามุคามก ๑ แลที่เกเหลอันเปนส่วนของหลวงคือพระราชาองค์ ๑ กับพระราชบริพารทั้งสิ้น ถวายแก่ปธานฆรแล้ว เปลี่ยนชื่อให้เรียกว่า มหัลลราช เพราะเปนของพระยาอุปราชผู้เปนที่นับถือของพระองค์ (พระเชษฐา) ได้ทรงสร้างไว้ด้วยพระองค์เอง แล้วยังยกบ้านมหามณิกคาม ให้แก่เชตวันวิหาร แลได้ยกบ้านสาคลคามอันเปนกัสสปาวาส ถวายไว้ในมเยนติวิหาร แล้วได้พระราชทานถวายที่อัมพิลปทรแก่เจดีย์คีรี แลทรงสร้างเกาะใหญ่ชื่อมหาปานทีปกไว้ในเมืองปุลัตถิมนคร (ทีปกแปลว่าประทีปก็ว่า)

ครั้งนั้นพระยาอุปราชพระนามว่ามาณ ได้ทำความผิดต่อนางในในพระราชฐาน พระองค์ตรัสบรรหารให้อำมาตย์ทั้งหลายที่ไว้วางพระหฤทัยให้ชำระ ก็วางโทษถึงประหารชีวิต จึ่งทรงตั้งพระกนิษฐอันร่วมพระมารดาพระนามว่า กัสสปกุมาร อภิเษกผ่านอุปราไชสมบัติ สืบสันตติราชประเพณี

ครั้งนั้นเจ้าทาฐาสิวได้ทราบความว่า มาณอุปราชต้องพิฆาฏทำลายชนม์ ก็รวบรวมผู้คนทมิฬได้เปนกองทัพโดยฉับพลัน ยกถลันด่วนมาตั้งค่ายอยู่ที่บ้านตินตินิกคาม

พระยาศิริสังฆโพธิได้ทราบความว่ามีศึกมาประชิด พระองค์ให้ตระเตรียมพลสกลโยธาพร้อมพาหนะทั้งปวง ยกทัพหลวง

ออกไปต่อยุทธ พลเสนาของพระองค์ถึงการเสื่อมซุดพ่ายแพ้ปรปักษ์ กองทัพหักโค่นลงจนหมดตัว เหลือแต่พระราชาองค์เดียว ได้ท่องเที่ยวลัดแลงหนีข้าศึกเอาตัวรอด ปลอดข้ามทเลไปสู่ชมพูทวีปได้ พระองค์เสียราชมไหสุริยสมบัติในปีที่ ๑๒ แห่งรัชกาลของพระองค์ พระองค์ได้ละทิ้งสิ่งประสงค์คือราชสมบัติทั้งพระขัตติยราชบริพารทั้งสิ้น เหลือแต่เครื่องทรงสำหรับยศเจ้าแผ่นดินแต่สร้อยพระศอไข่มุกด์ อันเปนเครื่องหมายว่าเปนของบรมกระษัตริย์สิ่งเดียวเท่านั้น เสด็จไปแต่พระองค์เดียวเปลี่ยวอนาถ

แผ่นดินพระยาทาโฐปติษย์(๘๕) อหุ ทาโฐปติสฺโสติ วิสฺสุโต ธรณีตเล ลำดับนั้น เจ้าทาฐาสิวก็ได้ทำการราชาภิเษกพระองค์เปนบรมกระษัตราธิราช มีพระนามตามประกาศราชนามาภิไธยว่า พระยาทาโฐปดิษย์ เจ้าธรณีกรุงลังกาครบพระราชพิธีทุกประการ แต่ขาดพระสังวาลย์สร้อยพระศอ ฝ่ายพระราชาที่หนีไปยังชมพูทวีปนั้น ครั้นพระองค์ได้โอกาศเหมาะเมื่อไร ก็ยกทัพใหญ่ข้ามทเลมาทำสงคราม พยายามจะตีเอาราชสมบัติคืนสงครามทั้ง ๒ ฝ่าย ได้ผลัดกันแพ้แลชนะ ขับเขี้ยวกันในระหว่างพระราชา ๒ พระองค์นั้น คือฝ่ายใดแตกทัพไปแล้ว ก็ซ่องสุมชุมนุมพลมาใหม่เล่า ชาวเมืองก็พากันร้อนเร่าทนทุกข์ด้วยศึกกระษัตริย์มิรู้วาย ชาวโลกได้กระทบภัยอันตรายเบียดเบียนอยู่เนืองนิตย์ มิเปนอันที่จะกินจะนอนให้สนิทปรกติลงได้ ทรัพย์

สมบัติเข้าปลาก็พากันขึ้นแค้นไป สุดแสนจะผืดเคืองอยู่ทุกเมื่อ

ฝ่ายพระยาทาโฐปดิษย์ก็ได้ทำลายสรรพพัศดุทั้งหลาย แต่บรรดาที่เปนโบราณพัศดุที่บุพพราชได้ก่อสร้างสระสมไว้ เลือกเก็บเอาสิ่งของช่วงใช้ล้วนเปนธนสาร ที่มีอยู่เปนสาธารณ์บูชาในวัดวาทั้งหลายทั้ง ๓ นิกายไป ทั้งรัตนอำไพที่มีค่า แต่บรรดาที่บรรจุเปนพุทธบูชาไว้ในพระธาตุฆร ก็ขนเอาไปเสียจนสิ้นเชิง แล้วมิหนำซ้ำทำลายเสวตฉัตรยอดพระเจดีย์ ทั้งเครื่องหุงต้มเตาเผาจึ่กปิ๊ยจังหันในมหาปาลี พวกทมิฬก็ราวี้ยื้อแย่งเอาไป ราชเคหสถานที่น้อยใหญ่ก็จุดเผาเพลิงไหม้ เปนขี้เถ่าทั่วทั้งพระราชมณเฑียร ทั้งเรือนพระธาตุฆรก็เผาเตียนโซมยุบยับ ภายหลังได้สติสมปฤดีกลับมาสู่พุทธารมณ์ ก็บังเกิดความระทมวิปปฏิสารเร่าร้อนพระไทย จะใคร่ลุแก่โทษที่เปนบาปหยาบช้า จึ่งได้ให้สร้างสากวัตถุวิหาร ด้วยธนสารอันเปนส่วนของพระองค์

ฝ่ายพระภาคิไนยนั้นทรงพระนามว่า รัตนทาฐ ได้เปนผู้สำเร็จราชการมหาทวีปลังกา เปนผู้มีสติสัมปชัญ อุปฐากบำรุงพระยาทาโฐปดิษยโดยเคารพทุกเมื่อ ครั้นพระยาอัคคโพธิได้ปราบดาภิเษกในราชสมบัติแล้ว พระกัสสปยุพราชก็ได้จัดการควบคุมเสนาของพระองค์ไว้ แลเธอก็เปนคนถ่อยบัญญาทรามได้ทำลายเจดีย์ในถูปาราม ที่พระราชาเทวานัมปิยดิษย์แลพระยาทาฐราชได้สร้างไว้ แล้วริบเอาธนสารอันโบราณกระษัตริย์

แลบุพพราชทั้งหลายได้บูชาไว้ อาศรัยเหตุที่พระองค์มีมิตรสหาย บาปคนทำลายแบบ เปนผู้แนะนำทำการงาน จึ่งได้พากันล้างผลาญทำลายเจดีย์ของทักษิณวิหารเสียแล้ว เก็บรวบรวมเอาธนสารไป แลได้ทำลายล้างวัตถุเจดีย์อื่น ๆ สิ้นโดยนัยนี้เปนอาทิ

ฝ่าย พระราชาเล่าก็บมิอาจจะห้ามปรามข้าราชการที่เปน หัวหน้า ราชการคนอันธพาลทำลายล้างประเพณีให้หยุดยั้งได้ ก็เปนกรรมน่าอนาถใจ ที่จะงดเว้นจากบาปลามกของอันธพาลเสีย เมื่อพระราชามิอาจห้ามปรามได้แล้ว พระองค์ก็ต้องสร้างพระเจดีย์ในถูปารามที่พวกเหล่าอันธพาลได้ทำลายนั้น สิ้นพระราชทรัพย์นับด้วยพัน ๆ เปนกำหนดคณนา จึ่งสำเร็จเปนองค์พระเจดีย์

ครั้งนั้น พระยาอัคคโพธิราช นิราศรเมื่อเสียทีแก่พระยาทาโฐ-ปดิษย์ราชแล้ว ท้าวเธอก็ยกทัพคลาศแคล้วหนีไปสู่โรหนชนบท แลได้ยับยั้งอยู่ในโรหนะนั้น เพื่อจัดแจงพลพาหนะแล้วจะถือเอาความมีไชยใหม่ แต่พระองค์ได้ทำลายพระชนม์ไปเสียในปีที่ ๑๖ แห่งราชสมบัติ โดยพยาธิเบียดเบียน

แผ่นดินพระยากัสสป (ที่ ๒) (๘๐)

ตทา ตสฺส กนิฏฺโฐ โส ยุวราชาปิ กสฺสโป

ในกาล ครั้งนั้นเมื่อพระ กัสสปยุวราชพระกนิษฐาของพระยาทาโฐปดิษย์นั้น ได้ขับพระยาทาโฐปดิษย์ให้ปลาศนาการไปสู่ชมพูทวีป แล้วก็ได้รวบเกาะลังกาไว้ในอำนาจ เปนพระยาเอกราชแต่พระองค์เดียว แต่ทว่ายังมิได้

จัดการราชาภิเษกสวมมงกุฎก่อน ครั้นเมื่อพระองค์ได้สมคบกับสัตบุรุษพุทธบริษัท ท้าวเธอกลับกำหนัดนึกถึงกรรมที่เปนบาปหยาบช้า ที่พระองค์ได้ทำลายล้างให้พินาศไปนั้น จึ่งได้ขุดสระทั้งหลาย แลจัดการให้สร้างพระมหาเจดีย์ทั้งหลายในบุบผารามวิหาร แลผลาวิหาร แล้วทำสักการบูชาสมโภชเปนพิธีใหญ่โดยเคารพเอื้อเฟื้อ ทรงทำสักการบูชาถูปารามแล้ว ถวายบ้านชื่อเอกังคามแก่ถูปารามนั้น แล้วได้อาราธนาภิกขุสงฆ์คามวาสีทั้งหลาย ให้สำแดงพระธรรมเทศนาแก่ฝูงประชาชาวบ้านทุกตำบล แล้วสร้างปราสาทไว้ในมริจิวัฏฏิวิหารตระหง่านถาวรอย่างมั่นคง ในถูปารามนั้น อาราธนาพระมหาเถรสำนักอยู่ในนาคศาลให้มาอยู่ในปราสาทที่ทรงสร้างนั้น แล้วทรงบำรุงด้วยจตุปัจจัยทั้งหลาย ให้พระมหาเถรเจ้าอยู่สบายสำราญแล้ว อาราธนาให้สำแดงอภิธรรมกถาทั้งคัมภีร์พระอรรถกถาด้วย แล้วพระองค์ทรงสร้างอาวาสในนาคศาลนั้น ถวายแก่พระเถรเจ้าแล้วถวายบ้านมหานิฐลคามเพื่อให้เปนค่าจตุปัจจัยแก่เจ้ากูชี้ต้นด้วย

ครั้งนั้น พระยาทาโฐปดิษย์ราชก็ยุรยาตรกองทัพ มาแต่ชมพูทวีป ข้ามมายังเกาะลังกาคุมพลเสนามากมาย ได้ทำยุทธนาการกับด้วยพระยากัสสป ๆ มีพลพาหนะสวมเกราะมั่นคงแขงแรงเข้าแย่งยุทธพลพระยาทาโฐปดิษย์พ่ายไป พระยากัสสปไสช้างที่นั่งเข้าแทงทาโฐปดิษย์ตายกลางสนามรบ ดังได้สดับมาว่า พระกัสสปมี

นายพลส์หายผู้ร่วมชีพถึง ๑๒ นายล้วนเก่งกล้า จึ่งสามารถมีไชย

ฝ่ายแม่ทัพของทาโฐปดิษย์นั้นมีชื่อว่าหัตถทาฐ เห็นเจ้าของตนเสียชีพแก่ไพรีแล้วก็สดุ้งตกใจ ได้หนีผละไปจากสมรภูมิ ข้ามพลที่ยังเหลือรีบหนีไปสู่ชมพูทวีป

เอวํ อนิจฺจา วต สพฺพโภคา ในที่สุดอวสานสิ้นสงครามนี้ พระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์พระมหาวงศ์นี้ ยกธรรมสังเวชมาสำแดงพระธรรมเทศนาว่า แต่บรรดาสรรพโภคสมบัติทุกประการจะเปนทรัพย์มีวิญญาณหรือหาวิญญาณมิได้ก็ตาม ก็ล้วนเปนของยากหนักหนา ที่บุคคลจะได้มาเปนของอาตมาด้วยง่าย ๆ ครั้นได้แล้วก็ยักย้ายผันแปรไป ตามอนิจจาทิธรรมดาอยู่อย่างนี้ มิความโสภาผ่องใสงดงามให้พึงชมพึงเสวยอารมณ์อยู่ได้ ในมาตรว่าครู่เดียวยามเดียวก็ว่าได้

ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้นไซ้ ให้นรชนผู้แสวงหาประโยชน์ตนจงผันหน้าเข้าหาสุจริตธรรมเถิด พึงงดเว้นเสียสละละเสียซึ่งความยินดี อย่ามัวพัวพันหลงอยู่ในพัศดุกามแลกิเลศกามเลย

บริเฉทที่ ๔๔ นี้เรียกว่า ฉราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์นี้ ก็เพื่อที่จะให้สาธุชนผู้สัตบุรุษพุทธบริษัท ได้สดับแล้วบังเกิดประสาทเลื่อมใส ในคุณพระรัตนไตรยเจ้า แล้วแลยังความสังเวชสลดใจให้บังเกิดด้วยประการฉะนี้[๑]

---

๑ ความบริเฉทนี้ น่าจะเปนการแต่งเพียงกัสสปบริเฉทครั้งหนึ่ง

จตุราชกบริเฉทที่ ๔๕

เมื่อพระยาทาโฐปดิษย์เสียพระชนมชีพในสมรภูมิไชยแล้ว พระกัสสปบพิตรเธอเปนพระเจ้าวิชิตสงคราม ปราบปรามอรินทรราชให้พ่ายแพ้ไปทุกทิศทุกทางแล้ว พระองค์ได้เสวยราไชสวรรย์โดยยศโดยธรรม มีพระกมลหฤทัยอันปิ่มเปี่ยมด้วยพระกุศลสมภาร พระองค์ทรงสถาปนาการตกแต่งโภชนวิกัติให้สำเร็จประโยชน์ ถวายสงฆ์ในโรงมหาปาลีจำเริญยิ่ง พระองค์ได้อาราธนาพระยัติโยคาวจรเจ้าผู้เปนมหาธรรมกถึก ที่เจ้าสำนักอยู่ในนาคศาลวิหารให้สำแดงพระธรรม แล้วทรงบูชาด้วยมหาบูชาสักการเปนอันมาก แล้วให้ประชุมสงฆ์ชำระพระบาลีปิฎกไตรทั้งสิ้น แล้วให้จารึกลงลาน ถวายไว้ในอาวาสที่พระภาดาเคยสำนักอยู่ เรียกว่ากฎันธการาวาส แลพระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมพัศดุที่คร่ำคร่าปรักหักพัง ทั้งองค์พระเจดีย์ให้ใหม่ขึ้นดุจเดิมมา ทั้งสังฆโภคาเครื่องใช้ของสงฆ์เปนอเนก พระองค์ได้ทำลงแลสร้างไว้ในพระอารามแลอาวาสวิหารต่าง ๆ แล้วได้ทรงบริจาคแก้วมณีมีสีรุ่งเรืองต่างอย่าง ประดับพระจุฬามณีเจดีย์ทั้ง ๓ องค์ แลได้ตกแต่งวัตถุทานสำหรับคนพิการ

ทุพลภาพวันละ ๑๐๐

พระราชาเจ้าพระองค์นี้มีพระราชบุตรมากมายนัก พระเชษฐโอรสนั้นปรากฏพระนามว่า พระมาณกุมาร กุมารทุก ๆ พระองค์ ครั้นขึ้นหนุ่มแล้วก็ล้วนแต่เปนพาลปราศจากปรีชา เมื่อต่อมาพระราชาเจ้ามีพระโรคเบียดเบียนเหลือมือแพทย์จะเยียวยา ท้าวเธอทรงพระจินตนาการว่า แต่บรรดาพระราชบุตรของอาตมานี้ ล้วนเปนพาลเขลาหาปัญญามิได้สักคนเดียว จะหาคนใดที่คู่ควรแก่ราชสมบัติก็ไม่มีเลย พระองค์มีพระภาคิไนยอยู่ในโรหนประเทศ เปนคนมีความคิดอย่างดี จึงได้มอบราชสมบัติทั้งอาหุยแว่นแคว้นแลพระราชบุตรของพระองค์ ให้พระภาคิไนยปกครองว่าราชการต่อไป แล้วพระองค์ได้ส่งเครื่องบูชามีดอกไม้ของหอมเปนอาทิ ไปบูชาพระเจดีย์ทั้งหลาย แล้วถวายจตุปัจจัยขมาพระสงฆ์

พระองค์ทรงประพฤติราชจริยาโดยสุจริตธรรมอย่างนี้ ในหมู่มิตรอำมาตย์ชนชาวเมืองทั้งหลาย ครองราชสมบัติอยู่ ๙ ปี ก็เสด็จไปสู่ยถากรรม

แผ่นดินพระยาทัปปุลราช (ราชภาคิไนยโรหนะ) (๘๑)

กตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ โส มาตุลสฺส สการโว ฝ่ายพระภาคิไนยราชนั้น เปนผู้เคารพนบนอบพระเจ้าลุง ได้จัดการปลงพระศพทำตามราชประเพณีที่มีมานั้นทุกประการ แต่เจ้ามาณกุมารนั้นได้ซ่องสุมผู้คนได้มากแล้ว

จึ่งได้คิดอุบายให้พวกเหล่าทมิฬทั้งหลายที่ชุมนุมกันอยู่ในที่เดียวกันนั้น ให้ออกไปเสียจากพระนคร ครั้นอุบายให้ออกไปอยู่ภายนอกเมืองได้แล้ว ตนก็ยึดพระนครไว้ในมือได้สมประสงค์ ฝ่ายพวกทมิฬทั้งหลายก็ให้ข่าวสาส์นไปแก่เจ้าหัตถทาฐกุมารผู้อยู่ในชมพูทวีปให้รีบมายึดเอาราชสมบัติ ว่าเวลานี้ราชสมบัติเปนการสมควรแก่ท่านแล้วให้รีบมาเถิด ฝ่ายเจ้ามาณกุมารก็ให้สาส์นไปทูลพระบิดายังโรหนะประเทศ พระบิดาได้ทราบสาส์นแจ้งการตระหนักแล้ว ก็พาพลเสนามายังพระนครโดยเร็ว ได้ปฤกษากับพระโอรสให้ทำอุบายเปนสนธิเลสติดต่อกับด้วยทมิฬทั้งหลาย ฝ่ายพวกทมิฬก็พร้อมใจยินยอมประพฤติตามสมประสงค์ทุกประการ พระมาณกุมารจึ่งได้จัดการราชาภิเษกพระบิดาไว้ในราชสมบัติ สืบกระษัตริย์ลังกาต่อมา

พระราชาเจ้าครั้นได้ราชาภิเษกแล้ว พระองค์ก็ให้พระราชทานรางวัลความชอบแก่พลนิกรทั้งหลายสามพัน ที่ได้ป้องกันพระองค์นั้น แลจัดสรรเครื่องสงเคราะห์พระสงฆ์แลชาวแว่นแคว้นทั่วไป แลได้ขนเอาพระราชทรัพย์พัศดุครุภัณฑ์แต่บรรดาเปนของราชตระกูล ส่งไปไว้ยังโรหนประเทศ เพื่อจะป้องกันอุบัติเหตุที่จะมีมาแต่ราชศัตรู แล้วพระองค์ก็ไปเสวยราชย์อยู่ในโรหนประเทศ

ฝ่ายว่าเจ้าหัตถทาฐกุมารเมื่อได้ทราบข่าวสาส์นที่พวกทมิฬ

ทั้งหลายส่งไปให้นั้นแล้ว ก็เร่งรีบมาโดยด่วน ได้คุมพลเสนาล้วนชาวทมิฬทั้งหลายมาสู่เกาะลังกา ตั้งทัพอยู่ตำบลปริฎตสังดักทางสัญจรชาวพระนครไว้ ฝ่ายเจ้ามาณกุมารครั้นได้ทราบข่าวศึกยกมาตั้งอยู่ดังนั้น ก็พิจารณาดูเหตุการณ์ เห็นว่าใช่เวลาที่จะทำศึกสงคราม จึ่งได้ส่งราชสาสนไปทูลพระราชบิดาให้ทรงทราบ เพื่อจะได้ตั้งมั่นอยู่แต่เฉภาะโรหนประเทศเท่านั้น ครั้นส่งสาสนไปแล้ว ส่วนองค์เจ้ามาณกุมารก็อพยพราชตระกูลทั้งขนสารได้ตามมี แล้วก็ยกพลเสนาหลีกลี้ไปสู่บุรพเทศเมืองด้านตวันออก ได้ตั้งซ่องสุมชุมนุมพลอยู่ในบุรพเทศนั้น

แผ่นดินพระยาทาโฐปดิษย์ที่ ๒ (หัตถทาฐ)(๘๒) ฝ่ายว่าหัตถทาฐกุมารเมื่อยกพลมาชุมนุมอยู่ที่ปริฎตนั้น ได้พวกทมิฬที่เปนฝักฝ่ายเพิ่มขึ้นมากแล้ว ก็ยกเข้ายึดเอาเมืองหลวงได้สมปราถนา ได้ปราบดาภิเษกประกาศนามตนว่า เปนพระราชาทาโฐปดิษย์ ชาวเมืองก็พากันเรียกร้องพระนามนิมิตรนั้น อันเปนพระนามสำคัญเหมือนกับพระเจ้าลุงของพระองค์ แล้วพระองค์ให้เชิญพระราชบุตรของพระบีตุจฉา อันมีพระนามว่าพระอัคคโพธิกุมารมาแล้วพระราชทานตำแหน่งพระยุพราช ให้ไปเปนเจ้าครองประเทศทักษิณทิศแล้ว ให้พระราชทานฐานันดรแก่เหล่าพวกราชสำนักทั้งหลายตามควรแก่ความชอบ ที่ได้มีมาด้วยพระองค์ พระองค์ได้ประพฤติราชจริยาสงเคราะห์พระพุทธศาสนาแลชาวเมือง โดย

ราชประเพณีที่จะพึงทำทุกประการ ได้ทรงบำเพ็ญทานเสื้อผ้า แลเนยนมเข้าปายาสไว้บำรุงในมหาปาลี เมื่อถึงวารดิถีอุโบสถ ก็ได้เสด็จไปสมาทานพระอัษฎางคิกอุโบสถ ตามกำหนดวาระดิถี ได้ทำมหาสักการบูชา ให้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาสำแดงพระสัธรรมเปนนิจนิรันดร์ สมเด็จพระนราธิบดีธรรมิกราชพระองค์นี้ ได้ทรงตั้งวัตรจริยาประพฤติพระองค์ ให้จำเริญแล้วด้วยบุญโกษฐาสทั้งหลาย มีประการดังสำแดงมาฉนี้เปนต้น คือ พระองค์ได้ทรงอุทิศบ้านเสนาคามถวายไว้ในกัสสปวิหาร

ครั้งหนึ่งพระองค์เจ้าได้เสด็จไปสู่พระโมคคัลลานวิหาร แลได้ยกที่กสคามถวายแก่พระปธานฆร แลบริเวณทั้งโฆรวิหารด้วยแล้ว ภายหลังได้ยกที่ปุนเนลิอุทิศให้แก่ถูปารามวิหารแล้ว ได้ทรงสร้างพระเจดีย์แลกัปปุรบริเวณไว้ในอภัยอุตตรวิหาร แล้วทรงสร้างปุถุลลวิหารไว้ในอภัยอุตตรวิหาร ในเพลาที่พระองค์กำลังทรงสร้างวิหารอยู่นั้น ภิกษุทั้งหลายฝ่ายเถริยวาทได้ห้ามปรามว่า สิ่งนี้ไม่ควรมี พระองค์ไม่ทรงเชื่อฟังพระเถริยวาทเหล่านั้น ได้ทรงทำไปตามพอพระไทยของพระองค์

ครั้งนั้นภิกขุเถริยวาททั้งหลายครั้นได้ทราบว่า พระราชาเปนผู้สำคัญผิดมิได้เชื่อฟังพระสงฆ์ทักท้วง จึงได้พากันลงทัณฑ–กรรมสวดคว่ำบาตรพระราชา ตามพระบาลีที่มีมาในพระวินัยบัญญัติ อันองค์สมเด็จพระมุนินารถเจ้าได้ทรงตั้งเปนพุทธอาญา

ไว้ ว่า อสทฺโธ โย อุปาสโก เปนอาทิ ว่า อุบาสกคนใดผู้ไม่เลื่อมใสศรัทธา มิได้เชื่อฟังคำพระวินัย แลได้เพียรพยายามจะให้ภิกขุเสื่อมทรามจากลาภสักการทั้งปวง ปากกล้าสามาญด่าทอต่อติสงฆ์องค์เจ้าไทย ก็ต้องในบทว่า ปตฺตนิกฺชฺชนํ ตสฺส กตฺตพฺพํ คือให้สงฆ์พึงกระทำการคว่ำบาตร แก่อุบาสกนั้น ดังนี้ จำเดิมแต่สงฆ์คว่ำบาตรแล้วไป ถ้าชาวโลกได้สำคัญแล้วว่าอุบาทว์นั้นได้ประพฤติเปนไปโดยอาการอย่างอื่นแล้ว คือรู้สึกโทษ ได้ขอขมาโทษต่อสงฆ์แล้ว ก็ให้ภิกขุถือบาตรหงายเที่ยวไปเพื่อภิกขะ คือไปยืนอยู่แทบประตูเรือนแห่งอุบาสกผู้ถูกคว่ำบาตร แล้วทำกติกาให้รู้ว่าสงฆ์งดโทษให้แล้วเถิด

ในสมัยนั้นพระราชาเจ้าตั้งแต่สงฆ์คว่ำบาตรแล้วมา เธอได้กระทบพระโรคโดยพยาธิเบียดเบียน ตรมตรอมเช้า ก็ได้เสด็จทำลายขันธ์ พระองค์ได้เสวยราชสมบัติมาคณนาปีได้ ๙ พรรษา ก็ถึงแก่ชีพิตักษัย

ฝ่ายว่าพระยาทัปปุลราชจำเดิมแต่ได้ครองสมบัติเปนพระราชาอยู่ในเมืองโรหนประเทศ อันเปนอาณาจักรของพระองค์ได้เสวยศุขสำราญอยู่ในโรหนะนั้น พระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญบุญขันธ์ คือสระสมกองบุญทุกทิพาราตรีกาลตลอดมา

บัดนี้พระอาจารย์เจ้าผู้พรรณนาคัมภีร์พระมหาวงศ์ มีประสงฆ์จะแสดงอุบัติเหตุ จำเดิมแต่พระราชาเจ้าพระองค์นั้นได้ประ-

ดิษฐานพระราชวงศ์ อันมิได้อากูลมูลมองนั้น นำมากล่าวในที่นี้ เพื่อจะให้เห็นแจ้งว่า พระราชวงศ์เปนสำพันธสันตติภาพแห่งวงศ์ สมมตราชชาติศากยชน คือมีท่านผู้ทรงบุญทรงคุณองค์หนึ่ง ซึ่งปรากฏนามว่าพระมหาดิษยบพิตร โดยสมภพมาในสมมตราชชาติโอกากวงศ์ พระองค์มีอรรคชายาปรากฏพระนามว่า นางสังฆสิวา เปนนางงามทรงบุญลักษณราษีพร้อมมูล สมบูรณ์ดีด้วยคุณ คือทรงเบ็ญจลักษณกัลยาณี เปนธิดาเจ้าบุรีโรหนราช นางพระยามีพระราชบุตร ๓ พระองค์ คือพระอัคคโพธิกุมารเปนที่ ๑ พระทับปุลกุมารเปนที่ ๒ พระมณีอัคคิกเปนที่ ๓ เปนธิดา ๑ เปนที่ ๔ พระราชธิดานี้เปนพระอรรคมเหษีพระราชาเจ้าประเทศราช ฝ่ายพระเชษฐาธิราชได้เปนพระเจ้าประเทศโรหนนคร พระราชาเจ้านั้นพระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยพระราชทรัพย์ ได้ทรงบำเพ็ญธรรมจริยา คือสร้างมหาปาลีไว้ในหมู่บ้านมหาคาม แล้วได้สร้างบริเวณ ๑ พระราชทานนามว่า ทาฐัคคโพธิบริเวณ แลสร้างศาลาโรงทานสำหรับคนตามืดจักษุพิการ ไว้ในบ้านกาณคาม แลโรงพยาบาลสำหรับคนพิการพยาธิป่วยไข้อีกหลัง ๑ แล้วสร้างปฏิมาฆรหลังใหญ่ไว้ในวิหารชื่อว่าปฏิมาวิหาร แล้วมีพระโองการให้ช่างสลักศิลาเปนพระพุทธศิลามัยใหญ่โต ประดิษฐานไว้ในปฏิมาวิหารนั้น

พระราชาเจ้าพระองค์นี้ทรงพระปรีชาเฉลียวฉลาด ในศิลป

ศาสตร์หัตถกรรม ได้ทรงทำพระพุทธศิลามัยนั้นงดงามหาที่เปรียบมิได้ แลดูแล้วให้บังเกิดความเลื่อมใสปีติปราโมทย์ ดูประหนึ่งว่าพระวิษณุกรรมมาโปรดนฤมิตรไว้ฉนั้น พระองค์ได้ทรงสร้างสวนสาลวันอิกแห่ง ๑ แล้วสร้างวิหารลงในสวนนั้น ให้เรียกวิหารออกนามตามพระนามของพระองค์ (คือทาโฐปดิษยวิหาร) แล้วทรงสร้างบริเวณวิหารอิกแห่ง ๑ แล้วสร้างวิหารที่นพการชคามอิกแห่ง ๑ เมื่อพระราชาเจ้าได้ทำนวกรรมพระวิหารทั้งหลายสำเร็จเสร็จลงแล้ว โดยที่ท้าวเธอมีน้ำพระไทยใสบริสุทธิ์ในพระบวรพุทธศาสนาพระผู้ทรงพระภาคเจ้า ทรงพระปรีดาปิ่มเปี่ยมด้วยพระราชศรัทธาเปนที่สุดที่แล้ว ถึงกับเสด็จไปทรงชำระล้างเว็จกุฎีในธรรมศาลาวิหารด้วยพระองค์เอง หารังเกียจมิได้ ก็แลพระราชาเจ้าพระองค์นี้ เวลาเสด็จบำเพ็ญอาหารภัตรถวายภิกขุสงฆ์ ครั้นสงฆ์ฉันแล้วอาหารที่เปนเดนสงฆ์พระองค์ก็มิได้ทรงรังเกียจให้ยกมาเสวยได้ทุกคราวบำเพ็ญทาน โดยน้ำพระไทยที่เลื่อมใสศรัทธาจำเริญยิ่ง ภายหลังที่สุดนี้ ยังได้ทรงยกบ้านมัททคามถวายสงฆ์อิกตำบลห ึ่ง เมื่อพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชจริยาธรรมมาในกองการกุศลมีประการดังกล่าวมา แลอย่างอื่นอิกเปนอันมาก จนตราบเท่าถึงวันที่เสด็จทิวงคตสู่สวรรค์เทวโลก

อาสิ ตสฺสานุโช ตตฺถ สามิทปฺปุลนามโก ครั้นเมื่อพระ

ราชาเจ้าได้เสด็จทิวงคตแล้ว พระเจ้าทัปปุลราชอนุชาได้เปนเจ้าปถพีแผ่นดินโรหนะต่อมา พระองค์ก็ได้ประพฤติพระราชจรรยาโดยราชประเพณี แลได้ย่ำยีศัตรูหมู่ภัยให้พ่ายแพ้ไปโดยเรียบร้อยทุกประการ ได้ทรงบำเพ็ญมหาทานเปนนิจนิรันดร ได้เจริญราชธรรมทศพิธทุกทิศ ได้ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยศุขสำราญ ชาวพระนครต่าง ๆ ก็พากันเบิกบานบันเทิงใจต่อพระคุณธรรมจริยาของพระองค์ ด้วยวาจาว่า มหาสามิติ เอสโน แปลเนื้อความว่า พระเจ้าทัปปุลพระองค์นั้นเปนเจ้าเปนใหญ่ของชาวเราทั้งหลาย คำเรียกร้องโดยความรักใคร่ปลงใจนับถือมอบกายถวายชีพต่อพระคุณของพระองค์อยู่อย่างนี้

จำเดิมแต่นั้นชาวเมืองตลอดเกาะลังกา ก็พากันเปล่งวาจาเรียกพระเจ้าทัปปุลโดยคารวะว่า พระมหาสวามิเจ้า เปนพระคุณนามพิเศษทั่วขอบเขตรลังกา พระศิลาทาฐนรินทราธิบดีเจ้ากรุงลังกา ได้ทรงทราบพระจริยาของพระทัปปุลเจ้าโรหนประเทศว่าเปนเจ้านครตั้งอยู่ในยุติในธรรม จึงส่งพระราชธิดาของพระองค์ไปถวายพระยาโรหนราชโดยความชื่นชมต่อพระคุณทั้งหลายทั้งบรรยายอื่น ๆ อิกเปนอันมาก แล้วก็ให้พระราชทานอภิเษกฐานันดรตำแหน่งที่พระยุวราช เพื่อให้ประชาราษฎร์ทราบทั่วกันไว้ ว่าพระยุวราชเจ้านี้แล เปนผู้ที่สมควรจะได้สืบกระษัตริย์ลังกาต่อไป

พระทับปุลยุวราชผู้เจ้าโรหนประเทศนั้นมีพระราชบุตรหลายพระองค์ ล้วนทรงมหายศมหาศักดิ์ ตั้งแต่พระมาณวัมมกุมารเปนอาทิมา แลพระยาโรหนราชเจ้านั้นได้เคยสดับพระธรรมเทศนา ในสำนักพระมหาเถรเจ้าอาวาสป่าสาณทวีป (เกาะหิน) แลทรงเลื่อมใสนับถือบูชาพระมหาเถรเจ้าทั้งหลาย ได้ทรงสร้างวิหารเรียกโรหนวิหาร ถวายแก่พระมหาเถรเจ้าให้เปนเจ้าอาวาส ได้อุทิศวิหารนั้นไว้เพื่อสงฆ์เหล่าใดที่มาแต่จาตุทิศ ได้อาศรัยบริโภคใช้สรอยเปนสงฆบริโภค แลพระองค์ได้ทรงสร้างวิหารทั้งหลายมากมาย ตั้งแต่อัมพลวิหารเปนอาทิมา แลสร้างทิราลิวิหารเปนเทวบูชาด้วย แลปราสาทอนุฬารามปรักหักพังหลุดร่วง ก็ได้ซ่อมแซมเปลี่ยนตัวไม้เก่า ๆ ออกเสีย ทำให้ดีดุจเดิม ที่ศิริวัฑฒนปราสาทก็ได้ซ่อมแซมใหม่ให้งดงามดีเหมือนเดิม ที่ตักกปราสาทก็เปนช่องทลุปรุพังไปทั้งด้านข้างหน้าก็ได้ทำให้ดีงามดุจเก่า

สมเด็จพระมหาบดีบพิตรเจ้าได้ให้ประชุมสงฆ์ชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ผ่องใส ได้บำรุงบำเรอภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในพระอาราม ๓๒ ตำบล ให้ได้ขบฉันเปนศุขสบายด้วยปัจจัยทานทั้งปวง แล้วได้ยกบ้านเกวัฏคัมภีรคามถวายไว้ในนาควิหาร แลพระราชาเจ้ายังได้ทรงอุทิศบ้านโคตนคามถวายแก่นาควิหารอีกแห่งหนึ่ง ยกบ้านกัณณิยบรรพตถวายแก่ดิษยวิหาร แลบ้าน

โคตนวิฏฐิถวายแก่จิตตลบรรพตวิหาร แลยังได้ถวายบ้านวิยากริเส้สคาม แลบ้านมาลวัตถุคาม ถวายแก่ดิษยวิหารแลจิตตลบรรพตวิหารด้วย แล้วทรงสร้างปฏิมาคฤหอันงดงามน่าพึงชมไว้ในวิหารทั้งสองนั้นด้วย แล้วได้ทรงสร้างพระอุณาโลมอันมีค่ามาก ถวายแก่พระชินสีห์เจ้า ที่ได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารทั้ง ๒ นั้น แลทำเหมปัฏถวายอีกด้วย พระราชาเจ้าได้ทำมหกรรมการบูชาสมโภชเปนพิธีงานหลวง โดยประการทั้งปวงพร้อมทุกอย่าง

พระองค์ได้ทรงให้ทำสุธากรรมการถือปูนใหม่ ในองค์พระเจดีย์ที่เก่าคร่ำคร่าให้ดีงาม ยกยอดสูง ๑๕ ศอก แลสร้างรูปพระเมตไตรยสุคตเจ้า ในด้านหน้าองค์พระเจดีย์ สมเด็จพระวิภูบพิตรได้ทรงบำเพ็ญกุศลสุจริตธรรมมีอาทิดังบรรยายมานี้มากเหลือที่จะนับจะประมาณ พระองค์ได้สระสมกองบุญเพิ่มพระสมภารบารมี ล้วนเปนแต่ประเพณีสัตบุรุษทั้งหลาย ถึงเหล่าพวกพลนิกายเสวกามาตย์ราชบริพาร ก็ล้วนทำแต่สิ่งที่เปนแก่นสารกล่าวคือกองบุญทั้งหลายเปนอันมากต่อมาก ทั้งชาวเมืองทุกภาคก็ล้วนแต่ขวนขวายในการทานศีลเปนอาทิ ได้พากันสร้างพระวิหารทั้งหลายไว้ในบวรพุทธศาสนา เปนอเนกมากมายนักณะครั้งนั้น เมื่อได้สร้างถาวรวัตถุล้วนสำคัญ ๆ แล้วจัดการบำรุงเจ้ากูสงฆ์ให้จตุปัจจัย ได้อาศรัยบริโภคขบฉัน

อยู่มากาลครั้งหนึ่ง พระนราธิบดีได้เสด็จไปสู่มรคา ในราวป่าอันปราศจากคามาหมู่บ้านคน พรั่งพร้อมด้วยหมู่พหลจตุรงคเสนา ให้ประทับขันธาวารอยู่ณะราตรีกาล เมื่อก่อนจะเข้าสู่ที่พระบรรธม พระองค์ได้สรงสนานดีแล้วลูบไล้สุคนธรสแล้วเสวยพระกระยาโอชารสเสร็จแล้ว เสด็จเข้าที่พระบรรธมเหนือพระยี่ภู่ศุขไสยาสน์ในพลับพลา อันเหล่าเสวกามาตย์ได้ตกแต่งจัดการถาวรอย่างบรมศุข เมื่อระงับพระอารมณ์จวนจะเข้าสู่นิทรารมณ์หลับ แต่บังเอิญในยามนั้น ท้าวเธอทรงพระบรรธมมิหลับลงได้เลย จึ่งทรงพระดำริห์ถึงเหตุการณ์อันประพฤติเปนไปว่า นี่จะมีเหตุอะไรอยู่แต่สักอย่าง จึ่งบังเอินเปนถึงเช่นนี้ ท้าวเธอคำนึงถึงพระองค์อยู่จนตลอดราตรี ก็มิได้เล็งเห็นเหตุแลปัจจัย มีธาตุพิการหรือเสื่อมพระกำลังเปนอาทิ อันจะมีในสกนธกายก็ไม่มี จึ่งทรงพระดำริห์ว่า ดีร้ายจะเปนเหตุการณ์ภายนอกหากให้เปนไป เมื่อทรงพระจินตนาการถ่องแท้ด้วยพระปรีชาญาณฉนี้แล้ว จึ่งได้สั่งให้พวกกองทัพออกเที่ยวตรวจตราค้นคว้าหาเหตุการณ์นั้นต่อไป แล้วพระองค์ตรัสให้ฟังว่า จะมีพระผู้เปนเจ้าทั้งหลายของเราเมื่อคืนนี้ได้เปียกน้ำ ไปยืนอยู่ในโคนไม้แน่แท้ทีเดียว พวกออเจ้าทั้งหลายจงไปพาตัวมาที่นี่เถิด ราชบุรุษทั้งหลายก็พากันไปเที่ยวค้นหา จุดคบเพลิงเที่ยวตามส่องหาดู ครั้งนั้นได้ไปพบพระภิกษุทั้งหลายที่มาแต่บ้านมหาคาม

พากันเข้าไปยืนอยู่ในโคนไม้ จึ่งได้พากันเข้าไปทูลให้พระราชาทรงทราบ โดยความที่ท้าวเธอดำพระไทย ได้เสด็จไปโดยด่วน ทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้นก็ทรงพระโสมนัส ถูกต้องตามที่ทรงพิจารณาเห็น จึ่งได้นิมนต์มายังพลับพลาที่ประทับแรม เวลานั้นพระองค์ได้ให้ทำย่ามจีวรไว้มาก สำหรับพระองค์ถวายพระเปนนิจทาน จึ่งเอาผ้าเหล่านั้นถวายแก่พระเหล่านั้น ให้ผลัดเอาจีวรที่เปียกน้ำทั้งหลายออกผึ่งให้แห้ง แล้วทรงชำระล้างเท้าเปนต้นให้ภิกษุทั้งหลาย แล้วอาราธนาให้นั่งเหนือที่บรรธมของพระองค์ อันปูลาดสอาดอ่อนนั้น แล้วตกแต่งหยูกยาถวายด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ครั้นเวลาเช้าพระองค์ทรงทำวัตรปฏิบัติ แลถวายอาหารบิณฑบาตของขบฉัน แล้วได้ทรงถวายกัปปิยวัตถุที่ควรแก่สมณะแล้ว พระเถรทั้งหลายถวายพระพรลาไปตามประสงค์ที่มีมา

พระราชาเจ้าผู้ยินดีในศีลทานการบุญ ได้บำเพ็ญพระกุศลประจำวันมีอาทิดังกล่าวมานี้ พระนโรดมเจ้าเมื่อพระองค์ดำรงพระชนม์อยู่ก็มีแต่การบุญกุศลเปนเบื้องหน้า ได้ปกครองแว่นแคว้นตลอดชนบทน้อยใหญ่ ชักชวนให้ไพร่เมืองได้บำเพ็ญทานการกุศล ดำรงตนอยู่ในกองบุญทั้งหลาย

ฝ่ายว่าพระปาณฑุกุมารเมื่อยับยั้งอยู่ในนครด้านปาจิณประเทศนั้น ก็ได้ส้องสุมชุมนุมพลเปนกองทัพใหญ่ได้แล้ว ก็ให้

สาส์นไปถวายพระราชบิดา ขอพลเสนามาเพิ่มเติมกองทัพ ทั้งสินทรัพย์ในโรหนนั้นเอามาเลี้ยงพลเสนาแล้วกรีธาพลากรร้อนแรมมาทำสงคราม ตั้งทัพยับยั้งอยู่ตำบลบ้านติปุจุลลคาม เมื่อพระยาทาโฐปดิษย์ได้ทราบข่าวศึกยกมา ก็ยกจาตุรงคเสนาไปตั้งรับ ประทับขันธาวารอยู่ในบ้านตัมพลคาม กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายก็ได้เริ่มสงครามประทะกัน การยุทธนาการได้ถึงตลุมบอนฆ่ากันตายอยู่กลิ้งกลาดดาษพื้นปถพี พลเสนาพระยาทาโฐปดิษย์ได้ที ก็ตีทัพพระปาณกุมารปราไชย องค์พระกุมารก็พลอยบรรไลยในสนามรบ พระเจ้าทัปปุลราชบิดาเมื่อได้ข่าวเสียชีพพระลูกยา ท้าวเธอก็กระทบกระสันโศก ประชวรพระโรคถึงกับเสด็จทิวงคต

เมื่อสิริสรุปกำหนดปีที่เสวยราชย์เปนพระราชามา คณนานับในอนุราธบุรีได้แต่ ๗ วัน รวมด้วยกันทั้งที่เสวยราชย์อยู่ในโรหนประเทศอีก ๓ ปี การเสวยราชย์มีประมวญเท่าที่ได้พรรณนามา ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น พระราชาพระองค์นี้จึงได้เสวยราชย์ในพระนครหลวงเปน ๒ ราชธานีด้วยกัน

เอวมฺปเร มาริย อาคตมฺหิ ถึงอย่างไร ๆ ก็ดี การขาดชีวิตินทรีย์นี้เปนเบื้องหน้าของความตาย หรือว่าใคร ๆ ทั้งหลายก็ย่อมจะมีความตายเปนเบื้องหน้า โดยประการดังพรรณนามาฉนี้ กิญฺเจน ลทฺธาน กเรน โภคา ถึงสรรพโภคทรัพย์

สมบัติทั้งหลายที่บุคคลได้แล้วด้วยยากก็ดี ทำได้ด้วยยากก็ดี จะยั่งยืนคงที่เที่ยงถาวรเปนอันว่าหามิได้แล้ว ท่านเปรียบไว้ว่าจะปรากฏมีให้เปนของเราเปนเรานี้เพียงชั่วครู่ชั่วขณะเท่านั้น ดุจดังสายฟ้าแลบแวบ ๆ แล้วก็พลันหาย นักปราชญ์ทั้งหลายใครเล่าจะพึงทำความรักความยินดี ในของว่างของเปล่าอันหาแก่นสารมิได้นี้

อิติ สุชนปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทนี้เปนบริเฉทที่ ๔๕ เรียกชื่อว่าจตุราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าผู้นิเทศกล่าวสำแดงไว้ ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ก็โดยความประสงค์จะให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระไตรรัตนาธิคุณ แลอุดหนุนความสังเวชสลดจิตร ให้เกิดมีแก่สาธุชนผู้บัณฑิตพุทธบริษัท ก็จบแต่เท่านี้

ติราชกบริเฉทที่ ๔๖

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิราช (ที่ ๓ พระศิริสังฆโพธิ)(๘๓)

อจฺจเย หตฺถทาฐสฺส อคฺคโพธิกุมารโก ในกาลเมื่อพระยาหัตถทาฐราชได้เสด็จล่วงลับไปนั้น พระราชกนิษฐาทรงพระนามว่า อัคคโพธิกุมารได้เสด็จขึ้นผ่านกรุงลังกาทรงพระนามว่า พระยาศิริสังฆโพธิราชบดี พระราชาพระองค์นี้ทรงพระคุณสมบัติในทางอรรถธรรมปรีชา จนชาวประชาพากันเรียกร้องตามพระคุณนามที่ปรากฎเปนการส่งเสริมพระเกียรติยศยิ่งกว่าพระยาธรรมราชบพิตร์ พระองค์ประพฤติธรรมสุจริตด้วยพระทวารทั้ง ๓ มีกายทวารเปนต้นสำรวมพระองค์เปนอันดี มีพระญาณปรีชาหยั่งรู้หยั่งเห็นแต่โดยชอบเปนสัมมาทัสสนญาณ ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น พระกุศลสมภารที่ทรงบำเพ็ญประพฤติให้เปนไปแต่ล้วนกุศลบุญโกษฐาส พระอาจารย์เจ้าผู้ฉลาดที่รจนาคัมภีร์พระมหาวงศ์นี้ก็มิอาจที่จะนับจะประมาณพระกุศลของพระองค์ได้ว่าเท่าไร ๆ แลสิ่งใด ๆ พระองค์มีน้ำพระไทยคอยสอดส่องดูแลโรงภัตตัคคศาลาแก่ภิกษุทั้งหลายที่เปนฝักฝ่ายกันถึง ๓ นิกายมิได้ขาด ทั้งโรงทานสำหรับประชาราษฎร์ที่เรียกว่ามหาปาลี ก็ทรงเพิ่มภูลให้จำเริญทวียิ่ง ๆ

กว่ากาลแต่ก่อนมา ฝูงชนชาวลังกาเกษมสำราญปราศจากวิหิง-
ษาการเบียดเบียนบีฑาฆ่าฟันรันทำกันทั่วอาณาเขตร การปกครอง
ขอบเขตรราชการงานเมืองก็ได้ทรงยกย่องทนุบำรุงยศบันดาศักดิ์
ข้าราชการ พระราชทานฐานันดรตำแหน่งน้อยใหญ่ให้ทั่วถึงกัน
ตามคุณานุรูป บรรดาชนที่อนาถาไร้เคหสถานก็ประทานที่ให้ตั้ง
ภูมิลำเนาทำมาหาเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังความสามารถ
พระองค์ทรงตั้งการศึกษาศิลปศาสตรประกอบบุทคลให้ได้เล่า
เรียนตามชาติแลโคตรของตนสืบตระกูลมามิให้ขาดประเพณีสกูล
ได้สงเคราะห์ชาวพระนครทั่วแว่นแคว้นนิคมชนบท ด้วยสังคห
วัตถุทั้งหลาย ๔ ประการทั่วถึงกัน

ยตฺถ กตฺถจิ ทิสฺวาปิ แม้ว่าพระราชามหาบดีผู้ปรีชาเจ้า
หากได้เสด็จไปณที่ใดตำบลใด ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกขุสงฆ์
องค์เจ้าไทยแต่ที่ไกลก็ดี พระองค์ก็ทำเคารพนอบนบอัญชลีแล
ทำสักการบูชา บางครั้งก็อาราธนาให้พระผู้เปนเจ้าทั้งหลายนั้น
สวดปริตพุทธมนต์สาสโนคธํ ซึ่งเปนธรรมของสาธุชนพุทธบริษัท
นับเข้าว่าเปนธรรมภายในพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่งว่า
เปนธรรมที่สามารถอาจให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใสในสันดาน
หยั่งลงสู่คุณในพระบวรพุทธศาสนา

ครั้งหนึ่งพระราชาเจ้าเสด็จไปสู่ธรรมสากัจฉากะพระเถรอัน
มีนามว่า พระทาฐาสิวผู้ปรีชามหาปราชญ์ ครองศีลแลธรรมอัน

บริสุทธิ์สอาดทั้งเปนพหูสุตด้วย ซึ่งเธอให้สำนักอยู่ณวิหารเรียก นาคศาลนิวาศนั้น ครั้งนั้นท้าวเธอได้ทรงสดับตรับฟังพระสัทธรรม เทศนาที่พระ ทาฐาสิวเถรเจ้าได้ สำแดงถวาย นั้นโดย สักกัจ เคารพ เปนอันดี ได้ทรงสดับเรื่องราวพระสัมมาสัมพุทธศาสนา คือคำ สั่ง สอน ของ พระ สัมมา สัม พุทธเจ้า แห่ง เราทั้ง หลายนี้โดย สว่าง กระจ่างใจ ท้าวเธอยิ่งเพิ่มภูลความเลื่อมใสในพระสัทธรรมคำ สอนของพระสัมมาสัมพุทธศาสนาเปนที่ยิ่งล้นพ้นประมาณ แล เมื่อ มาได้ ทรงฟัง คำพระ เถริย วาทผู้ เปน บุพพญาติ ของ พระ องค์ กล่าวว่า สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์เปนสันติกร ผู้ ทำความสงบได้ หรือนัยหนึ่งว่าได้บรรลุธรรมเครื่องสงบคือพระ นฤพาน เหตุดังนั้นท้าวเธอจึงได้ละเว้นเสียจากการบาปทั้งหลาย อันเปนเครื่องทำจิตรให้เศร้าหมอง แล้วทรงบำเพ็ญพระกุศลบุญ ราษีทรงสร้างพระวิหารทั้งหลายทั้งบริเวณทั้งหลายด้วย แลได้ ทรงทำ การบำรุง ปฏิ สังขรณ์วัตถุที่ปรัก หัก พัง เก่าคร่ำ คร่าให้คืนดี เปนปรกติดังเดิมมา แลได้ถวายบ้านทั้งหลายมีบ้านโภคามเปน อาทิไว้ใน นาคศาลวิหารที่พระทา ฐา สิวมหาเถรเจ้า สำนัก อยู่นั้น ๆ พระองค์ได้ปฏิสังขรณ์พระอารามในที่ต่าง ๆ ให้จำเริญรุ่งเรืองเปน อันมาก แลครั้งนั้นพระองค์ได้ทำปัจจัยเครื่องติดต่อทั้งหลายที่ ขาดไปให้กลับจำเริญยิ่ง ๆ ขึ้นเปนอันมากในที่นั้น ๆ แลดูดีจำเริญ อยู่ครบสิ่งครบอย่างตามเดิม และดูเหมือนกับมิได้ทำสิ่งใดลง

ไปเลย และได้ยังทายกทั้งหลายให้ตั้งปัจจัยเครื่องติดต่อไว้เพื่อสงฆ์ในฐานที่สมควร แลพระราชามหาบดีเจ้าได้ให้สร้างปธานฆรหลังหนึ่ง ให้ชื่อตามพระนามของพระองค์ ถวายแก่พระมหาสิวเถร ครั้นพระเถรรับแล้วจึงได้ถวายไว้เพื่อเปนของสงฆ์ต่อไป แลพระองค์ได้ถวายบ้านโภคคาม ๑ ภรัตตาลังพิลังกต ๑ กตกัญจตุลาธารคอันธนารก ๑ อันตุเลริ ๑ พาลว ๑ ทวารนายก ๑ มหานิกกัฑฒิก ๑ เปพหาล ๑ แลยังมีบ้านตำบลอื่น ๆ อีก

พระราชาเจ้าได้ถวายบ้านทั้งหลายอื่น ๆ อีกเปนอันมาก แล้วพระนริศราธิบดีเจ้ายังได้ถวายโภคคามบ้านสำหรับส่วนบริโภคใช้สรอย และอารามิกข้าพระแลญาติของพระองค์ไว้อีกด้วยตถา ครั้นเหตุการณ์อันที่ท้าวเธอได้ทรงทำมาแล้วนั้น ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นก็ดีได้ทรงฟังก็ดี ว่าปัจจัยทั้งหลายในวิหารแห่งคณะสงฆ์ ๒ นิกายเบาบางลง พระองค์ก็ได้ถวายโภคคามคือบ้านขึ้นวัดไว้อีกเปนอันมาก การที่กล่าวแล้วว่าท้าวเธอได้ถวายบ้านเปนอันมากนั้น คือได้ถวายเท่าไร คำวินิจฉัยว่าท้าวเธอได้ถวายแล้ว แม้หมู่ภิกษุทั้งหลาย ๓ นิกายก็ถวายถึงพันบ้าน พระราชาเจ้านั้นได้ทำสิ่งดีให้เกิดขึ้นเปนอันมาก แลสิ่งที่อุบาทว์นั้นให้หายความอากูลทั่วไป ดังได้สดับมาว่า เมื่อพระองค์ทรงระลึกคุณอันประเสริฐทั้งหลายของพระรัตนไตรย์เจ้าแล้ว กาลใดท้าวเธอได้ถือเอาอักษรตัวหนึ่งมาทำเปนระเบียบเครื่องหมายคือลง

คะแนนด้วยอักษรทุกคราวไป หรือนัยหนึ่งว่าทรงชักลูกประคำพระราชาเจ้า นั้นพระองค์ ถือเอา ธรรมเปน เบื้อง หน้า ด้วย ประโยคพยายามทั้งปวงดังพรรณามานี้ เพราะฉนั้น สพฺเพ ตมนุสิกฺขนฺตา แต่บรรดาสรรพนรชาติหญิงชายชาวลังกาทั้งหลายทุกถ้วนหน้า ก็ล้วนเปนผู้นับถือบูชาพระตามเจ้าด้วยกันทุกคน จึ่งได้ศึกษาตามพระราชาเจ้านั้นเปนปทัฏฐาน

ครั้นกาลจำเนียรภาคมา มีทมิฬคนหนึ่งชื่อว่าโปตถกุฏฐได้เปนกรรมกรของพระราชาเจ้านั้น เปนนายช่างแม่งานบัญชาการสร้างปธานฆรชื่อมาฏัมพิยอันยังไม่เคยมีให้มีขึ้นในเกาะลังกา แลได้สร้างอัมพวาบี่และตันตวายิกมาติกาในพุคคัลลประเทศ แล้วยกบ้านนิฏฐัลลเวฏฐีให้แก่ปธานฆรมาฏัมพิยนั้น ทั้งทาสทาสามาใช้สำหรับปธานฆรนั้นด้วย แล้วก็ให้สร้างปราสาททั้งหลายในกันปุรบริเวณ และในกุรุนทปีลลก และในมหา ราชฆรรวม ๓ ตำบลแล้วอุทิศบ้านทั้งหลายอีก ๓ บ้านถวายไว้ในวิหารทั้งหลายอื่นอีก ๓ ตำบล โปตถกุฏฐเสนาบดีผู้มั่งคั่งด้วยคลังทรัพย์ได้จับจ่ายถวายไว้ในโปตถสาตวิหารแลในเชตวิหาร ฝ่ายว่ามหาทมิฬเสนาบดีก็ให้สร้างบริเวณแห่งหนึ่งใส่ชื่อว่าเสนาบดีราช แลทมิฬเสนาบดีอีกคนหนึ่งชื่อจุลลปั้นถ ก็ได้สร้างบริเวณใส่ชื่อว่าจุลลปั้นถบริเวณ แลอุปราชของพระราชาอุปดิษย์ชื่อโสหาพสร้างบริเวณให้ชื่อว่าโสหาพอุปราช ยังมีมุขอำมาตย์เสวกากรอื่นอีกเปนอัน

มากก็ได้พากันสร้างวิหารแลบริเวณเปนอาทิทั้งหลายแล้วอย่างนี้ เอวํ กมฺมา หิ ปาณิโน การนี้ก็เปนประเพณีนรชนที่ยังมีชีวิตเปนธรรม ก็ย่อมจะยินดีพากันประพฤติตามพระราชาเจ้าทุกประการ แท้จริงบุทคลที่เปนใหญ่เปนประธานถึงจะมีบาปก็ดีจะมีบุญก็ดี เมื่อผู้เปนประธานคนใดย่อมทำกรรมใด ๆ ลงไป ฝูงสัตว์โลกก็ย่อมจะทำซึ่งกรรมนั้น ๆ ตามแท้จริง บัณฑิตก็พึงพิจารณากรรมนั้นโดยแจ่มแจ้งทุกประการ

ฝ่ายพระมเหษีผู้มีบุญญาภิสมภารอันประเสริฐทรงพระนามว่า พระนางเชษฐมเหษี ก็ได้บำเพ็ญกุศลราษีสร้างพระอารามขนานนามว่า พระเชษฐาราม ถวายไว้เปนที่อยู่อาศรัยแก่นางภิขุนีสงฆ์ทั้งหลาย แล้วนางพระยาเจ้าได้ถวายบ้าน ๒ ตำบลไว้เพื่อพระเชษฐารามนั้น คือ บ้านตัมพุคาม แลบ้านโทหพคามในบัณณปาสานภูมิ แล้วนางพระยาเจ้ายังได้ถวายบ้านตำบลอื่นอีกแก่พระอารามทั้งหลาย ๑๐๐ ตำบล ถึงแม้ว่าพระราชาเจ้ามลัยประเทศซึ่งเปนพระเจ้ามหาทรัพย์ พระองค์ก็ได้จับจ่ายสร้างพระธาตุคฤหอันสวยงามของพระเจดีย์ในมณฑลคิรีวิหาร

พระราชาเจ้าโพธิดิษย์มหายศผู้ปรากฏพระคุณของชาวมลัยประเทศ พระองค์ได้ให้มุงยอดกลางในโลหปราสาทแลมุงหลังคาพระโพธิดิษย์วิหาร ฝ่ายฝูงชนทั้งอำมาตย์ราชบริพารตลอดมณฑลเกาะลังกา ก็ได้พากันสร้างวิหารแลบริเวณทั้งหลายตามสติ

กำลังแห่งตน ๆ มากต่อมาก การก่อสร้างบำเพ็ญกุศลในรัชกาลของพระนรินทรราชทั่วเกาะลังกานั้น ข้าพระเจ้าผู้รจนาคัมภีร์พระมหาวงศ์นี้ยังเกรงอยู่ว่าจะพูดจาเกินการไป เพราะเหตุว่ามิได้พิจารณาค้นคว้าให้รู้เห็นเองจนทั่วถึงได้

กถามรรคสักแต่ว่ากล่าวพอเปนเบื้องต้น ยังไม่แจ่มใสนัก ดูเหมือนกะว่าจะอากูลมูลมองอยู่บ้าง ได้กล่าวไว้แต่พอเปนหลักเปนประธานตามเหตุการณ์ที่มีมาพอเปนเค้าลำเนาความเท่านั้น

ครั้นจำเนียรกาลนานมา พระราชาเจ้าได้อพยพ ย้ายพระนครหลวงไปตั้งใหม่ยังเมืองปุลัตถิมนคร ได้สำนักสำเร็จการปกครองเกาะลังกาอยู่ในเมืองนั้น พระองค์ได้สระสมบุญกุศลอยู่ในเมืองนั้นโดยผาสุกภาพ ครั้นกาลภายหลังมาพระองค์ทรงพระชราภาพประชวรพระโรคเหลือกำลังแพทย์ที่จะเยียวยาแล้ว จึงทรงกำหนดกาลด้วยพระองค์เองว่า มรณกาลครั้งนี้เปนกาลที่เที่ยงแท้แน่แล้ว จึงโปรดให้ประชุมชาวพระนครมาพร้อมกันในน่าพระลานหลวง ทรงทรมานพระกายไปพระราชทานโอวาทด้วยมรณธรรมดาของสังขาร ให้ประชาชนได้มรณานุสสติกรรมฐานเปนส่วนราโชวาทแล้วพระองค์ก็ทำลายขันธ์ ฝ่ายมหาชนครั้นได้ฟังดังนั้นแล้วว่า พระนราธิราชเสด็จทิวงคต ต่างก็พากันกำสรดกระสันโศก วิโยคร่ำ รำพรรณ ถึงพระคุณ ที่ได้เคยมีมา แก่ตนออกระเบงเซงแซ่ไปทั่วพระนคร ครั้นวายความโศกแล้ว จึงปฤกษา

การงานพระศพปรารภทำกิจพิธีทั้งปวงแล้ว เชิญไปสู่อาหพสถานถวายพระเพลิงสิ้นเสร็จพิธี ชาวพระบุรีโดยความที่รักใคร่แลนับถือพระราชาธิบดีเจ้านี้ ครั้นการถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ส่วนพระอังคารถ่านเถ่าของพระองค์ก็ยังพากันจำนงเก็บแบ่งปันกันไป ทำเปนเภสัชเพื่อตนทุก ๆ คน แล้วต่างพากันรื้อขนราชภัณฑ์ทั้งพลพาหนะทั้งปวงแต่บรรดาที่เปนของหลวง พากันรื้อกลับไปสู่นครเดิมด้วยกันสิ้นทุกตัวตน สมเด็จพระนราธิบดีพระองค์นี้จำเดิม แต่ได้เสวยราชย์ มาจนทิวงคต กำหนดปีได้ ๑๒ พรรษา เมื่อหาท้าวพระยามิได้แล้ว เวลานั้นโปตถกุฏฐทมิฬเสนาบดีผู้ใหญ่ก็ได้ว่าราชการพระบุรี เปนผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่อไป ฝ่ายอุปราช นั้นก็ให้จับ พระทาฐาสิว เถร แล้วให้ โยน ลงในโจร กัปปาต แลตนก็ถือเอาการรักษาเสียเอง แลการห้ามปรามป้องกันโดยชอบธรรมนั้น ก็เสื่อมทรามลงแล้วเปนลำดับมา

แผ่นดินพระยาทัตตราช (๘๔) สญฺญา วินา น สกฺกาติ เมทินึ ปริภุญฺชิตุํ อาเนตฺวา อาทตฺตนามนฺตํ ธนปิฏฺฐิ ปธานกํ ชาวพระนครมีเสนาบดีเปนอาทิ จึ่งปฤกษากันว่าชื่นชื่อว่าราชสมบัตินี้ ถ้าปราศจากพระราชาปกครองย่อมจะมีภัยอันตราย จึ่งได้ไปเชิญพระทัตตกุมารผู้เปนประธานอยู่ในธนปิฏฐิประเทศนั้นมา เพราะว่าเธอได้เกิดแล้วในพระราชวงศ์ จึ่งอภิเษกให้ครองศิริสมบัติ คงตั้งพระนามว่า พระยาทัตตราช แล้วพระอุปราชก็ดูแลราชการ

งานเมืองทั้งปวงด้วยตนเอง

พระยาทัตตราชได้บำเพ็ญพระราชกุศล คือ สร้างวิหารใส่พระนามของพระองค์ว่าธนปิฏฐิวิหาร แลได้บำเพ็ญพระกุศลบุญโกษฐาสอย่างอื่นอิกเปนอันมาก พระยาทัตตราชนั้นได้ทรงประพฤติธรรม เสวยราชสมบัติได้ ๒ ปีก็เสด็จทำลายขันธ์

แผ่นดินพระยาหัตถทาฐ (๙๕) โปตฺถกุฏฺโฐ มเต ตสฺมึ ปุน อญฺญมฺปิ มานวํ ครั้นพระยาทัตตราชเสด็จล่วงลับไปแล้ว โปตถกุฏฐมหาเสนาบดีก็ได้ ให้ปฤกษาพร้อม กันอัญเชิญเอามานพผู้หนึ่งซึ่งมีนามว่า หัตถทาฐ ผู้ซึ่งได้สมภพในประเทศอุณหนครนั้น อภิเษกให้เปนพระยาครองศิริสมบัติสืบกระษัตริย์ลังกาต่อมาแม้ พระราชาพระองค์ นี้ก็มีพระราชจริยาเหมือนกับพระยาทัตตราชคือพระองค์ได้บำเพ็ญกุศลสร้างกาลทิฆวาปีแลปธานฆรและบุญอื่นอิก เสวยราชย์ได้ ๖ เดือนก็เสด็จสู่มัจจุวสังคตหมดอายุสังขารไป

เอวํ วิทิตฺวา พหุปทฺทวานิ บัณฑิตชาติปราชญ์ผู้มีปรีชาทั้งหลายเมื่อได้รู้แจ้งเห็นแจ้งประจักษ์แล้ว ว่าทรัพย์สมบัติทั้งวิญญาณกแลอวิญญาณกทั้งหลายนี้ ล้วนเปนที่ให้เกิดอุปัทวทั้งหลาย ให้กระสับกระส่ายเร่าร้อนรันทำอยู่ด้วยทุกขโทมนัศ จึ่งได้สละสลัดเสียซึ่งความกำหนัดยินดีในราชสมบัติทั้งหลาย ประนึ่งว่าฝุ่นเท่าธุลีฉนั้น จึ่งหันหน้ามาสู่เฉภาะต่อกองบุญอันเปนมนุญผลพาตนให้อิ่มเอิบอยู่ทุกเมื่อ

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย ปริเฉทที่ ๔๖ นี้เรียกติราชกปริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าได้สำแดงเทศนาไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ก็เพื่อประสงค์จะให้เกิดความเลื่อมใสในพระไตรสรณาธิคุณ และเพิ่มภูลความสังเวชสลดใจให้เกิดแก่สัตบุรุษทั้งหลายก็จบแต่เท่านี้

บริเฉทที่ ๔๗[๑]

แผ่นดินพระยาวัมมราช (๘๖) รญฺโญ ตสฺสจฺจเย ราชา มานวมฺโม อโหสิ โส เมื่อพระยาหัตถทาฐราชเสด็จทิวงคตล่วงลับไปแล้ว ชาวลังกาก็พากันว้าเหว่ปฤกษาพร้อมกันเลือกบุทคลที่จะราชาภิเษกให้เปนเอกอัคนราธิบดีครองกรุงลังกา จึ่งลงความเห็นพร้อมยอมยกเจ้าวัมมกุมารให้ขึ้นผ่านราไชสวรรยาธิปัติ เปนปิ่นกระษัตริย์สืบสมมุตวงศ์ดำรงเสวตฉัตรลังกาต่อมา

ในที่นี้พระคันถรจนาจารย์เจ้าเกรงว่าผู้สดับเรื่องคัมภีร์พระมหาวงศ์จะฉงนสนเท่ห์ในเรื่องเจ้าวัมมกุมาร อยู่ ๆ ก็มาผ่านกรุงลังกาขึ้นนี้จะมีกถาพรรณนาแล้วเปนอย่างไร พระคันถรจนาจารย์เจ้าจึ่งได้ตั้งเปนกเถตุกามยตาปุจฉาด้วย กึ ศัพท์ กสฺส ศัพท์ และ กถํ ศัพท์ ให้รับอรรถวรรณากันว่า กึ โคตฺโต กสฺส ปุตฺโต จ กถํ รชฺชมปาปุณิ อธิบายความตามปุจฉาการนั้นว่า พระยาวัมมกุมารนี้ เปนชาติเชื้อว่านเครือมีมาแล้วอย่างไร ทั้งเปนเนื้อหน่อเหล่ากอสุริวงศ์กระษัตริย์พระองค์ใดเหตุผลต้นปลายมีมาเปนประการใด จึ่งมาได้ผ่านศิริสมบัติเปนถึงพระมหากระษัตริย์เจ้ากรุงลังกานี้เล่า

---

๑ บริเฉทนี้ไม่บอกชื่อ จงดูอธิบายในวงที่น่า ๑๕๕

เมื่อพระอาจารย์เจ้าผู้รจนาคัมภีร์พระมหาวงศ์ จะปลง ความวิมุติสงสัยของสาธุชนทั้งหลายให้กระจ่างแจ้ง จึ่งได้สำแดง ด้วยบาทพระคาถาว่า มหาสมฺมตวํสมฺหิ ชาโต ชาติคุโณวโห เปนต้น อธิบายความตามสารพระคาถาว่า ชาติคุโณวโห ยังมีท่านผู้ทรงชาติคุณผู้หนึ่ง คือมานวัมมได้บังเกิดแล้วในเทือก แถวมหาสมมติวงศ์เปนบุตรของนายบ้านชาวฤปาราม มีนามกรว่า กัสส ครั้งนั้นมีพระธิดาของพระยามลัยราชพระองค์หนึ่งทรงพระ นามว่า นางสังฆามาณราชี เจ้ามานวัมมลอบรักใคร่กับพระธิดา แล้วพากันหลบลี้ไปเร้นอยู่ในประเทศฝ่ายอุดร เรื่องราวของเจ้า มานวัมมนี้ ครั้นพระยาหัตถนรินทรราชทรงทราบได้กระจ่างชัด เหตุดังนั้นเจ้ามานวัมมจึ่งได้หลีกลัดออกไปจากมลัยประเทศไปสู่ ชมพูทวีป ปราถนาจะรับราชการอยู่ในสำนักพระเจ้าแผ่นดินพระ องค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระยานรสีหราชบพิตร จึ่งได้กราบทูล ประพฤติเหตุให้ทรงทราบทุกประการ ท้าวเธอก็โปรดปรานรับ ไว้ให้เปนราชเสวก เจ้ามานวัมมก็อุส่าห์ปรนนิบัติทุกสิ่งทุกอย่าง จนพระนราธิบดีเธอโปรดปรานไว้วางพระราชหฤทัยสนิทสนม แล้ว จึ่งได้ทูลลาไปนำภรรยาอันตกค้างอยู่ณะมลัยประเทศนั้นมาอยู่รวม กัน ตั้งเคหสถานอยู่ในที่ใกล้พระราชวัง ได้ปฏิบัติราชการ ในน่าที่ราชเสวกทุกวันคืนมิได้เบื่อหน่าย พระนราธิบดีนั้นท้าว เธอโปรดปรานการขมังธนูด้วยเจ้ามานวัมมอยู่เนือง ๆ เมื่อพระ

องค์ปกครองราชสมบัติอยู่นั้นได้ให้พระราชทานโภคสมบัติเปนอันมากแก่เจ้ามานวัมมนั้น

ฝ่ายภริยาของเจ้ามานวัมมนั้นชื่อว่านางสังฆ ตั้งแต่ครอบครองกันมามีบุตรชาย ๔ มีธิดา ๔ อยู่มากาลวันหนึ่ง พระราชาเจ้าเสด็จทรงช้างพระที่นั่งประทับไปเหนือคอพระยาหัตถี ทรงประพาศไปโดยพระราชสำราญพระองค์เดียวกับด้วยมานวัมม ๑ คนเท่านั้น เมื่อพระราชาเจ้าประทับไปเหนือคอคชสารนั้นบังเกิดกระหายน้ำ จึ่งได้ทรงปลิดผลมะพร้าวที่ริมทางได้ผลหนึ่ง แล้วทรงดื่มน้ำมะพร้าว แล้วขยักไว้ส่งให้แก่เจ้ามานวัมมดื่ม โดยค่าที่พระองค์ดูแคลนว่าเปนเหมือนคนอื่น ๆ เจ้ามานวัมมรับมาถือไว้แล้ว จึ่งดำริห์แต่ในใจว่า พระนราธิบดีนี้ก็เปนสหายกับเราว่าโดยปรมัตถสัตย์แล้ว สิ่งใดจักชื่อว่าเปนเดนที่ไหนอะไรมีเล่า

ตสฺมา ยุตฺตํ เพราะเหตุนั้นควรแล้วที่อาตมาจักดื่มน้ำมะพร้าวนี้ ครั้นปลงตกลงในใจแล้วจึ่งได้ดื่มน้ำมะพร้าวแต่ตามควร ก็นี่แหละความอุสาหะทั้งหลายแห่งใจของบุทคลผู้มีปัญญายิ่ง หวังอยู่เมื่อความชำนะย่อมมีอยู่อย่างนี้ ครั้นพระราชาเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นกิริยาเจ้ามานวัมมแล้ว ก็ให้ครั่นคร้ามต่อเจ้ามานวัมม จึ่งได้กลับดื่มน้ำมะพร้าวที่เจ้ามานวัมมดื่มเหลือไว้นั้นด้วยพระองค์เองอีก ก็นี่และกรรมของบุทคลผู้มีบุญย่อมมีอยู่เหมือนนัยนี้อยู่ทุกเมื่อ จำเดิมแต่นั้นมาพระราชาเจ้าตั้งให้

เจ้ามานวัมมนั้นให้มีเพศเดียวกับพระองค์ คือร่วมสรงร่วมเสวย ร่วมบรรธมร่วมยานพาหนะในการบริหารทุกอย่าง เมื่อพระราชาและเจ้ามานวัมมได้อยู่ร่วมสมานสังวาสเปนปรกติมาแล้วโดยประการฉนี้ ครั้งหนึ่งมีพระยาวัลลราชผู้เปนเอกราชพระองค์หนึ่งได้ยกพลเสนามาทำสงครามด้วยพระยานรสีหราชเจ้า ๆ จึงได้ทรงพระดำริห์ว่า เจ้ามานวัมมนี้ได้มีความภักดีอาสาราชการรับใช้งานของเรา ก็เพื่อประสงค์จักได้ราชสมบัติอันเปนลำดับมาตามวงศ์ตระกูลของตน จึงมิได้คร้านการงานตลอดวันและคืนเลย ถ้าหากว่าเจ้ามานวัมมไปงานสงครามกับอาตมาเมื่อรบกัน หากว่าเสียท่วงเสียทีถึงตายไซ้ กิจการคือมุ่งหมายของเจ้ามานวัมมนั้นก็ดี กิจการทั้งปวงของอาตมาก็ดี ก็จักพากันไร้ผลไร้ประโยชน์มิได้สมประสงค์เลย

เมื่อพระราชานรสีหทรงดำริห์แล้ว จึงได้ยกพลกลับคืนเข้าพระนครเสีย เพื่อมิให้เจ้ามานวัมมต้องตามเสด็จไป แล้วจึงเริ่มทำสงครามกับพระยาวัลลราชใหม่ด้วยพระองค์เอง ฝ่ายเจ้ามานวัมมก็คิดอยู่ในใจว่า ถ้าหากว่าพระราชาทำสงครามเสียท่วงทีแก่ข้าศึกถึงสิ้นพระชนม์ไปเสียแล้ว ถึงอาตมาจะยังมีชีวิตอยู่ ชีวิตของอาตมานี้ก็หาผลประโยชน์อะไรมิได้เลย

วิสฺสาโส ทุกฺกโต เตน ขึ้นชื่อว่าความพิศวาสกันนี้ก็ยากที่บุทคลจะทำให้สนิทสนมกันได้ ตัวอาตมานี้ไซ้ก็ได้รักใคร่สนิท

สนมกับพระราชาเสมอด้วยชีวิตแห่งกันแลกัน พระราชาเจ้าได้ส่งเคราะห์เรามาเสมอด้วยตัวของพระองค์ ก็เพื่อประสงค์ผลประโยชน์อะไรเล่า อย่าเลยควรอาตมาจำจะส่งเคราะห์พระราชาเจ้าตามสติกำลังเถิด ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้นก็ควรอยู่แล้ว ที่อาตมาจะโดยเสด็จงานพระราชสงครามคราวนี้เข้าสู่มณฑลสนามยุทธ์ ถึงมาตรแม้นว่าอาตมาจะเปนจะตายก็ตามที่ การที่จะเปนจะตายในสงครามคราวนี้กับด้วยพระราชาเจ้า ก็ได้ชื่อว่าเปนความดีของเราแล้ว เมื่อเจ้ามานวัมมดำริห์แล้วอย่างพรรณามาฉนี้ ก็ให้ตระเตรียมพลโยธี รีบไปแต่งตนสอดสวมเครื่องยุทธนาการ ขึ้นขี่เหนือหลังพระยาคชสารตัวประเสริฐ ไสช้างรุดตามกองทัพไป ครั้นถึงก็ตรงเข้าสู่สนามรบสำแดงตนให้ปรากฏแก่พระราชาให้ทราบประพฤติเหตุ ว่าตนมีความสามิภักดิ์รักพระนรสีหราชเจ้า ยอมถวายชีวิตในงานพระราชสงครามคราวนี้ สมเด็จพระนรสีหราชบรมบพิตรตรัสได้ทอดพระเนตรเห็นเจ้ามานวัมมคนสนิทตามเสด็จมา ก็ทรงพระโสมนัสปรีดาหาที่จะเปรียบมิได้ จึ่งทรงพระดำริห์แต่ในพระไทยว่า อโห สนฺถว-เมตฺตสฺมึ เปนอาทิว่า ควรจะพิศวงแลยินดีแล้ว ขึ้นชื่อว่ามิตรสันถวนี้อาตมาได้ทำแล้วในเจ้ามานวัมมผู้นี้ ก็นับว่าเปนกิจดีกรรมชอบที่อาตมาได้ประกอบแล้วทุกประการ ณะลำดับนั้นเสนาทั้งสองฝ่ายก็ได้เริ่มสัมปหารกัน เสนาของเจ้ามานวัมมก็ดี

ของพระราชานรสิ่หก็ดี ได้พร้อมกันยกเข้าต่อตีพลเสนาของพระยาวัลลราชให้พ่ายแพ้พินาศย่อยยับไป สงครามฝ่ายพระยานรสิ่หราชก็มีไชยชำนะแก่ปรปักษ์ อาศรัยเหตุที่เจ้าวัมมสหายรักยกมาเปนศึกกระหนาบ แลเวลาที่กำลังกองทัพทั้งสองฝ่ายประชิดกันแล้วแลตลุมบอนกันนั้น ฝ่ายเจ้ามานวัมมอำมาตย์ก็ได้สำแดงน้ำใจอันองอาจกล้าหาญของตนอย่างห้าวหาญ ปานสมเด็จท้าวเทวานมินทร อันเข้าสู่สมรอสูรสงคราม ถ้ามิฉนั้นก็เปรียบความดังการณรงค์ขององค์พระนารายน์ก็ว่าได้

สมเด็จพระนรสิ่หราชเจ้าท้าวเธอได้มีไชยแล้ว ทรงแสนโสมนัสต่อเจ้ามานวัมมผู้สหายสุดที่จะพรรณา โดยความที่ทรงพระสิเนหาในพระหฤทัย จึ่งสวมกอดเจ้ามานวัมมอำมาตย์ดำรัสประภาษว่า ตุวํ โข เม ชยโท อิติ ดังนี้ แปลความในพระดำรัสโถมนาการนั้นว่า ตัวท่านผู้เดียวได้ให้ความมีไชยแก่เราเปนอักมาก ตรัสชมเชยสรรเสริญยกย่องเจ้ามานวัมมโดยประการอเนกมีอาทิดังพรรณามาแล้ว ก็ตรัสให้กรีธาพลากรเปนกระบวนยาตราไชยเสด็จเข้าสู่พระนคร ครั้นถึงแล้วมิช้าก็มีรับสั่งให้ตั้งพระราชพิธีเรียกว่า พิไชยมงคล ตั้งให้เจ้ามานวัมมเปนเสนาบดี แม่ทัพใหญ่ ได้สำเร็จราชกิจทั้งปวงทุกประการ

ครั้นอยู่มาณเพลาวันหนึ่งสมเด็จพระราชาธิบดีเจ้าได้ทรงรำพึงปรารภในพระไทยว่า กิจที่พระองค์จะพึงทำทั้งปวง เจ้า

มานวัมมสหายของเราก็ได้ทำแล้วด้วยตนเองทั้งหมด จำเดิมแต่วันนี้ไปกิจทั้งปวงก็ชื่อว่าเปนกิจของตนแห่งเจ้ามานวัมมผู้สหายแท้ อาตมาก็ชื่อว่ายังเปนหนี้เจ้ามานวัมม จำเราจะต้องชำระหนี้เสียให้สอาดหมดจดจึ่งจะชอบ ครั้นเมื่ออาตมาได้ทำกิจที่จะพึงทำเปนปติการของตนแล้ว ก็จักได้ชื่อว่าชายกตัญญูกตเวทีอันหาได้ยากยิ่งนักในโลกนี้ เมื่อทรงพระดำริห์ฉนี้แล้วจึ่งให้ประชุมเสนาข้าราชการอำมาตย์มนตรีข้าเฝ้าชาวพระนครทั้งหลายพร้อมกันในน่าพระลานหลวง แล้วท้าวเธอจึ่งเสด็จไปในท่ามกลางราชบริษัทตรัสพระโองการว่า ขอท่านทั้งหลายแต่บรรดาที่ได้มาสโมสรสันนิบาตกันณวันนี้ จงได้เปนสักขีพยานด้วยกันเถิดในกิจการงานทั้งปวงแห่งเจ้ามานวัมมผู้สหายเพื่อนร่วมชีพของเราได้ทำมาแล้ว ถึงแม้ว่าตัวเราเล่าก็ได้ประกอบกิจการที่จะพึงทำสนองคุณตอบแทนแก่เจ้ามานวัมม ให้เปนกรรมทำประโยชน์สำเร็จนำมาซึ่งความศุข อุปกาโร หิ สาธูนํ ธมฺโม ปุพฺโพปการิโน ความอุปการแห่งกันแลกันนี้ย่อมเปนธรรมประเพณีของสาธุสัตบุรุษทั้งหลายได้เคยทำเคยอุปการกันแลกันมาแล้วแต่บุพพกาล

เมื่อสมเด็จพระยาบรมธรรมิกราชตรัสบรรหารจบลงแล้ว ลำดับนั้นหมู่อำมาตย์มีมุขมนตรีเปนต้น ก็ได้กราบทูลสนองพระโองการสมเด็จมหิบดีเจ้าว่า ยํ ยมิจฺฉสิ เทโว หิ ตํ ตํ วุจฺจติ

โน อิติ แปลความว่าข้าแต่สมเด็จสมมุติเทวดาเจ้า พระองค์ได้มีพระจำนงพระราชหฤทัยแล้วโดยประการใด ๆ ข้าพระบาททั้งหลายก็หมายในน้ำใจกล่าวยินยอมพร้อมกันเห็นดีเห็นชอบแล้วหมดทุกประการ

อถ เมาะ ตทนนฺตรํ ณลำดับนั้นสมเด็จพระนฤบาลบรมบพิตร ท้าวเธอก็มีปกาสิตตรัสมอบพลเสนาทั้งช้างม้าข้าคนพลพาหนะแลเครื่องอุปกรณ์ทุกประการ ทั้งทาสกรรมกรเครื่องบริหาร พระราชทานให้แก่เจ้ามานวัมมผู้เปนเสนาบดี แล้วท้าวเธอจึ่งมีพระโองการตรัสว่า ดูกรมานวัมมผู้สหายรักท่านได้รับยศศักดิ์ทั้งเกียรติคุณแล้ว จงคลาศแคล้วไปกับพลเสนาสุดแท้แต่จะปรารถนาไปณสถานที่ตำบลใดในอาณาเขตรใดก็แล้วแต่ความประสงค์จงเจตนาแห่งตนเถิด

สมเด็จพระภูมินทราธิราช จำเดิมแต่โปรดให้ราชานุญาตเจ้ามานวัมมไปตามประสงค์แห่งตนแล้ว พระองค์ก็ให้บังเกิดเปล่าเปลี่ยวว้าเหว่ในพระหฤทัยถึงกับปริเทวนาการ ด้วยความที่พระองค์เสนหา อาลัยในเจ้ามานวัมม นั้นเห็นปานประหนึ่งพระราชบุตรในสายพระโลหิตของพระองค์ก็ว่าได้

บัดนี้พระอาจารย์เจ้าจักพรรณาความพิสดารถึงเจ้ามานวัมมให้สืบเรื่องต่อไป จึ่งได้ประพันธ์เปนฉันทคาถาว่า มานวมฺโมบี อารุยฺห เปนอาทิว่า เจ้ามานวัมมก็ถวายบังคมลายกพลเสนาลง

นาวาพยุหล่องไปในแม่น้ำทเลชื่อชลธิตฎล่องมามิสู้ช้าสู้นาน แล มิอาจที่จะล่องล่วงเลยไปได้ ค่อยล่องไปแต่ช้า ๆ พร้อมกับพลเสนาแล้วก็บ่ายหน้าตรงเข้าสู่เกาะลังกาย่ำยีตีชาวเกาะให้พ่ายไป

พระราชาทาโฐปดิษย์ได้ทราบเหตุการณ์ก็ครั่นคร้าม ได้พยายามหลบลี้หนีไปได้ เจ้ามานวัมมได้มีไชยแล้ว ก็ยาตราพลเสนาเข้าสู่พระนคร จึ่งได้ทราบว่าเจ้ากรุงลังกาปลาศนาการหนีไป จึ่งยกพลไล่ไปตามทางที่พระราชาเสด็จหนี

ครั้งนั้นบังเอิญพระเจ้ากรุงลังกาพระชตายังดีจึ่งบังเอิญให้เจ้ามานวัมมมีกิติศัพท์ปรากฎในกองทัพของตนว่าเปนไข้ พวกทมิฬเสนาทั้งหลายพากันโจทย์ว่า นายของเราบังเกิดโรคาพาธใหญ่หลวงเหลือกำลังจะเยียวยาจึ่งได้พากันทิ้งนายเสียแล้วพากันหนีไป

พระยาทาโฐปดิษย์เจ้ากรุงลังกาครั้นท้าวเธอได้ทราบกิริยากองทัพของเจ้ามานวัมมว่าเสนาหนีตาทัพ ทั้งเจ้ามานวัมมก็จับไข้ พระองค์ให้ประชุมกองทัพใหญ่ยกมาประชิตติดกองทัพจะจับเจ้ามานวัมม ได้ปรารภเริ่มสงครามยุทธนาการกันอยู่ เจ้ามานวัมมก็ไม่คิดที่ว่าจะต่อสู้ด้วยมาดำริห์อยู่แต่ในใจว่า บรรดาพลเสนาของเราก็ได้พากันทิ้งอาตมาไปเสียหมดแล้ว ถ้าขืนสู้อยู่ต่อไป หน่อยว่าพลาดพลั้งเสียทีศึกก็จะถึงแก่ชีวิต ความสมคิดก็จะสำเร็จสมมโนรถแก่ไพรี อย่าเลยอาตมาจะหนีเอาตัว

รอดข้ามไปสู่ชมพูทวีปเสียก่อน แล้วคุมพลย้อนมาแต่ชมพูทวีปอีก จึงเข้ายึดเอาราชสมบัติกรุงลังกาให้จงได้ เมื่อคิดตกลงในใจแล้ว ก็ได้ทำการงานทั้งปวงตามความดำริห์นั้นทุกประการ ครั้นว่าเมื่อเจ้ามานวัมมไปแล้วและได้เข้าหาพระยานรสีหแลอยู่ปฏิบัติราชการ พยายามให้ท้าวเธอโปรดปรานเหมือนดังแต่ก่อนมา ได้อุส่าหะระไวระวังราชกิจทั้งปวงโดยเคารพมิให้บกพร่อง ปฏิบัติราชการอยู่ด้วยพระยานรสีหราชนั้นนานจนล่วงรัชกาลกระษัตริย์ลังกาไปถึง ๔ พระองค์แล้ว แลลำดับนั้นพระยานรสีหราชผู้ทรงยศพระองค์ดำรงไว้ซึ่งประโยชน์เพื่อเจ้ามานวัมมอยู่ทุกเมื่อจึงทรงพระดำริห์ว่ามานวัมมสหายของอาตมานี้สู้ทนปฏิบัติอาตมาทุกค่ำเช้านี้ก็เพื่อประสงค์ราชสมบัติ มามัวปฏิบัติราชการอยู่ดู ๆ ก็จะแก่เสียเปล่า ทำไฉนดีเราจึงจะจัดการให้ผ่านสมบัติได้สมปราถนา ก็ในวารนี้อาตมาจะส่งพลเสนาของเราไป แลหากเราจักไม่ยึดเอาราชสมบัติกรุงลังกาได้ไซ้ ก็จะประโยชน์อะไรเล่าที่เราจักมีชีวิตอยู่ฉนี้ เมื่อพระราชาทรงพระจินตนาการแล้วท้าวเธอก็ไปประชุมพลเสนาของพระองค์ สอดสวมเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ควรแก่การประกอบงานพระราชสงครามแล้ว ก็มอบให้แก่เจ้ามานวัมมตามปราถนา ส่วนองค์พระราชาก็เสด็จคุมทัพกำกับเจ้ามานวัมมยกทัพมายังท่ามหาสมุทตฏแล้ว ได้ตกแต่งนาวายุทธทั้งหลายให้งามวิจิตรมั่นคงเปนอันมากแล้ว ตรัส

แก่อำมาตย์ทั้งหลายว่าท่านทั้งหลายจงพากันไปกับมานวัมมเถิด ครั้งนั้นพลเสนาทั้งหลายก็ไม่ปลงใจยอมลงในเรือรบ

พระยานรสีหราช จึ่งทรงดำริห์ว่าเราจำจะต้องลงเรือข้ามไปแต่ฝั่งนี้ด้วยอาตมาเอง แล้วตรัสพระราชทานเครื่องบริหารของพระองค์ทุกประการ เปนการสมมตว่าเปนลักษณเครื่องหมายพระราชาให้แก่เจ้ามานวัมมนั้น แล้วก็ตรัสให้ยกเครื่องอลังการของพระองค์ลงบรรจุนาวาแล้วตรัสว่า สูเจ้าจงไปแลประดิษฐานลอยอยู่ในทเลเถิด แล้วพระองค์ตรัสให้ประโคมกลองไชยเภรีมีชื่อว่า โกฏฐ เจ้ามานวัมมก็ทำตามพระยาเธอสั่งให้อุบายทุกประการ

ฝ่ายชนพลเสนาทั้งหลายเล่าวนาการก็สำคัญว่า พระยาเธอเสด็จมา จึ่งพากันลงสู่นาวารบแวดล้อมเรือลำทรงปลอมซึ่งหมายว่าเปนนราธิบดี พลเสนานั้นไปโดยดี เจ้ามานวัมมก็ปรารภเริ่มไปในกระบวน ครั้งนั้นพระมหาสมุทแลตลอดท้องทเลหลวงแลดูทบวงเล่ห์ปานประหนึ่งว่าเมืองอันตั้งอยู่แล้วในกลางน้ำ ครั้งนั้นครั้นล่วงทเลมาถึงน่าบรรพต พลพาหนะทั้งหมดก็พากันขึ้นจากเรือโดยเรียบร้อย แล้วพักพลเสนาระงับอยู่แทบเชิงบรรพตนั้น เมื่อยับยั้งอยู่ได้สองสามวัน แล้วก็พากันเคลื่อนทัพไปยึดเอาประเทศด้านอุดร ได้ปราบปรามซ่องสุมชุมนุมชนพลประเทศให้อยู่ในอาณาเขตรเงื้อมมือแล้ว รวมพลทั้งหลายเปนมหาเสนา

กว่าอโชกินี่ จึ่งเริ่มการยกเข้าต่อตีพระนครหลวง

ครั้งนั้นโปตถโกฏฐเจ้ากระทรวงผู้รักษาการพระนคร ทราบว่าหมู่ดัสกรยกมาประชิตก่อสงคราม ก็เตรียมการยกทัพใหญ่ออกต่อต้านตีไพรี เสนาสองฝ่ายต่างได้ตลุมบอนปลงชีวิ์กันตายอยู่เกลื่อนปถพี เสียงสนั่นกาหพนั้กกก้องดังท้องพระมหาสมุทกำเริบคลื่นกระทบพื้นฝั่งทเลให้พังพินาศก็ปานกัน

ฝ่ายว่าเจ้ามานวัมมนั้นก็ขึ้นสู่ช้างพระยายุทธหัตถีอันตกแต่งเครื่องสนามสำหรับปราบปรามไพรีดูสง่างาม ไส้ช้างขับพลฝ่าสงครามเข้าตลุมบอนตีทัพชาวพระนครกรุงลังกา คือโปตถโกฏฐทัพ หน้าก็แยกจากทัพหลวง ของพระเจ้ากรุงลังกา ออกไปเปนสองภาค แล้วต่างพากันปลาศนาการไปคนละทาง ฝ่ายฝูงชนชาวชนบท ทั้งหลายได้เห็น ตัวพระยาหัตถทาฐ กำลังวิ่ง แล่นไปโดย เร็วฉนั้น ก็พากันไล่ตามตีล้อมจับตัวตัดเอาศีร์ษะมาให้แก่เจ้ามานวัมม

ฝ่ายโปตถโกฏฐที่คุมทัพแยกหนีไปเข้าอาศรัยอยู่ที่ตำบลเมรุกันทร

ลำดับนั้นนายตำบลเมรุกันทรนั้นได้เห็นโปตถโกฏฐจึ่งคิดอยู่แต่ในใจว่า บุคคลผู้นี้ก็เปนสหายเพื่อนเก่าของเรามาช้านานเหตุดังนั้นเราไม่ควรจะ ทอดทิ้งเพื่อนยาก ของเราอันไร้ที่พึ่งในเวลาขับขัน เมื่อดำริห์เปนฉนั้นแล้ว ก็คิดจะเปลื้องตนให้พ้นโทษทั้งนายของตนแลสหายของตนเปนการบูชาคุณ จึ่งได้อุบายเลี้ยงขนม

ประสมด้วยยาพิษฅนก็กลืนกินสิ้นชีวิต ทั้งโปฅถโกฏฐก็กินขนมยาพิษตายไปด้วยกันในคราวเดียว

เหตุดังนั้น เกาะลังกาก็เปนผาสุกภาพปราศจากเสี้ยนหนาม ให้เจ้ามานวัมมถึงความที่จะรุ่งเรืองในเกาะลังกา จำเดิมแต่สุดสงครามแล้วมา เจ้ามานวัมมจึ่งได้ยกเสวตฉัตรขึ้นเถลิงบัลลังก์นั่งเมืองครองสมบัติกรุงลังกาในกาลบัดนั้นต่อมา เมื่อพระราชามานวัมมราชได้ผ่านราชสมบัติแล้ว พระองค์ได้กวาดแผ้วทุกขาดูรฝูงประชาให้ผ่องแผ้วชื่นหน้าทั่วกันตลอดเกาะลังกา

พระราชาธิบดีเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญกุศลขันธ์บุญโกษฐาสนี้อเนกมากมาย ทั้งพัศดุสิ่งของทั้งหลายล้วนมีค่ามากยากที่ใครผู้ใดจะสามารถพรรณาให้ทั่วถึง ซึ่งความปฏิบัติปฏิปาทของพระองค์ให้ไพบูลย์ ได้สร้างปราสาทในกัปปคามัญจิยวิพและในเสปั้นถิวิหารแลในปธานรักขลิรวิหาร แลในศิริสังฆโพธิวิหาร ล้วนเปนปราสาทสูงตระหง่านเปนที่นำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ได้ทัศนาการ แลโปรดให้ทำการมุงโลหปราสาทแลเรือนถูปาราม แล้วทรงสร้างปราสาทในถูปารามถวายแก่พระบังสุกุลิกภิกขุทั้งหลายแล้ว ได้ปฏิสังขรณ์ของเก่า ๆ แลได้ยกฉัตรในมาโวชิณณกาวาสขึ้นในอาวาสเก่า ๆ แลได้ปฏิสังขรณ์อาวาสเก่า ๆ ในถูปารามที่นั้นด้วย (ฉบับลังกาว่าเรื่องพระมานวัมมมีเท่านี้ไม่จบ ลงบริเฉทเปน ๔๘ ใหม่เปนเรื่องพระยา

อัคคโพธิที่ ๔ ต่อไป คือกระษัตริย์ที่ ๙๗)[๑] แลได้ทำอาวาสนั้นให้มีจตุปัจจัยได้โดยง่ายไม่ฝืดเคือง นาสิมมรุจิตํโส[๒] แล้วได้ถวายเกาะราชินี ครั้นเมื่อพระองค์ได้ทำมหาเนตตาทิปาทิกเปนบริเฉทแล้ว ก็ถวายแก่พระบังสุกุลิกทั้งหลายเหล่านั้น อหาโก วาเต โส เทวนิสฺสกํ พระราชานั้นได้สร้างกทัมพโคณกในมหาตลด้วย แลสร้างเทวปาลีและสร้างเมืองชื่อคิรินคร แล้วทรงสร้างเทววิหารในอันตรโสพภ์ คือหลืบเขา และสร้างราชมาติการามถวายแก่พระบังสุกุลิกทั้งหลาย และสร้างปธานฆรในโคกัณกวิหาร และสร้างพระชินคฤหเพื่อให้จำเริญแก่พระโพธิพฤกษ์

พระราชามหายศเจ้าได้ให้ทำนวกรรมในวิหารทั้งหลายในที่ต่าง ๆ นั้น ๆ แลในที่เรียกว่าสังฆมิตตวิหารแลในที่อื่น ๆ อีก พระองค์ได้สละสุวรรณชาติมีราคาถึงสองหมื่น ๖ พันให้ปฏิสังขรณ์วัตถุที่คร่ำคร่าในราชเจดีย์บรรพต แล้วสร้างคาลวัตถุวิหารและถวายบัณณภัตตกแก่วิหารของพระยามหาเสนนรินทร แล้วให้ผูกโคณฑิกามิกวาปีที่ปรักหักพังให้คงดีดุจเดิมมา แล้วพระราชทานทานภัณฑทั้งปวงให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า ส่วนองค์พระราชาเจ้าเองเมื่อ ถึงวันอุโบสถก็เสด็จเข้าไปบำเพ็ญอัษฎางคิกศีลกับด้วยมหาชนพุทธบริษัททั้งหลาย แล้วทรงสำแดงพระสัทธรรมเทศนาให้บริษัททั้งหลายฟัง เพื่อเปนธรรมทานการให้

---

๑ ฉบับสีหฬแยกเปนฉราชกบริเฉทที่ ๔๘ ตรงนี้ ๒ ยังไม่ได้ความชัด

โลกุตรศุข กิจการของพระราชาเจ้านั้นล้วนเปนยศเปนธรรม ส่วนดีส่วนงามน่าเลื่อมใส ทรงเอาพระไทยใส่สอดส่องราชการเสมออยู่ทุกเมื่อ พระมหิบาลเจ้าจะทรงกิจการงานใดส่วนพระองค์เอง ชาวประชาก็ยำเยงยินดีทำแทนและทำด้วยทุกประการ

ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น พระราชาผู้ทรงพระปรีชาชาญจึงได้ทรงประพฤติสุจริตธรรมอยู่ทุกเมื่อ พระราชามหายศเจ้านั้นเมื่อเสด็จประทับอยู่ในที่ ๆ พระองค์เสด็จอยู่แล้วและไม่อยู่แล้วนั้น ๆ พระเกียรติยศก็ปรากฏลือลั่นอยู่ทุกเมื่อ เพราะว่าพระองค์ เปนผู้นำมรคาพาราชบริษัทบริวาร ทั้งหลายให้ไปสู่ ที่อันเกษมศุข เปนที่สุดคือพระนิพพุติมหานฤพาน

ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้นพุทธิมาบัณฑิตทั้งหลายให้พึงรู้แจ้งเห็นแจ้งถึงอัตตัตถประโยชน์แลปรัตถประโยชน์ อันเปนโสดส่วนผลดีผลงามแห่งตนและฝ่ายชนผู้อื่นเถิด ถึงหากว่ามหาชนทั้งหลายทุกถ้วนหน้าจะพากันไปอยู่ สู่วินัยเครื่องฝึกฝนตนด้วยตนผู้เดียวได้แล้วไซ้ บัณฑิตผู้ใดใครเล่าจะพึงนำชนผู้ตั้งอยู่ในธรรมวินัย ให้พินาศไปไม่มีเลย แท้จริงความประกอบประโยคสมบัติอันใดของสรรพสัตว์เราท่านทั้งหลาย อันเปนเหตุจะให้นำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้ง ๒ คือ โลกนี้และโลกหน้าแล้ว ประโยคพยายามนั้น สมเด็จบรมธรรมิกราชพระเจ้ากรุงลังกาพระองค์มิได้ทรงย่อท้อที่จะไม่ทำนั้นไม่มีเลย พระองค์ทรงคุ้นเคยทำอยู่ทุก

เมื่อเชื่อวันไม่แหนงหน่าย

ครั้งหนึ่งพระราชาเจ้าได้ถวายทาน คือผ้าทรงของององค์พระราชา ที่มีค่าเนื้อละเอียดอ่อนเปนสุขุมพัตร์ พระองค์ยังทรงผลัดออกถวายแก่ภิกขุสงฆ์ บรรดาที่สมาทานธุดงค์บังสุกุลิกพรตให้เปนจีวรทาน พระองค์บำเพ็ญราชจริยา ถ้าสิ่งใดเปนอฐานใช่ที่ใช่ทางแล้ว พระองค์ก็หลีกหนีเสียให้ห่างไกล ทรงผลักไสอฐานนั้นให้บำราศปราศไปจากพระสันดาน ทรงดำรงตนประพฤติอยู่แต่สังคหวัตถุทานให้สมควรแก่ชนทุกถ้วนหน้า เพียงแต่ว่าวัตถุเครื่องบริโภคอันประกอบด้วยโทษที่บัณฑิตควรงดเว้นแล้ว เครื่องบริโภคเช่นนั้นมิได้มีแก่พระราชาเจ้าพระองค์นั้นเลยเปนอันขาด

แต่บรรดาสรรพนิกรชนผู้ขัดสนด้วยอาหารเปนอาทิมีขึ้นณกาลครั้งใด และจะใคร่ได้ใคร่แสวงหา สมเด็จพระราชาเจ้าก็โปรดให้พระราชทานภัตตาหารแก่สรรพชนจำพวกนั้น ๆ ให้สมปราถนา ถ้าสรรพนิกรประชาจำพวกใด ๆ ปราถนาอยู่และหวังจะใคร่ได้ความเกษมศุขสำราญ พระราชาก็ประกอบให้ได้รับพระราชทานความศุขไม่ขุกเข็ญ พระนราธิบดีเจ้าพระองค์ทรงบำเพ็ญบุญราชีมีวิธีดังพรรณนามาฉนี้แล้ว ได้เสวยศิริสมบัติอยู่ ๖ พรรษา ก็พอถึงกาลเวลาที่พระองค์เสด็จไปสู่พระสำนักท้าวเทวราชอันเปนทิพพาวาสศุขารมณ์ คือทิวงคตนั้น

แผ่นดินพระยากัสสปราช ที่ ๓ (๘๘)

อถ ตสฺสานุโช ราชา กสฺสโป โหติ ขตฺติโย ในลำดับนั้น พระหน่อกระษัตริย์ขัตติยราชอนุชาทรงพระนามว่ากัสสป ครั้นพระยาเธอทิวงคตแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จเถลิงศิริราชสมบัติเปนบรมกระษัตราธิราชเจ้ากรุงลังกา เหตุที่ชาวประชาเสนามุขมาตยาทั้งหลายพร้อมกันปลงความเห็นว่าพระองค์ทรงสามารถในราชกิจทั้งปวง จะนำประชาชนให้ลุล่วงภยันตราย ถึงความศุขสำราญปานประหนึ่งบุรพกระษัตริย์ทั้งหลายได้ปกครองมา

แท้จริงพระราชาเจ้าพระองค์นั้นตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชย์แล้ว พระองค์ก็ได้เอาพระไทยสอดส่องราชกิจ แลตั้งอยู่ในสังคหวัตถุสงเคราะห์มหาชน ดำรงตนตั้งพระราชหฤทัยใส่สุดปานประหนึ่งบิดาอันปกครองบุตรอันเกิดแล้วในสายสดือตนฉนั้น และสังคหธรรมที่พระองค์ทรงประพฤติให้เปนไปแล้ว คือ ทาเนน โดยการให้ปันบริจาค ๑ เปยฺยวชฺเชน โดยสุนทรพจน์ คือกล่าวพจน์ให้จับใจ ๑ อตฺถจริยาย โดยความประพฤติภายนอกภายในให้เปนประโยชน์ตรงกัน ๑ แล้วและยังทรงพระราชทานแต่งตั้งฐานันดรศักดิ์ แก่บุคคลผู้ควรแก่ความดีความชอบอิกโสดหนึ่ง

ส่วนองค์พระราชาเจ้าเองนั้น ชั้นแต่ที่สุดเครื่องใช้และเครื่องพระกระยาหารเสวยนี้ เคยประพฤติบริโภคหรือยังไม่เคยส้องเสพก็ดี ถ้าสิ่งนั้นจะพลันมีทุกข์โทษอันบัณฑิตพึงงดเว้นแล้ว

พระองค์ก็งดเว้นให้คลาศแคล้วปราศจากพระสันดาน พระขัตติยราชมหาศาล พระองค์ผู้ทรงพระคุณยิ่งพระองค์นั้น ได้ทรงประพฤติพระอาจารมารยาตรของพระองค์ให้เปนไปแล้ว แก่คฤหัษฐ์แลบรรพชิตทั้งสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ย่อมเปนที่น่าสรรเสริญแลรักใคร่ พระองค์ทรงเปลื้องปลดให้หมดภัยในการฆ่าตีแลบีฑาตลอดนิกรสัตว์ แลพระราชาเจ้านั้นได้ทรงบำเพ็ญกุศลวัตร คือสร้างพระอาวาสในมัจฉติตถสองตำบล เรียกเคลิคามกหรือเหลิคามก ๑ และอารามเรียกวิติจฉคาม ๑ และได้สร้างพระอารามอื่นอีกมีที่กัสสปคิรีเปนอาทิ และได้สร้างประธานฆรอันอุดมบรมศุขในนิทิมพวันคิรีตำบล ๑ (ไม่จบเรื่องจับความรัชกาลใหม่ต่อไป[๑])

แผ่นดินพระมหินทราชกุมาร (๔๔) เตสํ สพฺพกนิฏฺโฐปิ มหินฺโท นาม ขตฺติโย ครั้งนั้นมีพระขัตติยราชกุมารผู้เปนพระน้องน้อยกว่ากระษัตริย์ทั้งหลาย มีพระนามสมญาว่า พระมหินทกุมารได้ผ่านราชสมบัติ แต่ยังมิได้อภิเษกเปนกระษัตริย์ทรงมงกุฎเจ้าธานี เปนแต่ว่าชานการพระบูรีไปตามราชกิจ เหตุที่บรมบพิตรเธอยังทรงพระโศกถึงนิลผู้มหามิตร ได้เปนคนใช้ชิดสนิทเสนหาคุ้นเคยมาแต่เดิมได้ถึงแก่กรรมไป ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้นไซ้พระองค์

๑ หมายเหตุในมหาวงศ์ภาษาอังกฤษว่าพระยากัสสปเสวยราชย์ได้ ๗ ปีทิวงคต ความในบาฬีตอนนี้ขาดไป

จึ่งทรงอาลัยในสหายผู้เพื่อนยาก จึ่งมิได้อยากที่ว่าจะครองศิริสมบัติ โดยที่พระองค์เคยทรงดำรัสพระดำริห์ว่า อโห โออนิจจาน่าสังเวชอาณาเขตรขอบลังกานิยมว่าราชสมบัติ เรานี้ได้เล็งเห็นชัดมิได้สำคัญใจแก่ใจเลยว่าจะพึ่งนำความศุขมาให้ เพราะเหตุเรานิราศไร้เปลี่ยวเปล่าจากสหายไปเสียแล้วฉนี้ ขึ้นชื่อว่าสหายที่ร่วมชีวิตคือศุขทุกข์ได้นี้เปนอันยากนักยากหนา ที่บุคคลจะพึ่งแสวงหาได้

เตเนว วุตฺตํ มุนินา เหตุดังนั้นไซ้สมเด็จพระบรมครูผู้มุนินารถปราชญ์ปรีชา จึ่งได้ตรัสประทานพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า ธมฺมา เย เกจิ โลกิยา แต่บรรดาสรรพธรรมทั้งปวงเหล่าใดที่ประพฤติเปนไปอยู่แล้ว เปนส่วนฝ่ายข้างโลกิย์ก็ดี ตถา อนึ่งโสดถึงธรรมฝ่ายโลกุตตรคุณอันเปนสุนทรนิพพานคามี คือเปนวิถีทางจะไปสู่พระนฤพานก็ดี สรรพธรรมทั้งปวงเหล่านั้นแต่บรรดามี ก็ย่อมจะมาสู่มาถึงธรรมอันดี กล่าวคือกัลยาณมิตรธรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น ความเอื้อเฟื้ออาลัยในกัลยาณมิตร์ สาธุชนผู้บัณฑิตจึ่งได้ทำความอาทรจิตรอาลัยไว้ทุกเมื่อ พระราชาเจ้านั้นเปนอาทิบาท[๑] คือพระราชาทรงพระนามว่ามหินทราธิราช ที่แรกพระองค์ได้ทรงวิจารณ์ดูแลราชการ

---

๑ ฝรั่งว่า เคาวเนอร์

ด้วยพระองค์เอง บำรุงเลี้ยงนิกรสัตว์ทั้งหลายคล้ายกับว่าจะให้มีชีวิตอยู่ทั่วเกาะลังกามิให้ตายเลย พระองค์ได้ทรงตั้งพระราชบุตรของพระยากัสสปผู้เปนพระภาดาชื่อว่าอัคคโพธิกุมาร ให้ดำรงฐานันดรตำแหน่งพระยาอุปราช แล้วพระราชทานเครื่องอุปราชอุปโภคทั้งโภคสมบัติเปนอันมาก แล้วโปรดให้ไปครองประเทศปาจิณทิศ แล้วพระราชทานประเทศทักษิณทิศให้แก่พระราชบุตรของพระองค์เสด็จไปทรงรักษาอยู่ในทักษิณประเทศนั้น และได้ทรงบำรุงมหาปาลีให้มีของใหญ่ครบอย่าง ทั้งวาหกอิก ๑๐ พระองค์ได้ ทรง ประพฤติ จัดสรร สรรพโภค ทั้งปวง แก่ยาจก ทั้งหลายให้เสมอ ๆ กันด้วยพระองค์เอง

พระราชาเจ้าถ้าเวลาเสวยของใดที่มิได้พระราชทานแก่ยาจกก่อนแล้วก็มิได้เสวยก่อนเลย ก็และครั้งเมื่อพระองค์พระราชทานพระกระยาหารที่เสวยนั้น พระองค์ก็พระราชทานแบ่งให้มากกว่าที่พระองค์เสวยสองเท่า พระราชาเจ้าได้อุทิศบ้านปาทานครคัลลแลสวนอารามบริยาทให้เรียกตามพระนามของพระองค์ แลสร้างมหินทตฏฐาราม ๆ นั้น ได้ทรงจัดสรรให้มีจตุปัจจัยไว้สมบูรณ์ พระผู้ทรงบุญทรงคุณเจ้านั้นได้สร้างอารามอื่นอิกเปนอันมาก พร้อมทั้งปัจจัยทั้งหลายด้วย ก็แลพระราชามหาบดีเจ้าได้เสวยราชย์อยู่ได้ ๓ ปี ทรงแสวงหาแล้วล้วนแต่สิ่งเปนเพื่อนตนบริบูรณ์แล้วก็เสด็จสู่ที่เทวโลกแล ฯ

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิราชกุมาร (๑๐๐) วสฺนฺโต ทกฺขิณเทเส อคฺคโพธิกุมารโก ลำดับนั้นพระกุมารผู้ผ่านราชสมบัติอยู่ในทักษิณประเทศ ทรงพระนามว่า พระอัคคโพธิราชกุมาร เมื่อพระราชาชนกนารถเจ้ายังมิได้เสด็จทิวงคตนั้น พระองค์ได้ยกพยุหโยธามายังพระนครหลวง โดยกระทรวงราชกิจอันจำทำในพระนคร ครั้นเมื่อพระราชบิดาเจ้าประชวรหนัก เธอจึ่งได้สำนักแรมอยู่ในพระนคร ครั้นพระยามหินทาทิบาทราชบิดาเสด็จทิวงคต ราชสมบัติทั้งหมดจึ่งได้ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์สิ้น เมื่อพระองค์ได้จัดให้ราชสมบัติตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์สิ้นแล้ว จึ่งได้เขียนราชสารให้ทูตถือไปถวายแก่พระยาอัคคโพธิอุปราช ผู้เปนเจ้าประเทศราชธิบดีอยู่ในปราจิณประเทศ เชิญเสด็จให้มาผ่านราชสมบัติ ท้าวเธอก็มิได้ขัดเสด็จมาโดยความยินดี ได้จัดราชพิธีราชาภิเษกเปนพระยา ทรงพระนามสมญาว่า พระยาศิลาเมฆราชบพิตร จึ่งตั้งพระกุมารผู้สนิทอภิเษกให้เปนเจ้าภูบดีในตำแหน่งพระยาอุปราช

ฝ่ายพระยาอุปราชก็ปฏิบัติราชการสนององค์พระราชา และกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงพระสำราญอย่าพ่องพาลให้การลำบากในพระไทย จงมีกิจแต่สรงเสวยให้สำราญพระไทยเสวยโภคสมบัติให้เปนบรมศุขเถิด ข้าพระองค์จะมาสนองราชการเอง

พระยาอุปราชได้บำรุงอุดหนุนมหาชนตามกิจการที่สมควร และสงเคราะห์ที่ควรสงเคราะห์ ที่ควรทรมานก็ทรมานทั่วไปในเกาะลังกา พระองค์ผู้มีจักษุได้ให้มรคาทั้งปวงอันจะนำไปสู่ธรรมเบื้องบน เมื่อพระยาอุปราชได้บำรุงราชการบ้านเมืองอยู่โดยประการดังนี้ ยังมีข้าราชการบางจำพวกที่เปนพวกคนพาลบาปลามก คอยหาช่องทุจริตคิดจะทำลายสามัคคีของคนทั้งสองคือ พระมหากระษัตริย์ให้มัวหมองแตกร้าวจากพระยาอุปราช ครั้งหนึ่งได้โอกาศก็เข้าเฝ้ากราบทูลบีสุณาวาจในที่ลับว่า พระองค์เปนพระราชาก็เพียงแต่พระนามเท่านั้น พระราชาอื่น ๆ ท่านเปนพระราชาโดยสุภาวแท้ คือว่าพระยาอุปราชองค์นี้ได้สงเคราะห์มหาชนมากต่อมากแล้ว ได้อาศรัยอำนาจพระราชา อยู่ไม่ช้าไม่นานก็จักยึดเอาราชสมบัติเสีย

พระราชาเจ้ามหิบาลได้ทรงฟังสารรหัส อันข้าราชการอันธพาลกราบทูลดังนั้น ก็บันดาลแตกร้าวกันอยู่ในภายในพระไทย ครั้นพระกุมารอุปราชทราบชัดก็ขัดพระไทย จึงประพฤติเปนศัตรูต่อพระราชา ลอบหนีไปยังภาราประเทศราชของตน แล้วก็ส้องสุมผู้คนยกกระบวนทัพมามากมายหมายจะทำสงครามกับพระราชา ๆ ก็ได้ยกพลเสนาออกไปต่อตีถึงที่ตำบลสนามรบเรียกว่า กทัลยาทีนิวาต กองทัพ ๒ ฝ่ายต่างสามารถรบกันถึงตลุมบอนสัมปหารน่าสยดสยองยิ่งนัก พลพระยาอุปราชพินาศพ่ายพังแพ้ เห็นว่า

สู้ไม่ได้แน่ก็ยกหนีไปสู่มลัยประเทศ

จำเดิมแต่นั้นมามิสู้ช้านานกาลเท่าใด พระราชาเจ้ายังมี พระอาลัยถึงพระภาตุราช ซึ่งได้เคยมีพระคุณมาแล้วแก่พระองค์ โดยทรงกตัญญูว่าได้ยกราชสมบัติให้แก่พระองค์เปนอาทิมา ทรงคร่ำครวญโศกาดูรถึงพระเชษฐาธิราชอยู่ฉนี้จนปรากฎทั่วธรณีลังกา

ครั้นพระอุปราชกุมารทราบข่าวสารประพฤติเหตุนั้น ก็อดกลั้นความอาลัยมิได้ อาศรัยเหตุที่พระองค์มีน้ำพระไทยอ่อนโอนถึงสมเด็จบรมกระษัตริย์พระเจ้าอาว์ ต่างคนต่างน้อมจิตรรักใคร่เข้าหากันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ด้วยความเคารพรักใคร่ส่วนอาว์แลหลาน อันนั้นก็เปนประธานให้เกิดความสนิทชิดชมกันขึ้นเหมือนดังก่อนเก่า จนถึงกับพระราชาเจ้าเสด็จไปสู่มลัยประเทศเยี่ยมพระเจ้าหลานด้วยพระองค์เอง แล้วพาพระกุมารหลานผู้เอุปราชกลับมายังเมืองหลวง ต่างมีอาการทั้งปวง ต่างหายสงสัยซึ่งกันแก่กันและกัน สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้จัดการมงคลพิธีวิวาหยกพระธิดาทรงพระนามว่า นางสังฆธิดา อภิเษกให้แก่พระกุมารหลานชายนั้น

เมื่อพระกุมารได้เสวยศุขสำราญอยู่ด้วยนางสังฆธิดานั้นเธอก็มีความพิศวาสรักใคร่พระมหากระษัตริย์เสมอดังพระบิดา ครั้นอยู่มากาลวันหนึ่ง นิมิตรเหตุที่เปนเครื่องขัดเคืองใจเล็กน้อย

เธอได้ประหารนางสังฆธิดาของพระราชาเจ้านั้น นางก็ผลุนผลันทรงกรรแสงโศกไปทูลพระบิดา หมอบโศกาดูรอยู่หน้าพระที่นั่งกราบทูลว่า พระสามีที่ฝ่าพระบาทพระราชทานให้นี้ ก็เสมือนประทานบุทคลสำหรับให้ปลงชีวิ กระหม่อมฉันให้ตายในกาลอันใช่เหตุเสียแล้วพระพุทธเจ้าข้า

เมื่อสมเด็จพระบิดาได้ทรงเสาวนาการบันดาลเดือดในพระหฤทัยว่า กรรมอันนี้อาตมาได้ก่อแล้วเปนกรรมกำเริบภัยวิปริตผิดเสียแล้วหนอ จึ่งตรัสประโลมล่อยอเอาใจพระธิดาให้หายแค้น แล้วพระองค์ก็ทรงชักชวนในการกุศล พาพระธิดาตนเจ้าสังฆธิดานั้นไปให้บรรพชาเปนนางภิกษุนีเสียในทันใดนั้น

ครั้งนั้นพระอัคคโพธิราชกุมารผู้เปนหลานบรมกระษัตริย์ คือเปนพระบุตรของพระมาตุลราชแห่งนางสังฆธิดานั้น ครั้นจำเนียรกาลนานมาก็ให้ยิ่งมีจิตรคิดเสน่หาอาลัยนางนั้นแรงกล้ามิรู้ว่าที่จะทำประการใดได้ จึ่งรอรั้งชั่งใจจนนางภิกษุนีมีอาลัยกันไปมาอยู่บ้าง เมื่อรู้กระจ่างว่าเปนการสมควรแล้วที่จะพานางภิกษุนีหนี พอได้ทีก็ชวนนางพากันหนีไป แล้วให้นางสำนักอาศรัยอยู่ณตำบลอื่น ส่วนตัวก็ไปสู่โรหนประเทศ เหตุดังนั้นพระยาอัคคโพธินรินทรจึ่งได้ยกนิกรราชวงศ์ตรงไปยังอุตตรโรหนประเทศ เพื่อเหตุที่จะจับพระอัคคโพธิกุมารฆ่าเสีย พระอัคคโพธิกุมารก็เข้าหาพระยาอัคคโพธิราช เหตุการณ์ที่จะก่อวิวาท

ก็ระงับกันไป ครั้นกาลภายหลังไซ้พระอัคคโพธิกุมารก็ได้ไปเฝ้าพระยาอัคคโพธิราช อันตั้งขันธาวารนิวาสอยู่ภูเขาบรรพต ซึ่งเปนที่พระองค์จะคิดปลงเหล่าญาติทั้งพี่น้องเสีย ความไกล่เกลี่ยไม่ปรองดองกัน พระกุมารนั้นจึ่งได้คิดอุบายรวบรวมชาวโรหนทั้งหลายเข้าไว้ในเงื้อมมือได้แล้ว มีกำลังทแกล้วทหารเปนมหาพล จึ่งได้ยกทัพผจญประจันบานรบกับพระยาอัคคโพธิราช ๆ พลาดกลศึก พระกุมารจึ่งได้สมนึกแย่งเอานางสังฆธิดาภรรยาของพระองค์คืนมาได้ การชิงชัยจึ่งได้สงบกัน สมคุคเต ตโยชนา แต่กาลนั้นมากระษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์จึ่งได้ดำรงอยู่ในความศุขชื่นชมสนิทสนมกันแลกันโดยฉันทสิเนหาเปนผาสุกภาพ พระราชาอัคคโพธิบดีพระองค์ได้บำเพ็ญกุศลราษี คือสร้างวาปารณิมการาม ๑ มาณัคคโพธิก ๑ สราตฎุเทสโภค ๑ ลงไว้ในอภัยอุตตรวิหาร แลได้ก่อการสร้างหัตถิกุจฉิวิหาร แลสร้างปราสาททั้งหลายในปัฏฐกวิหาร ๑ ในมหาทีปบริเวณ ๑ ในวาหทีปก ๑ แลได้ก่อการปฏิสังขรณ์ทวารคฤหในถูปารามที่ปรักหักพังคร่ำคร่าไปให้คงดีเปนปรกติ ทั้งเปลี่ยนเสาเช้าตัวไม้เปลี่ยนใหม่ให้แขงแรง

พระราชาเจ้าได้ทรงบำเพ็ญบุญญาภิสมภาร มีประการดังพรรณนามาฉนี้ แลบุญนิธิอย่างอื่นอิกเปนอันมาก เมื่อคราวกรรมวิบากหากเปนไป พระองค์เสวยราไชยอยู่ได้ ๔๔ พรรษาก็เสด็จสู่ยถา

กรรมทำลายขันธ์ มีสวรรค์เปนเบื้องหน้าดังนี้

แผ่นดินพระยาขุททกัคคโพธิ ที่ ๒ อุปราช(๑๐๑)

อโถปราชราชาสิ อคุคโพธิ สิริธโร ใน ลำดับนั้นครั้นพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคตไปแล้ว ชาวพระภาราก็พากันอัญเชิญพระอัคคโพธิศิรินธรอุปราชผู้เปน พระหน่อนารถของ พระมหินทาทิบาทราชบดีให้ผ่าน ธรณีเปนเจ้ากรุงลังกามหาราชสืบกระษัตริย์ พระราชาเจ้าพระองค์นี้มีพระไทยสอดส่องนิกรสัตว์ทุกทั่วหน้า พระองค์ได้สงเคราะห์พระบวรพุทธศาสนาแลสัตว์โลกด้วยสังคหวัตถุธรรมตามสติกำลังที่จะให้เปนไปได้ ได้อภิเษกพระดนัยราชบุตรพระนามว่ามหินทกุมารให้ผ่านอุปราชสมบัติ แลครั้งหนึ่งพระมหากระษัตริย์ได้บำเพ็ญพระกุศลถาวร คือได้สร้างฆรพระมหาโพธิพฤกษ์อันคร่ำคร่านั้นให้ใหม่งามถาวรยิ่งขึ้น ได้สร้างพระอาราม ๒ ตำบล ชื่อกาลันท ๑ มัลลวาตก ๑

พระ ราชา เจ้าได้ทรง ประกอบ กิจกรรม ทั้งปวงโดย ยศโดยธรรม แลได้ชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ผ่องใส แลทรงวินิจฉัยอัฏฏคดี ของประชาราษฎร์เด็ด ขาดโดยทำนองคลอง ธรรมแล้วได้ตั้งโอสถสถานพระราชทานยาแก่คนไข้ทั้งหลาย กิจการงานเมืองก็ทรงพระวิจารณ์ด้วยพระญาณสอดส่อง เห็นถ่องแท้ โดยการเปนมงคลแลอวมงคลตลอดไปในลังกาทวีป การพระกุศลได้ถวายทานเปนสลากภัตร์แก่ภิกขุทั้ง ๓ นิกาย แลถวายโภชนา

หารอย่างดีอย่างยอดสมควรประเสริฐยิ่งนักแก่ภิกขุบังสุกุลิกธุดงค์

พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลสมภารมีประการดังพรรณาเปนอาทิมาดังนี้ จึ่งได้ทำลายขันธ์สิ้นชีวิโดยพระโรคาพาธ จำเดิมแต่เสวยราชย์มาได้ ๖ พรรษา ในพระภาราปุลัตถิมนครแล

แผ่นดินพระมหินทร (๑๐๒)

ปุตฺโต มหินฺโท นามาสิ สิลาเมฆสฺส ราชิโน จำเดิมแต่พระราชาเจ้าทิวงคตแล้ว ชาวพระภาราพา กันสอดแคล้วด้วย กิริยาที่จะ อภิเษกกระษัตริย์ให้ สืบราชสมบัติกรุงลังกา ดังได้สดับมาว่า พระยายุพราชราชบุตรของพระราชานั้นได้ทำลายขันธ์สิ้นพระชนม์ชีพไปเสียก่อน แต่พระราชายังมิได้ทิวงคต เหตุดังนั้นราชสมบัติทั้งหมดก็อยู่ในเหตุการณ์ที่ว่างไร้พระราชา ด้วยเหตุที่พระยาท้าวเธอมิได้มีพระบุตรอื่นอิกสืบไปในครั้งนั้น

มุขมนตรีทั้งหลายจึ่งพร้อมกันอัญเชิญพระมหินทกุมารผู้เปนพระโอรสพระนฤบาลศิลาเมฆราชบพิตร ให้เสด็จสถิตย์เหนือราชบัลลังก์ภายใต้เสวตฉัตรสืบขัตติยราชลังกาต่อมา อาศรัยเหตุที่ท้าวเธอทรงพระบุญญาบารมีธรรมสมควรแก่ราไชสวรรย์ พระบรมธรรมก็ได้สงเคราะห์สัตว์โลกโดยคลองประเพณี ในที่นี้พระคันถรจนาจารย์จึ่งไขอรรถให้วิถารพรรณาพระคุณสมบัติเปนปวัติเหตุโดยนิเทศวาระพระบาฬีว่า ตสฺส ชาตทิเนเยว ราชา นกฺขตฺตปาฐเก เปนอาทิว่า พระยาศิริเมฆบพิตร เมื่อครั้งพระ

องค์ยังทรงชีวิตดำรงราชสมบัตินั้น ครั้นณเมื่อวันที่พระกุมารมหินท์ประสูตจากครรภ์พระมารดา พระราชาเจ้าตรัสให้หามาซึ่งนักขัตปาฐกาจารย์ทั้งหลาย ตรัสให้ทำนายทายนักขัตฤกษ์ของพระกุมาร เมื่อนักขัตปาฐกาจารย์ได้ฟังรับสั่งแล้วก็คูณหารดูฤกษ์ยามตามชตาราษี เห็นดวงพระเคราะห์เหมาะดีทุกประการ ก็กราบทูลแสดงแด่พระราชสมภารบรมบพิตรพระบิดาว่า พระกุมารเจ้าพระองค์นี้ ฤกษ์ก็งามยามก็ดี ดวงพระชตาตกถึงที่เสวตฉัตร เมื่อพระราชาเจ้าได้ทรงฟังพระโหราจารย์ทำนายทายทักเปนที่ต้องพระราชหฤทัย จึ่งให้พระราชทานรางวัลสรรพธนสารมีประมาณเปนอันมาก เพื่อเปนบำเหน็จปากแก่ปาฐกาจารย์ทั้งหลายแล้ว ตรัสให้ปกปิดคุยหปวัติเหตุนั้นไว้ให้มิดชิดสนิทเรียบร้อยดี ครั้นกาลจำเนียรราตรีนานวันคืนมาพระราชกุมารมีพระชนม์พรรษาประมาณได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระนฤบดีผู้บิดาจึ่งโปรดพระราชทานให้ว่าฐานันดรที่ตำแหน่งเสนาบดีผู้แม่ทัพใหญ่ของพระองค์ มหินทเสนาบดีก็ได้ทำให้ราชสมบัติของพระบิดานั้นตกอยู่ในเงื้อมมือทั้งสิ้น ถึงว่าพระราชาศิลาเมฆราชมหาบดีเจ้าเล่า ก็ได้ทรงพระวิจารณ์พระราชกิจอยู่โดยทำนองคลองธรรมเสมอมา

ครั้น พระราชา เจ้าศิลาเมฆราชทิวงคต หมด รัชกาลไปแล้วถึง วาระพระมหิบาล ทรงพระนามว่า อัคคโพธิ นราธิบดีได้เปนบรม

กระษัตริย์ พระมหินทเสนาบดีผู้รู้ทั้งกิมิได้รับตำแหน่งที่แม่ทัพแต่พระหัตถ์ของพระราชาเจ้า คือถวายคืนเสียแล้ว ทูลลาไปโดยราชกิจอย่างหนึ่งอย่างใด แล้วได้ไปตั้งสำนักอาศรัยอยู่ที่ท่าปฏนมหาติตถริมฝั่งทเล

ครั้นกาลมิสู้ช้านานก็ได้ทราบข่าวสารว่า พระราชาผู้เปนจุลบิดาคือพระเจ้าอาวได้ทิวงคต ก็กำหนดชุมพลยกมาโดยด่วนด้วยคิดว่าโจรทั้งหลาย จักพากันยึดเอาราชสมบัติกำจัดพระนครให้พินาศฉิบหาย แต่พวกโจรนั้นได้ย้ายไปแย่งเอาประเทศชื่อมัณฑลิกสรัฏฐีใน อุตตรเทศฝ่ายเหนือ อันเปนเมือง หลวงเก่าแต่ก่อนกาลเมื่อมหาเสนาผู้แม่ทัพได้ทราบสารการภัยดังนั้น จึ่งได้ยกพลถลันไปถึงอุตตรประเทศ กำราบอุบัติเหตุทั้งปวงให้ราบคาบตลอดทั้งมัณฑลิกสรัฏฐีได้แล้ว จึ่งได้ไปเยี่ยมพระศพพระราชา ครั้นเห็นนางพระยากำลังโศกโศกาดูรจึ่งทูลเอาใจนางพระยาว่า มาจินฺเตสิ มหาเทวิ ขอพระแม่เจ้าอย่าเศร้าโศกพระไทยว่า พระสามีของเราได้ทิวงคตเสียแล้วเลย ข้าพเจ้านี้จักป้องกันชาวบุรีตลอดเกาะลังกา ให้นางพระยาเจ้าได้เสวยราชสมบัติโดยบรมศุขต่อไป

ฝ่ายนางพระยาผู้มีบัญญาทรามได้ฟังก็ทำกิริยาเปนคนนิ่งอยู่ยดกลั้นความเดือดดาลไว้ หมายใจว่าถ้าได้ทีจะลวงให้เข้าสู่ที่ลับล่อด้วยวัตถุกามแล้วฆ่าเสีย ฝ่ายเสนาบดีนั้นก็ทราบอัธยาศรัย

นางพระยา จึงได้รักษาความคิดนั้นไว้ แล้วจัดการต่อสู้มหาชนศัตรูอันเปนฝักฝ่ายนาง พระยานั้นให้ปลาศนาการหนีไปได้สิ้นแล้ว ลำดับนั้นจึงให้จับพระเทวีมัดให้คนหามมาในยาน แล้วพามาสู่พระนคร แล้วจัดการปราบดาภิเษกเถลิงราชสมบัติสมปราถนาเสร็จสิ้นทุกประการ

ครั้งนั้นยังมีพระภาคิไนยกุมารผู้เปนหลานพระยาศิลาเมฆราชบพิตรพระนามว่า พระทับปุลกุมาร แม่ทัพคนแรกของพระยาศิลาเมฆเปนคนมั่งคั่งด้วยโภคสมบัติ จึงได้จัดชุมนุมพลเสนาตั้งขันธาวารอยู่ณะแม่น้ำกาลวาปี แล้วยกมาเพื่อจะทำสงครามณะสนามรบประเทศบ้านสังคาม พระมหินทเสนาบดีได้ทราบข่าวศึกก็จัดการเตรียมสงคราม พร้อมด้วยพลพาหนะเปนอันมากพาพระเทวีมาในกระบวนทัพตั้งยับยั้งอยู่ในที่ใกล้บ้านสังคามนั้นในวันนั้นเอง แล้วสงคราม ๒ ฝ่ายครั้งแรกก็ได้เริ่มรบกันเปนขนานใหญ่อย่างน่าสยดสยองมาก

ครั้งนั้นพระมหินทาทิบาทเสนาบดีได้เห็นกองทัพของตนย่อหย่อนก็ขึ้นช้างหนีไป การที่หนีไปนั้นได้พาพลพาหนะหนีไปด้วยสถานที่ใดเปนที่สมควรจะพักพลได้ ยกกันไปตั้งขันธาวารอยู่ในที่นั้นโดยผาสุกภาพ[๑] (กองทัพทับปุลก็ถลันไป) ครั้งนั้นฝ่ายพวกชาวมัณฑลิกาทั้งหลายในอุตตรเทศได้ทราบว่า พระนคร

๑ ฉบับอังกฤษว่า ไปอยู่ที่ภูเขาอัจจเสล

สาปสูญว่างร้างก็พากันยกมายึดพระบุรีไว้ มหินทเสนาบดีก็ได้ต่อต้านสู้รบขับไล่พวกชาวมัณฑลิกาอย่างกล้าหาญ ทำการมีไชยยกเข้ามาครองราชสมบัติได้ดุจเดิมมา

พระมหินทาทิบาทตั้งแต่ได้ราชสมบัติแล้วก็จัดการปกครองไพร่ฟ้าประชาชี โดยกิจการกรณียที่จะพึงทำแก่พระภิกษุสงฆ์แลห้ามการปลงชีพมัจฉาชาติปักษีชาติทั้งหลาย แลชุมนุมนิกายฝ่ายสัมพันธญาติให้ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรมทุกประการ

ครั้นกาลภายหลังมา เมื่อพระทัปปุลกุมารได้จัดการซ่องสุมพลนิกายขึ้นมากหลายมีกำลังเปนลำดับมาแล้ว ก็ได้ยกพลไปยังมลัยประเทศ แจ้งเหตุแก่พระภาคิไนยทั้ง ๒ ยังโรหนประเทศนั้น ให้รวบรวมพลขันธ์ชาวแว่นแคว้นชนบททั้งสิ้นเปนกองทัพใหญ่ยกมาในเพลาราตรี เมื่อถึงแล้วเข้าล้อมเมืองไว้ทุกทิศทุกทางโดยรอบคอบเอิกเกริกกึกก้อง ด้วยเสียงม้าลำพองช้างร้องโกญจนาทดุจคลื่นในพระมหาสมุทกระทบฝั่ง แตรสังฆ้องกลองประดังก็ประกาศสัททอุโฆษประโคมเอาไชย เพียงพระธรณีจะหวั่นไหวอากาศพ่ายพังพินาศฉนั้น

ครั้งนั้นมหาเสนาบดีได้เห็นหมู่พลมหาเสนาพากันร่าเริง ก็บอกข่าวที่จะให้เปนไปในสนามรบให้พลนิกายของตนทราบทั่วกันว่าราชบุตรที่ ๓ ที่คุมกองทัพใหญ่มาแต่โรหนนั้น ครั้นถึงแล้วก็ยกเข้าล้อมพระนครไว้โดยรอบคอบแล้ว พวกแม่ทัพนายกอง

ทั้งหลายของเราจะคิดอ่านเปนประการใด

เมื่อพระมหินทาทิบาทผู้ดำรงที่เสนาบดีตรัสแล้วอย่างนี้ พวกสุรโยธาที่กล้าสนามของพระองค์ต่างพากันทูลว่า ข้าแต่เทวดาเจ้า ตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เข้ารับราชการในพระองค์แล้วมา ไม่ใช่สักแต่ว่าเปนราชเสวกรับใช้ เปนข้าเฝ้าเท่านั้น ถึงชีวิตของข้าพเจ้าทั้งหลายก็เปนสิ่งที่พระองค์ใช้สอยได้ด้วย ถ้าหากว่าครั้นถึงคราวบังเกิดเหตุการณ์มีแล้วอย่างนี้ ข้าเฝ้าทั้งหลายที่หวังประโยชน์แต่ชีวิตของตน แลแสดงอาการอันย่อหย่อนอยู่ เจ้านายก็ได้ชุบเลี้ยงมาตลอดกาล มีประมาณเท่านั้น แลยังหวังความศุขอยู่เหนือตน ก็จะป่วยการเลี้ยงไว้ทำอะไร วุตฺเต เอวํ สมุสฺสาโห เมื่อข้าเฝ้าเหล่าเสวกามาตย์ได้กราบทูลให้ทราบความภักดีแล้ว พระเจ้าเสนาบดีก็มีอุสาหะแรงกล้า จึ่งสั่งให้จัดพลเสนาเตรียมการต่อรบแต่ในเพลาราตรีกาล ครั้นพระอาทิตย์อุทัยไขรัศมีจนกระจ่างฟ้า ก็เสด็จขึ้นสู่คอพระยาคชสารหวังทำการต่อยุทธ จึ่งให้ยกพลโยธารุดออกนอกพระทวารด้านทิศฝ่ายหนึ่ง พอพลเสนาตกถึงที่ศัตรูตั้งรับ แลเล่ห์ประหนึ่งอสนีบาตผ่าฟาดลงกลางกองทัพข้าศึกให้แตกพังพินาศ ด้วยอำนาจสหัสโยธาที่กล้าหาญ ทำการสงครามอย่างฮึกเหิมไม่ท้อถอยเข้าตีต่อยตลุมบอน

พลเสนาของพระทัปปุล กองแรก ก็แตกยับย่อย ดุจบดแบ้งไป

ทุกแห่งทุกตำบล แล้วพระองค์ให้ชุมพลต่างกองทัพนั้นมารวมกันเปนกองเดียว เพื่อนัดแนะให้รู้กันตลอดทั่วเมื่อยามสาม ก็บรรลุความมีไชย ครั้นบุพพัณหสมัยพระหัปปุลเจ้าเมืองโรหนก็พ่ายแพ้ พาพลที่เหลือตายหนีปลาศนาการไปยังโรหนประเทศ ฝ่ายกองที่คอยเหตุจับเปนได้พระราชบุตรโรหนทั้ง ๒ นั้นในสงครามพามาถวาย พระองค์ก็ให้คลี่คลายยาตราโยธาทัพเปนพิไชยยาตรามงคลเข้าสู่พระนคร ชาวประชากรก็แสนโสมนัศจัดการรับพิธีทัพกลับเข้าเมืองโดยผาสุกภาพ

เมื่อพระราชาเจ้าได้บรรลุปราบดาภิเษกแล้ว เปนพระเจ้าสุรไชยเจ้าทวีปลังกาด้วยประการฉนี้ พระองค์ได้ปราบไพรีเสี้ยนหนามราบคาบแล้ว หวังพระไทยจะชำระประเทศฝ่ายปาจิณทิศให้สอาดหมดจดจากศัตรู จึ่งได้จัดให้แม่ทัพคุมหมู่พลเสนายกไป ครั้นเมื่อกองทัพได้ไปถึงแล้วก็ได้จัดการชำระอุตตรประเทศ ให้ปราศจากภยันตราย ในไม่สู้ช้าก็ชุมนุมพลรวบรวมเปนกองทัพใหญ่ขึ้นในที่นั้น

ฝ่ายพระราชาเมื่ออยู่ภายหลังนี้ พระองค์ก็ได้จัดการอภิเษกพระมหาเทวีนั้นไว้ในตำแหน่งสมเด็จพระภรรยาของพระองค์ แล้วจึ่งทรงพระดำริห์ว่า การที่จะคิดกำจัดนางพระยาฆ่าเสียนั้นไม่อาจทำได้เสียแล้ว จึ่งได้อยู่สมัคสังวาสกันต่อมาจนนางพระยาเจ้าทรงครรภ์ประสูตพระราชบุตร พร้อมด้วยธัญญลักษณบุญ

ลักษณตามสำคัญสัญญาในไสยเวท อาศรัยเหตุที่มีพระราชกุมาร ดังนั้น นางพระยาเจ้าจึงเปนที่โปรดปรานสิเนหาในพระมหากระษัตริย์จำเริญยิ่งขึ้น จำเดิมแต่นั้นมาเมื่อพระกุมารมีพระชนม์พรรษาได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระเจ้าธรณีจึงได้อภิเษกให้ดำรงตำแหน่งที่พระมหาอุปราช พระราชทานพร้อมทั้งราชูปโภค

ฝ่ายพวกอาทิบาททั้งหลายอันดำรงอยู่ในประเทศปาจิณทิศ จึงมาดำริห์พร้อมกันว่า พระมหาเสนาบดีนั้นได้ทำความพินาศให้แก่เราทั้งหลาย จึงได้ปรองดองกันทั้งสองฝ่ายเปนเอกฉันท์ แล้วนำพลเสนาทั้งสองฝ่ายทั้งทรัพย์สมบัติไปทำสัญญาร่วมศึกกับทับปุลเจ้าประเทศโรหน ฝ่ายพระราชาเมื่อยั้งทัพอยู่ฝั่งแม่น้ำคงคานั้น ได้ชุมนุมพลเปนกองทัพใหญ่สำเร็จแล้ว ได้ตรวจตราดูเหตุการณ์ทั้งปวงในมัณฑลิกประเทศนั้น ๆ ทำให้ชาวมัณฑลิกนับถือ แล้วจับพวกฝ่ายเหล่าร้ายฆ่าเสียเปนอันมาก แล้วตั้งกองคอยเหตุการณ์ให้พิทักษ์รักษากิจการที่จะพึงทำในบังครประเทศ จัดประกอบการได้สำเร็จดีแล้ว จึงพาหัวหน้าชาวมหาบังครแลพระมเหษีไปตั้งขันธาวารแรมทัพอยู่ในบ้านมหุมมารคาม

ฝ่ายพวกอาทิบาททั้ง ๓ ได้สืบรู้ว่าพระราชามาตั้งอยู่ที่บ้านมหุมมารนั้น ก็ได้เริ่มสงครามก่อการยุทธกันในบ้านโกวิพารคาม ครั้งนั้นพระราชามหาเสนราชก็ได้ยกพลเสนาเข้าระดมตีเต็มกำลัง พระทับปุลเสียทีหนีไปได้ แต่พระกุมารทั้ง ๒ ถูกฆ่าตายในสงคราม

เมื่อพระยามหาเสนาภูมิบาลได้มีไชยชำนะศึกแล้วในสนามรบตำบลโกวิพานั้น พระองค์ปลอดโปร่งจากศัตรูหมู่ร้ายต่อไป ได้ปกครองแผ่นดินให้เกษมสำราญ พระนฤบาลจึงบำเพ็ญมหาทานเปนการใหญ่ ได้มีพระราชพิธีงานฉลองทำสักการบูชาพระโพธิทุมราช และพระมหาเจดีย์ทั้งพระสารีริกธาตุโดยสักกัจจเคารพแล

ฝ่ายเจ้าทัปปุลเมื่อหนีทัพกลับไปเมืองถึงโรหนนครแล้ว ก็ได้รีบจัดแจงซ่องสุมชุมนุมพลขึ้นอิกได้มากแล้วโดยลำดับ เพื่อจะกลับมาทำยุทธนาการกับพระเจ้ากรุงลังกาอิก ฝ่ายพระราชาเจ้านั้นก็ได้จัดการรักษาอาณาจักรเพื่อให้ปราศจากภยันตราย จึงได้จัดการแบ่งประเทศทั้งหลายที่สำคัญนั้นโปรดให้พระราชบุตรแลพระราชนัดดาได้ว่าการปกครองกันเปนอำเภอ ๆ ไป ส่วนพระราชานั้นไซ้พระองค์ก็ให้ประชุมภิกษุสงฆ์มาสันนิบาตกัน ทั้งพระสงฆ์วัดอื่น ๆ ทั้งหลายที่มีปัญญามากเฉลียวฉลาดในสิ่งควรและไม่ควร ทั้งมีปัญญาเฉียบแหลมรู้นัยของเหตุการณ์ในราชธรรมทั้งหลายให้ประชุมกันในถูปาราม แล้วพระองค์เล่าเหตุการณ์นั้น ๆ อันมีประวัติมาแล้วให้พระสงฆ์วินิจฉัย พระสงฆ์ทั้งปวงชื่นชมต่อพระปรีชาญาณให้สาธุการสรรเสริญเยินยอมาก และพระราชาเจ้านั้นพระองค์เปนจอมพลประกอบด้วยจาตุรงคเสนาพรั่งพร้อมด้วยเครื่องอุปกรณ์สงครามทุกประการ พระองค์

ปกครองประชาบาลชาวเกาะลังกาให้ประกอบกิจจานุกิจทุกอย่าง ที่จะพึงทำให้แก่บ้านเมือง

ครั้งหนึ่งโดยกาลมิสู้ช้านาน พระองค์ได้ยกทวยหาญเสนา ออกจากพระนครไปยังภูเขามารบรรพต ปราบปรามเหล่าทรหทย์ ในประเทศนั้น และได้ยกพลขันธ์ขึ้นไปถึงยอดเขา ฝ่ายชาว โรหนชนบททั้งปวงได้เห็นพระองค์ยกพยุหโยธามาเช่นนั้น ก็พา กันสดุ้งตกใจกลัว ก็พากันนบนอบยอมตัวเข้าอยู่ในใต้อำนาจ พระองค์สิ้น ครั้งนั้นพระราชาได้ทำไมตรีผูกมิตรติดต่อกันกับด้วย พระทัปปุลกุมาร แล้วพาเอาช้างม้าแก้วแหวนเงินทองจากทัปปุล กุมารมาเปนอันมาก แลได้ปักเขตรแดนกันที่ตาพกงคไปจดฝั่ง ทเลให้เปนส่วนภาคของโรหนประเทศ ภายในฝั่งทเลมาเปน อาณาจักรฝ่ายเมืองหลวงปุลัตถิมนคร เมื่อพระราชาผู้ทรงพระ มหาเดชานุภาพได้ปราบศัตรูหมู่ร้ายให้พ่ายแพ้ตลอดเกาะลังกาให้ ปราศจากเสี้ยนหนามแผ่นดินแล้ว พระองค์ก็ได้ดำรงอาณาจักร ลังกาเปนพระยามหาเอกราชแต่พระองค์เดียว ครอบครองศิริรา ไชสวรรย์เปนบรมศุขแต่นั้นมา

พระราชาเจ้าได้บำเพ็ญเพิ่มพระกุศลสมภาร คือทำการ สร้างบริเวณแลสร้างพามวิหารและสันตึรติตถวิหารในเมืองปุลัตถิ มมหานคร แลพระองค์ได้ให้สร้างอารามเรียกมหาเลข (วัด เขียนใหญ่) ในปริเวณภูเขาอภยาจล (อภัยคิรี) แลสร้างรัตน

ปราสาทอันงามจับใจด้วย แลทำภาคพื้นมหาปราสาทนั้นงามรุ่งเรืองปานประหนึ่งว่าเวชยันตปราสาท สิ้นพระราชทรัพย์ถึง ๓ แสน และสร้างพระสุพรรณพิมพ์ศาสดาด้วยราคาทองเนื้อชมพูนุทหนัก ๖ หมื่น (ตำลึง) ประดับด้วยพระจุฬามณีอันมีค่าหาที่เปรียบมิได้ ครั้นแล้วก็โปรดให้ตั้งพระราชพิธีมีการมหกรรมสมโภชพร้อมด้วยเครื่องอุปหารบูชาทั้งปวง

ณวันพิธีการมงคลฉลองพระมหาปราสาทนั้น พระราชาเจ้าทรงบริจาคพระราชทรัพย์ทั้งปวง ล้วนเปนของหลวงส่วนพระองค์ทั้งสิ้น แล้วให้สร้างรูปพระโพธิสัตว์แล้วด้วยทอง ประดิษฐานไว้ในศิลาเมฆวรรณ อันน่าดูน่าชมน่าพึงใจไว้ใกล้ภิกขุนูปัสสัย

แล้วสร้างสุวรรณกัญจุกพระสถูปในถูปารามงามมลังเมลืองเรืองอุไรวิจิตรไปด้วยเงิน สลับเปนระยับสีแสงฉันในระหว่าง ๆ

แล้วได้ให้รื้อปราสาทเก่าในถูปารามนั้นทำใหม่แลอาราธนาพระธรรมภาณิกให้สวดพระอภิธรรม ณวันสมโภชพระมหาปราสาทนั้น แล้วให้ขุดสระโบกขรณีเพื่อใช้สอยสดวกดีถวายแก่พระมหาเถรผู้มีสติปัญญาได้สำนักอยู่ณเหมสาลิวิหารนั้น

พระราชาเจ้าได้ให้ปฏิสังขรณ์เทวกุล[๑] ที่เก่าคร่ำคร่าในที่ต่าง ๆ นั้นเปนอันมาก และให้มีการสมโภชพระปติมาเจ้าทั้ง

๑ เทวาลัย

หลายที่พระยาเทวานํบียดิษย์ได้สร้างไว้เปนอันมากนั้น และพระองค์ได้บริจาค พระ กระยา ของ หลวง อัน มี ค่า น่า โอชา รสแก่พวกนักพรตฝ่ายพราหมณไสยศาสตร์ทั้งหลายด้วย คือให้อาราธนาพราหมณมาฉันพระ กระยาโอชารสและให้ดื่มน้ำนมประสมด้วยน้ำตาลกรวดด้วยถ้วยทอง

แล้วให้พระราชทานโคอุสภทั้งหลายแก่พราหมณง่อยเปลี้ยเสียขา แต่บรรดาที่เปนพวกทมิฬนั้น พระราชทานม้า เพราะว่าพวกนั้นไม่จับต้องโคเลย

อนึ่งคนเหล่าใดเปนคนอนาถา แต่ทว่ามีความละอายไม่อาจบอกเล่าความขัดข้อง พระองค์ก็เบิดช่องให้กราบทูลได้ในที่รโหฐาน ขึ้นชื่อว่าการพระราชทานสงเคราะห์แก่ชนชาวเกาะลังกาแล้วผู้ใดใครที่จะคลาศแคล้วเสียไม่ได้รับพระราชทานนั้นไม่มีเลย พระองค์ย่อมทรงคุณคุ้นเคยได้สงเคราะห์แก่ชนเหล่านั้นตามสมควรทั่วไป ชั้นแต่สัตว์วิสัยมีโคเปนอาทิที่พระองค์ดำริห์ว่าควรจะให้อาหารเช่นไรแก่โคทั้งหลาย เพราะได้มีอุปการมากมาย คือใช้สอยน้ำนม จึ่งได้พระราชทานอาหารให้สมแก่สัตว์มีอุปการ คือพระราชทานเข้ากล้ามีประมาณเนื้อที่นาตั้งพันไร่ ให้ไว้เปนสถานสำหรับอาหารโคทั้งหลาย แลพระราชาเจ้าได้ขวนขวายให้ขุดกาลวาปีให้เปนที่มีน้ำตกขังอยู่สิ้นกาลนานมั่นคงแขงแรง ได้ทรงแสวงการบุญทานมีวิธีต่าง ๆ ดังพรรณนามาอาทินี้ ก็ยากที่จะ

พรรณาเปรียบเทียบให้ทั่วถึงเปนอัปปไมยบุญมากมายนัก

กิร ดังได้สดับมา พระราชาเจ้านั้นมีพระราชบุตรดำรงที่พระยายุพราช ก็ได้ทำลายชีวาตม์ทิวงคตไปเสียไม่สู้นาน พระองค์ยังมิได้ตั้งให้รับการอุปราชาภิเษก อาศรัยเหตุที่พระองค์มีพระราชบุตรเอกครั้งเมื่ออปรกาล พระองค์ยังดำรงตำแหน่งเสนาบดี ได้มีพระกุมารเกิดแล้วพระองค์หนึ่ง แต่ทว่าพระราชาเจ้าทรงพระรำพึงดำริห์คิดบิดเหตุไว้ อาศรัยเหตุที่เกรงว่าพระราชบุตรทั้งหลายที่มุ่งหมายราชสมบัติจะไม่เคารพนับถือรือเหตุพระกุมารนั้นเสียให้วายชีพ ด้วยเหตุที่เธอควรอยู่ที่จะดำรงราไชสวรรย์ เหตุนั้นพระองค์ทรงเห็นว่าความเจริญจะมีได้แก่พระกุมารนั้นโดยประการใด ก็ทรงจัดให้จำเริญอยู่โดยประการนั้น

ครั้นมาเมื่อกาลครั้งหนึ่ง มีราชศัตรูยกจู่มาล้อมพระนคร พระกุมารนั้นก็เข้าเฝ้าทูลวิงวอนพระบิดา แลทูลขอชนช้างม้าพลไกรจะยกออกชิงไชยต่อสู้ตีปรปักษ์ให้แตกหักพินาศไป พระราชาเจ้าก็ทรงพระโสมนัศในพระไทย พระราชทานจัดพระยาคชสารมหานาคอันมีฤทธิ์มากกล้าสงครามวู่วามเร็วราวกับลมเพ็ชหึงให้พระกุมารทรงเปนพระคชาธาร พระกุมารก็ออกมาเทียบพลดูขันขึงแขงแรงล้วนเก่งกล้าพร้อมอาวุธยุทธโยธาถือในมือ พอได้ฤกษ์งามยามดี พระกุมารก็แต่งพระอินทรีย์ให้สง่าถือสาตรากฤชมาขึ้นช้างชาญพิชิตตัวกล้า นำพหลเสนายกออกนอกพระนคร

ตรงเข้าก็ตลุมบอนราญรอนปัจจามิตร ก็พังพ่ายไปทุกทางทุกทิศ ไม่ต่อต้านทหารกรุงพระนครได้ พระกุมารจึงฉวยเอาความมีไชย มิใช่ยากในพริบตาเดียว พระราชาเจ้าทอดพระเนตรเห็นความฉลาดเฉลียวและองอาจกล้าสงครามของพระเจ้าลูกเธอ ก็เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย จึงได้พระราชทานฐานันดรให้ตำแหน่งเสนาบดีที่แม่ทัพใหญ่

ดังได้สดับมาฉนี้ว่า พระกุมารเสนาบดีนั้นครั้งนั้นได้ยกพลขันธ์ไล่ไปยังอุตตรประเทศ ขับเจ้าทัปปุลาทิบาทให้หนีไปนอกเขตรพร้อมทั้งพลเสนา เหตุนั้นเจ้าทัปปุลจึงได้ผูกเวรก่อการศึกยกมาทำสงครามที่สนามตำบลบ้านอุมมารคาม ครั้นเห็นเจ้าเสนาบดีเข้าก็ครั่นคร้าม ให้บันดาลโกรธไล่ช้างแล่นถลันเข้ารบเพื่อหมายจะฆ่าเสียให้ตาย เจ้าเสนาบดีขี่พลายมหานาคเข้าบำรูงา พอได้ทีก็ตีน่าแทงเอาช้างเจ้าทัปปุลให้เตลิดเบิดหนีกลับไป สมเด็จพระราชาทอดพระเนตรเห็นเจ้าเสนาบดีมีไชยก็ทรงชื่นชมปราโมทย์ จึงได้โปรดเลื่อนฐานันดรอภิเษกให้เปนพระยาอุปราช อาศรัยเหตุที่จะหาตัวผู้อื่นตั้งตำแหน่งที่พระรัชทายาทให้ควรแก่ราชสมบัติมิได้มีเลย

พระราชาเจ้าได้เสวยราชสมบัติเปนกระษัตราธิราชเจ้ากรุงลังกามาคณนานับได้ ๒๐ ปีเปนกำหนด ก็เสด็จทิวงคตไปเสวยบุญวิบากของพระองค์ที่ทำไว้ในสวรรค์ดังพรรณามาฉนี้

ก็นี่และแต่บรรดาสรรพโภคา ทั้งหลายมีนัยเปนอเนกนับประมาณ ก็ย่อมถึงการพินาศวิปริตผิดรูปพลัดพรากให้เกิดทุกข์แก่มหาชน ผู้เจ้าของที่ได้มาในขณะประเดี๋ยวใจที่ยังกำลังห่วงใยอยู่ฉนี้ เปนการน่าอนาถแท้ที่คนพาลทั้งหลายยังหลงงมงายยินดีรักใคร่ในโภคสมบัติอันมีรูปเปนวิบัติอยู่นั้น

อิติ สุชนปสาทสํเวคตฺถาย ปริเฉทที่ ๔๘ นี้เรียก ฉราชกปริเฉท อันพระอาจารย์นิเทศแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ประสงค์จะให้สาธุชนได้บังเกิดความเลื่อมใสปสันนาการ และสังเวชสลดจิตรคิดเปนธรรมารมณ์อยู่ทุกเมื่อ ก็จบแต่เท่านี้

ปัญจราชกปริเฉทที่ ๔๙

แผ่นดินพระยา
ทัปปุลที่ ๔ (๑๐๓) อจฺจเย ปิตุโน ราชา อุปราชา อโหสิ โส
ครั้นเมื่อพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคตล่วงลับไปแล้ว พระอุปราช ราชบุตรก็ได้เสด็จเถลิงศิริสมบัติเปนพระราชาสืบอาณาจักรกรุงลังกาต่อมา พระราชาเจ้าพระองค์ทรงแขงขันสามารถอาจปราบศัตรูหมู่ปัจจามิตรให้อยู่ใต้อำนาจ แลเปรื่องปราชญ์รอบรู้อาจข่มขู่เหล่าร้าย ประกอบอุบายนิคคหสังคหให้เกรงกลัวและรักใคร่ในเชิงพระปัญญา พระมเหษีก็ทรงพระปรีชาเชิงฉลาด สมญาพระนางนาฏเสนาราชเทวี มีพระราชบุตรแต่พระราชินีองค์น้อย ๆ เปนที่สิเนหาน่าดูน่าชม เมื่อจำเริญวัยใหญ่ขึ้นตามอนุกรมลำดับขวบปีได้ ๑๖ พรรษา พระองค์จึงพระราชทานอภิเษกสมญาพระองค์ใหญ่ให้เปนพระยาอุปราช และพระองค์ได้พระราชทานพระธิดาให้ไปเปนนางพระยามเหษีเจ้าบุรีอาทิบาท ผู้ครองประเทศราชโรหนนั้น พระราชาเจ้าได้พระราชทานฐานันดรแก่นิกรเสวกามาตย์โดยสมควรแก่ความสามารถมีคุณานุรูปทั่วหน้ากัน ทั้งฝูงชนชาวทวีปลังกานั้นก็ได้สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ ฝูงชนต่างพากันเบิกบานชื่นชมพระโพธิสมภาร

อยู่มามินานณะกาลเพลาวันหนึ่ง พระราชาเจ้าเสด็จถึงตำบลมณีหิรกโดยเหตุพระกรณีย์ ดังได้สดับมา เมื่อพระราชาประทับสำนักณะมณีหิรกนั้น ที่ปัจจันตประเทศบังเกิดเหตุกำเริบขึ้นโดยเหตุใดเหตุหนึ่ง ลำดับนั้นพระราชาเจ้าได้สั่งเสนาบดีกับพระเชษฐบุตรให้กรีธาทัพไประงับเหตุการณ์ในทันใดนั้น ครั้นเมื่อชนทั้ง ๒ ยกกองทัพไปใกล้ตำบลปัจจันตนั้นแล้ว มีจำพวกทรชนที่คิดมิดีมิร้ายหมายจะทำลายมิตรเภทก่อการส่อเสียดยุยงกันขึ้นในระหว่างพระราชากับแม่ทัพผู้ไประงับเหตุ ก็บังเกิดร้าวฉานกัน กาลแต่นั้นมาชนทั้ง ๒ ก็ปลงเปนไพรีต่อพระราชา ได้ยกกองทัพเข้ายึดเอาประเทศที่ไประงับเหตุนั้นตั้งแขงเมืองขึ้น พระราชาเจ้าได้ทราบเหตุก็ยกพลเสนาไปโดยฉับไว ครั้นถึงตั้งขันธาวารค่ายใหญ่อยู่ณะตำบลทูรติส ครั้นกองทัพหลวงประชิดล้อมจับชนทั้ง ๒ นั้นได้ตรัสให้ฆ่าเสียในที่นั้น แล้วลงทัณฑ์แก่ชนทั้งหลายที่เปนฝักฝ่ายพวกทรยศให้ปลดชีวิตแล้ว ก็ยกทัพกลับพระนครปุลัตถิมราชธานี

ตทา โรหนเทสมฺหิ ครั้งนั้นยังมีพระโอรสปรากฏนามว่ามหินทขัตติยกุมาร ซึ่งเปนพระลูกเจ้าทาฐาสิวาทิบาทเจ้าประเทศราชโรหนนคร ได้ทำความขัดเคืองต่อพระบิดาแล้วหนีมาสำนักอยู่ด้วยพระราชา ๆ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นก็ทรงพระสิเนหาชื่นชมยินดี ทรงชุบเลี้ยงไว้ในพระราชสำนัก พระราช

ทานสงเคราะห์ตามสมควร พระมหินทกุมารก็อุส่าห์ปฏิบัติราชการจนเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย พระราชาจึ่งพระราชทานอภิเษกพระนางเทวราชธิดาให้เปนพระชายา แล้วจัดสรรโยธาหาญให้ไปทำการกู้เอาโรหนประเทศคืน พระมหินทกุมารก็คุมพลทวยหาญพาไปย่ำยีชาวโรหนจนพ่ายแพ้แล้ว พระยาทาฐาสิวาทิบาทก็ปลาศนาการหนีไปยังชมพูทวีป พระมหินท์ก็ยกทัพรีบเข้ายึดเอาโรหนนครไว้ ได้สมประสงค์ทุกประการ

ฝ่ายพระราชาเจ้าปุลัตถิมนครไซ้ เมื่อทรงปกครองเกาะลังกา ส่วนกุศลจริยาที่ได้ทรงประพฤติ คือได้สร้างโรงสลากภัตรในมหาวิหารให้มั่นคงถาวรวัฒนาการอย่างงดงาม แล้วให้พระราชทานการบริหารแก่โชลักขิย[๑]ของพระมุนินท์เจ้า แล้วยกบ้านมหาคามเปนพุทธบูชา และให้ปฏิสังขรณ์คฤหฐาน พระโอฏฐมาณทุมินทพฤกษ์ (เปนวัฑฒพานโพธิ์ก็มี) แล้วพระราชทานหมู่บ้านโกฐาคาม อันมีส่วยมากไว้เพื่อให้รักษาพระทุมินทพฤกษ์นั้น แล้วยกบ้านกาพุสันนคามให้แก่นิลาราม แล้วพระราชทานบ้านแห่งอารามคามให้แก่โลหรูป แลปฏิสังขรณ์วัตถุที่ปรักหักพังให้ดีงาม แลสร้างพระปฏิมาทั้งหลายไว้ในปราสาทในเจดีย์ในวิหารทั้งหลายมากมายนัก พระองค์ผู้ทรงพระกรุณาได้ทรงสร้างเวชศาลาไว้ในเมืองปุลัตถิมนคร เพื่อให้เปน

---

๑ จะเปนพระพุทธรูปหิน หรือรูปปั้น

ที่พักผ่อนของคนโรคาพยาธิทั้งหลาย แลครั้งนั้นพระองค์ได้รวมหมู่บ้านในปัจจาวี ให้ทำเปนที่บ้านโภคคาม สำหรับคนง่อยเปลี้ยเสียตาทั้งหลายในที่ต่าง ๆ อิกเปนอันมาก และพระราชาเจ้านั้นครั้นเมื่อพระองค์ทรงวินิจฉัยอัฏฏคดีตัดสินเด็ดขาดไปโดยถูกต้องคลองธรรมแล้ว ก็โปรดจานจารึกไว้ในหนังสือทั้งหลายให้ประดิษฐานไว้ในหอราชคฤห์ โดยความเกรงแต่ภัยอันเปนอุกโกฏนคดี[๑] พระราชาได้ถวายบ้านเปนโภคคามทั้งหลายแก่พระวิหารชื่อว่า นาควัฒน และพระองค์ให้ทำเลข[๒] ทั้งหลายโดยกาลเคยมีมาแต่ก่อน ให้รักษาคำสั่งสอนแต่ก่อน ๆ ไว้ ก็และมหาทานการบุญอื่น ๆ ที่พระบิดาได้ทรงทำไว้แล้วของทั้งปวงนั้นเสียหายไปหมด แล้วพระองจัดสรรทำขึ้นให้รักษาไว้โดยการเอื้อเฟื้อให้ยั่งยืนต่อไป

ถึงสมเด็จพระมเหษีของพระมหาราชเจ้า ก็ได้ทรงบำเพ็ญบุญราษีเปนอันมาก นางพระยาได้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่ง ในเจติยบรรพตนั้น แลพระนางสร้างไชยเสนบรรพตให้แก่ภิกษุสงฆ์ชาวทมิฬ แลพระราชทานบ้านหุมมารแก่พระสงฆ์นั้นด้วย และสร้างภิกษุนูปัสสัยเรียกว่าศิลาเมฆ ถวายนางภิกษุณีชาวอยู่ศิลาเมฆวิหาร แต่บรรดาหมู่บ้านทั้งหลายที่ชนพวกใดซื้อไว้แต่ก่อน ๆ แล้วชำรุดซุดโซมเสียไป นางพระยาได้พระราชทานเงินสดไว้ใน

---

๑ ในกฎหมายว่าลักษณ ตัดฟ้อง

๒ คือหนังสือคำสั่งหรือจดหมายเหตุราชการกระมัง

วิหารสำหรับซื้อบ้านเหล่านั้น ครั้นโปรดให้คนเหล่านั้นพ้นจากทุกข์ยากไปแล้ว ก็ยกที่ถวายแก่วิหาร แลนางพระยาให้ร้านกิ่งไม้ใหญ่ ๆ ทั้งปวงในเจติยบรรพต ผูกธงสีต่าง ๆ และธงแผ่นผ้าบนต้นไม้นั้นบูชาพระวิหาร แล้วให้ปฏิสังขรณ์ปราสาทในภาคแห่งปุจฉารามก แล้วได้จัดตำบลบ้านอุสสานวุฒฐิอันไม่มีประโยชน์ทำให้เปนประโยชน์ดีสำหรับบริโภคของวิหาร แลได้ทำคิริภัณฑ์วิหารที่พินาศเสียหายให้คงดีตามเดิมแล้ว ถวายบ้านทั้งหลายให้เปนโภคคามแก่ภิกษุทั้งหลายที่อยู่คิริภัณฑวิหารนั้น แล้วสร้างทัปปุลบรรพตเปนอาวาสเรียก อัมพยาน ถวายแก่ภิกษุ ๓๐๐ องค์พร้อมทั้งจตุปัจจัยบริขารทั้งหลาย ฝ่ายพระราชาเจ้านั้นเล่า ให้สร้างนิลคัลลาเปนอาราม งามน่าดูน่าชมมาก และให้ทำตะขาบหรือ[๑] ระหัดวิดน้ำถวายแก่นิลคัลลารามนั้น แล้วได้ปฏิสังขรณ์อริการิวิหารอันปรักหักพังเสียไปนั้นให้ดีแล้ว สร้างโรงสลากภัตร์แลปราสาทซึ่งแต่ก่อนไม่มีให้มีขึ้นในอริการิวิหารนั้น แลได้สร้างเสนัคคโพธิบรรพตแห่งวาหทีปวิหาร แล้วนิมนต์ภิกษุ ๓ นิกายที่เปนพหูสุตให้บอกพระปริยัติธรรม แล้วพระองค์ได้ถวายบาตรเหล็กและระฆังทั้งหลาย กรรมใดที่พระพุทธองค์เจ้าตรัสแล้วว่าเปนบุญ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญสิ้นทุกประการมิได้ยกเว้น เช่นดังว่าของพึ่งใจควรให้ตามชาติตามตระกูล และ

---

๑ กทวารํ พหุปฺปาทํ แปลเดาว่า ระหัดวิดน้ำ

ของประดับควรให้แก่หญิง เข้าปลาอาหารควรให้แก่คนต้องการบริโภค พระองค์ก็ได้ให้พระราชทานสิ้นทุกประการตลอดทิพาแลราตรี เช่นปสุสัตว์มีโคเปนอาทิ ควรพระราชทานเข้ากล้าฝูงสกุณกาควรพระราชทานภัตรแลเข้าสาร ของเด็กกุมารควรพระราชทานของหวาน ๆ คือน้ำผึ้งอ้อยตาลเปนอาทิ ก็ได้ทรงพระราชทานถ้วนทั่วทุกประการ

พระนรินทราชเจ้าผู้เปนหน่อเนื้อเชื้อสัตบุรุษทรงบำเพ็ญบุญสมภารเห็นปานดังพรรณามาฉนี้ เสวยสมบัติครองธานีได้ ๕ พรรษา ก็เสด็จจละราไชมไหสวรรย์ทิ้งแผ่นดินไปในปีที่ ๕ ด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระธัมมิกศิลาเมฆเปนพระยาทุติย (๑๐๔)

ตโต ตสฺส สุโต อาสิ สีหพานํ รเถสโภ
สพฺพรูปคุณูเปโต มหินฺโทนาม ขตฺติโย

ในลำดับนั้นพระขัตติยราชทรงพระนามว่า พระมหินทกุมาร พระองค์ทรงคุณสมบัติพร้อมด้วยพระรูปพระโฉมสรรพประการทุกอย่าง เปนพระรเถสภของชาวสีหพทั้งหลายเปน พระราชโอรส ของ พระ ราชา เจ้า ที่ เสด็จ ทิ วงคตไป นั้นได้ สืบสวรรยาธิปัติเปนพระราชากรุงลังกา พระองค์เปนธรรมทีปคือประทีปธรรม ธรรมธช ผู้ธงไชยคือธรรม มีธรรมอันผ่องใสเปนเบื้องหน้า ปรากฎในพื้นพระธรณีลังกา ดังพระยาศิลาเมฆวรรณบพิตรก็ปานกัน

พระองค์ได้ทรงประพฤติราชจริยาทั้งปวงโดยทำนองคลอง พระกรรมบถที่บุพพราชเจ้าได้ทรงทำมาแล้วทุกประการ สิ่งใดไร้แก่นสารเปนอธรรมก็ทรงหลีกเลี่ยงเว้นเสียให้ห่างไกล พระราชานั้นใช้ได้ทรงทำนวกรรมในราชายตน[๑] ปราสาทราชเรือนหลวงแต่บรรดาทั้งปวงที่จะทำ และได้ทำท่อน้ำเรียกชื่อว่า เคฏฐัมพทกจารก แลได้ยกรื้อของเก่า ๆ ที่ผุพัง ตั้งการปฏิสังขรณ์ใหม่ให้ดีงาม พระองค์ทรงพยายามการพระกุศลเปนต้น มีประการดังกล่าวมา เสวยราชย์ครองลังกาอยู่ได้ ๔ ปีก็ทิวงคต

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิราชที่ ๕ (๑๐๕)

อคฺคโพธิ ตโต ราชา ฉตฺตํ อุสฺสาปยิปี โส ในลำดับนั้นมุขมนตรีชีพราหมณ์ชาวลังกาก็พร้อมกันอัญเชิญพระอัคคโพธิราชกุมารให้ผ่านศิริสมบัติยกเสวตฉัตรขึ้นเปนเจ้ากรุงลังกา พระราชาเจ้านั้นก็ประพฤติพระกุศลจริยาล้วนเปนศุขประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า แลได้ทรงทำสักการบูชาพระธาตุเจ้าเรียกว่าพิธีธาตุบูชา ได้ทำการมหกรรมสมโภชแก่พระสัมพุทธปฏิมาที่พระราชาผู้เปนบิตามหของพระองค์ได้ทรงสร้างไว้ เพื่อให้เปนการสดวกแก่พระคุณทั้งปวงของสมเด็จพระบรมครูเจ้านั้น แลได้ทรงสร้างเรือนพระโพธิมีอุทยัคคเปนอาทิแลสร้างบริเวณด้วย แล้วพระนราธิบดีเจ้าจึงให้จารึกพระนามพระบิดาของพระองค์ลงที่เรือนนั้นว่า พระอุทยัคคโพธิ

---

๑ เปนรตนปาสาทก็มี

แลได้สร้างบริเวณให้เปนของใช้ถาวร ประทานนามกรว่าภูตนามก แล้วถวายแก่พระอาจารย์ของพระองค์ ผู้เปนประธานสงฆ์ภิกษุ ๓๐๐ รูป แลพระราชาเจ้าได้ยกบ้านจุพวาบี่ยคามให้แก่ศาลา[๑] แลยกบ้านอีก ๒ ตำบล คือกาพุพแลมัลลวาตกให้ด้วย

ครั้นเมื่อถึงวันอุโบสถทั้งหลาย พระองค์ได้ห้ามมิให้ฆ่าปลาฤๅเนื้อ สุราเปนอาทิ ในภายในพระนครของพระองค์ แล้วเสด็จไปทรงทำอภิวาทภิกษุทั้งหลายบ้าง พระเจดีย์ทั้งหลายบ้าง เมื่อเสด็จออกนอกพระบริเวณนั้น ๆ ก็ได้ทรงชำระพระบาทให้สอาดก่อน ด้วยทรงพระดำริห์ว่าทรายทั้งหลายในบริเวณเหล่านั้นจะพลอยอันตรายเสียหายไป ก็และการงานอันใดที่เปนของงามน่าดูน่าชม กรรมนั้นก็เปนปฐมหนทางที่จะนำมาซึ่งพระนิสสรณ พระราชาเจ้านั้นทรงเลื่อมใสนักในพระรัตนไตรยเจ้า ได้ประพฤติกรรมทั้งปวงล้วนแต่ที่ดีที่งามเปนนิสสรณาวหสิ้นทุกประการ

พระราชจริยาฝ่ายกุเลเชฏฐาปจายนธรรมเล่า พระราชาเจ้าก็ทรงเคารพโดยยินดีในมาตุปัฏฐานธรรมทุกทิพาราตรี ดังได้ยินมาว่า พระภูมิบาลเจ้าได้เสด็จไปสู่ที่อุปฐากพระมารดาทุก ๆ เพลาเช้ามิได้ขาดเลย กิจการที่พระองค์ทรงทำแก่พระมารดานั้น คือได้สระพระเกษาทาน้ำมันหอมย้อมผิวให้ชุ่มชื่นราก พระเกษาขัดสีพระกายาให้ผ่องแผ้วปราศจากผงและเหงื่อไคล และแคะไค้ใน

---

๑ น่าจะเปนศาลาโรงธรรม

พระนขาทั้งหลายให้สอาด แล้วให้พระราชมารดาเจ้าสรงสนาน โดยอาการอย่างเอื้อเฟื้อเคารพรักใคร่แลนับถือ แล้วให้ผลัดผ้าห่มผืนใหม่ อันมีเนื้อสุขสัมผัสน่าพึงใจด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง และผ้าผืนที่เปียกผลัดออกแล้วนั้น พระองค์ก็ทรงนำไปด้วยพระหัตถ์จัดซักสุเปนอันดีด้วยพระองค์เอง แลเมื่อสนานน้ำพระมารดา พระองค์ได้รดลงบนพระ ศิราพยพ เหนือจอม กระหม่อม นั้นค่อย ๆ หยาดน้ำให้เทลงเสมอ ๆ อย่างเรียบร้อย แล้วจึงลูบไล้สุคนธาประดับประดาด้วยดอกไม้หอม บูชาพระ มารดาดังกิริยาที่บูชา พระเจดีย์ก็ดุจเดียวกัน

ครั้นแต่งองค์พระมารดาสำเร็จเสร็จสรรพแล้ว จึงได้ถวายบังคมอีก ๓ ลา แลทำประทักษิณผินเวียนรอบพระมารดาโดยเบื้องขวาแล้ว จึงพระราชทานของแก่นางบริจาริกาของพระมารดานั้น ด้วยวัตถุทั้งหลายมีผ้าเปนอาทิตามความดีความชอบฉันใดนั้น แล้วจึงจัดสรรพระกระยาให้นางพระยาชนนีเจ้าเสวยล้วนของดุจเทพสังเวยมีรศอันโอชา เมื่อพระมารดาเสวยแล้ว กระยาหารที่ยังเหลืออยู่นั้นพระองค์ทรงเสวยต่อทีหลัง แล้วยังซ้ำยกส่วนเศษ เหลืออยู่ชูขึ้น เรียรายทูลไว้เหนือ พระเศียรโดยความ เคารพอีกเล่า

ครั้นแล้วจึงให้ราชบริษัทของนาง พระยาเจ้าบริโภคซึ่งกระยาอันอุดมโอชารส แล้วจัดพระตำหนักให้อบรมด้วยสุคนธชาติหอม

ตระหลบกลิ่นน่าชื่นชูใจ แล้วทรงปูปัดพระบรรจฐรณ์หมอนเขนย ให้สอาดเรียบร้อยแล้ว จึงเอาน้ำหอมมาลูบไล้ล้างพระบาท แล้วทาน้ำมันหอมอย่างดี ทรงนวดเฟ้นพระอินทรีย์พระมารดาไปกว่าจะทรงบรรธมหลับ ครั้นพระมารดาเจ้าหลับแล้ว จึงเสด็จคลาศแคล้วกระทำประทักษิณพระแท่นบรรธม ๓ วาร ถวายอภิวาทบังคมลาออกมา แล้วตรัสสั่งให้ทาสกรรมกรทั้งหลายคอยดูแลระแวดระวังอยู่ เมื่อจะเสด็จออกพระองค์มิได้ผินหลังให้พระมารดา คือพระองค์ได้เสด็จถอยออกมาโดยเบื้องพระปฤษฎางค์มาเสด็จยืนทอดพระเนตรแลดูอยู่แต่ห่าง ๆ เห็นว่านางพระยาท้าวเจ้าบรรธมหลับสนิท จึ่งได้ทำประทักษิณอีก ๓ วารถวายบังคมลา

พระราชาเจ้าย่อมทรงพระนิยมชมชื่นด้วยการงานของพระองค์ที่ได้ทรงปฏิบัติพระมารดา เมื่อทรงระลึกถึงขึ้นมาก็เสด็จไปยังพระตำหนักตรัสถามทักประโลมเล้าให้เบาพระหฤทัยพระมารดาพระองค์ได้ทรง บำรุงบำเรอมา เมื่อนางท้าวเจ้า ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ดังบรรยายมาฉนี้ ก็และอยู่มาในกาลครั้งหนึ่ง พระราชาเจ้าได้ไหว้ทาสของพระองค์โดยวาทว่าพระองค์เปนทาส และให้ทาสนั้นเรียกพระองค์ว่าเปนทาส ก็เพื่อพระองค์จะทรงอดกลั้นคำนั้นด้วยพระองค์เอง แท้จริงพระองค์ผู้ทรงพุทธิเปนเจ้าพระยาไทยได้ถวายตนของพระองค์แก่สงฆ์แล้ว และได้ถวายของมีค่าอันเลิศ ๆ แก่พระราชมารดา พระราชาเจ้าทรงบำเพ็ญบุญกิริยา

วัตถุมีประการดังพรรณนามาฉนี้เปนเบื้องหน้า ล้วนเปนประโยชน์เกื้อกูลแลทำความสงเคราะห์ชาวเกาะลังกาอยู่ถ้วน ๑๑ พรรษาก็เสด็จไปสู่เทวโลกแล ฯ

แผ่นดินพระยาทัปปุลราชที่ ๓ (๑๐๖)

ตสฺสานุโช ทปฺปูโลถ ราชาโหสิ ตทจฺจเย

ลำดับนั้นครั้นเมื่อพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคตไปแล้ว พระทัปปุลกุมารผู้เปนพระอนุชาธิราชได้เสด็จขึ้นครองสมบัติเปนพระราชาสืบกระษัตรากรุงอนุราธปุรต่อมา พระองค์ได้ทรงประพฤติพระราชจริยาทั้งปวง โดยกระทรวงดังบุพพราชเจ้าทุกพระองค์ได้เคยทรงประพฤติมาแล้ว

อยู่มาณกาลครั้งนั้น พระราชบุตรทั้งหลายของพระมหินทผู้เปนเจ้านครโรหนประเทศ ถูกพระบิดาเนรเทศขับเสียจากเมืองโดยความผืดเคือง จึ่งได้พากันมายังสำนักพระราชาผู้เปนพระเจ้าลุงแห่งตน พระราชาธิบดีเจ้าครั้นเห็นพระหลานเหล่านั้นมาเฝ้าแลได้ทรงสดับปวัติข่าวทั้งปวงซึ่งพระหลานได้ทูลบรรยาย ท้าวเธอก็ให้จัดสรรพลนิกายเปนกองทัพใหญ่ มอบให้พระหลานยกทัพไปทำยุทธนาการด้วยพระบิดา อาศรัยเหตุที่พระองค์ทรงยินดีแล้วด้วยเผ่าพงศ์ทั้งหลาย

ฝ่ายพระมหินทเจ้าโรหนประเทศได้แจ้งเหตุที่มีสงครามมาดังนั้น ก็ให้จัดสรรพลเสนาเปนมหาพลกองทัพใหญ่เพื่อจะทำการต่อรบไม่ท้อถอย ฝ่ายพระกุมารทั้งสองเมื่อยกทัพไปถึง

สนามรบเห็นพระบิดายกออกมา จึ่งได้มอบที่แม่ทัพให้แก่นายก ผู้หนึ่งเปนนายทัพ แล้วก็พากันหนีกลับมาเฝ้าอยู่กับพระเจ้ามหิบาลผู้ลุงสำนักอยู่ในเมืองหลวงนั้น ฝ่ายพระบิดาก็ได้ยินดีด้วยนายกนั้น ศึกครั้งนั้นก็เปนอันระงับไป ครั้นต่อมาได้รบกันด้วยเผ่าพงศ์ของพระองค์ซึ่งเปนฝ่ายอื่นอีก พระองค์เสียทีศึกถึงตายในสงคราม

ฝ่ายพระญาติก็ทราบความว่าพระมหินท์ได้ทำลายขันธ์พลันตายในสงครามแล้ว ครั้งนั้นพระราชาเจ้าจึ่งได้ยกพระธิดา ทรงพระนามว่า นางเทวา ผู้เปนสัตรีทรงคุณสมบัติทั้งรูปโฉมโนมพรรณ์เปนอันงามให้แก่พระกิตตัคคโพธิผู้เปนพระภาคิไนย แลเจ้ากิตตัคคโพธิก็ทิ้งทัปปุลผู้น้องชายไว้ให้อยู่ในสำนักพระราชาลุง ส่วนตนก็พาพระภรรยายกพลเสนาไปสู่โรหนประเทศ ก็ได้สมเจตนาที่มุ่งหมาย คนทั้งหลายพร้อมกันยกให้เปนเจ้าโรหนาธิบดี พระกิตตัคคโพธิก็เปรมปรีดิ์ปราโมทย์ด้วยอาการทั้งปวงจำเริญยิ่งใหญ่ได้บุตรแลธิดาบังเกิดสำเร็จการครอบครองบุรีอยู่ในโรหนประเทศนั้น

ฝ่ายพระราชาเจ้าพระนครหลวงกรุงลังกา พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลจริยา คือทรงปฏิสังขรณ์เรือนพระโพธิอันเก่าคร่ำคร่านั้นให้ใหม่ถาวรงามขจิต พิศดูแล้วไปด้วยทองผ่องโสภา พระราชาเจ้าได้ทำกรรมอันดีอันเปนมงคลราชี ด้วยทรัพย์ส่วนของพระ

องค์เอง และพระราชาเจ้าได้ทรงทำกรรมทั้งปวงสมควรแก่การงานที่ดีที่ชอบ เพื่ออำนาจกุศลทรงผลให้เปนพระราชา และเพื่อพระบารมีของพระศาสดาจารย์เจ้าด้วย จึ่งได้ทรงประพฤติพระราชพิธีมหาบูชาเปนอันมากมายและได้ให้ทำปราสาทเก่าที่เสียหายในหัตถิกุจฉิวิหารและพาวารามวิหารในวาหทีปบรรพต และให้หล่อรูปสุวรรณปฏิมาประดับแก้วมณีไว้ในพระเชตวันวิหาร และจัดการเพิ่มเติมพระโพธิคฤห์ให้จำเริญยิ่งขึ้นอิก พระองค์ได้กระทำบูชาอันยิ่งใหญ่ไม่สามารถที่ว่าผู้ใดจะคิดคำณวนให้ถี่ถ้วนได้

พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลสมภพเปนการปีมีทุก ๆ ปีมาในลังกาทวีป คือวัตถุทาน และได้จัดการเพิ่มเติมมหาปาลีให้มีภัตร์ที่อย่างดีน่าโอชารสสมควรจะเสวยแลบริโภคนั้นจำเริญยิ่งขึ้น พระองค์ได้พระราชทานตุลาหารคือทานแก่คนอนาถาที่ต้องจ่ายรายวันมาเปนเนืองนิตย์ และปฏิสังขรณ์ของเก่าที่คร่ำคร่าให้ดีงาม ได้ทรงประพฤติจารีตของบุรพราชเจ้าทั้งหลาย คอยระวังระไวมิให้เสื่อมทรามในพระหฤทัย ครั้งนั้นมีมหาเสนาบดีคนหนึ่งของพระองค์ปรากฏนามว่า วชิรเสนาบดี เปนคนมีปรีชาเชาวน์ ท่านผู้นั้นได้สร้างอารามตำบลหนึ่งชื่อกัจฉวาพา ถวายแก่ภิกษุบังสุกุลิกทั้งหลาย แลพระราชาเจ้าได้ให้ทำการฉาทนคือมุงบังหลังคาเรือนพระสถูปในถูปารามใหม่สำเร็จแล้วดีปูพื้นที่ด้วยอิฐทอง บานประตูทั้งสองก็ให้เปลี่ยนเปนแผ่นบานประตูทอง

พระราชานราธิบดีเจ้าครอบครองศิริราชโภคามาประมวณพรรษาได้ ๑๖ ปีดังพรรณนามาดังนี้ พระองค์ก็ได้เสด็จจรลีลีลาศไปสู่ประเทศอันสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจะพึงไปถึงแล้ว และสำนักอยู่ในที่นั้น คือทิวงคตแล ฯ

แผ่นดินพระยาอัคคโพธิราชที่ ๖ (๑๐๗)

ตสฺมึ ราชินิ สมฺปตฺเต เทวโลกํ ตทา อหุ
อคฺคโพธิสนาโมถ อาณาเภริญฺจราปยิ

ครั้งนั้นกาลเมื่อพระราชาเจ้าเสด็จไปสู่เทวโลกแล้ว ลำดับนั้นพระอัคคโพธิราชกุมารก็สั่งให้เอากลองไชยเภรีออกตีป่าวประกาศว่า พระบิดาของพระองค์ไม่ได้มอบราชสมบัติให้พระมหินท์ผู้เปนพระบุตรของพระภาตุราชให้เปนอาทิบาท คือต้นแรกก็เพื่อราชสมบัติจะให้แก่พระราชบุตรทั้งหลายของพระองค์ เหตุดังนั้นพระบิดาเจ้าจะทำความเอื้อเฟื้อแก่พระกนิษฐาทั้งหลายเหล่าพระญาติ

เมื่อพระมหินท์เจ้าได้ฟังประกาศก็มิอาจที่จะอดรนทนอยู่ได้ จึงได้ปลาศนาการไปสู่ยังฝั่งฟากโพ้น ชุมนุมพลยกกลับมา พระราชาได้ทรงทราบว่าข้าศึกทั้งหลายยกมาเปนอันมาก ก็จัดกองทัพใหญ่ให้ออกไปต่อตี ได้ทำสงครามกันถึงที่สุดตัดศีร์ษะศัตรูได้ไชยชำนะแล้ว ก็ให้กวาดแผ้วเหล่าร้ายทั้งปวงโดยกระทรวงที่จะพึงทำก็ทำเสร็จสิ้น พระองค์ได้ป้องกันอุปัทวในแผ่นดินลังกาทั่วไปให้เกษมสำราญปราศจากโจรผู้ร้ายหมายสัญจรซ่อนเร้นคอย

บำรุงชาวเมืองเรียบร้อยทุกประการ และพระองค์ได้ตั้งทักษิณาทานถวายยาคูแลเภสัชในวัดอันเปนมูลวิหารทั้งหลาย พระราชาเจ้าได้ทรงสดับเหตุลำบากยากไร้ในมหาวิหาร ก็บังเกิดเหนื่อยหน่ายในสันดาน จึ่งได้ยกบ้านกัณฐบิฏฐิมหาคามแลบ้านพลคามถวายพระมหาวิหารและถวายบ้านเตลคามอีกด้วย เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้มารับยาคูไปฉันโดยสดวกดาย

จำเดิมแต่นั้นภิกษุทั้งปวงก็ได้พากันไปรับยาคูโดยเอื้อเฟื้อแลพระราชาเจ้ายังได้ให้เอาเภรีตีประกาศให้ประชุมสันนิบาตพวกยาจกทั้งหลายในลังกาทวีปมาพร้อมกัน แล้วพระองค์พระราชทานสุวรรณให้เปนที่นิยมชมชื่นสมปราถนาของยาจกทั้งหลายถึง ๓ วัน พระราชาเจ้าทรงบำเพ็ญกุศลขันธ์บุญโกษฐาส มีอาทิดังพรรณนามานี้ เสวยสมบัติอยู่ถ้วน ๓ ปี ล้วนทรงประพฤติอยู่ในคลองพระกุศล พระราชาเจ้านั้นก็ทรงเห็นผลแห่งความเลื่อมใสในพระรัตนไตรย์เจ้าด้วยทิพญาณ จึ่งได้เสด็จทำการทิวงคตด้วยอำนาจพระกุศลส่ง

สพฺพเทหิโน ก็นี่และแต่บรรดาสัตตสังขารเราท่านทั้งหลายเปนของไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืนเลย ถึงแม้ว่าผู้รู้ทั้งหลายที่เปนสารพัดรู้สารพัดเห็นดังองค์สมเด็จพระมหาสัพพัญญูเจ้าเปนอาทิ ก็ยังเข้าสู่สำนักพระยามัจจุราช ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้ทรง พระพุทธญาณจึ่งได้ประหัด ประหาร มารกิเลศ

เปนสมุจเฉท ปหานมละภวราค อันเปน ธรรมชาติ บังเกิดแล้วให้กำหนัดยินดีอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ จำเริญปหานญาณให้เกิดมี ยินดีในธรรมอันปราศจากภพทั้งหลายดังบรรยายมาฉนี้

อิติ สุชนปสาทสํเวคตฺถาย ปริเฉทที่ ๔๙ นี้เรียกว่า ปัญจราชกปริเฉท อันพระอาจารย์หากนิเทศสำแดงแล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ โดยจำนงเพื่อจะให้เกิดปสาทความเลื่อมใสในพระไตรรัตนาธิคุณเจ้า และบังเกิดธรรมสังเวชสลดจิตรแก่สาธุชนเหล่าบัณฑิตสัตบุรุษทั้งหลายจบเท่านี้

เอกราชกบริเฉทที่ ๕๐

แผ่นดินพระยามหาเสนราช[๑] (๑๐๘)

ตโต ตสฺสานุโช เสโน ฉตฺตํ อุสฺสาปยิ ปุเร ในลำดับนั้น ครั้นพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคต ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว มหาชนทั้งหลายก็พร้อมกันถวายอภิเษกพระเสนราชอนุชาให้ยกเสวตฉัตราธิราช เปนบรมกระษัตริย์ สืบสมบัติกรุงลังกา ก็และพระยาเสนราชเจ้านั้น พระองค์ดำรงอยู่ในพระเมตตากรุณามุทิตาอุเบกขาธรรมทุกค่ำเช้า ได้เลี้ยงแลดูหมู่ชาวเจ้าเหล่าราษฎรทั้งหลาย ก็แม้นหมายเหมือนกับพระชนกที่ปกครองพระราชบุตรของพระองค์อยู่ทุกเมื่อฉนั้น

พระองค์ได้ทรงพระพฤติพระราชจริยาก็เหมือนกับกระษัตริย์บุรพราช ทั้งหลายได้ประพฤติมา แล้วโดย เยี่ยงอย่าง กันไม่ผิดแผก แม้ถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งแต่กาลก่อนยังมิได้เคยเปนเคยมีมา แต่หากว่าเปนธรรมจริยาที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตกำหนดกฎหมายต้องตามธรรมเนียม พระองค์ก็อุส่าห์สระสมอบรมขึ้นให้มีให้เปนประโยชน์ พระองค์ได้ทรงประพฤติแล้วซึ่งพระราชกรณียทั้งปวงที่เปนกิจที่จะพึงทำพึงปฏิบัติแก่ภิกขุสงฆ์ แลภิกขุนีสงฆ์ ทั้งหลายแก่พระญาติวงศ์พงศ์พันธุ ทั้งหลาย แก่ชาวเมืองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินลังกา

---

๑ ศิลาเมฆเสนก็ว่า

ทั้งหลาย แก่สัตว์นิกายคือมัจฉาชาติและมฤคชาติและปักษีชาติทั้งหลายทุกถ้วนหน้าไม่เลือกเว้น

ฝ่ายการปราบพวกปรปักษ์พระองค์ได้ยกทัพใหญ่ไปหาญหักตีพระมหินท์ซึ่งไปตั้งก่อเปนไพรินท์อยู่ฝั่งฟากโพ้นให้พ่ายแพ้ปลงชีพเสียได้แล้ว พระราชาเสนราชเจ้าก็ผ่องแผ้วพระหฤทัย เหตุไพรีน้อยใหญ่อันเปนปัจจนึกฮึกเหิมเกริมก็หมดสิ้นไปไม่หลอเหลือ แต่นั้นมาพระราชาเจ้าก็ทรงพระพฤติการแผ่เผื่อคือบริจาคมหาทานแก่คนพิการยาจกทั้งหลายผู้ขวนขวายในการแสวงหาทรัพย์ และพระองค์ทรงประพฤติเคารพแก่ภิกษุสงฆ์ตลอดวงศ์พราหมณ์ทั้งหลาย ได้ถวายมนุญโภชนาหารของหลวง พระราชาเจ้ามีพระราชอนุชา ๓ องค์ คือ พระมหินทกุมาร ๑ พระกัสสปกุมาร ๑ พระอุทัยกุมาร ๑ แต่พระมหินทกุมารนั้นพระองค์โปรดให้เปนพระยุวราช ๆ ก็ได้หมั่นราชการ และทั้งประพฤติราชจริยาทั้งปวงต้องตามพระราชอัธยาศรัยพระมหากระษัตริย์ หมั่นปฏิบัติราชการเข้าเฝ้าบำรุงบำเรอบรมกระษัตริย์โดยเคารพรักใคร่ พระภรรยาใหญ่ที่เปนมเหษีกระษัตริย์นั้นทรงพระนามว่านางสังฆา ครั้งหนึ่งบรมกระษัตริย์ได้เสด็จยังน่าบัณฑปแห่งมหาสมุท เพื่อประโยชน์แก่การสมานน้ำทเล ฝ่ายพระอุทัยอาทิบาทนั้นพระองค์โปรดให้อยู่รักษาการพระนคร ได้ไปหาพระธิดาของพระเจ้าป้าพระนามว่านางนาลซึ่งอยู่ในอารักขาของพระราชา แล้วพาไป

เมืองปุลัตถิมนคร เมื่อพระราชาเจ้าได้ทรงทราบแล้วก็หาโกรธกริ้วไม่ ได้ทำความเกลี่ยไกล่ความขัดแค้นนั้นให้หายกลายเปนสนธิต่อกันได้แล้วจึ่งส่งมหาทิบาทไป เพื่อให้แสดงความยินดีต่อกัน ก็ได้ทำสันถวมิตรรักใคร่กันดีแล้ว ก็จึ่งได้ให้พาตัวมายังกรุงลังกา

เมื่อกระษัตริย์เหล่านั้นได้พร้อมกันสมัคสโมสรสามัคคี จำเดิมแต่นั้นมากระษัตริย์ทั้งหลายนั้นต่างก็พากันบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาและสัตว์โลกพากันเสวยรมย์สมบัติศุขทั่วทั้งลังกา และครั้นกาลภายหลังมาอาศรัยเหตุใดเหตุหนึ่งเกิดขึ้น พระยาบั๋ณฑุได้ยกทัพใหญ่มาแต่ชมพูทวีปแล้วข้ามทเลมาล้อมกรุงลังกา

พระราชาได้ทราบข่าวศึกมหิมาดังนั้น ก็จัดพลขันธ์ส่งออกไปต่อยุทธ ได้ตั้งค่ายประชิดติดต่อกันในที่ใกล้กองทัพศัตรู พระนราธิบดีเสียโอกาศเพราะเกิดความพิภาษกันขึ้นในระหว่างอำมาตย์นายทัพทั้งหลายไม่ได้พร้อมเพรียงกัน พระยาบั๋ณฑุราชก็ได้ขับพลขันธ์เข้าต่อตีไพรีแตกพ่ายพินาศไป ก็ยึดได้ประเทศไชยภูมิฝ่ายอุดรทิศทั้งสิ้นแล้ว แล้วจึ่งให้ชุมรุมขันธาวารไว้ในบ้านมหานิลคาม ก็และในที่นั้น ๆ มีชาติทมิฬทั้งหลายตั้งกันอยู่มากมายในที่ต่าง ๆ นอกนั้นก็เข้าเปนฝักฝ่ายพระยาบั๋ณฑุราช จึ่งเปนเหตุให้พระยาบั๋ณฑุราชได้มีกองทัพเพิ่มเติมขึ้นอีกมาก ยกกันไปเพื่อต่อยุทธด้วยกองทัพหลวงของพระเจ้ากรุงลังกา พระยา

บั๋ณฑุราชก็เสด็จขึ้นคอช้างนำพลเสนาไปจนใกล้ค่ายชาวเมือง ก็ ลักษณสงครามจะอุ่นใจได้กำลังดี ก็ค่าที่พลกองทัพทมิฬนั้นได้ เห็นหน้านายตนคุมพลอยู่ จึ่งมีอุสาหะแรงกล้าสละชีวาตมาเพื่อ พลีนายตน ฝ่ายกองทัพชาวสิงหฬนั้นอ่อนแอท้อแท้ใจที่เหลียว ไปไม่แลเห็นหน้านาย พลทหารก็กระจัดกระจายไม่เปนอันว่าที่ จะต่อสู้ชักรวนเร จึ่งสมคเนไพรีตีเอาแตกพ่ายปลาศนาการแต่ ที่นั้น ๆ พลเสนาพระยาบั๋ณฑุราชก็ลาดเข้าย่ำยีตีซ้ำเติมได้ใน ขณะเดียว ดุจพลมารเสนาได้ฆ่าชาวลังกาล้มตายแหลกพินาศ ลงเปนจุณวิจุณไป

ฝ่ายพระ ราชาเจ้ากรุงลังกาได้ทราบ ข่าว ว่าเสียทัพแก่ ไพรี พระองค์ได้จัดแจงรวบรวมสรรพบรรดามีที่เปนหัตถสารทั้งสิ้น ได้ ทิ้งพระนครเสีย แล้วได้อพยพไปสู่มลัยประเทศ ครั้งนั้นพระ มหินทยุวราชก็เสด็จ ขึ้นช้างที่นั่งขับพลเข้าประจญสงคราม ทำยุทธ นาการพลทหาร ฝ่ายพระมหินท์ก็ให้หลังแก่ไพรินท์หนีปลาศนา การไป ครั้นพระมหินท์ได้เห็นพลร่นถอยหนีข้าศึก ก็ทรงนึกใน พระไทยว่าอาตมาแต่ผู้เดียวก็จะไม่สามารถฆ่าศัตรูทั้งหลายเปนอัน มากไหว ความตายในมือคนเลวทรามทั้งหลายเหล่านั้นก็ชื่อว่าใช่ ความศุข ตสฺมา เหตุการณ์ดังนั้น เราตายของเราเองนี้และได้ ชื่อว่าประเสริฐกว่า

เมื่อทรงพระจินตนาการแล้ว ยังกำลังทรงประทับอยู่เหนือคอ

ช้างพระที่นั่ง ชักพระแสงออกตัดพระเศียรของพระองค์เสียเอง เมื่อพลเสนาเปนอันมากเห็นเจ้านายตนปลงพระชนม์ชีพด้วยอาการดังนั้น จำพวกที่เปนเสวกามาตย์ก็ได้ชักอาวุธออกฟาดคอตนเองขาดออกไปในที่นั้นเปนอันมาก พลเสนาทมิฬทั้งหลายได้เห็นความตายของกองทัพกรุงลังกาทั้งนั้น ก็พากันเริงรื่นชื่นชมด้วยสมประสงค์

ฝ่ายพระกัสสปอาทิบาท[๑] ได้เห็นอาการกิริยาทั้งปวงเหล่านั้นสิ้นไป ก็เผ่นขึ้นหลังตุรงค์ตัวไวว่องประเสริฐ สอดอาวุธมั่นขับถลันหลีกไปจนถึงอภัยวิหารแต่ผู้เดียว ฝ่าพลเสนาหมู่ใหญ่เปนอันมากให้แตกภาคออกไป มีอุปมัยดังพระยาสุบรรณราชอันโผผาดลีลาศเข้าไปในท่ามกลางฝูงนาคก็ปานกัน เปลื้องตนพ้นจากกองทัพทั้งปวงนั้นกลับพ้นไปได้แล้วรักษาเอาตัวรอดไปเปนอันดี ฮ่อพาชีตัวเดียวไปโดยเร็วแล่น แลเห็นเช่นแผ่นแถวม้ามีมากตัว เมื่อไปไกลแล้ว แลไม่เห็นมีใครติดตามมา ก็จินตนาการว่ามโนรถของไพร่ด้วยอาตมาผู้เดียวเท่านี้จะยังเต็มแล้วคือหยุดอยู่แต่เท่านั้นหรือ ขึ้นชื่อว่าอาตมายังมีชีวิตอยู่ในระหว่างกาลควรเราจักยังมโนรถของเราให้เต็มที่ เหตุดังนั้นควรอยู่แล้วที่อาตมาจะต้องไปต่อไป เมื่อทำให้กองทัพใหญ่ไม่กระทบได้แล้วก็เปนดังมหาโยธาที่ปราศจากภัยดำเนินตนไปจนถึงตำบลโคกัณ

---

๑ พระกนิษฐาของกระษัตริย์

ฑิวาตสำนักอยู่ที่นั้น

ฝ่ายมหาเสนาของพระยาบัณฑุราชก็พากันเข้ายึดเมืองหลวง เก็บเอาศีร์ษะพระยุวราชนั้นไปถวายแก่พระยาบัณฑุราช เมื่อพระราชาบัณฑุราชได้ทอดพระเนตรเห็นเปนที่สังเวชพระหฤทัย จึงรับสั่งให้จัดการศพนำไปปลงเสียยังป่าช้า เสมอยศพระยาบัณฑุประเทศ พร้อมด้วยฌาปนวิธีทุกประการ

แล้วมีราชบริหารให้ขนแต่บรรดาของที่เคลื่อนที่ทั้งปวงไปทั้งคลังนอกคลังในของหลวง ให้ริบเอาสรรพสิ่งทั้งปวงที่ควรรื้อควรขนทั้งในพระวิหารและในพระนคร อิกรัตนบวรทั้งปวงในปราสาททอง แท่งสุวรรณมาศรูปพระศาสดาพิมพ์ ทั้งแก้วมณีมีค่าคู่พระเนตรพระศิลามัย การรื้อขนสรรพพัศดุทั้งปวง เปนต้นว่า ลอกแผ่นทองที่หุ้มพระเจดีย์ในถูปารามแลสุวรรณปฏิมาพระทองทั้งหลายแต่บรรดาที่ประดิษฐานไว้ในพระอารามต่างๆ นั้นก็รื้อขนเอาไปจนสิ้น

ครั้งนั้นพระยาบัณฑุราชครั้นให้รื้อขนกวาดต้อนสรรพพัศดุที่มีค่าได้สิ้นแล้ว จึงละลายเกาะลังกาให้ปราศจากความเปนแก่นสารเสียสิ้น ทิ้งแผ่นดินกรุงลังกาอันน่ารื่นรมย์นั้น ให้เปนประหนึ่งว่าเมืองที่ยักษ์ลงกินฝูงชนเปนภักษาสิ้นแล้ว เหลือแต่กระดูกร่างก็ปานกัน

เวลานั้นฝ่ายว่าพระราชาลังกา ตั้งแต่ลัดหลีกข้าศึกมา

ตั้งอยู่ที่โคกกัณฑิวาตแล้ว ก็รวบรวมฝูงชนพอเปนกำลังได้ จึ่งให้จัดการพิทักษ์รักษามรคาหลวง อันเปนต้นทางที่ข้าศึกทั้งปวงจะยกล่วงเข้ามาในที่นั้น ๆ เปนหลายทางแล้ว ส่วนพระองค์ก็ให้ตั้งตำหนักทัพรับอยู่ในปากอ่าวแม่น้ำคงคาทั้ง ๒ ฟาก กำหนดการปกครองแลป้องกันไพร่อยู่ทั่วไป

จำเดิมแต่พระยาบัณฑุราชได้ต้อนกวาดราชภัณฑ์อันมีค่าไปแล้ว ต่อมาก็ได้คิดการสมานมิตรทำสนธิกับด้วยเจ้าสิงหพ จึ่งได้แต่งอำมาตย์ให้เปนราชทูตเชิญราชสาสนแลเครื่องบรรณาการไปสู่สำนักพระยาสิงหพ

ฝ่ายพระยาสีหพาธิปบพิตร เมื่อท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นราชทูตมาแต่สำนักพระยาบัณฑุราช แลทั้งได้ฟังพระราชสาสนแต่สำนักทูตแล้ว แลได้โปรดให้จัดพิธีการรับรองราชทูตทั้งเครื่องบรรณาการไว้ กับได้จัดการสงเคราะห์ทูตให้สำเร็จความประสงค์ทั้ง ๒ พระนคร

แลพระยาสิงหพได้จัดราชทูตไปจำเริญสนธิภาพตอบแทน มีของถวายคือ พระยาหัศดี ๒ เชือก ทั้งเครื่องประดับสร้อยถนิมพิมพาภรณ์เพื่อให้เปนการถาวรทางพระราชไมตรีต่อพระองค์

ฝ่ายพระยาบัณฑุราชเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นคณะทูตสิงหพกับทั้งเครื่องมงคลบรรณาการ ก็ทรงพระโสมนัศเบิกบานพระหฤทัย จึ่งตรัสให้คืนกรุงลังกาที่ได้ยึดไว้นั้น มอบให้แก่ราชทูต

ทูลถวายพระเจ้ากรุงสิงหพ ในวันที่ราชทูตเข้าเฝ้านั้น

ครั้งนั้นพระเจ้าสิงหพจำเดิมแต่พลัดพรากจากพระนครมามิสู้ช้านัก ครั้นทูตมาทูลประพฤติข่าวสารการได้รับพระนครคืนก็ทรงพระโสมนัศยินดี ตรัสให้กรีธาพลากรทั้งราษฎรชาวลังกาลงสู่นาวาพยุหยาตราออกจากสถานคงคา ทวัยมุขมาสู่บ้านเมืองของพระองค์ พระศิลาเมฆบพิตรผู้เปนมหิบดีเจ้าธรณีแผ่นดินลังกา จำเดิมแต่เสด็จมาประทับกรุงลังกาแล้ว ก็ให้ป่าวประกาศประชาชาวลังกาที่แตกฉานซ่านเซ็นคราวหนีภัยปัณฑุราชนั้น ให้กลับคงคืนมาสู่สถานถิ่นบ้านเดิมของตนทำมาหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนา โดยนัยหนหลัง

แลทรงตั้งพระภาดาที่ ๒ พระนามว่าพระอุทัยขัตติยกุมารให้เปนมหาทิบาท ผู้ครองราชฐานเสวยสมบัติ เปนกระษัตริย์ราชัญอยู่ณประเทศฝ่ายทักษิณทิศ

เมื่อพระอุทัยได้เปนมหาทิบาทครองราชย์อยู่ณประเทศทักษิณทิศนั้น ก็ได้บำเพ็ญบุญธรรมตามสมควรแก่พระศรัทธาอยู่มามิสู้ช้านาน ก็บังเกิดการประชวรพระโรคาพาธ เสด็จสู่ปากพระยามัจจุราชโดยยถากรรม

ฝ่ายว่าพระกัสสปผู้เปนอาทิบาท เมื่อครั้งครองราชย์อยู่ในปุลัตถิมคร ได้ทำสงครามกับพระยาปัณฑุราช พระชนม์ถึงฆาฏในสมรภูมิไชยไปเสียแล้วนั้น พระองค์มีพระราชบุตรอยู่ ๔

พะรองค์ ล้วนทรงบุญธัญญลักษณ ฝูงชนก็ย่อมแจ้งประจักษ์อยู่ว่า เปนผู้สมควรจะเปนอาทิบาทเสวยราชย์ได้มีอยู่ ถ้าพระกุมารทั้ง๔ นั้น เจ้าเส้นกุมารเปนพระพี่ใหญ่กว่ากุมารทั้งหลาย ทั้งเปนผู้องอาจการสงคราม ในเชิงเปนสุรภาพ วีรภาพ มหุสสาหภาพ แลเปนผู้อดทนต่อราชการเสมอมามิได้ย่อท้อ

เพราะเหตุนั้นพระราชา ธิบดีเจ้า จึงได้พระราชทานตำแหน่งที่มหาทิบาท ให้เจ้าเส้นราชกุมาร ให้ผ่านประเทศทักษิณทิศเสวยสมบัติสืบกระษัตริย์สามนตราช โดยบุรพประเพณี พระเส้นกุมารก็ได้ยกพลโยธีพาหนะของตน ไปสู่ทักษิณประเทศนั้น

ครั้งนั้นฝ่ายว่า พระยาโรหนาธิบดีผู้ทรงพระนามว่า กิตตัคคโพธินั้น มีพระราชบุตร ๔ พระราชธิดา ๓ ล้วนทรงโฉมทรวดทรงงามน่าใคร่เชยชมภิรมย์ใจ ก็และพระราชบุตรใหญ่ผู้เชษฐาสมญาว่า เจ้ามหินทขัตติยกุมาร พระบีตุจฉาได้ฆ่าให้วายปราณแล้วยึดเอาประเทศ ขึ้นสำเร็จราชการแผ่นดินเอง

พระพี่น้องยังอีก ๓ พระกุมาร ครั้นพระเจ้าอาว์ฆ่าพระพี่ใหญ่เสียแล้ว ก็พากันสทกสะท้าน พาพระภคินีทั้ง ๓ ยกมาอยู่ในสำนักพระราชาศิลาเมฆบพิตรเจ้า ๆ ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นพระกุมารกุมารีทั้ง ๖ พระพี่น้องมาเฝ้า ก็ยิ่งแสนทรงพระโสมนัศในพระหฤทัยอย่างชื่นบาน ตรัสพระราชทานความศุขให้แก่พระกุมารกุมารีทั้ง ๖ พระองค์ อยู่จำเริญศุขสำราญในพระนิเวศน์

ครั้นอยู่จำเนียรกาลต่อมา ครั้งนั้นพระเชษฐนริศรกรุงลังกา ได้ตรัสแก่พระกัสสปกุมารผู้เปนพระเชษฐาของพระภาดาทั้ง ๒ นั้น ว่า ท่านจงไปยึดเอาประเทศโรหนให้จงได้ แล้วมอบพลพาหนะส่งไปโดยฉับพลัน

เมื่อพระกัสสปยกพลเสนาไปครั้งนั้น ครั้นถึงเมืองโรหนแล้วก็ได้ยกพลถลันตรงเข้าไปจับเอาพระเจ้าโรหนาธิบดีฆ่าเสียแล้ว ได้ปราบชาวเมืองให้อยู่ในเงื้อมมือได้แล้ว ก็เสวยราชย์อยู่ในโรหนนั้นโดยปราศจากอุปัทวันตรายต่อมา

แล้วพระกัสสปตรัสให้หาพระพี่น้องสององค์ คือพระเสนะแลพระอุทัยมาแล้ว ก็แบ่งราชสมบัติให้อยู่ร่วมประเทศกันกับด้วยพระองค์

ฝ่ายว่าพระราชาเจ้าครั้นนางกุมารีทั้ง ๓ ทรงเจริญวัยวัฒนาการแล้ว ถ้านางราชกัญญาที่ทรงธัญญลักษณทั้งหลายแล้ว นางทั้ง ๓ พระองค์ก็ทรงโฉมงามแลเล่ห์ประหนึ่งว่านางเทพอับศรสวรรค์ฉนั้น ท้าวเธอจึ่งได้จัดสรรให้นางสังฆาดำรงฐานันดรตำแหน่งพระราชินีพระราชทานแก่พระยาเสนอุปราช พร้อมทั้งเครื่องราชอุปโภคบริโภครัฏฐูปหารแทนพระองค์

ฝ่ายว่าพระมหินท์ผู้น้องน้อยได้เปนอุปราช ทรงพระคุณเฉลียวฉลาดในศิลปศาสตร์ทุกประการ มีปรีชาแตกฉานชำนาญในไตรเพทสรรพศาสตร์ทั้งปวง พระราชาเจ้ายกนางราชกัญญา

ทั้ง ๒ องค์ทรงพระนามว่า นางดิษยา แลนางกิตตา อภิเษกให้เปนพระชายาทั้ง ๒ ฝ่าย (ซ้ายขวา) ให้แก่พระมหินทอุปราช พร้อมทั้งเครื่องราชโภคสมบัติให้สมหวังทุกประการ

พระนฤบาลเจ้าได้ทรงประพฤติญาติสังคหธรรมตามคุณานุรูป ให้เปนที่ยินดี แลได้สงเคราะห์ชาวบุรีฝูงชน ด้วยสังคหวัตถุมีทานเปนต้น ดังพรรณามาฉนี้

ส่วนองค์พระเจ้าธรณิศราธิบดีเล่า ท้าวเธอก็ได้ทรงจำเริญพรตทศธรรม สม่ำเสมอมิได้ขาด พระองค์เสวยราชย์ครองแผ่นดินบำเพ็ญพระกุศลผลบุญมากมาย

ฝ่ายพุทธจักรศาสนธรรมเล่า ท้าวเธอก็ได้ทรงสร้างปนาราม (สิ. เปนมหาโภคมาราม) ถวายไว้แทบเขาอริฏฐบรรพต ให้เปนมหาโภคการใช้สอยอาศรัยอย่างสำราญ แก่เจ้ากูโยคาวจรผู้ทรงบังสุกุลิกธุดงค์ทั้งหลาย งดงามผึ่งผายปานประหนึ่งว่าเทวนฤมิตรด้วยฤทธิวิสัยฉนั้น แล้วทรงจัดสรรเครื่องบริหารอันเปนของตระการอย่างราชารหะ คือเปนของคู่ควรแก่พระราชาเจ้า แล้วถวายไว้แก่พระอารามนั้น โดยมิได้บกพร่อง ทั้งอารามิกข้าพระโยมสงฆ์ทั้งทาสกรรมกร ก็ยกครัวอุทิศเปนพระกัลปนาไว้มากมาย

แลพระเจ้าภูมินทรบรมบพิตร โดยพระกุศลเจตนาต่อพระพุทธภูมิ์ ได้ทรงสร้างปราสาทงามวิจิตรมีพื้นเปนอเนกนัก ถวาย

ไว้ในพระเชตวันวิหาร แล้วพระภูมิบาลสร้างพระสุวรรณชินแล้วด้วยทองล้วน ประดิษฐานให้จำเริญรุ่งเรืองอยู่ในปราสาทนั้น สถานที่แต่พระสุวรรณชินนั้นมา พระราชาให้ปูลาดด้วยบัญญัตอาสน แล้วอาราธนาให้ภิกษุทั้งหลายจำพรรษกาลเปนสังฆิกาวาส ให้มีมหาโภคเครื่องจับจ่ายใช้สอยพร้อมมูลทุกสิ่งสรรพ แลได้ทรงสร้างปราสาทสำคัญงามพึ่งใจอิกหลัง ๑ ในมหาทิบริเวณ ซึ่งได้ต้อง เพลิง ผลาญ พินาศไปเสียแล้ว นั้นแทน ขึ้นใหม่ไว้ใน หมู่วิหารนั้น ในอภัยอุตรวิหารซึ่งเปนที่สำราญมหาสังฆิกาวาส แห่งภิกษุเถริยวาทหมู่ใหญ่ทั้งหลาย พระองค์ก็ได้ทรงสร้างอาราม ๑ เรียกว่า วีรังกุราราม ถวายแก่ภิกษุมหาเถริยวาททั้งหลายนั้นด้วย

แลพระองค์ได้พร้อมกับพระเทวีของพระองค์ทรงพระนามว่านางสังฆา สร้างบุพพารามงามอำไพ พร้อมทั้งจตุปัจจัยสำหรับพระอารามนั้นอิกตำบล ๑

ครั้งหนึ่งพระเจ้าภูมิบาลมหาบดีกับพระนางสังฆาเทวี ร่วมฉันทอัธยาศรัย สร้างวิหารใหญ่เรียกว่าสังฆเสนาวาส ให้เปนมหาโภคเครื่องอาศรัยอันประเสริฐไว้ในมหาวิหาร ครั้นการสร้างสังฆเสนาวาสสำเร็จแล้ว จึงสร้างกล่องบรรจุพระเกษธาตุ งามแล้วด้วยทองทั้งแท่ง เสร็จแล้วพระราชาเจ้าจึงสละราชสมบัติออกเปนมหาบูชา จัดการสมโภชให้เปนไปตามพระศรัทธาทุกประการ

ครั้นกาลต่อมา ได้พระราชทานค่าจ่ายให้ขุดกาณวาปี อุทิศถวายแก่คิริเจดีย์ แลบำเพ็ญทานพิธีถวายไตรจีวรแก่ภิกขุชาวเกาะลังกาทั่วกันทุกองค์

การภายในพระนครปุลัตถิมนั้นเล่า พระราชาเจ้าให้สร้างสระทั้งหลาย มีสายน้ำไหลหลั่งถั่งมาแต่ตุสวาปี[๑] แล้วทรงสร้างอาวาส ๑ ชื่อเสนัคคโพธิมาวาส แล้วพระราชทานบ้านส่วยแลอารามิกบุรุษไว้เปนมหาโภค การใช้สอยประเสริฐสบายแก่อารามนั้น ในปีนั้นพระราชาเจ้าได้ให้ตกแต่งมหาปาลีให้มีโภชน์ดียิ่งขึ้นอีก แล้วตั้งมหาปาลีเปนสาธารณแก่ฝูงชนทั้งปวง ณมหาเนตตบรรพตแห่ง ๑ ได้ให้สร้างเวชศาลาสำหรับคนอนาถาทั้งหลายไว้ ในด้านปัจฉิมทิศแห่งพระนครตำบล ๑ มีพร้อมทั้งยาคุทานแลวัตถุของขบเคี้ยว แลได้ตั้งโรงครัวใหญ่เรียกมหานสทำเฉภาะภิกขุบังสุกุลิกธุดงค์ทั้งหลาย พระองค์ตั้งพระไทยโดยเคารพ บรรดาของถวายนั้นล้วนเปนโภชนอุดมทานอยู่เปนนิตย์กาล

เมื่อพระราชาพระองค์นี้ยังเปนพระมหาทิบาทอยู่นั้น ได้สร้างสรรพบริเวณแลอุตตราพหวิหาร ซึ่งภายหลังได้เรียกกันตามพระนามของพระองค์ต่อมา

พระเจ้ามหาทรัพย์พระองค์นี้ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเรียกว่าตุลาภาร ใช่ว่าจะได้ทรงทำจำเภาะสิ่งดังที่ได้พรรณามาแล้วแต่

---

๑ สี. ถุสวาปี

หลังเท่านั้นก็หามิได้ ถึงบุญทานการอย่างอื่นไซ้พระองค์ก็ได้ทรงขวนขวายบำเพ็ญทำแล้วมากมาย

แม้ว่าพระเทวีของพระราชาผู้ทรงนามว่านางสังฆานั้น ก็ได้ทรงสร้างอาวาสไว้ในอุตตรวิหาร ขนานนามว่ามหินทเสนาวาส เพื่อให้เปนที่อยู่แห่งภิกขุสงฆ์ทั้งหลาย

ถึงแม้ว่าวิหารในภูเขาทัปปุลบรรพต ที่ว่างามปรากฏน่ารื่นรมย์นั้น ก็เปนของมหาเทวอำมาตย์ได้สร้างสรรขึ้นไว้ ในรัชกาลของพระราชาทัปปุลผู้ทรงพระปรีชา ได้ปรารภไว้แล้วเหมือนกัน วิหารที่เรียกกัสสปราชก โดยนัยวิธีเดียวกับทัปปุลบรรพตวิหาร อำมาตย์ชื่อทารุกัสสปได้ให้สร้างในรัชกาลแห่งพระยากัสสป แม้ว่าท่านทั้ง ๒ นี้ก็ได้ทำแปลกกัน โดยต่างแห่งรัชกาลแห่งพระราชานั้นก็จริง แต่ได้สำเร็จลงในรัชกาลนั้น ๆ อนึ่งแม่ทัพชื่อภัทรของพระราชานั้น ก็ได้สร้างบริเวณ ๑ ให้ชื่อว่าภัทรเสนาบดีบริเวณ แล้วได้จัดการช่วยทาสแลซื้อที่ให้เปนโภคสำหรับภัทรเสนาบดีบริเวณอิกด้วย ฝ่ายอุตตรอำมาตย์ก็ได้สร้างอาวาสไว้ในอภัยอุตตรวิหาร ขนานนามว่าอุตตรเสนงามน่าชมอุทิศจตุปัจจัยถวายไว้เหมือนกัน อำมาตย์ชื่อวชิรก็ได้สร้างวชิรเสนกไว้ในอภัยอุตตรวิหาร ได้อุทิศกัลปนาข้าพระโยมสงฆ์จตุปัจจัยไว้อย่างเดียวกัน รักขสเสนาก็ได้สร้างตำบลหนึ่ง เรียกว่ารักขสวิหาร อุทิศปัจจัยทานไว้โดยนัยเดียวกัน

พระราชาเจ้าจำเดิมแต่ได้ครองกรุงปุลัตถินครมา ในพรรษาที่ ๒๐ พระองค์พิจารณาอยู่แต่สารประโยชน์ ทรงคำนึงถึงพระยาบัณฑุราช ซึ่งได้มีพระราชกรณียกิจมาแล้ว ถึงพระองค์เองก็เปนเสมือนว่าได้พระราชทานแล้วซึ่งที่พึ่งที่พำนัก คือมอบราชการให้สุรเสนาผู้แม่ทัพแล้ว ก็เสด็จสละสลัดละทวีปลังกาไป ปานประหนึ่งว่าประทีปอันต้องมหาวายุพัดให้ดับไปฉนั้น .

พระคันถรจนาจารย์จึงได้กล่าวอวสานคาถาว่า โภคา อนิจฺจา สห ชีวิเตน เปนอาทิ เพื่อจะให้สาธุชนคำนึงตริตรองเห็นอสารธรรมว่า แต่สรรพบรรดาโภคทรัพย์โภคสมบัติทั้งหลายถึงจะมีน้อยมีมากมายสักปานใดก็ตาม ย่อมจะถึงความแปรผันยักย้ายเปนอนิจธรรม กับทั้งชีวิตที่รักใคร่หวงแหนเปนที่สุด ก็ย่อมเปนสิ่งที่สัตว์จำละของทั้งปวงไป คงตกอยู่ในพระไตรลักษณ์อันมิได้นอกออกไปเปนอย่างอื่นเลย ก็จะป่วยกล่าวไปไยเล่า ถึงเผ่าพันธุ์ญาติมิตรสหายทั้งหลาย ขอให้เราท่านทั้งหลายเลงแลดูแต่สมเด็จพระเจ้านราธิปพระองค์นี้เปนประธานเถิด เวลาเมื่อมั่งคั่งเพียบภูลด้วยโภคสมบัติ พร้อมทั้งอิศริยยศแลบริวารยศ ครั้นถึงกาลกำหนดจำเสด็จสู่ปากพระยามัจจุราช อันน่าพิภุกสพึงกลัวแต่พระองค์เดียวเท่านั้น จะหาใครผู้ใดเปนเพื่อนสองในคลองปากพระยามัจจุราชมิได้มีเลย

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๐ นี้เรียกว่าเอก

ราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าได้นำเอานิเทศออกสำแดง แต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้สาธุชนได้บังเกิดความเลื่อมใสในพระสธรรมอันเปนแก่นสาร แลเกิดธรรมสังเวชเหนื่อยหน่ายต่ออสารธรรม จบเท่านี้

ราชทวยที่ปกบริเฉทที่ ๕๑

แผ่นดินพระเสน (๑๐๘)

เอวํ ตสฺมึ มเต ตสฺส กตฺตพฺพํ สาธุการิย มหาทิปาโท เสนวฺหโย อาทาย พลวาหนํ ครั้นเมื่อพระยาศิลาเมฆเสนบพิตรท้าวเธอเสด็จทิวงคตแล้ว ลำดับนั้นชาวพระนครพร้อมด้วยเสนาข้าราชการทั้งหลาย ได้จัดการถวายพระเพลิงโดยยศอย่าง ๆ ขัตติยราชประเพณีแล้ว ฝ่ายพระเสนะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ก็ได้จัดการซ่องสุมผู้คนสกลโยธาพร้อมพาหนะ เข้ายึดเอาพระนครไว้ในกำมือโดยสดวกดาย จึ่งได้จัดพิธีทั้งหลายปราบดาภิเษกเปนพระราชาธิบดี เจ้าธรณีตลอดแดนลังกา ได้สำแดงราชจริยาเปลื้องตนให้เหมือนกับพระราชาเจ้าธรณีที่เคยทรงประพฤติมาแล้ว คือสำแดงพระราชศรัทธาแลความกล้าหาญความมั่งมี เปนพระเจ้ามหาสารในสรรพทรัพย์ทั้งปวง ได้เรียกร้องเอาราชทรัพย์หลวงซึ่งเปนของแผ่นดินแต่เดิมมาจากท้องพระคลัง แล้วจับจ่ายบริจาค โดยปราศจากความอาลัยใยเยื่อ ตั้งอาตมาเสียว่าเปนเจ้ามหาโภคสมบัติ เปนยาจโยคประกอบทานเพื่อยาจกจะขอได้ไม่เลือกหน้า ทั้งสำแดงกำลังพลรถช้างม้าเสนาเดินเท้า อันพรั่งพร้อมทุกทบวงการ

เมื่อพระองค์ทรงกิตติคุณไพศาลปราศจากความหมองมัว ทั้งพระเดชาก็เผยแผ่ไปทั่วธรณีดล พระองค์สำแดงเกียรติคุณดุจดังว่าจะรวบรัดเอาปริมณฑลแห่งดวงพระจันทร์พระอาทิตย์ให้ตั้งลงในสถานอันเดียวกันฉนั้น แลทรงพระคุณแพร่หลายไปในคุณความดีที่ไม่อาเกียรณ์ ทั้งสงบสงัดจากสิ่งใช่คุณโดยพระคุณอันดีงาม ทรงข้ามพ้นจากบาปธรรมกรรมลามก แล้วมีน้ำพระไทยเหนื่อยหน่ายต่อวัฏสงสาร ทรงสมาทานมั่นอยู่ในสารธรรม โดยพระปรีชาญาณอันหยั่งเห็นในธรรมเปนแก่นสาร

เมื่อเสวยราชศฤงคารนั้น พระองค์ได้อภิเษกนางสังฆาภรรยาเดิมนั้นไว้ในตำแหน่งพระมเหษี แล้วพระราชทานราชบริหารบรรดามีสำหรับยศนางพระยาทุกประการ แล้วพระราชทานอุปราชาภิเษกให้พระมหินทพระกนิษฐภาดาของพระองค์ ให้ดำรงประเทศทักษิณทิศอันเปนภาค ๑ แห่งกรุงลังกา ครั้นกาลมิสู้ช้าพระมหินท์ได้ประพฤติผิดราชกิจในอันเตปุรสถาน เกรงว่าเหตุการณ์จะปรากฏขึ้น จึ่งได้อพยพครอบครัวทั้งบุตรแลภรรยาลำหนีไปสู่มลัยประเทศ

ครั้งนั้นพระนางสังฆาเทวีประสูตรพระราชบุตร ปรากฏรูปโฉมโนมพรรณอันงดงาม ปานพระกุมารของพระเจ้าปนาทอาศรัยเหตุปรากฏการสำแดงดังนั้น พระราชาเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชบุตรอันเกิดมานั้น จึ่งแสนทรงพระโสมนัศตรัสชมว่า

พระกุมารปานสมเด็จพระสิทธัตถะที่ได้ประสูตรแล้วณสวนลุมพลีตนแห่งอาตมานี้ก็เปนดังท้าวสุทโธทนราช ดังอาตมาทราบอยู่ว่าบุคคลเห็นปานดังพระกุมารผู้ทรงธัญลักษณคือบุญคุณฉนี้ รัชชโยคความคู่ควรแก่ราชสมบัติ อย่าว่าแต่เกาะลังกาเกาะเดียวเท่านี้เลย ถึงแม้ว่าสมบัติในชมพูทวีปก็ยังว่าเล็กน้อยไปเสียอีก

ครั้นถึงวันศุภฤกษที่จะขนานนาม ก็โปรดให้จัดการตามโปราณราชประเพณี มีครบเครื่องบริหารมงคลราชพิธีการทุกอย่าง เมื่อพระชนม์ย่างเข้าจำเริญวัย ก็ทรงอภิเษกไว้ในตำแหน่งพระมหาอุปราช แล้วพระราชทานทักษิณประเทศ อันเปนอาณาเขตรฝ่ายปักษ์ใต้กรุงลังกา ให้พระยาอุปราชเสวยราชย์ครอบครองโดยราชประเพณี

ฝ่ายพระยุวราชแม้เมื่อครั้งยังสำนักสันนิวาสอยู่ณมลัยประ-เทศ ก็ได้ประพฤติราชการบ้านเมืองให้เปนที่พึ่งพอพระหฤทัยพระมหิบดีราชเจ้า โดยอุบายชอบแล้ว ขออนุญาตมาเมืองหลวงพร้อมกับพระภาดาของพระองค์ แลหมู่ภิกษุสงฆ์ ๓ นิกาย มาเฝ้าพระราชา ได้ยังพระราชาให้ทรงสิเนหาเยื่อใยรักใคร่มิให้ขุ่นเคือง จนทรงอาลัยโปรดให้อยู่ในพระนครด้วยพระองค์ต่อไป

บัดนี้พระคันถรจนาจะกล่าวความวิตถารถึงบุคคลผู้ทรงบุญธัญลักษณ์ ให้ประจักษ์แก่ตาโลก จึ่งไขอรรถในสิโลกเปนบาทพระคาถาว่า ยา ตสฺส ยุวราชสฺส เปนอาทิ ว่า พระชายาเจ้า

ของพระมหินทรราชทรงพระนามว่า นางดิสสานั้น ครั้งพระนางดำรงตำแหน่งที่พระราชินีอยู่ณมลัยประเทศ ได้ประสูตรพระบุตรีธิดาราช สมญาว่าพระนางสังฆา

แลท้าวเธอมีภรรยาอื่นอีกชื่อนางกิตติ แม้ว่านางนั้นก็ประสูตร์พระราชบุตร ๔ พระองค์ พระธิดาองค์ ๑

ครั้งนั้นพระราชาได้ทรงดำริห์ว่า ครั้นเมื่อพระยุวราชมีพระธิดาเห็นปานฉนี้มีอยู่ พระยุวราชก็เปนพระกนิษฐ์ของอาตมา ครั้นเมื่ออาตมายังมีชีวิตอยู่ ความรังเกียจกันก็จะไม่อาจมี จึ่งปฤกษากับด้วยเสนามนตรีทั้งหลาย ต่างก็เห็นชอบโดยพระราชดำริห์ จึ่งพระราชาเจ้าผู้ทรงพุทธิ มีพระดำรัสให้ทำการวิวาหมงคล พระธิดา ของพระยา มหินทยุพราช อันทรง พระนามว่า สังฆาผู้ทรงโฉมประโลมใจ ให้แก่พระราชบุตรสุดท้ายอันทรงพระนามว่ากัสสปกุมาร แล้วพระราชทานทักษิณประเทศให้แก่พระกนิษฐาธิราชโดยทรงพระเมตตา แล้วแบ่งสรรพโภคสมบัติส่วนพระองค์นั้น พระราชทานให้พระกัสสปราชบุตรอีกโสดหนึ่ง

แล้วพระราชาเจ้าได้มอบราชสมบัติทั้งสิ้นให้ เพื่อเปนบริโภคสมบัติแก่ยุพราช ใช่แต่เท่านั้น พระยุพราชได้มีอำนาจพิจารณาตลอดเกาะลังกา แลทั้งได้นำมาซึ่งหิตประโยชน์เกื้อกูลชาวเกาะลังกาทั่วไป

ก็แต่บรรดาพระราชบุตรธิดาน้อยใหญ่ทั้งหลายของกระษัตริย์

ทั้งสองที่ได้ครอบครองกันมา โดยกรรมเปนกุศลผลบุญหนุนหลัง เพลาประสูตรออกมาแล้ว ล้วนกล้าแกล้วทรงคุณบุญธัญลักษณ อันสุนทร สมเด็จพระมหิบดีผู้บิดรก็ได้ทรงประคับประคองอุปถัมภ์ ด้วยเครื่องราชอุปหารภัณฑ์ทุกประการ

อยู่มาพระมหิบดีราชได้ทรงสร้างปราสาทแก้วอันประเสริฐ สำเร็จแล้ว ขนานนามว่า ปราสาทรัตน แลโปรดให้มีการมงคล พิธีสมโภชพระทาฐาธาตุ อันเกลื่อนกลาดดาษดาไปด้วยเครื่อง บูชาอุปหารภัณฑ์ทั้งปวง ครบทิวาราตรีแล้ว ให้เชิญประดิษฐาน ไว้บนที่ปราสาทรัตนนั้น

ครั้นจำเนียรกาลมิสู้ช้ามาครั้งหนึ่งนั้น พระราชาเจ้าได้ทอด พระเนตรเห็นพระแท่นสำหรับประดิษฐานพระสัมพุทธสุวรรณนั้น หามีไม่ จึ่งได้ตรัสถามว่า เหตุการณ์เปนประการใด พระ สัมพุทธสุวรรณจึ่งได้ตั้งมั่นอยู่ปราศจากบัลลังก์ฉนี้

ลำดับนั้นชาวพระบุรีมีอำมาตย์เปนประธานกราบทูลว่า ข้า แต่พระมหิบดีเจ้า พระองค์ไม่ทรงทราบดอกหรือ กาลเมื่อพระ เจ้าปู่ผู้มหาบิตุนรินทร์ของพระองค์ดำรงราชย์ พระยาบัณฑุราช ได้ยกพลเสนาข้ามทเลมาสู่เกาะลังกานี้ ได้เพิกพังสรรพพัศดุ บรรดามีให้พินาศประไลยไป แล้วริอขนสรรพสารคตแต่บรรดา ของมีค่าใหญ่ค่ามากล้วนเปนแก่นสาร พาลงเรือข้ามไปบ้านเมือง ตนทั้งสิ้น สมบัติแผ่นดินที่ยังหลงเหลืออยู่จึ่งมีอาการเห็นปานฉนี้

เมื่อพระราชาเจ้าธานีได้ทรงทราบ สดุ้งพระไทยวาบด้วยความลอายพระไทย ประหนึ่งว่าพระองค์ได้ทำสงครามแล้วปราไชยพ่ายแพ้เองฉนั้น จึ่งมีพระโองการให้อำมาตย์ราชเสนาทั้งหลาย ประชุมพลในวันนั้นโดยฉับพลัน

ดังได้สดับมา ครั้งนั้นยังมีพระกุมารชาวบั๋ณฑุราชองค์ ๑ ต้องตำหนิแต่พระราชาของตน วางโทษว่าคิดร้ายราชสมบัติ จึ่งได้หนีมาสู่สำนักพระราชาลังกา เมื่อท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นก็ทรงยินดีเปนที่ยิ่ง แล้วทรงรับรองเลี้ยงดูไว้ โดยกิจที่จะพึ่งทำความสงเคราะห์แก่กุมารบั๋ณฑุนั้น ครั้นกาลเมื่อกองทัพยกมาใกล้ท่ามหาติตถบั๋ฏนะ แรมทัพอยู่ที่ท่านั้น พระราชาให้จัดกระบวนทัพสรรพไปด้วยมหันตพลกาย ทั้งเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลายสำหรับใช้การสงครามมิให้บกพร่อง แลดูนี่ล้วนหลากมากมายก่ายกองอยู่พร้อมเสร็จ เปรียบประดุจกองพลเทพเสนาแห่งสมเด็จท้าวสักกินทรเทวราชรังสรรค์ก็ปานกัน

พระองค์ได้ส่งเสนาบดีของพระองค์ ให้ยก ทัพไป แล ให้พระบั๋ณฑุกุมารเข้ากองทัพไปด้วย แล้วตรัสว่า เมื่อกองทัพข้ามไปถึงแล้วก็ให้จู่โจมโถมเข้าเมืองฆ่าพระยาบั๋ณฑุราชเสียให้ตาย แล้วนำพระกุมารนี้กลับมา ให้พลโยธาทัพขนสรรพรัตนทั้งปวงรวบรวมเอามา เราจะยกราชสมบัติบั๋ณฑุรัฐให้แก่พระบั๋ณฑุกุมารนี้สูเจ้าทั้งหลายอย่าช้าเลยจงรีบเร็วไปเถิด ไปให้ได้สมประสงค์

แล้วจงรีบกลับมา ตรัสมอบอำนาจอาชญาสิทธิ์ให้แม่ทัพแล้ว ก็ส่งกองทัพใหญ่ให้ยกข้ามไปกรุงมธุรบุรี

เมื่อพระบัณฑุกุมารกับเสนาบดีได้ฟังรับสั่งว่าเราจะทำอย่างนี้ คือมอบบัณฑุรัฐให้แก่พระกุมาร ต่างก็พากันเบิกบานถวายบังคมลาพระมหิบดี ยกพลนิกายลาดไปลงสู่นาวายุทธ์ รีบรุดข้ามทเลไปในทันใดนั้น

จำเดิมแต่กองทัพได้ข้ามขึ้นบนฝั่งฟากโน้นแล้ว ก็ยกกันเข้าประชิดติดชนบท ขับพลพาหนะบุกบั่นตีบ้านจันตคามแลนิคมแตกเปนลำดับ จนกองทัพล่วงเข้าล้อมเอากรุงมธุรบุรีเข้าไว้โดยรอบคอบ

ถึงแม้ว่าชนชาวเมืองมธุรบุรีได้ปิดประตูเมืองไว้แขงแรงแล้วก็ดี ก็ยังไม่เปนการป้องกันอันแน่นแฟ้นได้ ด้วยเหตุที่กองทัพได้ทำลายเมืองจนฝูงชนที่ไปมาอยู่นั้นขาดตอนออกไปได้ คือได้ทิ้งไฟเผาเอาฝูงชนที่ไปมารักษาป้อมค่ายเชิงเทินหอรบนั้นขาดตอนออกไป เดินไปมาไม่ติดต่อถึงกันได้

เมื่อพลเสนาชาวสิงหพได้ทำการประชิดโดยวิธีดังพรรณามาฉนี้ กองทัพสิงหพก็พากันจู่โจมเข้าไปได้ ฝ่ายในเมืองมธุรก็เกิดปล้นกันขึ้นยื้อคร่าทรัพย์สมบัติกันเองทุกลู่ทุกทางไป เลยฆ่าแม่ทัพของตนเสียด้วย

ฝ่ายพระยาบัณฑุราชได้สดับสำเนียงเอิกเกริกแห่งข้าศึก อัน

จู่โจมเข้ามา ก็รีบรวมพลเสนาในพระองค์แต่บรรดามีโดยฉับพลัน ได้แล้วก็คุมพลเข้าต่อตีทำยุทธนาการด้วยไพรี อาศรัยเหตุที่พระองค์มีพลไม่สู้พร้อมมูล ไม่พอแก่ความป้องกัน พระเจ้าภูบดีจึงได้ต้องหลาวเหล็กศัตรูแทงถูกพระองค์ ซึ่งกำลังทรงประทับอยู่เหนือคอพระยาหัศดี ท้าวเธอก็รีบไสช้างต้นหนี ทิ้งพลเสนาเข้าสู่พระนคร พิษศรกำลาบยากำเริบแผลเปนพิษ พระองค์ก็เลยปลงชีวิตในหนทางกลางมรคาที่เสด็จไปนั้นเอง ฝ่ายสมเด็จพระชายาเมื่อได้ทราบข่าวสารพระภรรดาเสด็จทิวงคตแล้ว พระนางเจ้าก็ได้ถึงความสิ้นชีพไปตามพระสามีเจ้า

ณทันใดนั้น ทัพชาวสิงหพบุรีก็พากันยกรีเข้าพระนคร โดยหาความครั่นคร้ามภัยมิได้ . แล้วเข้าปล้นเอาพัศดุที่ในพระนคร ตีต้อนขับชาวเมือง เสียงเอิกเกริกพุ้งเพื่องสะเทือนสะท้านอยู่หวั่นไหว มีอาการอันพระคันถรจนาจารย์กล่าวประเทียบไว้ ว่าพลชาวสิงหพครั้งนั้นสำแดงอำนาจกล้าหาญปานประหนึ่งว่าเทวาสุรสงคราม

ลำดับนั้น ครั้นพลสิงหพเข้าปล้นเมืองริบราชบาทว์ราษฎรทั่วไปได้แล้ว ฝ่ายแม่ทัพใหญ่คือเสนาบดีก็มีคำสั่งให้ตรวจบาญชีราชภัณฑ์ในเรือนหลวงทั้งปวงสิ้น แล้วให้ขนบรรทุกเรือข้ามมาสู่เกาะลังกา ส่วนตนยังตั้งแรมยับยั้งอยู่ท่าทัพ ผ่อนพักพลอยู่ในเมืองพอสมควรแก่เวลา แล้วให้รวบรวมเอาแต่สรรพธนสารบรรดา

มีอยู่ในประเทศแลในเมืองมาชุมนุมไว้ แล้วตั้งอำนาจเปนอิศรใหญ่ จัดการให้อยู่ในอำนาจตนทั้งสิ้น แล้วจึงจัดการรัชชาภิเษกพระปัณฑุราชกุมารไว้ในราชสมบัติ ทั้งจัดการบริหารพระกุมารแลประเทศ ให้พระกุมารนั้นอิ่มเอมเปรมกมลฤดีทั้งชาวเมือง แล้วมีบัญชาให้แบ่งสรรพปันส่วนช้างม้าผู้คน ตามแต่ที่ตนจะพึ่งชอบใจ เมื่อสำนักพลอยู่ในที่นั้น ๆ ตามความใคร่ความหวังโดยหาภัยอันตรายมิได้แล้ว ได้เคลื่อนทัพขยับขยายมาจนถึงท่าสมุทตฎแล้ว · ปลงพลอยู่ณท่าแม่น้ำนั้นโดยความผาสุกสนุกสบาย แล้วก็ให้คลี่คลายขยายทัพลงสู่นาวายุทธ์ เสียงพหลพลอุดตลุดเล่ห์ประหนึ่งว่าการพิธีเล่นเรือ คือนาวาก็พาก็ปานกันฝ่ายเสนาบดีแม่ทัพใหญ่นั้นก็ได้ขึ้นสู่เรือรบลำสำคัญ พรั่งพร้อมด้วยนาวาพลขันธ์แหนแห่อย่างอาจหาญน่าครั่นคร้าม แล่นข้ามทเลมา

ครั้นกองทัพข้ามมาถึงท่ามหาติตถ ที่สมเด็จบพิตรพระเจ้าธรณีได้ประทับรอฟังเหตุการณ์อยู่ แต่ครั้งส่งทัพข้ามไปแล้วนั้นแม่ทัพนายกองทั้งหลายก็พากันขึ้นจากเรือ เข้าเฝ้าทูลสาส์นแถลงราชการงานพระราชสงครามให้ทรงทราบ แล้วทูลถวายบาญชี เครื่อง พัศดุ เชลยสงคราม ที่จับแลนำมา นั้นให้ทรงทราบทุกประการ

พระราชาเจ้าครั้นได้ทรงฟังคำแถลงการจึ่งตรัสว่า สาธุ ๆ

ดีแล้ว ท่านทั้งหลายทำประโยชน์สำเร็จแล้ว จึ่งตรัสให้ทำการสงเคราะห์แก่แม่ทัพใหญ่ คือพระราชทานรางวัลบำเหน็จความชอบในงานพระราชสงคราม แล้วให้ตั้งพิธีพิไชยยาตราทัพกลับเข้าพระนคร พร้อมด้วยพยุหเสนาเปนกระบวน มาจนถึงพระบุรีแล้วมีกำหนดให้จัดการพระราชพิธี ดื่มน้ำไชยบาล เปนพิธีการไชยมงคล ทรัพย์สมบัติที่กองทัพขนมาเปนเชลยสงครามนั้น ก็จำแนกเปนมหาจาคะ คือแจกทานแก่ยาจกวณิพกคนกำพร้าอนาถาทั้งหลาย ให้มารับพระราชทานถือเอาตามชอบใจตนทุกคนไป

เมื่อพระราชาเจ้าได้ทรงวางหลักราชการลงเปนแก่นสารปรกติเรียบร้อยในเกาะลังกา ให้ปราศจากอาลัยห่วงใยแล้ว จึ่งทรงคำนึงถึงการเรื่องพระสุวรรณปฏิมาทั้งหลายที่ต้องอันตรายชาวปัณฑุราฐ ซึ่งพระองค์ได้ทำการตอบแทนแก้แค้นแทนพระไอยกาได้สมปราถนาแล้ว จึ่งได้โปรดให้มีงานพิธีประดิษฐานพระสุวรรณปฏิมาทั้งหลายให้ยกขึ้นไว้ตามที่ตามทาง อย่างที่เคยประดิษฐานอยู่แต่เดิมทั่วไป

ฝ่ายบีฐพระแท่นรองสมเด็จพระศาสดาในรัตนปราสาทที่สูญหายไป ก็ได้มาครบบริบูรณ์ แล้วตรัสให้ทำเพิ่มภูลขึ้นไว้ พระราชาเจ้าได้ทรงทำการพิทักษ์รักษาภาคพื้นแผ่นพระธรณีลังกา ให้ปราศจากภยันตราย โดยอุบายชอบทุกประการ จำเดิมแต่กาล

นั้นมา พระราชาเจ้าได้ทรงทำการรักษาเกาะลังกา ให้มั่นคงแขงแรง ถึงศัตรูจู่โจมเข้าต่อตียื้อแย่ง ก็ยากที่จะหักหาญเอาได้ ก็การที่เกาะลังกาถึงความมั่งคั่งด้วยโภไคททั้งหลาย พระคันถรจนาจารย์เจ้าได้บรรยาย ยกความสมบูรณ์ของเกาะลังกาเพลานั้นว่า ปูนกับสมบัติชาวอุตตรกุรุทวีป อาศรัยเหตุที่ฝูงสัตว์ทั้งหลายได้มีชีพเกิดมาแล้วในเกาะลังกา จำเดิมแต่กาลบุรพราชแต่ก่อน ๆ มา ล้วนพากันได้รับแต่ทุกเข็ญลำเคญเดือดร้อนมิได้ว่างวาย ครั้นมาถึงรัชกาลของพระราชาเจ้านี้ ต่างก็พากันสบายเบิกบาน ปานประหนึ่งว่าเทวาวลาหกบันดาลให้ฝนตกลงมาคราวฤดูร้อน ขับความร้อนให้หายไปฉนั้น

ในปีที่ ๒๐ แห่งรัชกาลของพระราชาเจ้านั้น ภิกษุบังสุกุลิกทั้งหลายฝ่ายในอภัยอุตตรวิหาร ได้พากันออกจากวิหารไปเสียหมดเหลือแต่วิหารเปล่า ว่างร้างมาแต่กาลครั้งนั้น

ฝ่ายพระมหินทยุพราชก็มีประสาทเลื่อมใส ให้สร้างทุมราชฆร คือเรือนพระโพธิพฤกษ์ อุทิศถวายพระศาสดา อันงามสง่าน่าดูน่าชมอย่างชื่นชูใจ

เมื่อนายช่างกำลังกระทำพระโพธิฆฤหอยู่นั้น ณลำดับนั้นได้เห็นกิ่งพระโพธิหักสบั้น หล่นลงมาจากพระโพธิพฤกษ์เสมอปล้องข้อ พวกช่างทั้งหลายพากันทูลแก่พระยุพราชว่า ควรที่ข้าพเจ้าทั้งหลายจะทำเปนประการใดต่อไป เมื่อพระกุมารยุพราช

ได้ทรงทราบแล้วก็มีพระไทยยินดี เสด็จเข้าไปทอดพระเนตร จัดทำพิธีสักการบูชาสมโภชแล้วทรงอธิฐานว่า ถ้าหากว่าสมเด็จพระบรมครูผู้ศาสดาจารย์ ได้สมภพเกิดมาเพื่อพระคุณให้เปนประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ทั้งปวงแล้ว นิมิตรเหตุในการสร้างเรือนพระโพธิ อันนับว่าข้าพระองค์ได้มีบุญลาภหาค่ามิได้ในอัตตภาพนี้แล้วไซ้ ก็ขอให้กิ่งพระโพธิเจ้าเข้าประดิษฐานณเรือนพระโพธิ แล้วพาลอยขึ้นไปในเบื้องบน ให้ฝูงชนทั้งหลายเห็นปรากฏแก่ตาโลกเถิด เมื่อพระยุพราชได้ทำพิธีอธิฐานอาราธนาดังนี้แล้ว ก็ถวายอภิวันท์ เสด็จกลับไปสู่สำนักตำหนักในของพระองค์ โดยเต็มด้วยประสันนาการ

ครั้งนั้นครั้นเพลาราตรีกาล ก็บันดาลให้กิ่งของพระทุมินทพฤกษ์เสด็จสำแดงปาฏิหาร เหาะลอยขึ้นยังพื้นนภากาศ ลำดับนั้น พวกพนักงานการช่างทั้งหลายเห็นเปนประหลาดมหัศจรรย์ จึงพากันไปทูลอุบัติเหตุให้เจ้านายของตนทราบ

พระยุพราชเจ้าก็แสนโสมนัศชื่นบานในพระหฤทัย รีบมนิมนาการไปกราบทูลประพฤติเหตุแก่สมเด็จพระเชษฐภาดาเจ้าให้ทราบทุกประการ พระราชาก็ทรงเบิกบานโปรดให้จัดการมหาบูชาเปนการสมโภชสละพระราชทรัพย์อันเปนโสดส่วนพระองค์ ลงทำพุทธบูชามากมายยิ่งนัก สร้างบริเวณ ครั้นการสร้างบริเวณสำเร็จลงแล้ว พระราชาเจ้าให้พระราชทานชื่อว่า มหินทเสน

เปนพระเกียรติยศในพระนามของพระยายุพราช แล้วประชุมสงฆ์ อุทิศทานถวายมหินทเสนนั้นเปนสังฆบริเวณ พร้อมทั้งเครื่องบริโภคจตุปัจจัย ก็แลพระราชาเจ้านั้นได้สระสมกองบุญกุศลโดยประการอย่างอื่นอีกมากมาย แลยังได้ถวายเสบียงกรังเครื่องจับจ่ายประจำวันทุก ๆ วัน ทั้งเครื่องใช้อุปโภค คือ ผ้า ร่ม รองเท้า ทั้งตั้งอาคมิกภัตรไว้สำหรับภิกขุอาคันตุก แลตั้งโรงน้ำใช้น้ำฉัน ตั้งโรงภัตตาหาร

พระวิภูราชบพิตรมหินทยุพราชทรงบำเพ็ญกุศลสุจริตฝ่ายบุญทั้งหลายใหญ่น้อย เปนลำดับดังพรรณนามาฉนี้ ในปีที่ ๓๓ แห่งรัชกาลก็เสด็จสู่ยถากรรม

ครั้งนั้นครั้นเมื่อพระยุพราชเจ้าได้เสด็จทิวงคตไปแล้ว พระราชาเจ้าจึ่งโปรดสถาปนาพระอุทัยกุมารผู้เปนพระกนิษฐาของพระองค์ให้ดำรงตำแหน่งยุพราชแทนที่พระมหินท์นั้น แลได้ยกสรรพโภคสมบัติพัศดุของพระมหินท พระราชทานให้แก่พระอุทัยราชสิ้นฝ่ายองค์พระเจ้าธรณินท์นั้นทรงบำเพ็ญพระกุศลสมภาร เปนต้นว่าพระราชทานตุลาภารทานแจกอาหาร ตักตวงตกแต่งไว้สำหรับจ่ายให้คนกำพร้าอนาถาทุกวัน ๆ

ฝ่ายข้างพระพุทธศาสนานั้น ทรงชำระมลทินนิลโทษโดยกรรมเปนธรรม ให้ภิกขุสงฆ์ ๓ นิกายร่วมสงฆกรรมกันมิให้ร้าวฉาน แลพระองค์ให้จัดภาชนทองพันหนึ่ง ใส่แก้วมุกดาทั้งหลาย

ไว้เต็มที่ แล้วเลือกเอาแก้วมณีที่มีค่า ตั้งไว้เปนจอมแห่งแก้วมุกดานั้นทุก ๆ สุวรรณภาชน์ แล้วอาราธนาพราหมณาจารย์ทั้งหลายมาพันหนึ่ง ให้บริโภคขีรปายาสในรัตนภาชนอันบริสุทธิสอาดนั้น ครั้นพราหมณ์บริโภคแล้วก็พระราชทานเหมสุตตกคือสายทอง ให้พราหมณ์ทั้งหลาย ทั้งได้จัดผ้าใหม่ให้พราหมณ์ทั้งหลายเลือกเอาไปตามชอบจิตรนิยม ทั้งได้จัดการอบรมบำรุงพราหมณ์ โดยการบริหารอันใหญ่หลวง

ฝ่ายภิกษุสงฆ์ทั้งปวงชาวเกาะลังกา ก็ได้พระราชทานผ้าไตรจีวรทั่วทุกองค์ ตลอดเกาะลังกา

ฝ่ายสัตรีพระองค์ก็พระราชทานผ้าเครื่องนุ่งห่มอันพึงใจ ให้ถ้วนทั่วทุกตัวคน

แล้วให้ช่างทั้งหลายสร้างโลหปราสาท งามผุดผาดแลดูเล่ห์ประหนึ่งว่าเวชยันตปราสาทของท้าวเทวราชก็ปานกัน แล้วโปรดให้สร้างพระปฏิมาสุวรรณอันหาค่ามิได้ ประดิษฐานไว้ในโลหปราสาทนั้น ครั้นพระราชาเจ้าได้สดับคำคนกล่าวว่าบรรดาโรงอุโบสถาคารทั้งปวง ของสมเด็จพระมเหษีมุนีนารถเจ้า ก็ล้วนเปนของว่างเปล่าทิ้งอยู่ แต่โลหปราสาททองนี้ขอพระภูบดีอย่าทิ้งให้เปนของว่างเปล่าเช่นนั้นเลย

เหตุนั้น พระองค์จึงยกโลหปราสาทนั้น อุทิศเปนสังฆาวาสทำให้สงฆ์อยู่จำพรรษาได้ แล้วพระราชทานบ้านส่วยไว้เปน

โภคคามแก่ปราสาทนั้น ทั้งรักษบุรุษทั้งหลายเปนอันมาก

โลหปราสาทนั้น โดยพระราชนิยมกำหนดไว้ จุภิกษุทั้งหลายสำนักอยู่ได้ ๓๒ องค์พอดี

แลครั้งหนึ่งพระนราธิบดีโปรดให้สร้างมริยาท ทำนบกั้นแม่น้ำคงคา ทำเปนนางมณีเมขลาทดน้ำ ๑ แต่แม่น้ำคงคามาลงในสระมณิหิรกวาปี แลได้สร้างกาสาวาปีหรือกาณวาปีก็ว่าไว้ในเมืองกฏฐนตนคร แลเวชศาลาไว้แทบเขาเจติยคีรี แลทรงสร้างพุทธคามวิหาร ๑ มหิยังคณวิหาร ๑ กฏดิษยวิหาร ๑ แล้วพระราชทานบ้านส่วยเปนโภคคามสำหรับวิหารนั้น ๆ ด้วย แลสร้างมณฑลคีรีวิหาร พระราชทานบ้านส่วยของพระองค์ถวาย แลสร้างปราสาทไว้ที่อุตตราพหบริเวณ

แลได้ยกบ้านตำบล ๑ อุทิศถวายแก่พระพุทธปฏิมา เรียกว่าพระพุทธมหาเสน ตั้งคนอารักขาเฝ้าพระปฏิมาด้วย ได้ทรงสร้างปฏิมาฆรไว้ในโสพภวิหารตำบล ๑ แลหล่อพระโพธิสัตว์ทั้งหลายไว้ณปราสาทชื่อมณีเมขลา ทั้งสร้างชินคฤหถวายพระพุทธศิลามัยมุนินท์ด้วย แล้วพระราชาเจ้าได้ยกพระโพธิสัตว์นั้นแลพระฆรคือเรือนพระโพธิสัตว์ทั้ง ๒ ประการนั้น ประดิษฐานไว้ในสถานที่นั้นด้วย แล้วให้ขุดเปนอาลวาล คือสระล้อมพระ

---

๑ โดยนิทธมน ทดน้ำ หรือพ่นน้ำ หรือสูบน้ำ หรือท่อน้ำ ก็ว่าได้

ทุมินทพฤกษ์[๑] ไว้ แล้วทำการมหกรรมฉลองเปนงานใหญ่ แล้วให้เขียนพระรัตนสูตรทั้งหมดไว้ในลานทองสำเร็จแล้ว มีงานสมโภชฉลองพระรัตนสูตร อาราธนาภิกษุสงฆ์สวดคัมภีร์พระอภิธรรม แล้วเชิญอานนทปฏิมา คือรูปพระอานนท์ เข้าไปไว้ในพระบุรี ทำพิธีปทักษิณพระนคร อาราธนาภิกษุสงฆ์สวดปริตมนต์ตามประเพณีปริตภาณวาร ครั้นพระสงฆ์สวดจบแล้ว จึงทำฝูงชนให้ปราศจากอาดูรเดือดร้อนกระวนกระวาย ด้วยอำนาจอันรดน้ำพระปริตพุทธมนต์ทุกคนไป

พระราชาเจ้าได้จัดการศุขาภิบาลป้องกันโรคภัยไข้เจ็บของฝูงชนด้วยราโชบายดังบรรยายมาฉนี้ จึงครอบครองบุรีนำชาวประเทศเขตรลังกาให้จำเริญไปได้

พระองค์ได้ตั้งพิธีสรงมุรธาภิเษกประจำปีไว้ในเหมวาพุกเจดีย์ จึงได้เขียนคำประกาศประเพณีสรงมุรธาเปนจารีต เพื่อให้ทำประจำปี ณเหมวาพุกเจดีย์นั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญวัตถทานแลภัตตทานเดือนละ ๔ อุโบสถ พระราชทานแก่คนเข็ญใจคราวละ ๔ พัน

ครั้นถึงไพศาขกิฬา พระองค์ทรงเล่นด้วยฝูงประชาพวกทุคคตทั้งหลายอย่างสนุกสนาน แล้วพระราชทานเข้าน้ำผ้านุ่งห่มแก่พวกทุคคตทั้งหลาย ให้เลือกเอาตามชอบใจ

---

๑ ฉบับหลวง เปน มุนินฺทสฺส ส. เปนทุมินฺทสฺส

ฝ่ายภิกษุสงฆ์ชาวอยู่ในทวีปลังกา พระราชาได้ถวายนิจทานตั้งไว้ส่วนหนึ่งเปนนิตย์ แล้วตกแต่งนิจทานไว้สำหรับพวกกำพร้าอนาถาวณิพกทั้งหลายด้วย

ฝ่ายว่าพระมเหษีของพระราชาเจ้าผู้ทรงพระนามว่า นางสังฆา ก็ได้สร้างวิหารเรียกชื่อว่าสังฆเสน พระราชทานทั้งโภคเครื่องจับจ่ายไว้ณอภัยอุตตรวิหาร แถบด้านบรรพตนั้น ได้ทำพระจุฬามณีนิล คือนิลเขียวเปนพระรัศมี ถวายพระพุทธศิลามัยเพื่อเปนการอุทิศถวายแก่องค์สมเด็จพระศากยมุนีบรมศาสดาเจ้าพร้อมทั้งเครื่องอุปหารทุกประการ

ฝ่ายเสนาบดีผู้กล้าหาญของพระราชาชื่อว่าตุฏฐก ก็ได้สร้างบริเวณเรียกว่าเสนาบดีบริเวณ พร้อมทั้งเครื่องโภคจับจ่ายสำหรับบริเวณมากมาย

เอวํ สปริโส กตฺวา พระราชาเจ้าผู้มหายศนั้น ได้บำเพ็ญบุญกุศล ชักชวนบริษัทบริชนของพระองค์ให้เลื่อมใสก่อสร้างการกุศลดังพรรณนามาฉนี้ มาถึงในปี ๓๕ แห่งรัชกาล ก็ได้เสด็จสู่เทวโลก ทิวงคตโดยพระกุศลสมภารแล

แผ่นดินพระอุทัย(๑๑๐)

ตโต ตสฺสานุโช อาสิ อุทโย นาม ขตฺติโย

ลำดับนั้นครั้นเมื่อพระราชาเจ้าเสด็จสู่ทิวงคตไปแล้ว พระอุทัยขัตติยราชอนุชาผู้เปนพระยายุพราช ก็ได้เสด็จขึ้นเถลิงราชอาสน์ เปนพระราชาธิบดีสืบปถพีลังกา ประกอบราชจริยา

พร้อมด้วยประโยคสมบัติ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลชาวเกาะลังกาโดยประการทั้งปวง

ครั้นเมื่อพระองค์ได้เถลิงราชบัลลังก์เปนเจ้ากรุงลังกาแล้ว ได้จัดสรรตำแหน่งมหาทิบาท เจ้าประเทศราชภาคหนึ่งของกรุงลังกา ตั้งพระกนิษฐบุตรของพระเชษฐา ทรงพระนามว่ากัสสปกุมาร ให้ประดิษฐานในตำแหน่งมหาทิบาทนั้น แล้วยังทรงพระดำริห์จัดสรรญาติสงเคราะห์ต่อไป คือพระธิดาของบุตรพระภาดากัสสปนั้นชื่อนางเสนา อภิเษกให้แก่พระยุพราช แลอิกนางหนึ่งชื่อติสสา พระราชาเจ้ารับปกครองไว้เสียเอง

ฝ่ายว่าพระราชบุตรชื่อว่ากิตตัคคโพธินั้นเปนพระยาอาทิบาท เฉลียวฉลาดทรงพระปรีชา เปนราชบุตรแห่งนางกิตติราชธิดาพระมหินทอุปราช ภายหลังประพฤติเปนโจรต่อพระราชา หนี ออกจากพระนครไปในเพลาราตรีแต่ผู้เดียว โดยปลอมเพศเปนชาวเมืองมิให้ใครรู้จัก ไปสำนักอยู่แคว้นโรหนประเทศ ส้องสุมชุมนุมชนเข้าอยู่ในเงื้อมมือถึงอำนาจตนได้พอแล้ว ก็ยกกันเข้าทำลายเมือง ฆ่าผู้คนตายเปลืองลงไป ตลอดจนถึงพระมาตุลผู้เปนลุงของตน ฝูงชนต่างระส่ำระสาย

เมื่อพระเจ้าธรณีบาลได้ทรงทราบข่าวสารว่า พระยาอาทิบาทประพฤติเปนโจรปล้นราษฎร ฆ่าพระเจ้าลุงตายดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธดาลเดือดในพระไทย พระองค์จะใคร่ได้ตัวพระ

กุมารมา จึ่งได้แสวงหาอุบายที่จะเอาพระยาอาทิบาทกลับมายังพระนคร จึ่งได้ทำอุบายต่าง ๆ แล้วตรัสเรียกพระกัสสปผู้เปนบุตรของพระภาดาแห่งพระยุพราช ผู้ทรงบุญญาธิการมากมาปฤกษาว่า ครั้งนี้เจ้าจงเปนสหายร่วมชีวิรับธุระของเราด้วยเถิด

พระกัสสปทูลว่า พระองค์จะให้ข้าพระบาททำกิจกรรมประการใด พระราชาเจ้าธรณีตรัสปราไสยแล้วตอบว่า พระมหินทบุตรของท่านนั้น ครั้นจำเริญวัยย่างเข้าขวบนี้ มีกำลังมากมาย ควรได้ราชสมบัติโรหนประเทศ ตามเพศฝักฝ่ายพระมารดาแลบิดา ทั้งเปนคนกล้าหาญชาญไชย เฉลียวฉลาดในกลอุบาย สมควรจะเปนเจ้าสงครามโดยความที่มีมติไพบูลย์ฉลาดในนัยอุบาย เราจะส่งพระมหินท์นั้นให้ไปจับคนบาปที่ฆ่าลุงตาย เอาตัวมา

เมื่อพระกัสสปได้ฟังพระราชดำรัส ก็รับพระโองการด้วยความยินดี จึ่งทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวดาเจ้า ข้าพระบาทก็จะพึ่งไปตามพระโองการของสมมุติเทวดาเจ้า พระราชบุตรของข้าพระบาทจะทำอะไรได้ ข้าแต่พระนราธิบดี พระราชบุตรของข้าพระบาทจะมีความเลื่อมใสรับเลี้ยงข้าพระองค์ เพราะเหตุนี้ขอพระองค์อย่าได้ชักช้าให้กาลล่วงเวลาไปเลย ทรงพระดำริห์ฉันใด ก็จงทรงทำตามพระดำริห์เถิด

สมเด็จพระนรินทราธิบดีได้ทรงสดับคำพระกัสสปทูลดังนั้น

ก็ทรงพระโสมนัศ ตรัสมอบพลนิกายกองทัพใหญ่ทั้งสิ้น ให้พระกัสสปแล้วตรัสสั่งวชิรนายกนายพล ให้ประกอบการรักษาพระมหินทราชบุตรด้วยการบริหารใหญ่หลวง ทำการดวงประหนึ่งว่าพระนครนั้นว่างเปล่าไม่มีพลเสนา ท้าวเธอมอบพลพาหนะทั้งปวงแลเครื่อง อุปกรณ์สงครามให้ แก่พระมหินท์ มิได้บกพร่องเลย ส่วนองค์พระนริศรเจ้าพระองค์เสด็จด้วยพระบาทตามไปส่งกองทัพ แล้วตรัสแก่พระมหินท์ว่า พ่อเจ้าผู้ทรงมหาบุญ เชิญพ่อคุณไปเถิด จะได้รักษาแผ่นดิน ครั้งนั้นพระมหินท์เมื่อยกกองทัพไปแลงามไพโรจรุ่งเรือง ดูนี้ดุจดังสมเด็จท้าวเจ้าเมืองสวรรค์ อันขนัดแน่นด้วยพลเทพเสนาแวดล้อม ไปสู่เทวาสูรพิภพก็ปานกัน

เมื่อพระมหินท์ยกพลไปไม่สู้ช้านาน กองทัพก็ได้บรรลุถึงตำบลบ้านเรียกคุตตสาล ณลำดับนั้นชาวชนบททั้งปวง คือชาวมัณฑลิกแลรัฏฐิยทั้งหลาย ได้รับความวุ่นวายเหตุกิตตัคคโพธิคนบาปผู้ฆ่าพระมาตุลได้ทำให้ระส่ำระสาย ก็พากันเข้าหากองทัพพระมหินท์ แล้วต่างพูดกันว่าเราทั้งหลายได้เจ้านายมาแล้ว

ฝ่ายว่ากิตตัคคโพธิผู้เปนโจรนั้น ได้ยกขึ้นไปตั้งชุมรุมอยู่เหนือเขาคิรีมณฑล แลรวบรวมราชภัณฑ์มหัคฆภัณฑ์ทั้งปวงให้อยู่ในเงื้อมมือตนสิ้น แล้วก็ยกขึ้นบรรทุกช้างม้าพาไปขึ้นอาศรัยอยู่ณเขามลัยรัฐ

ฝ่ายพลเสนาของพระมหินท์ก็ยกกันเข้าสกัด ไล่ตามตีฆ่า

พ้นพลพระกิตตัคคโพธิโจรในที่ต่าง ๆ เหล่านั้น แตกฉานไปแล้ว รุกไล่ตามติดทุกฝีก้าว เจอพลช้างม้าล่าแล่นไปสู่มลัยบรรพต ก็เข้าล้อมจับร้องบอกกันว่า โจรอยู่ณมลัยบรรพตนี้ กองทัพกรุงก็เข้าย่ำยีในป่ามลัยทั่วทุกหนแห่ง ตลอดไปในแม่น้ำลำคลองประหนึ่งว่ามรคาเดินไม่ท้อถอย

ฝ่ายพวกอันธพาลเห็นพลทหารไล่รุกโรมก็บันดาลโกรธ ทิ้งสรรพรัตนแลชนของตนเสียแล้วหนีไปในที่ต่าง ๆ มีนทีโสพภตฏเปนอาทิ คือแอ่งแห่งแม่น้ำแลหุบเขาเปนต้น เข้าซ่อนอยู่แต่ผู้เดียว ในซอกเขาป่าใหญ่แห่งหนึ่ง ฝูงชนพลเสนาพากันตามเที่ยวค้นหาพบเข้า จับเอาตัวโจรนราธรรมนั้นมาได้ รีบรัดโดยฉับไวพาไปให้แก่พระมหินท ซึ่งตั้งคอยอยู่ที่ตำบลคุตตสาลนั้น

ครั้นพระมหินททอดพระเนตรเห็นแล้วก็ยินดี มีสุนทรวาทีว่าเจ้าได้เสวยราชสมบัติโรหนะแล้วเปนอย่างไรเล่า แล้วก็มอบตัวให้แก่วชิรนายกแม่ทัพใหญ่ของพระราชาคุมตัวเอาไป

ส่วนพระมหินทก็คุมเสนาของพระองค์ ยกไปใกล้บ้านมหาคามแล้ว ได้เปนเจ้าโรหนาธิบดี ปกครองชาวบุรีต้องตามสังคหวัตถุธรรมจัดการให้ฝูงชนอยู่เปนปรกติแล้ว จัดการพระศาสนาที่พวกพาลาได้เบียดเบียนทำให้ฉิบหายนั้น ทำให้พลันดีคงดีดุจเดิมมา แล้วสร้างอาราม ๒ ตำบล คือปลูกไม้ดอกแลไม้ผลไว้ในสวนนั้น แล้วขุดสระให้มีน้ำไหลมาแต่แม่น้ำมหานที ได้ทำ

ความสดวกในที่ทั้งปวง แลจัดจตุปัจจัยถวายสงฆ์ จัดการป้องกันคนชั่วร้ายทั้งหลาย ตลอดในมัณฑลิกแลรัฐสีย

ครั้นเมื่อชำระโจรเหล่าร้ายสิ้นแล้ว ได้ทำชาวเมืองที่ลำบากยากไร้ให้ชื่นชมยินดีทั่วกัน เอิบอิ่มไปด้วยจาคโภค แลพระองค์เปนผู้ที่วิญญูชนชอบเข้าใกล้เข้าหา ทั้งผู้ปราถนาทรัพย์สมบัติพึ่งเสพซึ่งตน ได้เปนผู้นำความสบประโยชน์ให้แก่ยาจกทั้งหลายอุปมาคล้ายกับต้นกัลปพฤกษ์

พระองค์ได้ทำให้ทุพพินัย คือบุคคลที่ทรมานยาก ซึ่งได้ประพฤติอยู่แต่กาลก่อน ๆ มาในประเทศ ให้สละละทิ้งเพศพาลเสียได้กลับให้ประพฤติตนอยู่ในสุจริตธรรม แล้วพระองค์ก็สำนักสำราญราชกิจอยู่ณเมืองนั้น

ฝ่ายว่าวชิรอำมาตย์นายกก็พาเอาเจ้าอาทิบาท (กิตติคโพธิ) มาสู่เมืองอนุราธบุรี เข้าเฝ้าเจ้าธานีถวายตัว ทูลแถลงการให้ทรงทราบ พระราชาเจ้าครั้นทอดพระเนตรเห็นคนบาปหยาบร้ายนั้น ก็ทรงพระพิโรธ ตรัสให้ใส่เข้าไปในเรือนจำ แล้วสั่งให้ทำการควบคุมอย่างกวดขัน ทรมานไว้ทุกวันทุกเวลาแล้วพระเจ้ามหายศโปรดให้มีพิธีตุลาภารวันละ ๓ เวลา สิ้นวาร ๓ วันแล้ว ก็ให้เริ่มปิดทองพระสถูปในถูปารามด้วยเหมปัฏ ครั้นแล้วทรงสร้างปราสาทลงในถูปารามนั้นหลัง ๑ ให้เปนที่พระสงฆ์สำนักอยู่ได้เปนนิจนิวาส แล้วโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระวิหารเก่า

ในพระนครอีกหลัง ๑ แล้วโปรดให้ทำนิทธมนน้ำตกแต่แม่น้ำกทัมพนที ให้มีคันมั่นคงจำเริญได้นาน ผ่านมาลงสระวาปีที่ตำบลมเยนติ (สี. มเยตติ) แล้วทำระหัดพัดน้ำให้เปนฝอยฝนฝูงชนได้สนาน พระเจ้าภูมินทร์ได้จัดผ้าอาบน้ำเนื้ออย่างดี ไว้เปนที่ผลัดอาบน้ำณที่นิทธมนคือก๊อกน้ำพุนั้น

ครั้นถึงคราวเข้ายากหมากแพง เรียกว่าทุพภิกขภัย พระองค์โปรดให้ตั้งทานศาลาบำเพ็ญมหาทาน แก่สรรพสัตว์นรชนทุกถ้วนหน้า แล้วจัดโรงทานศาลาเรียกว่ามหาปาลีนั้นให้จำเริญยิ่ง มีสิ่งของมากเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ฝ่ายพระภิกษุทั้ง ๓ นิกายก็ได้ถวายทธิภัตร ฝ่ายคนกำพร้าอนาถาทั้งหลายพระราชทานทุคคตภัตร ทั้งยาคูแลอาหารเครื่องขบเคี้ยวเปนนิจนิรันดร พระราชามหาบุญเจ้าได้ทรงบำเพ็ญบุญญาภิสมภาร ดังพรรณนามานี้เปนอาทิ ล้วนเปนฝักฝ่ายดีฝ่ายงาม ได้เสวยมนุษยสมบัตินิคมคามอยู่ถ้วน ๑๑ พรรษา ก็ได้เสด็จสละมนุษยโภคาไปสู่เทพสหัพยะ คือทิวงคตไปสู่หมู่เทพยดา

ในที่สุดนี้พระคันถรจนาจารย์จะเยินยอมหาทานของพระราชาเจ้าให้พิเศษจึ่งนิเทศนิคมคาถาว่า ตสฺเสกาทสวสฺเสสุ เปนอาทิว่า แต่บรรดาสุวรรณรัตนคือจำนวนทองที่พระราชาเจ้าทรงจำนองสละลงเปนทาน ใน ๑๑ ปีที่เสวยราชย์แล้วมา มีจำนวนสังขยาที่ได้สมมุตไว้ ว่าถึงสามแสน ในงานพระกุศลทั้งหลาย

๑๐ ครั้งนี้

สุทฺธุชยํ ปณฺฑุราชาธิราชเมโก ถึงอย่างไรก็ดีพระราชาบั้ณฑุราชก็เปนพระราชาธิราชองค์เอก ถึงพระยาปรบั๊กษ์โรหนะก็ยากอยู่ที่จะเอาไชยได้ สมเด็จพระนรินทร์ทั้งหลายเหล่านั้นปราบปรามให้อยู่ในอำนาจของพระองค์ได้ก็จริงอยู่ แต่ว่าท้าวเธอทั้งหลายนั้น ส่วนพระองค์เองก็ต้องเสด็จไปสู่อำนาจพระยามัจจุราชแล

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคฺถาย บริเฉทที่ ๕๑ นี้เรียกว่าราชทวยทีปกบริเฉท พระอาจารย์เจ้าสำแดงเหตุกล่าวไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ประสงค์จะให้เกิดความเลื่อมใสแลความสังเวชแก่สาธุชนผู้ได้สดับแล้ว จบเท่านี้

ทวิราชกบริเฉทที่ ๕๒

แผ่นดินพระยากัสสปที่๔ (๑๑๑)

ตโต รชฺเช ปติฏฺฐาย กสฺสโป ทกฺขิณา ทิสํ

ณลำดับนั้น พระยากัสสปที่ ๔ ได้ขึ้นเถลิงบัลลังก์ เสวยราชสมบัติ แล้วพระราชทานประเทศทักษิณทิศให้แก่พระกัสสปยุพราชผู้ทรงพระปรีชา แล้วตั้งพิธีอัคคาภิเษกพระนางติสสาราชกัญญาผู้เปนพระราชธิดาแห่งพระยุพราชนั้น ให้เปนพระอรรคมเหษีของพระองค์

ครั้งนั้นพระเจ้าภูบดีให้ตั้งพิธีทาน เรียกว่าทัณฑิสสรทาน พระราชทานแก่ยาจกทั้งหลาย แลศิลปีทั้งหลายผู้ที่มาแล้วแต่ตำบลต่าง ๆ

ฝ่ายว่ามหินทาทิบาทผู้ครองราชย์อยู่ณโรหนประเทศ บังเหตุยกพลนิกายมายึดเอารัฐของพระราชา พระราชาทรงทราบก็ดาลเดือดในพระไทย ตรัสใช้ให้แม่ทัพคุมพลเสนายกไปต่อรบ ทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่อตีกันเปนสามารถ

พระมหินทผู้เปนมหาภัฏแม่ทัพใหญ่ ได้กำจัดทัพหลวงให้ปราไชยพ่ายแพ้ไป

ครั้งนั้นทัพกรุงเสียที พระราชาจะใคร่ได้ตัวพระมหินท

จึ่งให้พระกัสสปยุพราชผู้เปนบิดาของพระมหินทนั้นไปห้ามทัพ พระกัสสปได้ไปถึงกองทัพพระราชบุตร ว่ากล่าวตักเตือนโดยธรรมกถาทำนองคลองธรรมต่าง ๆ อันสมควร คือยุติธรรมทั่วไป เปนอันพระมหินทลงใจตามพระบิดา เมื่อพระกัสสปห้ามทัพให้พระราชบุตรกลับจากสงครามแล้ว ก็กลับมาเฝ้าพระราชา

ฝ่ายว่าพระมหินทาทิบาทเมื่อกลับไปครองเมืองแล้ว ภายหลังต่อมาได้ฆ่ามัณฑลาธิปเจ้ามณฑลตาย ชนทั้งหลายชาวชนบทผู้ภักดีพากันโกรธแค้นมาก

พระมหินทเห็นว่าชนบทกำเริบวุ่นวาย จะอยู่ต่อไปมิได้ จึ่งได้อพยพมาอยู่ที่ในเมือง ภิกษุสงฆ์ได้นำตัวมาเฝ้าทูลขอโทษต่อพระราชาเจ้าพสุธาธิป ท้าวเธอก็โปรดยกโทษกรณ์ แล้วมิหนำซ้ำพระราชทานพระราชธิดาให้แก่พระมหินท แล้วส่งกลับไปครองโรหนะอยู่ตามเดิม

พระราชาเจ้าพสุธาธิปนั้นฝ่ายการพระศาสนา ได้ทรงชำระภิกษุทุศีลทั้งหลาย ในคณะภิกษุทั้ง ๓ นิกาย ให้ออกไปจากอาวาสแล้ว จัดภิกษุหนุ่ม ๆ ให้อยู่แทนในอาวาสนั้น

เมื่อพระมเหษีทั้ง ๒ (หรือว่าผู้ได้อภิเษกครั้งที่ ๒) ประสูตรพระโอรสอาทิบาทนั้น พระราชาทรงโสมนัศ ตรัสให้บำเพ็ญพฤกษพลีพวนดินในพระมหาโพธิพฤกษ์ในพระมหาวิหาร แล้วให้มีการสมโภชอย่างรื่นเริง แลทรงสร้างเปลวรัศมีแลฉัตรจุฬา

มณีแล้วด้วยทองเครื่องสุวรรณมัย ประดับพระพิมพ์ศิลามัย ในพระวิหารทั้ง ๓ นิกายนั้น ครั้งหนึ่งทรงสร้างปราสาทในอภัยคิรีวิหาร พระราชทานนามของพระองค์ลงไว้ (กัสสปปราสาท) แล้วอาราธนาให้ภิกษุทั้งหลายสำนักอยู่ในปราสาทนั้น พระราชทานบ้านส่วยเปนกัลปนาด้วย ในมหิยังคณวิหารก็พระราชทานบ้านกัลปนา ถวายไว้แก่พระมหามหิยังคณเจดีย์ตำบล ๑ แล้วถวายปฏิมาภัตรพร้อมทั้งผ้า ถวายแก่ภิกษุทั้งปวง

พระราชาเจ้าพระองค์ทรงพระคุณใหญ่หลวง บำเพ็ญพระกุศลสมภาร ได้โปรดพระราชทานอภัยแก่สัตว์ทั้งหลายที่อาศรัยอยู่ในพื้นพระธรณีทั่วไป ทั้งทางบกแลทางน้ำ ได้ทรงทำราชกรณีย์ตามจารีตบุรพราชเจ้าทั้งหลายแต่กาลก่อนมา ทรงตั้งพระไทยคอยพิทักษ์รักษาสรรพสัตว์อยู่ทุกเมื่อ ถึงแม้ว่าไพร่ฟ้าประชากรมีเสนาบดีเปนอาทิ ก็ล้วนเปนคนสนใจในศีลทานการกุศล แม้เปนต้นว่าแม่ทัพใหญ่ชื่อว่าเสนะนั้น ก็เปนสัมพันธ์เกิดแต่วงศ์กระษัตริย์อิลังค ได้สร้างอาวาสถวายแก่ภิกษุฝ่ายเถริยวาททั้งหลาย ในด้านหลังต่อถูปารามนั้น แลได้สร้างธรรมารามถวายแก่ภิกษุฝ่ายธรรมรุจิทั้งหลาย แลกัสสปเสนได้สร้างสาคลิการาม ถวายแก่ภิกษุธรรมรุจิทั้งหลายเช่นเดียวกัน แลสร้างบริเวณไว้ในเจดีย์บรรพต ให้ชื่อว่าหทยุณณวิหาร ถวายแก่ภิกษุธรรมรุจิทั้งหลาย ก็แลจมูบดีผู้แม่ทัพใหญ่ได้สร้างกุฎี

หลังหนึ่ง ๆ ไว้ในอารามทั้งหลายในที่นั้น ๆ ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในอารามนั้น ๆ ในรัตมาลคิรีได้สร้างกุฎีงามน่ารื่นรมย์ ถวายแก่พระศาสดา เพื่อเจ้ากูตบั้สสีทั้งหลายบำเพ็ญพรต แล้วสร้างบริเวณอันงามไว้ในมหาวิหารชื่อว่าสมุทคิรีวิหาร ถวายแก่ภิกษุบังสุกุลิกทั้งหลาย ได้สร้างที่สำนักไว้ในราวไพรแห่ง ๑ ใส่ชื่อของตน ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายในมหาวิหาร ให้เปนนิจสำนักในป่า แลวิหารเก่าที่ชำรุดซุดโซม ก็ได้ทำนวกรรมซ่อมแซมใหม่อิกมาก แล้วได้ถวายผ้าดามผ้าปะ แก่ภิกษุทั้งหลายผู้มีจีวรเก่าปุปะนั้น แลได้สร้างดิสสารามถวายให้เปนอุปั้สสัยแก่นางภิกษุนีทั้งหลาย แล้วตั้งการบริหารเนืองนิตย์สำหรับมริจิวัฏฏิสถูป แลพระโพธิพฤกษ์ไว้ การภายในเมืองอนุราธปุรก็ดี ในปุลัตถิมนครก็ดี ได้ปลูกเวชศาลาไว้สำหรับป้องกันกำจัดอุปสัคโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลาย แล้วยกบ้านอันเปนที่สร้างไว้สำหรับตนอยู่นั้น ให้เปนโภคคามด้วย แลได้ยกบ้านทำเปนสวนอิก ทั้งถวายเครื่องประดับพระปฏิมา ได้สร้างเภสัชคฤหโรงผสมยาแจกยาไว้ในพระนครในตำบลบางแห่ง แล้วถวายภัตรแลผ้าแก่พระภิกษุบังสุกุลิกทั้งหลาย ได้ปล่อยสัตว์เดียรฉานทั้งหลายจากเครื่องคุมขังเปนอันมาก ท่านจมูบดีแม่ทัพนี้ยังได้บำเพ็ญมหาทาน แก่คนกำพร้า อนาถา ทั้งหลาย เปนอันมาก แลตกแต่งภัตตาหารอันมีกับแกงอย่างวิจิตรบรรจง ทั้งยาคูแล

ของขบฉันแลน้ำตาลกรวดทำเปนรูปหมู ถวายภิกษุทั้งหลาย ท่านเสนา นายกได้ บำเพ็ญบุญ ทั้งหลาย ดัง พรรณา มาฉนี้ เปนอาทิ ท่านเสนาแม่ทัพได้ส่องแสงสว่างตลอดทิศาภาคด้วยกิตติคุณ ดุจ แสงสว่างแห่งพระจันทร์ แลญาติของพระราชาผู้หนึ่งเปนเสนา นายก ชื่อรักขส ได้สร้างวิหารอย่างงามน่าชมไว้ในสวารกคาม แลท่านรักขสนั้นได้ตั้งสาธุวัตรอันอุดมไว้แก่ภิกษุทั้งหลายชาวมหา วิหาร ผู้ปฏิบัติธรรมเปนอันงาม ยังท่านเสนมหาเลขผู้ ๑ ก็ได้ สร้างมหาเลขบรรพตไว้ในมหาวิหาร เพื่อให้เปนที่อยู่อันอุดม แก่ภิกษุทั้งหลาย อำมาตย์ของพระราชาอิกคน ๑ ชื่อโจพราช ได้ปฏิสังขรณ์บริเวณแห่ง ๑ ซึ่งเปนของน่าชม อันได้ทำลายไป เสียแล้วนั้น ให้ประดิษฐานขึ้นใหม่อย่างงดงาม

ฝ่ายพระราชาเจ้าได้สร้างมณฑปงามวิจิตรทั้งหลายคล้ายเวช-ยันตพิมาน มีรูปกรรมคือภาพน่าชมชื่น ไว้สำหรับพระสงฆ์ ๓ นิกาย คือนิกายละมณฑป แล้วทรงบำเพ็ญพระกุศลทำการพิธี พระธาตุบูชา พระราชาเจ้าได้ประกอบราชกรณีย์ล้วนประณีต อย่างบรรจง เปนที่จับอกจับใจฝูงชนทุกประการ ลำดับแต่นั้น ก็เสด็จทำกาลยถากรรม ดำรงราชสมบัติได้ ๑๗ พรรษา

แผ่นดินพระยา กัสสปที่ ๕ (๑๑๒)

ทฺวยาภิเสกสญฺชาโต ยุวราชาถ กสฺสโป

ณลำดับนั้น พระกัสสปยุพราช ผู้เปนทวยาภิเษก สัญชาต คือเกิดแล้วแต่นางพระยาผู้อภิเษก ๒ คราว

ท้าวเธอนั้นได้อภิเษกเอกรัชย์ สืบสมบัติลังกามา ทรงพระคุณคือดำรงพระศรัทธา ตั้งมั่นอยู่ในมรคาสัมมามรรค ทรงพระปรีชาเฉลียวฉลาดราวกะว่าได้สำเร็จพระอภิญญา จะตรัสพระวาจาก็ฉะฉานปานประหนึ่งว่ามนทรอันประเสริฐ นัยหนึ่งว่าเลิศเสมอมนตรีของเจ้าเทวดา ทรงบำเพ็ญทานการบริจาค ประหนึ่งว่าจะขนลากเอาทรัพย์ให้หลั่งไหลออกมากองเท ให้แก่ยาจกถึงมั่งมี

ฝ่ายธรรมวินัยก็ชำนาญเปนพหูสูตแลธรรมกถึก แตกฉานในศิลปศาสตร์ทั้งปวง ฉลาดล่วงรู้อุบายในคดีที่พิจารณาถ้อยความ ให้ต้องตามคลองยุติธรรม มิได้หวั่นไหวต่ออคติ ดุจดังว่าเสาประโคนปักเปนหลักเมือง มีน้ำพระไทยมั่นคงในสุคตศาสนาเปนอจลศรัทธามิได้คลอนแคลนแต่ลมปรับปวาททั้งปวง ที่จะดูล่วงพัดผันประการใด อนึ่งมิได้ประพฤติน้ำใจไหลไปสู่อารมณ์อันเปนโคจรฝ่ายบาปทั้งหลายมีมายาแลสาไถยเปนอาทิ พระองค์ทรงคุณคืออากรบ่อเกิดแห่งพระคุณทั้งหลาย ดุจดังมหาสาครท้องทเลหลวง อันเปนห้วงแห่งรัตนากรทั้งหลายฉนั้น สมเด็จพระนรินทรราชเจ้าผู้ทรงพระคุณดังดวงจันทร์อันส่องภาคพื้นภูมิดล ได้พระราชทานตำแหน่งพระยุพราช แก่พระหัปปุลาทิบาท อันร่วมพระชาติเกิดแล้วในพระราชวงศ์ของพระองค์ เมื่อพระองค์เสวยราชย์อยู่โดยทศธรรมพร้อมทั้งจตุสังเคราะห์ ได้ปกครอง

ไพร่ฟ้าประชากรตลอดโลก (คือประชากรชาวเกาะลังกา) แต่พระองค์เดียว หรือนัยหนึ่งว่า ทรงดูแลชาวเมืองเพียงดังพระเนตรของพระองค์ก็ปานกัน ได้ทรงเอาพระธุระชำระพระศาสนาของพระศาสดาเจ้า ให้บริสุทธิ์สอาดผ่องใสในกรรมอันเปนธรรมล้วน แล้วอาราธนาพระภิกษุหนุ่มทั้งหลายให้มาอยู่จนเต็มบริบูรณ์ในอาวาสวิหารที่ทิ้งร้างว่างเปล่าทั่วไป

พระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์มริจิวัฏฏิวิหาร ที่พระราชาทุษฐคามิณีได้สร้างไว้แต่ปางก่อน อันพินาศทำลายไปนั้น ให้คงดีขึ้นแล้ว ตกแต่งประดับอาวาสด้วยเครื่องต่าง ๆ อย่างงดงาม แล้วทำการสมโภชฉลอง ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เกิดมาแต่เถรวงศ์ แล้วยกบ้านทั้งหลายให้เปนบ้านโภคคาม แก่ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ที่อยู่ในมริจิวัฏฏิวิหารนั้น แลพระเจ้าลังกินทรบพิตรผู้ทรงทศพิธราชธรรม เมื่อวันที่มีพระราชพิธีสมโภชมริจิวัฏฏิวิหารนั้น ท้าวเธอตรัสให้จัดพระวิหารทั้งปวงให้สอาดทั่วไป แล้วตั้งมณฑปประดับตกแต่งด้วยนานารัตนทั้งหลายอย่างน่ารื่นรมย์ไว้ภายใน แล้วท้าวเธอก็เสด็จขึ้นประทับ มีชาวพระนครแลภิกษุสงฆ์ทั้งปวงแวดวงห้อมล้อมอยู่เปนขนัด ก็ทรงตรัสสำแดงพระอภิธรรมเทศนา ด้วยพระพุทธลีลาน่าพึงใจ คล้ายกับองค์สมเด็จพระเมตไตรยโลกนารถบรมโพธิสัตว์ ตรัสสำแดงพระธรรมเทศนาอันอุดม ณท่ามกลางสมาคมฝูงเทพบริษัท แวดล้อมสดับฟังอยู่ใน

ดุสิดาภิรมย์เทพยสถานนั้น ครั้นทรงเทศนาจบแล้ว พระอภิธรรมปิฎกที่พระองค์ตรัสยกขึ้นลำแดงนั้น ได้จัดสรรให้ช่างจานจาฤกลงลานแผ่นทองไว้ ฉบับพระอภิธรรมสังคิณีไปตกนั้นให้ประดับด้วยรัตนต่าง ๆ ครั้นการสร้างพระอภิธรรมปิฎกเสร็จแล้ว ให้สร้างคฤโหดมไว้ในท่ามกลางพระนคร เชิญเอาคัมภีร์พระอภิธรรมนั้นขึ้นประดิษฐานไว้ในคฤโหดมนั้น แล้วจัดการบริหารให้พิทักษ์รักษาเปนอันดี

พระราชาเจ้าได้พระราชทานตำแหน่งที่เสนาบดี แม่ทัพใหญ่ของพระองค์ ให้แก่พระราชบุตรสำหรับประกอบราชกิจบริหารส่วนพระองค์ คือการพิทักษ์รักษา

ครั้นเมื่อกาลถึงอนุสังวัจฉรลำดับปี่ พระภูมินทรเจ้าก็ตรัสให้ประดับประดาตกแต่งพระนครให้งดงามอย่างเทพบุรี จัดเทียบพลโยธีอย่างจตุรงค์เสนา แวดล้อมเปนพยุหยาตรา องค์พระราชาเสด็จประทับเหนือคอคชสาร อันประดับเครื่องสรรพาภรณ์แลดูนช่างงามอรชรดังองค์สมเด็จท้าวเทวราช แล้วเคลื่อนพลพยุหยาตรา เดินกระบวนไปตามถนนหลวง พาฝูงชนทั้งปวงแวดล้อมตามเสด็จ เชิญพระธรรมสังคหะลานทองพระราชนิพนธ์นั้นไปสู่โรงธรรมวิหาร ซึ่งพระนฤบาลเจ้าตรัสให้สร้างไว้สำเร็จเสร็จสรรพทุกประการ แล้วพระราชาเจ้าทรงจัดเครื่องราชอลงการบูชาพระธาตุ อันประดิษฐานไว้เหนือพระแท่น ในมณฑป

อันประดับประดาด้วยรัตนต่าง ๆ ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพระธาตุฆรอันงามน่าชื่นชม แลให้สร้างคันถากรบริเวณไว้ในมหาเมฆวัน ภายในพระนครนั้นสร้างเวชศาลา แล้วยกบ้านส่วยให้เปนโภคคามแก่บริเวณเวชศาลานั้น แล้วทรงสร้างภัณฑกาบริเวณ ๑ ศิลาเมฆบรรพต ๑ ไว้ในอภัยคิรีวิหาร พระราชทานบ้านส่วยแก่บริเวณทั้ง ๒ นั้นด้วย พระราชาผู้เปนนายกของชาวลังกา อาศรัยเหตุที่ทรงพระศรัทธายิ่งใหญ่ ได้พระราชทานบ้านส่วยให้แก่ภัตตัคคคือโรงเลี้ยงอาหารไว้ในโชติวิหาร แลพระราชทานบ้านส่วยอิกตำบล ๑ ให้แก่ภัตตัคคโรงเลี้ยงอาหารไว้ในอภัยคิรีวิหาร แลได้พระราชทานบ้านส่วยแก่ทักษิณคิรีวิหารแห่ง ๑ การบำเพ็ญพระกุศลอุทิศทานบูชาพระพุทธศาสนานี้ อาศรัยบุญราษีที่พระราชาเจ้ามีน้ำพระไทยประกอบด้วยกตัญญูต่อพระบรมญาติโบราณกระษัตริย์แต่ปางก่อน เปนเหตุให้ประชากรรู้สึกพระคุณว่า พระเจ้าบรมธรรมมิก คือพระเจ้าทรงธรรมผู้ประเสริฐที่สุด

ฝ่ายว่าสักกเสนาบดีของพระองค์เล่าก็มีน้ำใจศรัทธา ได้สร้างรัมมบริเวณอันงามน่าพึงชม ใส่ชื่อว่าสักกเสนาบดีบริเวณถวายแก่พระเถริยวาททั้งหลาย พร้อมทั้งบ้านโภคคามทั้งหลาย ฝ่ายว่านางวชิราผู้ภรรยาของเสนาบดีผู้นั้น ก็ได้สร้างบริเวณจาฤกนามตนว่าวชิราบริเวณ ถวายแก่พระเถริยวาททั้งหลายทั้งบ้าน

ของนาง ให้เปนโภคคาม แล้วนางวชิรายังได้สร้างภิกขุนูปัสสัย ถวายแก่นางภิกขุนีทั้งหลายผู้สำนักอยู่ในปทลัญชน ก็แลแต่บรรดาพระเถรวงศ์ทั้งหลายได้สำนักอยู่แล้วในที่ทั้งปวง นางวชิราก็ทำการบูชาทั่วทุกแห่ง

ฝ่ายว่านางท้าวเทพาผู้เปนมารดาเสนาบดี ก็ได้บำเพ็ญบุญราษีสร้างอาวาส ๑ จาฤกนามว่า เทพาวาส ถวายแก่พระภิกษุอรัญวาสีทั้งหลาย ผู้เปนประทีปของพระเถรวงศ์ คือได้ดำรงธรรมจริยาสืบมาแต่วงศ์พระเถรเจ้าทั้งหลาย ดุจประทีปให้สว่างทั่วด้วยรัศมีพระธรรมฉนั้น

ส่วนองค์พระราชาก็สร้างราชาวาส จาฤกเรียกนามตามพระนามของพระองค์ไว้ในราชาลัย ทำเปนปราสาทตั้งเปนปาลิก คือโรงทานอย่างงามมาก พระราชินีมเหษีองค์อื่นของพระราชา (มเหษีที่ ๒) ก็ได้บูชาพระเหมมาลิกเจดีย์ ด้วยปฏกัญจุกบูชา (คือเครื่องสวมพระเจดีย์ด้วยแผ่นทอง)

พระราชบุตรของพระราชินีทรงพระนามว่าสิทธัตถะ ได้ดำรงพระยศเปนอิศรอยู่ในมลัยประเทศ ปรากฏประดุจดังธงมังกรโดยรูป คือว่าพระราชบุตรผู้เปนพระเจ้ามลัยราช ๆ ดังนี้ ครั้งนั้นเมื่อพระเจ้ามลัยราชทิวงคตไปเสียแล้ว พระราชาเจ้าได้สร้างศาลาถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วตั้งทานวัตรอันอุดม อุทิศปัตตานุโมทนาให้แก่พระเจ้ามลัยราชบุตรของพระนาง

สมเด็จพระเจ้ากรุงลังกาธิปบพิตรครั้งเมื่อพระองค์ได้เสวยราชย์อยู่นั้น ได้ทรงปกครองชาวลังกาโดยคลองพระสุจริตธรรมดังพรรณนามานี้ ครั้งนั้นได้ทำสงครามด้วยพระยาโจพราช พระยาบัณฑุราชได้พ่ายแพ้ไปแล้ว พระราชาเจ้าลังกิศรราชได้ปฤกษาเสนามาตย์ทั้งหลาย แล้วส่งบรรณาการทั้งหลายไปมากมาย เพื่อทำการให้พลเสนาติดต่อกันกับด้วยพระยาบัณฑุราช คือจะช่วยกันรบ แล้วทรงตรัสแก่เสนาบดีของพระองค์ ให้เปนนายกนายพลนำพลนิกาย พร้อมด้วยศาตราวุธยุทธภัณฑ์ ยกกันไปตั้งในตำบลท่ามหาติตถ แล้วพระราชาเสด็จประทับอยู่แทบฝั่งแม่น้ำเวลาตฏ ตรัสอำนวยพรสวัสดิ์ศรีพิไชยของพระราชาเจ้าแต่ปางก่อน อันทำสงครามนี้ใช้ปลุกใจพลเสนาให้มีน้ำใจกล้าหาญ แล้วส่งกองทัพลงสู่เรือรบ

ครั้งนั้นสักกเสนาบดีได้คุมพลนิกาย ยกกองทัพเรือข้ามทเลไปโดยศุขสวัสดิ์ จนถึงได้เฝ้าพระเจ้าบุรีบัณฑุราช แถลงพระราชโองการของพระเจ้ากรุงลังกาโดยเรียบร้อยอย่างสนิทสนม

พระยาบัณฑุราชครั้นทอดพระเนตรกองพลแลตัวสักกเสนาบดี ก็มีพระไทยเปรมปรีดิ์ทรงโสมนัศ ตรัสว่าเราจะนำไปชมพูทวีปรวมเปนเอกฉัตรจงได้ ครั้นได้เพลาพระราชาเจ้าก็เสด็จนำพลเสนาทั้ง ๒ ฝ่ายไปทำสงคราม ไปตีก็ไม่สามารถจะเอาไชยชนะพระเจ้าวงศ์โจพราชได้ ได้ถอยทัพมารั้งรออยู่ สักก

เสนาบดีจึงทูลว่า คราวนี้ข้าพเจ้าจะออกรบเอง ดูกำลังศึก อีกสักครั้ง แต่พเอินบังเหตุที่โลกโวหารกล่าวว่าเปนบาปเคราะห์ ของพระยาบัณฑุราช พเอินให้สักกเสนาบดีนั่งอยู่ดี ๆ ก็ตายไป ด้วยอุปสัคบาปเคราะห์นั้น

สมเด็จพระเจ้าลังกิศรราช อาศรัยด้วยพระองค์มีน้ำพระไทย กรุณาแก่สักกเสนาบดี ครั้นทรงทราบรายงานการสงคราม ความว่ากองทัพได้อับปางเพราะบังเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้น แม่ทัพใหญ่ได้ตายไปแล้ว ไม่มีใครบัญชาการทัพ จึงทรงตั้งบุตร ของสักกเสนาบดีนั้น ให้บัญชาการที่แม่ทัพรับตำแหน่งสักกเสนาบดี เปนเสนานายกต่อไป

ครั้งนั้นบังเกิดเข้าแพงเพราะฝนแล้ง พระราชาเจ้าให้อาราธนาพระสงฆ์ ๓ นิกาย ให้จำเริญพระปริตในพระนคร ทำพิธีทุพภิกขภัยพินาศ ให้ป้องกันมหาชน

พระราชาเจ้าได้เสวยสมบัติลังกามาแล้ว ล้วนแต่ทรงประพฤติสันติธรรมแก่พระศาสนาแลชาวโลก มีอเนกประการ ครั้นถึงกาลเมื่อพรรษาล่วงไปได้ ๑๖ ปี ก็เสด็จสู่ทิวงคต อันกำหนดด้วยทิพยศุขในไตรทิพย์แล

ในอวสานแห่งบริเฉทนี้ พระคันถรจนาจารย์เจ้ากล่าวสิโลกสรรเสริญเยินยอพระคุณสมเด็จพระเจ้าลังกิศราธิบดีว่า พระองค์ได้ดำรงศิริราชสมบัติอันจำเริญยิ่ง ทรงพระคุณ คือทรง

พระไตรปิฎกชำนิชำนาญ แลโปรดประทานพระธรรมกถา ให้ราชบริษัทแลพุทธบริษัทได้สดับตรับฟังเนือง ๆ พระพุทธศาสนาก็ได้จำเริญรุ่งเรืองประเทืองเทียบด้วยดวงประทีปอันสว่างกระจ่างแจ้ง ด้วยแสงพระสธรรมคือสรรพวิทยาการ ทรงปฏิภาณโวหารการสำแดงแลกล่อมขับ ทั้งเปนกวีปรีชาแจ่มแจ้งกาพย์ฉันท์ มีพระสติสัมปชัญญอยู่ทุกเมื่อ แลทรงธิติมาคือความเพียร เครื่องดำรัสพระสุรเสียงเกลี้ยงเกลาไพเราะเพราะพริ้งแลทรงอธิบายให้เกิดความเข้าใจพิศวาสรักใคร่ ทรงพระปัญญาแลพระศรัทธาทั้งพระกรุณายิ่ง ยินดีอยู่แต่ในที่จะให้สิ่งเปนประโยชน์เกื้อกูลฝูงชน ทรงทราบนิสัยประชาชนชาวโลกแจ้งชัดรู้ตระหนักในน้ำใจสัตว์เปนวทัญญูรู้ซึ่งถ้อยคำแห่งยาจก พระราชาเจ้าผู้เปนราชินทรบดีพระองค์นี้ทรงพระคุณงามผ่องใส พระคันถรจนาจารย์เจ้ากล่าวพระเดชพระคุณเปรียบไว้ ว่าเสมอด้วยพระยากัสสปบพิตรพระองค์ที่ทรงราชย์แต่ก่อนมา อาศรัยเหตุดังพรรณนามาแล้วนี้ ถึงแม้ว่าชาวโลกก็ดีคือสรรพสัตว์ทั่วไตรภพเมื่อได้สดับแล้ว ขอให้สบคุณผ่องใสไพบูลย์งาม ดุจพระราชาเจ้าจงทุกประการเทอญ

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๒ นี้เรียกว่าทวิราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้ากล่าวคุณพิเศษพรรณนาไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ ประสงค์จะให้เกิดความเลื่อมใสใน

พระรัตนคุณ แลพระราชาธิคุณ แล้วแลเกิดธรรมสังเวชต่อ อนิจลักษณาภิธรรม คือความบ่มิได้เที่ยงถาวรแห่งสรรพสัตว์ อันเปนนิจสินดังสำแดงมา จบเท่านี้

ปัญจราชกบริเฉทที่ ๕๓

แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๔ (๑๑๓) ยุวราชา ตถา หุตฺวา ราชา ทปฺปุลนามโก ครั้งนั้นพระยุพราชทรงพระนามว่าทัปปุลกุมารได้ผ่านสมบัติลังกา เปนพระราชาธิบดีสืบประเพณีกระษัตริย์มา พระราชาเจ้าได้ทรงตั้งพระอาทิบาทผู้ทรงนามไว้ในตำแหน่งที่พระยาอุปราช ตามเยี่ยงอย่างอุปราชประเพณี

จำเดิมแต่กาลนั้น พระองค์ก็บำเพ็ญบุญราษี คือยกบ้านส่วยถวายแก่มริจิวัฏฏิวิหาร ฝ่ายทางรัฐบาล พระองค์ทรงรักษาแผ่นดินตามจารีตแบบแผนแห่งบุรพราช คือโบราณกระษัตริย์ได้เคยประพฤติมา เสวยสวรรยาอยู่ได้ ๗ เดือน บังเกิดพระโรคอันเปนบุรพกรรมของพระองค์ เสวยพระกระยาไม่ได้ตลอดกาลนานมา ก็เสด็จสู่ปากพระยามัจจุราช

แผ่นดินพระยาทัปปุลที่ ๕ (๑๑๔) อุปราชา อหุ ราชา ทปฺปุโล ตทนนฺตรํ ครั้นพระยาทัปปุลที่ ๔ เสด็จทิวงคตแล้ว ลำดับนั้นพระยาอุปราชอาทิบาทเจ้าได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เปนพระยาทัปปุลราชที่ ๕ ต่อมา พระราชาเจ้าพระองค์นั้นครั้นราชพิธีการส่วนพระองค์เสร็จแล้ว ต่อมาพระองค์ก็จัดการยุวราชาภิเษกตำแหน่งพระ

ยุพราช ให้แก่พระอาทิบาททรงพระนามว่า พระอุทัยกุมาร

ครั้งนั้นพระยาบัณฑุราชพ่ายสงครามแต่พระยาโจพราช ทิ้งแว่นแคว้นชนบทของพระองค์เสียแล้ว ลงเรือข้ามมาสู่ท่ามหาติตถ ตั้งชุมรุมอยู่ตำบลนั้น ครั้นพระราชาเจ้าทรงทราบแล้วก็มิได้ตรัสบังคับบัญชาประการใด กลับมีน้ำพระไทยชื่นชอบตรัสปลอบเอาใจ พระราชทานมหาโภไคถวายแก่พระยาบัณฑุราช ให้ตั้งนิวาสราชสำนักอยู่ภายนอกพระนคร ครั้นแล้วพระเจ้ากรุงลังกาทรงดำริห์จะทำสงครามด้วยพระยาโจพราช แลยึดอ่าวทั้ง ๒ ไว้ให้แก่พระยาบัณฑุราช จึ่งได้ตระเตรียมพลเสนา สอดสวมเครื่องศาตราวุธพร้อมเครื่องยุทธนาการ

ฝ่ายพระขัตติยวงศ์ลังกาหลายพระองค์ บังเกิดถุ้มเถียงเกี่ยงแย่งกันขึ้น โดยกรณีย์สาเหตุอันใดอันหนึ่งอย่างสยดสยอง อันเปนเคราะห์ลามกกรรมของเจ้าราชบุตรบัณฑุราชนั้น

พระยาบัณฑุราชเห็นเหตุร้ายเกิดขึ้น จึ่งดำริห์ว่า กิจที่อาตมาจะอยู่ต่อไปในลังกานี้ เห็นจะไม่ได้เสียแล้ว จึ่งได้เอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์มีมงกุฎเปนอาทิ ตั้งไว้ในที่นิเวศน์ ส่วนพระองค์ก็เสด็จซ่อนเร้นหลบหลีกไป จนถึงสำนักพระยาเกรพรัฐเจ้าแว่นแคว้นเกรพรัฐ

ครั้นเมื่อพระราชาลังกาเจ้าได้จัดการข่มการเกี่ยงแย่งในระหว่างพระขัตติยทั้งหลาย ให้สงบเรียบร้อยแล้ว กิจที่จะทำ

สงครามก็สงบระงับไป ท้าวเธอก็ตั้งพระไทยบำเพ็ญพระกุศล ยกบ้านตำบล ๑ อันอยู่ใกล้พระนคร ถวายแก่พระมหาโพธิมร อันประดิษฐานอยู่ในพระมหาเมฆวนาราม แลเสนาบดีของพระองค์มีนามว่าสักกเสนาบดี ได้สร้างอาวาส ๑ ไว้ในที่ใกล้ถูปารามขนานนามว่า อิสังโคราช พระราชาเจ้านั้นได้ปกครองแผ่นดินลังกามาตามคลองบุรพราชเจ้าทั้งหลายโดยประเพณีที่มีมา ครั้นกิจ การ ถ้วน ปีที่ ๑๒ พระองค์ เสด็จ เข้า สู่คลอง ยถา กรรมทำ การทิวงคตล่วงไป

แผ่นดินพระยาอุทัยที่ ๒ (๑๑๕) อุทโย ยุวราชาสิ ลงกาวาสี นริสฺสโร ครั้งนั้น พระอุทัยยุพราชได้เถลิงราชย์เปนพระ นริศราธิบดีเจ้าธานีลังกาต่อมา แล้วท้าวเธอจึ่งทรงตั้งพระอาทิบาททรงพระนามว่าเสนะ อภิเษกให้เปนพระยาอุปราช ครั้งนั้นพวกอำมาตย์พากันครั่นคร้ามตกใจกลัวพระราชา (จะเปนด้วยเหตุที่ไม่ยินยอมต่อการรัชชาภิเษกหรืออุปราชาภิเษก) พากันหนีไปสู่ป่าตโปวันคือป่าที่พระฤาษีทรงพรต หรือได้พากันถือพรตฤาษี

พระราชาธิบดีกับพระยาอุปราชได้ทราบเหตุ ก็พาพลไปล้อมจับอำมาตย์ทั้งหลายนั้น มาตัดศีร์ษะเสียทั้งสิ้น

อาศรัยกรรมที่ท้าวเธอร้ายกาจ ฆ่าฝูงอำมาตย์ที่ตโปวันนั้นเปนเหตุ พระยติโยคาคณาสงฆ์ทั้งหลายจึ่งได้พากันเหนื่อยหน่ายพระราชา พากันสละชนบทแว่นแคว้นแดนดินของพระองค์เสีย

ไม่หวังพึ่งอาศรัย ต่างก็พากันไปสู่โรหนประเทศ

ครั้งนั้น จึ่งบังเกิดเหตุให้ ชาวชนบท ตลอดจน ถึงชาวพระนคร ทั้ง พวก พล พลากร กำเริบ สะท้าน สะเทือน ทั่วไปใน แผ่นดินลังกา เล่ห์ประหนึ่งว่า พระมหาสาครทเลหลวงอันต้องลม กระทรวงบัณฑุวาต (คือลมเหลือง) จึ่งได้พากันกรูเกรียวขึ้นไปยังรัตนปราสาท ในอภัยอุตตรวิหาร แล้วสำแดงอาการให้พระราชาเจ้าสดุ้งตกพระไทย อันเปนภัยอย่างน่าพิฦกสพึงกลัว ได้จับตัวอำมาตย์ทั้งหลาย พวกฝักฝ่ายพระราชาที่ยกไปฆ่าอำมาตย์ที่ตโปวันนั้นได้หมดแล้ว ตัดศีร์ษะโยนตัวแลหัวทิ้งออกมาทางน่าต่างรัตนปราสาทนั้น

ฝ่ายพระยุพราชแลพระอาทิบาทผู้สหายกัน ครั้นได้ทราบเหตุจลาจลแห่งบ้านเมืองดังนั้น จึ่งได้พากันโดดกำแพงเมืองพากันหนีไปโดยฉับไว ถึงโรหนประเทศ

ฝ่ายพวกพลนิกายคือพวกที่พร้อมใจกันจลาจลนั้น ครั้นทราบว่าพระยุพราชกับเจ้าอาทิบาทพากันหนีไป ก็คุมกันยกไล่ตามไปจนถึงท่ากัณณนทีตฏ ครั้นไม่ได้เรือข้ามก็พากันมาเสีย

ฝ่ายพระราชบุตรทั้ง ๒ ก็พากันไปหาพระยติเจ้ากูชีทั้งหลาย กล่าวคำอ้อนวอนว่า ขอพระเปนเจ้าทั้งหลายจงโปรดอภัยแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แล้วหมอบฟุบด้วยอกอยู่ในเบื้องหน้าแห่งพระยติทั้งหลายทั้งมีกายอันชุ่มด้วยผ้าเปียกแลเกษาเปียก คร่ำครวญ

รำพรรณขอโทษต่าง ๆ พลางร้องไห้ ให้เจ้ากูตบัสสีผู้มีพรตทั้งหลายอดโทษให้ เดชะอำนาจบารมีมีอาทิ คือบุญทั้งหลายของพระสวามีทั้งหลายผู้เปนเจ้าคุ้มครองพระศาสนานั้น อันประกอบด้วยอานุภาพแห่งเมตตาพรหมวิหาร แลอำนาจบารมีคือบุญของพระราชบุตรทั้ง ๒ ผู้จะได้เปนเจ้าของแห่งเกาะลังกา จึ่งบันดาลให้กองพลของพระยุพราชแลพระสงฆ์ ๓ นิกายไปพร้อมกัน ประชุมเปนมหาพลกองทัพใหญ่เกิดขึ้น พระราชบุตรทั้ง ๒ แลพระบังสุ-กุลิกทั้งหลายผู้เฉลียวฉลาดเปนบัณฑิต ก็ได้พากันขอโทษกรณ์แล้วจึ่งได้พากันกลับไปสู่พระบุรี ฝ่ายพระราชาธิบดีก็เสด็จมาคอยอยู่ทางเบื้องหน้าภิกษุทั้งหลายจะขอขมาโทษ ครั้นภิกษุสงฆ์โปรดงดโทษให้แล้ว พระราชาก็พาภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นไปสู่ป่า (ตโปวัน) แล้วจึ่งได้เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศน์

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระราชาก็ตั้งอยู่ในบุรพราชจริยาปกครองประชาชนโดยธรรมมาได้ ๓ ปี ก็เสด็จไปสู่ยถากรรมด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระยาเสนราชที่ ๒ (๑๑๖) ลงฺกาภิเสกํ ปตฺวาน เสโน โส มติมาคโต

ลำดับนั้นพระเสนกุมารผู้ทรงปรีชาชำนาญในมติ ก็ขึ้นผ่านศิริสมบัติ เปนบรมกระษัตริย์ราชาภิเษกแล้ว ยกพระอุทัยผู้เปนพระอาทิบาท ซึ่งเปนพระสหายคุ้นเคยมากับพระองค์ตั้งไว้ในตำแหน่งพระยุพราช แลพระนราธิปเจ้านั้นบำเพ็ญธรรม

ราชจรรยา เปนอาทิว่า ณวันอุโบสถ พระองค์กำหนดบริจาคทรัพย์พันกหาปณ ให้แก่คนทุคคตทั้งหลาย แล้วพระองค์ก็ทรงรักษาอุโบสถศีล มิได้เหนื่อยหน่ายทุก ๆ อุโบสถมา ตราบเท่าตลอดกาลแห่งพระชนม์พรรษา พระเจ้าธรณีบดีได้ทรงบำเพ็ญทานถวายเครื่องปฏิมาภัตร์ (เข้าพระ) แลปฏิมาพัสต (ผ้าห่มพระ) แก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย แลยังได้บำเพ็ญทัณฑิสสรทานแก่คนกระจอกงอกง่อยกำพร้าชราพิการทั้งหลาย แลพระมหาบดีเจ้าทรงสร้างปราสาททั้งหลายอันงดงามไว้ในที่วิหารบางตำบล ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วอุทิศบ้านส่วยให้เปนโภคคามแก่ปราสาททั้งหลายนั้น

ครั้งหนึ่งพระองค์ได้ทรงบริจาคทรัพย์ ๕ แสนกหาปณ ให้ทำนวกรรมซ่อมแซมปฏิสังขรณ์อาวาสเก่าที่ปรักหักพัง ในวาลุการามนั้น แล้วพระมหิบดีได้สละทรัพย์ ๔ หมื่นกหาปณ ซื้อศิลาแผ่นปูในลานพระเจดีย์ในอภัยอุตตรวิหาร แลท่อน้ำเก่าในมหาวานั้นชำรุดคร่ำคร่าไป พระองค์ก็ทรงให้ทำนวกรรมเสียใหม่ให้มีคันขอบอันเปนเนินหาดล้วนแล้วทุบปราบโรยด้วยฝุ่นหิน พระราชาได้สร้างมาลาคฤหเรือนแถว น่ารื่นรมย์ในราชฆรพระตำหนักอย่างสมควร แล้วบำเพ็ญทานให้เปนไปโดยชอบ ตามระบอบบุรพราชเจ้าได้เคยประพฤติ ครั้งหนึ่งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นนาคศาลาบริเวณ ที่พระอัคคโพธิอำมาตย์ผู้เปนเจ้ามลัย

ประเทศราชได้สร้างไว้ ก็ทรงเลื่อมใสเพิ่มพระราชศรัทธาพระราชทานบ้านส่วยบูชา ให้เปนโภคคามแก่นาคศาลานั้น แล้วพระองค์ได้สร้างมณฑปน่ารื่นรมย์สำราญไว้ในพระวิหารทั้ง ๔ ตจงจิตรกรรมเขียนรูปภาพทั้งหลาย สำเร็จดีเรียบร้อยแล้ว ให้มีพิธีพระธาตุบูชาประจำเสมอไป

สมเด็จพระเจ้ากรุงลังกาธิบดีทรงบำเพ็ญบุญราษี มีอเนกปริยายดังพรรณามาฉนี้เปนต้น ได้เสวยผลคือความเปนพระราชาครองลังกามา ในปีที่เคารบ ๙ ก็เสด็จเข้าสู่ยถากรรม คือทิวงคตล่วงลับไปยังปรโลก ด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระอุทัย ที่ ๓ (๑๑๗) ลงฺกาภิเสกํ ปตฺวาน ยุวราชาทโย ตโต ณะลำดับนั้น ชาวพระนครพร้อมด้วยเสนาบดีมนตรีมุขสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ก็จัดการถวายราชสมบัติยกพระอุทัยยุพราช ขึ้นเปนกระษัตริย์ปราบดาภิเษกเอกฉัตรกรุงลังกา

ฝ่ายองค์พระราชาครั้นได้ปราบดาภิเษกแล้ว ก็โปรดให้จัดพระราชพิธีอุปราชาภิเษกพระอาทิบาททรงพระนามว่าเสนราชกุมารไว้ในตำแหน่งที่พระยาอุปราชโดยราชประเพณี พระยาอุทัยราชครั้นได้ถึงราชย์เปนพระยาครองลังกาทวีปแล้ว ก็เพลิดเพลินมัวเมาประมาท มิได้ว่ากล่าวราชการตามบุราณราชประเพณี มีแต่ดื่มเหล้าเมาสุราเปนนิจกาล เมื่อเสวยมัชบานเข้าไปแล้ว ก็นอนสลบซบซึมเซาไปไม่เปนสมปฤดี ข่าวชั่วร้าย

ก็แผ่ซ่านไปถึงบุรีพระยาโจฬราช ๆ ได้ทราบอาการอันมัวเมาประมาทของพระราชาผู้ชั่วร้ายดุจสัตว์ลามกนั้น ก็มีน้ำพระไทยยินดี ได้ทีที่จะทำสงคราม พยายามปราถนาจะใคร่ปราบดาภิเษกเปนเจ้าบัณฑุประเทศ จึงแถลงเหตุการณ์ให้สำส่นไปว่าจะต้องการราชกกุธภัณฑ์ทั้งหลาย มีพระมหามงกุฎเปนอาทิที่พระยาบัณฑุราชได้ทรงสำหรับวงศ์บัณฑุทั้งหลาย

ฝ่ายพระยาบัณฑุมิยินยอมถวายราชกกุธภัณฑ์ทั้งหลายนั้น พระยาโจฬราชก็ขึ้งขันจะเอาให้ได้ จึงจัดพลไกรสอดสวมศาตราวุธ ยกทัพรุดไปจะชิงเอาเครื่องราชภัณฑ์โดยพลการให้จงได้

ครั้งนั้นปัจจันตชนบทของพระยาบัณฑุราชเกิดกำเริบอยู่วุ่นวาย เสนาบดีได้ยกไปปราบปราม ครั้นทราบความว่าทั้งปรปักษ์ก็ยกมา พระยาบัณฑุราชตรัสสั่งเสนาบดี ให้ออกไปต่อรบต้านทานไพรีโจฬราฐ แม้พวกบัณฑุได้ยกพลเข้าต่อตีได้เสียทีข้าศึกตายในสนามรบ พระยาบัณฑุราชได้ทราบความว่าสงครามพ่ายแพ้ไพรี จึงอพยพเอาแต่สิ่งของบรรดามีค่า คือพระมหามงกุฎเปนอาทิ หนีไปอยู่ยังโรหนประเทศ

ฝ่ายกองทัพพระยาโจฬราชรุกรบมีไชย ก็ยกพลเข้าไปในเมืองไม่ได้พัศดุอันใดเลยแต่สักสิ่ง ก็ทิ้งเมืองเปล่านั้นเสีย ยกพลกลับไปยังประเทศของตน

ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงลังกาได้ตั้งให้วิทุรคนายกผู้ทรงอำนาจมีปรีชาชำนาญ ดำรงตำแหน่งเสนาบดี ยกทัพไปตีแคว้นโจฬราช จมูบดีคือแม่ทัพใหญ่ผู้องอาจก็คุมพลเสนาข้ามไปรบบัจจันตของพระยาโจฬราชพิฆาฏฆ่าประชาชนตายไม่หลอเหลือ ขนพัศดุทรัพย์สมบัติในเมือง จับฝูงชนชาวโจฬราฐมาถวายพระเจ้ากรุงลังกา

พระราชาทรงพระโสมนัศ ตรัสให้บำเพ็ญพระกุศลฉลองไชยบริจาคมหาทาน ถวายบริขารทั้งปวงอันมีค่า แก่ภิกษุบังสุกูลิกทั้งหลายตลอดเกาะลังกาแต่บรรดามี ถ้วนทั่วทุกองค์ ครั้งนั้นพระเจ้าลังกินทรบพิตรได้ทรงสร้างพระจุฬามณี ด้วยแก้วมีรัศมีช่วงโชน ถวายแก่พระปฏิพิมพศาสดา อันประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร

ฝ่ายนางวิทุราพระสนมเอกได้บูชาพระปฏิพิมพศาสดาด้วยข่ายพระบาท แลบูชาพระปฏิมาศิลามัย ด้วยแก้วมณีมีน้ำอันรุ่งเรือง

พระราชาเจ้ายังทรงพระดำริห์ถึงการพระราชกุศลที่จะทรงบำเพ็ญต่อไป ได้ตั้งปรารภทำมหาปราสาทชื่อว่ามณีปราสาท อันพลเสนาของพระยาโจฬราชได้วางเพลิงเผา ให้ย่อยยับไปนั้นการมิทันจะสำเร็จดังพระประสงค์ พอถ้วนอนุกรมปีราชสมบัติที่ครบแปด พระราชาเจ้าก็จุติไปสู่ยถากรรม

ในที่สุดบริเฉทนี้ พระคันถรจนาจารย์ผู้ตกแต่งคัมภีร์พระ

มหาวงศ์ปลงธรรมสังเวชแสดงไว้ เพื่อให้สาธุชนผู้สัตบุรุษปลงเห็นตาม ด้วยอาทิคาถาว่า ปญฺจิเม วสุธาธิปา เปนต้น ว่าแต่บรรดาพระเจ้าพสุธาธิบดีทั้งหลาย ๕ พระองค์นี้ ได้พากันเสวยรมย์ชมสมบัติอันกำหนดด้วยเอกาตบัตร คือเสวยฉัตรครอบอาณาจักรเปนอันเดียวโดยพระราชจริยา แผ่อาณาครอบงำโลกคือชาวเมืองทั้งสิ้น ให้ประพฤติเปนไปตามพระราชอำนาจได้ด้วยน้ำพระไทยตั้งอยู่โดยธรรม เปนนิเคราะห์คือข่มขี่ แลสงเคราะห์คือบำรุงฉนั้นนั้นแล้ว ยังไม่แคล้วที่จำจะต้องพากันทั้งพระราชบุตรพระราชนัดดา คณามาตย์ญาติมิตรทั้งหลาย ยาตราไปสู่อำนาจพระยามฤตยุราชเล่า อิจฺเจวํ สตฺตํ สรนฺตุ ก็นี่แลขอให้ชาวเราเหล่าสาธุชนทุกถ้วนหน้า จงพากันมีสติรฦกอยู่เนือง ๆ อย่าให้ขาดสาย เพื่อจะคลี่คลายความประมาทมัวเมาให้บันเทาเสีย

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๓ นี้เรียกว่าปัญจราชกบริเฉท อันพระอาจารย์ผู้ตกแต่งพระคัมภีร์ได้รจนาไว้ในเรื่องราวพระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในพระคุณสมบัติฝ่ายพระพุทธศาสนา มีพระไตรรัตนสรณาธิคุณเปนต้นแลปลงธรรมสังเวช ให้เกิดธรรมพิเศษโดยพระไตรลักษณ์อันมีปรกติเปนอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หมุนเวียนเปลี่ยนสังสารจักรอยู่นั้น จบเท่านี้

ติราชกบริเฉทที่ ๕๔

แผ่นดินพระยาเสนราชที่ ๓ (๑๑๘)

ตโต ลงฺกาภิเสกํ โส ปตฺวา สโน กมาคตํ

ครั้งนั้นพระยาอุทัยราชที่ ๓ เสด็จทิวงคตล่วงลับไปแล้ว พระเสนราชก็ได้ขึ้นผ่านสมบัติปราบดาภิเษกสืบลำดับกระษัตริย์กรุงลังกาต่อมา พระองค์ทรงประทานที่ตำแหน่งพระยุพราช ให้พระอาทิบาททรงพระนามว่ามหินทกุมาร

พระราชาเจ้าพระองค์นั้นทรงพระคุณเปนอนันตมากเหลือตราเปนอาทิว่า ทรงพระปัญญาปรีชารอบคอบฉลาดล้ำนำคำประกอบกาพย์ฉันท์เปนมหากวี ทั้งองอาจไม่ครั่นคร้าม เปนผู้มีไมตรีวุฒิประกอบในหมู่มิตรโดยความเที่ยงตรง พระราชาเจ้านั้นทรงคุณธรรมดังพรรณนามีอาทิมาฉนี้ทุกเมื่อ

ฝ่ายว่าฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาลมิได้เคลื่อนคลาด ชาวประชาราษฎร์ได้อาศรัย ประกอบกสิกรรมพานิชกรรม คล่องแคล่วสดวกดายโดยศุขสำราญ ปราศจากภัยพาลพาธาทั่วหน้ากันอยู่ทุกเมื่อ

องค์พระราชาเจ้านั้นทรงธรรมรู้พระปริยัติธรรม ในรัชกาลของพระองค์นั้น ท้าวเธอได้เสด็จแวดล้อมไปด้วยหมู่เสวกามาตย์

ราชบริพาร ทั้งเจ้ากูสังฆ์ผู้ทรงศิลาจารย์ ๓ นิกาย เสด็จไปประทับในโลหปราสาท แล้วมีพระธรรมกถาพรรณาคุณพระสุตตันตปิฎก ให้ราชเสวกทั้งคณาสงฆ์สดับฟัง

ครั้งหนึ่ง ท้าวเธอได้สร้างกล่องพระทาฐาธาตุ ประดับรัตนต่าง ๆ อย่างประเสริฐ ประดิษฐานไว้ในพระจตุไพหารทั้งหลาย (จะเปนพระพิหาร ๔ หลัง หรือพระวิหาร ๔ มุขก็จะได้) แล้วโปรดให้จัดการพิธีพระธาตุบูชาเปนอเนกมโหฬาร แล้วได้ยกบ้านหลวงเดิมของพระองค์ที่ตำบลสัตถคาม สร้างเปนบริเวณถวายสงฆ์ พระองค์ได้ปกครองโลกลังกาประชาชนทั่วหน้ากันปานประหนึ่งว่าชาวลังกาสิงหฬ เปนราชบุตรของพระองค์ ก็ปานกันท้าวเธอได้เสวยสวรรยาได้ ๓ ปีก็สู่ทิวงคต ตามกำหนดบุญกุศลที่ทรงบำเพ็ญมา พระคันถรจนาจารย์จึงถวายมรณสมญาว่าทิวงคต ด้วยความเชื่อบุญเชื่อกรรมอันผ่องใสของพระองค์ ด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระมหินทที่ ๓ (๑๑๙) ยุวราชา มหินฺโท โส ราชาสิ ตทนนฺตรํ ครั้นพระยาเสนบพิตรทิวงคตแล้ว ลำดับนั้น พระมหินทยุพราชได้เถลิงอาสน์ราชบัลลังก์ลังกา โดยราชประเพณี

พระราชาเจ้าพระองค์นั้นทรงพระคุณบุญราชเปนมหันต์อันประเสริฐ ทรงพระเดชานุภาพล้ำเลิศล่วงสามนต์กระษัตริย์ในทุรา

วิหารทิศ มีสุรโยธาเสนามหาเสนาล้วนชำนาญชาญประชิดเชิดสงคราม จึงท้าวได้ระบือฦๅพระนามว่าเปนพระเจ้ามหาบุญ พระเจ้ามหาเดช พระเจ้ามหาเสนา พระเจ้ามหายศ ปรากฏพระเกียรติคุณทั้ง ๔ พระคุณนามฉนี้ ทรงครองลังกาธานีรวบรัดให้เปนเอกฉัตรแต่อาณาจักรเดียว อาศรัยเหตุที่พระองค์ได้ขับเขี้ยวทำสงครามฆ่าพวกพาลาโจรร้าย ให้อุปัทวันตรายหายเสร็จสิ้น

ฝ่ายนายกเจ้ามหามณฑลทั้งหลาย ก็ตั้งใจดูแลการงานอุป-ถัมภ์ค้ำชูพระราชาเจ้า อยู่ทุกทิพาราตรีกาล

พระราชาธิบดีเจ้าได้สั่งให้เลือกนางกุมาริกา ผู้เกิดในพระราชวงศ์พระยากาลิงคจักรพรรดิ ซึ่งเปนธิดาของกระษัตริย์ทั้งหลายในลังกาซึ่งยังมีตัวอยู่ มาอภิเษกเปนพระอรรคมเหษี ๆ นั้นมีพระราชบุตรด้วยพระราชา ๒ องค์ เปนพระธิดาองค์ ๑ ทรงโฉมโสภา

สมเด็จพระเจ้าบดีทรงประดิษฐานราชสีหพวงศ์ไว้ดังนี้ เมื่อท้าวเธอตั้งพระราชบุตรทั้ง ๒ ให้เปนพระอาทิบาท ตั้งพระธิดาเปนอุปราชินี

ครั้งนั้นพระยาวัลลภได้ส่งกองทัพไปยังนาคทวีป เพื่อจะย่ำยีเกาะลังกา พระราชาเจ้าได้ทรงทราบ จึงตรัสให้แม่ทัพชื่อเสนเปนเสนาบดี คุมพลไปต่อรบด้วยกองทัพพระยาวัลลภ เมื่อ

เส้นเสนาบดียกไป ได้ทุ่มเทพลเข้าต่อรบ ทัพพระยาวัลลภแตกย่อยยับ กองทัพยึดเอาสนามรบได้

แม่ทัพ นายกอง ทั้งหลายฝ่าย พระยาวัลลภราช ปฤกษาเห็นพร้อมกันว่า จะเอาไชยชนะแม่ทัพลังกาไม่ได้แล้ว จึ่งให้เจรจาอย่าศึกขอเปนสัมพันธมิตรผูกไมตรีกับด้วยพระเจ้ากรุงลังกา

อิจฺเจวํ ราชิโน เตโช อาศรัยเหตุที่พระยาวัลลภเจ้าชมพูทวีปยกทัพข้ามทเลมาตีเกาะลังกา พ่ายแพ้แล้วต้องยอมส่งครามพระคันถรจนาจารย์จึ่งไขความด้วยพระคาถามีอาทิในปฐมบาทนั้นว่า พระเดชานุภาพของพระเจ้ากรุงลังกามีอำนาจปกแผ่ไปตลอดชมพูทวีป คือว่าทรงพระเดชานุภาพปกแผ่ตลอดลังกาทวีปแล้วแลยังแผ่พระเดชาข้ามทเลหลวงเลยขึ้นไปถึงฝั่ง จดภาคพื้นชมพูทวีปอีก

พระราชาผู้ทรงพระเดชานุภาพปราบชมพูพระองค์นั้น พระองค์เปนพระเจ้าทรงธรรม คือเมื่อท้าวเธอทรงสดับพระธรรมเทศนาอันประเสริฐ ย่อมทำความเคารพนับถือโดยชอบแก่พระธรรมทานทั้งหลายผู้สำแดงพระสัทธรรมเทศนาอยู่นั้น ทั้งทรงมีน้ำพระไทยเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งนัก และได้เผดียงพระภิกขุบังสุกุลิกทั้งหลาย ให้สันนิบาตประชุมกันณพระราชเรือนหลวง แลตรัสให้ปูลาดอาสนอันงามตามประสงค์ ครั้นภิกขุทั้งปวงนั่งพร้อมกันแล้ว ท้าวเธอก็ทรงอังคาดด้วยโภชนา

หารอันสอาดให้ขบฉันอิ่มหนำสำราญ ถ้วนทั่วกันเปนราชจริยาวัตร ดังนี้ทุกวัน การบำเพ็ญอาหารภัตตทานเช่นนี้มิได้ทรงย่อท้อพระไทย ประหนึ่งว่ากิจการที่ทรงประพฤติเปนไปนั้น เปนการเพียงสักว่าวันเดียวก็ปานกัน พระราชาเจ้าได้ถวายอรัญญิกวัตรให้จัดพยัญชนาหารมากมาย ส่งไปถวายแก่เจ้ากูตบัสสีผู้อยู่รุกขมูลอารัญวาสิกวาสป่าทั้งหลาย ล้วนเปนโภชนอันสอาดมีค่าจนครบครันแก่เจ้ากูทั้งหลาย

ฝ่ายคิลานทาน ได้ส่งแพทย์ทั้งหลายให้ไปพยาบาลพิทักษ์รักษาเยียวยาแก่เจ้ากูผู้ทรงตระบะพรตที่เปนไข้ทั้งหลาย ซึ่งจำพรตอยู่ในสำนักนั้น ๆ อาศรัยเหตุที่พระองค์ดำรงอยู่ในพระกรุณา อันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่เปนนิจ ครั้นกาลเปนปัจฉาภัตร์ท้าวเธอก็ให้จัดคุพน้ำตาลงบและฆตปาก เปรียงหุงอันฆ่าด้วยรสเทียน ทั้งต้มพุลหมากพลูเครื่องอบรมปากให้หายกลิ่น ไปถวายแก่เจ้ากูชีทั้งหลาย ส่วนเครื่องปากบาตร์ คือลสุนกะเทียมมิริจพริก ปิปผลีดีปลี สิงคิเวรขิงทั้งหลาย ทั้งคุพน้ำตาลงบแลตรีผลา ให้จนเต็มบาตร์แล้ว ยังบำเพ็ญทานแก่ภิกขุบังสุกุลิกทั้งหลาย คือ ฆตเปรียง เตลน้ำมัน มธุน้ำผึ้ง แลผ้าปะผ้าด้ามทั้งหลาย แต่ละสิ่ง ๆ ทุกวันไป

พระเจ้าภูบดียังได้จัดบริขารทั้งหลายมีไตรจีวรเปนต้น ถวายภิกษุบังสุกุลิกทั้งหลายอีก พระราชาเจ้าได้ถวายผ้าใหม่ ๆ

ทั้งหลายเฉภาะสิ่งเนื่องใช้ทำจีวรแก่ภิกษุเฉภาะองค์ในมหาวิหาร พระมหิบดีเจ้าได้ถวายตุลาภารทาน แก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในนิกายทั้ง ๓ วันละสองเพลา

พระราชาเจ้านั้นให้จาฤกปาสาณฝั่งไว้ว่า พระราชาในในอนาคตกาลขออย่าได้ถือเอาโภคอันเราถวายไว้เปนสงฆโภคเลย

ครั้นพระราชาให้คาถาพรรณาพระไตรสรณาคมน์ โดยพระคุณของสมเด็จพระพุทธเจ้าเปนประธาน แก่คนอนาถาทั้งหลาย ให้จัดภัตตทานแลผ้าทั้งหลาย ให้พระราชทานแก่คนอนาถาทั้งหลายเหล่านั้น แล้วทรงสร้างทานศาลาให้มีพื้นเหมือนหัตถิศาลก สำหรับตั้งเปนโรงทานแก่ยาจกทั้งหลาย แล้วพระราชทาน ทั้งเครื่อง สำหรับให้ นั่ง แลนอน แก่ยาจก ทั้งหลาย นั้น พระราชาเจ้าได้ให้ ปรุง เภสัช แล สร้าง เตียงไว้ในเวชศาลาทุกแห่งบรรดามี แล้วยังทรงยินดีพระราชทานอาหารนิตยภัตรแก่นักโทษทั้งหลายในเรือนจำอิกเสมอมิได้ขาด

โดยที่ท้าวเธอเคารพต่อทานการบริจาคเปนปุเรจาริกศรัทธา มีน้ำพระไทยอบรมอยู่ด้วยพระกรุณาจิตร ชั้นแต่ว่าบรรดาสัตว์ที่มีภัตรเปนอาหาร เปนต้นว่า วานร, สุกร, มฤค, สุนัข, ทั้งหลายก็รับสั่งให้จัดภัตรแลขนมเปนห่อเปนกอง แจกจ่ายให้เปนทานแก่สัตว์ทั้งหลายนั้น พระราชาเจ้าได้รวบรวมเอาเข้าเปลือกทั้งหลาย มาเปนกองเปนลอมไว้ในพระจตุพิหาร แล้วตรัส

พระราชทานดำรัสไว้ว่า ชนจำพวกอนาถาทั้งหลายจงพากันมาเปนเจ้าของเข้าเปลือก ตามใจตนทุกคนเถิด

ก็แลครั้งรัชกาลของพระองค์นั้น พระราชาเจ้าได้ทำการพิธีบูชาด้วยนาคบูชาทั้งหลาย อันนับว่าเปนมงคลบูชาอันอุดม แล้วจึงอาราธนาภิกษุทั้งหลายผู้เฉลียวฉลาดแตกฉานในอรรถพยัญชนะนั้นสวดพระวินัย – ครั้นการบูชาใหญ่สำเร็จแล้ว ท้าวเธอก็อาราธนาพระมหาเถรธรรมมิตร ผู้สถิตย์ณสติกคามาวาส ให้แต่งพระคำภีร์พระอภิธรรมวรรณนา ส่วนพระทาฐานาคเถระผู้เปนอรัญวาสี ซึ่งปรากฏคุณความดีว่าเปนอลังการของชาวลังกา ก็อาราธนาให้สวดพระอภิธรรม การพระกุศลพุทธบูชาก็ทรงมีพิธีบูชาพระเหมมาลิกเจดีย์ ด้วยบัณฑุกัญจุก (สี, ว่าด้วยปัฏฏกัญจุก) แล้วให้ระบำรำฟ้อนสมโภชบูชาด้วยบุบผชาติชูกลิ่นต่างอย่างทั้งหลาย แลประทีปพวงดอกไม้ธูปหอมทั้งหลายมากมายนัก แล้วถวายผ้าแก่ภิกษุทั้งหลาย การบูชาพระรัตนไตรยประจำวัน มีรับสั่งให้เก็บดอกไม้ในสวนหลวงทั้งหลายทุกแห่ง บูชาทุกวัน ฝ่ายการสร้าง ได้ทำปราสาทเรียกจันทนปราสาท ถวายไว้ในมริจิวัฏฏิวิหาร แล้วยกบ้านอการัมภให้เปนโภคคามแก่ภิกษุทั้งหลายด้วย ได้ทรงสร้างกล่องพระเกษธาตุประดับรัตนะ ทั้งบรรจุพระเกษธาตุ แล้วให้มีพิธีการบูชาประดิษฐานไว้บนจันทนประสาทนั้น

พระเจดีย์ในถูปารามนั้น ก็ให้บุแผ่นทองแผ่นเงินทั้งหลายหุ้มลงไปอีก เสร็จแล้วให้มีการพิธีบูชาด้วยวัตถุมีค่า อันมีอยู่ในแว่นแคว้นของพระองค์ ในที่พระธาตุฆรก็โปรดให้ทำพระทวารทอง แลดูงามลำยองรุ่งเรืองประเทืองสี ประหนึ่งว่ารัศมีแห่งพระสุริยเทพบุตร อันผ่องผุดขึ้นมาอยู่รุ่งเรืองเหนือเขาพระสิเนรุราชนั้น ได้ทรงสร้างบทลัญชนฆร เรือนประดูพระพุทธบาทอย่างน่าชื่นชมในพระเจดีย์ ๔ องค์ ที่พวกพลพระยาโจฬราชยกมาเผาให้พินาศไปนั้น คงรุ่งเรืองงามดุจเดิมมา แลได้ปฏิสังขรณ์พระทาฐาธาตุฆร เรือนพระทาฐาธาตุ อันประดิษฐานอยู่ในกลางเมือง ซึ่งพวกพระยาโจฬราชเผาเสียนั้น ให้พลันดีขึ้นดังเก่า ทั้งพระธรรมสังคิณีคฤหแลมหาปาลีที่ถูกเพลิงเผา ก็ได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นให้งามดีดุจเดิม

พระมหาบดีเจ้าให้สร้างตัมพุลมณฑป คือโรงหมากพลู สำเร็จแล้วถวายไว้สำหรับพระมณฑป แลถวายภิกษุสงฆ์ทั้งหลายในจำพวกเถรวาท เพื่อให้ใช้สอยเปนโรงปรุงยา แล้วทรงสร้างอุปัสสัยให้ชื่อว่ามหามัลลก ถวายแก่นางภิกษุนีทั้งหลายที่สืบมาแต่พระเถรวงศ์ทั้งหลาย พระราชทานส่วยไว้เปนเครื่องจับจ่ายด้วย

ปราสาทชื่อมณีปราสาท ที่พระมาตุลาทัยราช[๑] ได้เริ่ม

๑ สี. มาตุโลทัยราช

สร้างค้างอยู่ พระเจ้ามหินาถก็ได้ให้ทำการต่อมาจนสำเร็จบริบูณ์ ทุกประการ จึ่งขนานนามว่ามณีปราสาท ครั้งนั้นอำมาตย์ ๔ นายของพระราชาเจ้าได้สร้างบริเวณ ๔ ตำบลไว้ในพระเชตวันวิหาร

พระเทวีของพระราชาสมญาว่าพระนางกิตติ ก็ได้ทรงสร้างบริเวณตำบล ๑ น่าพึ่งชม สมญาเรียกชื่อว่ากิตติบริเวณ ตามนามของพระนาง ประดิษฐานอยู่เบื้องหลังแห่งถูปาราม

แลนางกิตติเทวีเจ้าได้สร้างบริเวณตำบล ๑ ไว้ในกัปปาสคาม แลสร้างสระโบกขรณี ๓ สระไว้ในแถบจีวรเจดีย์ แล้วนางพระยาทรงบำเพ็ญเพิ่มบุญสมภารบารมี สร้างธงไชยสุวรรณธวัชขนาดยาว ๑๒ รัตน บูชาไว้ในเหมมาลิกเจดีย์

ฝ่ายพระราชบุตรของพระนางท้าวเทวี ได้สร้างเวชศาลาสำหรับคฤหัษฐ์ไว้ในพระบุรี สักกเสนีแม่ทัพผู้ทรงคุณกึกก้องก็ได้สร้างเวชศาลาไว้ภายนอกบุรี

สมเด็จพระราชาให้สร้างมณฑปทั้งหลายงามราวกะว่าปราสาททิพย์ ไว้ในพระจตุพิหารทั้ง ๔ ตำบล สำเร็จแล้วโปรดให้มีพิธีพระธาตุบูชาเปนอเนกประการ

พระมหินดิราชเจ้านั้น ครั้นเมื่อถึงขวบปีหนึ่ง ๆ ล่วงไปก็ให้ทำพิธีจารีตประเพณีของบุรพราชทั้งหลายเสมอมา ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชีให้สำเร็จประโยชน์อย่างดีทุกประการ

สมเด็จพระเจ้ากรุงลังการาชบพิตร ท้าวเธอได้ทรงบำเพ็ญ

บุญกุศลสุจริตเปนอเนกอุฬาร มีอาทิดังพรรณนามาฉนี้ เสวยราชย์อยู่ได้ ๑๖ ปีก็เสด็จสู่ไตรทิพย์ คือทิวงคตโดยพระกุศลสมภารด้วยประการฉนี้

แผ่นดินพระยาเสนที่ ๔ (๑๒๐) ชาโต ปติจฺจ ตํ ราชา เสโน ทฺวาทสวสฺสิโก

ครั้นสมเด็จพระมหินทรราชเจ้าเสด็จสู่ทิวงคต กำหนดพระราชพิธีฌาปนกิจแล้ว ลำดับนั้นพระเสนราชกุมารผู้มีพระชนมานได้ ๑๒ พรรษา เปนพระราชบุตรเกิดแต่นางพระยากลิงคเทวี ได้ปราบดาภิเษก เปน พระราชาธิบดี ครองกรุง ลังกา สืบสันตติราช พระ องค์ มีพระ หน่อ นารถ กนิษฐ ภาดา ทรง พระนาม ว่า พระ อุทัยกุมาร ได้ประทานอภิเษกเปนพระอุปราช ท้าวเธอมีเสนาบดีแต่ครั้งสมเด็จพระบิตุราชชื่อว่าเสนะผู้กล้าหาญ ได้ประจำที่เสนาบดีแม่ทัพใหญ่คงเดิมมา

ครั้นกาล เมื่อเสนาบดีได้ คุมพลไปปราบไพรี อันย่ำยี ปัจจันตชนบท พระราชาเจ้าผู้ทรยศยุให้ฆ่ามหามัลละน้องชายน้อยของเสนาบดี ทั้งมารดาแลพรรคพวกเสียแล้ว ตั้งอำมาตย์ชื่อว่าอุทัยผู้ซึ่งได้ทูลแนะนำให้ทำตามคำของตนนั้นไว้ในที่เสนาบดี

ฝ่ายว่า ท่าน เสนะแม่ทัพใหญ่ ครั้นได้ ทราบเหตุ การณ์ ที่พระราชาทรงประพฤติดังนั้น ก็บันดาลโกรธยกพลเสนามา ด้วยหมายใจว่าจะจับศัตรูทั้งหลาย

ฝ่ายว่าพระมหิบาลเจ้ากรุงลังกาได้ทรงทราบเหตุ ว่าเสนา

บดียกพลมา จึงได้ชักชวนอำมาตย์ราชองครักษ์ของพระองค์หนีออกจากพระนครไปสู่โรหนประเทศ แต่พระราชมารดาของพระราชาได้เสด็จกลับมา ได้รับเอาพระอุปราชกับพระราชินีมาด้วย นางพระยามิได้ขัดแค้นกับเสนาบดี ๆ นั้นครั้นนางพระยาสงเคราะห์แล้ว ก็ได้ประชุมพลทมิฬทั้งหลายสำนักอยู่ตามชนบทที่นางพระยาประทาน ส่วนตนก็สำนักอยู่ในปุลัตถินคร

ฝ่ายว่าพระราชาก็เริ่มสงครามกับด้วยเสนาบดี- ได้ส่งพลมาแต่โรหน เข้าประจัญบาน เสนาบดี ๆ ได้ตี พลโรหน ของพระ ราชาพินาศสิ้นไป

ครั้งนั้นพวกทมิฬทั้งหลายที่อยู่ตามชนบทนั้น ก็พากันเบียดเบียนชาวประชากร ท่านเปรียบเหมือนกับรากษษผีปีศาจที่อาจหาญ พากันปล้นบ้านเก็บทรัพย์สมบัติของชาวนิคมชนบท ฝูงชนชาวชนบทนิคมคามได้รับความรำคาญเช็ญใจ เพราะพวกทมิฬเบียดเบียน จึงพากันอพยพไปเฝ้าพระราชายังโรหนประเทศ ทูลเหตุการณ์ให้ทรงทราบ พระราชาก็ให้ประชุมมนตรีเสนาบดีปฤกษาราชการ เห็นพร้อมกันด้วยการที่จะรักษาพระศาสนาไว้ จึงได้ขับจมูบดี (คืออุทัยที่ตั้งเปนเสนาบดีนั้น) เสียจากแว่นแคว้น แล้วพากันไปยังปุลัตถินคร ทำสนธิกับด้วยเสนะ (ผู้เปนเสนาบดีคนเก่า ที่เกิดผิดใจรบกันนั้น) แล้วภายหลังพระราชาได้รับเอาลูกสาวของท่านเสนะนั้น ยกขึ้นเปนพระมเหษีเพื่อจะ

บำรุงวงศ์สกุลต่อไป นางพระยาเจ้านี้ได้ประสูตรพระกุมารผู้เปน อุดมบุรุษ ทรงพระนามว่า กัสสปกุมาร เมื่อพระเจ้ากรุงลังกา ยังประทับอยู่ในโรหนนั้น พวกวัลลภเหล่าราชสำนักทั้งหลายล้วน เจ้าอุบายหาประโยชน์ตน ครั้นไม่ได้ผลเพื่อจะดื่มสุราบาน ก็ ประพฤติการเปนศัตรูต่อพระราชา พากันพรรณาสรรเสริญคุณ การดื่มมัชบานว่ามีคุณ ล่อลวงให้พระมหิบดีเจ้าลุ่มหลงเสวย มัชบานเข้าไป ก็บังเกิดสำแดงอาการดุจช้างสารอันเมามัน ไม่ เปนอันสรงเสวย จะเสด็จดำเนินยาตราทรงพระกายก็ทั้งยาก เพราะเหตุนั้นพระเจ้าภูบดีก็ดับชีพในปีที่ ๑๐ แห่งรัชสมบัติ แต่ กำลังทรงพระกำดัดมีพระชนม์จำเริญรุ่นอยู่ฉนี้

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๔ นี้เรียกว่าติรา ชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อ เกิดความเลื่อมใสแลสังเวช แก่สาธุสัตบุรุษทั้งหลาย จบเท่านี้

ลังกาวิโลปบริเฉทที่ ๕๕

แผ่นดินพระยามหินทที่ ๔ (๑๒๑)

มหินฺโท ตกฺกนิฏฺโฐ โส ราชปุตฺโต ตทจฺจเย ครั้นพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคตล่วงไปแล้ว ลำดับนั้นพระราชบุตรพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่ามหินทกุมาร เปนพระกนิษฐาของพระราชาเจ้านั้น ได้เสด็จขึ้นผ่านกรุงลังกา ยกราชาเสวตฉัตรขึ้นในเมืองอนุราธปุรราชธานี

พระราชาเจ้าเมื่อเสวยราชย์อยู่ในเมืองอนุราธบุรีนั้น ได้รับความผีดเคืองอยู่ถึง ๑๐ ปี เพราะเหตุที่ในเมืองนั้นอากูลอยู่ด้วยชนระหว่างต่างด้าว ซึ่งแม่ทัพชื่อว่าเสนะได้จับเอามาปล่อยให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่นั้น

ครั้งนั้น ชาวชนบท ทั้งหลายไม่ ยอมถวาย ส่วยที่ เปนส่วนเกิดขึ้นแก่พระราชาทั่วไป อาศรัยเหตุที่พระราชาอ่อนแอ ได้ละทิ้งแบบแผนอันเปนทางดำเนินแบบเสีย ในปีที่ ๑๐ นั้น พระวิภราชาเจ้าก็เสื่อมสิ้นทรัพย์สิน หาอาจที่จะบำรุงทแกล้วทหารให้มีกำลังได้ไม่

ครั้งนั้นพวกชาวเกราลทั้งปวงครั้นไม่ได้เบี้ยเลี้ยงชีพ ก็พากันไปเข้าประตูวังบังคับพระราชาเจ้า ว่าพระองค์อย่าเสวยเลย

จนกว่าพวกข้าพเจ้าทั้งหลายจะได้เบี้ยเลี้ยง ได้พากันสอดสวมอาวุธหอกดาบ มีมือถือแล่งธนู สำแดงอาการสำหัสอย่างยิ่งต่าง ๆ

ฝ่ายพระเจ้าภูบดีก็ตรัสประเล้าประโลมพวกเกราล โดยพระอุบายให้เชื่อใจ แล้วท้าวเธอก็ได้เก็บเอาหัตถสาร คือทรัพย์ที่จะนำไปด้วยมือตามควรแล้ว ก็ลอดเข้าปล่องอุโมงค์ หนีออกนอกพระนครโดยด่วน ไปจนถึงเมืองโรหน ได้ตั้งขันธาวารอยู่ณบ้านสิทุปัพพตคาม เมื่อพระราชาเจ้าสำเร็จขันธาวารแรมทัพอยู่นั้น พระองค์ได้ตั้งพระชายาของพระภาดาให้เปนตำแหน่งพระมเหษี ครั้นอยู่จำเนียรกาลมิสู้นานนัก นางพระยาก็ได้สิ้นพระชนม์ไปเสีย แล้วพระราชาเจ้าจึ่งได้เลือกเอาพระธิดาแห่งพระภาตุราชของพระองค์ ขึ้นตั้งในตำแหน่งพระมเหษีต่อไป

เมื่อพระมหิบดีราชปกครองอยู่กับพระนางนาฏเทวีใหม่นั้น ได้มีพระโอรสองค์ ๑ ทรงนามว่ากัสสปกุมาร ท้าวเธอให้สร้างนิวาสสถานเปนราชธานี ครอบครองเปนพระราชาธิบดีอยู่ณตำบลบ้านกัปปคัลลกคาม เสวยสวรรยาตามผาสุกภาพ ในแว่นแคว้นโรหนประเทศนั้นสิ้นกาลนาน

ฝ่ายว่า พวกเกราลแล พวกสิงหพที่ ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในตำบลต่าง ๆ ทั้งหลาย ครั้งนั้นก็เกิดเปนเสี้ยนหนามขึ้น ประพฤติการถือความเปนใหญ่ จะประสงค์สิ่งใดก็ทำตามชอบใจของตน

ครั้งนั้นมีพาณิชผู้ ๑ ได้มาแต่ฝั่งโน้น ข้ามมาสู่เกาะลังกา ครั้นทราบประวัติเรื่องราวลังกาแล้ว ก็ไปทูลแก่พระยาโจฬราช

ครั้น พระยาโจฬราชได้ ฟังพ่อค้านั้น ทูล สิ้นเสร็จ ประวัติ ของเกาะลังกา ท้าวเธอเห็นเปนโอกาศ ปราถนาที่ว่าจะยึดเอาลังกาไว้ในอำนาจ จึ่งได้จัดรี้พลสกลโยธาเสนามาตย์อันเปนมหัพพลคือทัพใหญ่ยกข้ามทเลมาขึ้นเกาะลังกาโดยฉับไว

กองพลพระยาโจฬราชจำเดิมแต่ได้ข้ามมาขึ้นฝั่งลังกาแล้ว ไม่เลือกว่าประชาชนเช่นไร เจอเข้าก็เบียดเบียนข่มเหงเอาโดยพลการ ทำการระรานเปนลำดับมา จนถึงโรหนประเทศ พอประจวบเหตุเปนเวลาที่พระราชาเจ้าเสวยราชย์ได้ ๓๖ พรรษา ก็เสียภาราแก่ไพรี พวกพลโจฬราฐพากันรุกเข้าธานี จับพระมเหษีแลสรรพรัตนทั้งหลาย ทั้งพระมหามงกุฎราชกกุธภัณฑ์ พระราชาภรณ์ทั้งวชิรวลัยอันหาค่ามิได้ เปนของสืบขัตติยราชอันเทพเจ้าประสาทประสิทธิ์มาแต่โบราณกาล ทั้งพระขรรค์ไชยศรีแลธงไชยซึ่งเปนของคู่พระบุรีมาไม่ขาดสาย แล้วพากันไล่สืบค้นหาพระมหิบดี ซึ่งหนีภัยไปซุ่มอยู่ในพงชัฏ พวกโจฬราชเสนาพากันจับเปนเอาพระราชามาได้แล้วโลมเล้าเอาพระไทย ว่าจะได้ทำสนธิไมตรีต่อพระยาโจฬราช

ณทันใดนั้น พวกโจฬราฐก็ต้อนกวาดราชวงศ์ มีองค์พระเจ้ามหิบาลเปนประธาน ทั้งธนสารถือถึงมือตนทั้งสิ้น ขน

ไปถวายแก่พระยาแผ่นดินโจฬราชโดยฉับไว

แต่บรรดาในภิกษุ ๓ นิกายก็ถูกทำลาย ทั้งห้องพระธาตุตลอดพื้นแผ่นดินลังกาไม่หลอเหลือ คือของมีค่าเปนต้นว่าสุวรรณแลพระพุทธปฏิพิมพ์ทั้งหลายมากมาย พวกเหล่าร้ายเที่ยวยื้อแย่งพังทลายพระวิหารทั้งหลายในวัดต่าง ๆ แล้วถือเอาสิ่งธนสารปานประหนึ่งว่าเกาะลังกาเวลานั้นต้องปีศาจยักษ์ที่กระหายโลหิตหากมาลงเมืองฉนั้น

ครั้งนั้นพวกไพร่โจฬราฐทั้งหลาย พากันอาศรัยอยู่ในเมืองปุลัตถิมบุรอันเปนเมืองหลวงแล้ว แยกกันไปครองเมืองรักขปาสาณกัณฏอันเปนพรมแดนไว้

ครั้งนั้นชาวรัฐวาสีทั้งหลายได้พากันเอาพระกัสสปกุมารหนีภัยโจฬราฐไปเลี้ยงไว้อย่างนับถือจนจำเริญ

ครั้นกาลจำเนียรมา พระยาโจฬราชได้ทราบว่า พระกัสสปกุมารจำเริญพระชนม์ได้ ๑๒ พรรษา ทอดทิ้งช้าไว้การศึกจะแก่กล้า จึ่งได้จัดพลโยธา ให้มหาอำมาตย์คุมทัพยกข้ามมาจะจับพระกุมาร

รวมพลโจฬราฐที่ยกมาครั้งนั้นประมาณแสนหย่อนห้าพันยกเข้าประจัญโรหนประเทศ ประดุจหนึ่งว่าจะเพิกพังให้ถล่มทะลายไป

ครั้งนั้นอำมาตย์ผู้มีชื่อเสียงนามว่าท่านกิตติ เปนชาวมักข

กุทรุสอิกคน ๑ ชื่อท่านพุทธ ชาวมารคัลลก ท่านอำมาตย์ ๒ นายมหาวีรคู่นี้ เฉลียวฉลาดไหวพริบดีในกลยุทธสงคราม ได้พยายามคิดต่อสู้จะผลาญศัตรูพลโจพราฐให้พินาศไม่หลอเหลือ จึงได้ไปตั้งค่ายใหญ่อยู่ในเขาปพุราฐคีรี ทำสงครามล่อให้พวกทมิฬต่ออยู่ ๖ เดือน ได้ฆ่าทมิฬโจพราฐตายกลาดเกลื่อนลงมากมาย พวกโจพราชที่เหลือตายก็ครั่นคร้ามขามเข็ดต่อการยุทธ จึงได้พากันรุดหนีไปยังปุลัตถิมบุรี ซึ่งตนเคยยึดไว้แต่เดิม

ครั้งนั้นพระกัสสปกุมารได้เห็นนายทหารทั้ง ๒ มีไชย ก็ชื่นชมโสมนัศตรัสให้พรว่า วรนฺตาตา คณฺหถ แปลว่าข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เปนดุจบิดา ขอท่านทั้ง ๒ จงถือเอาพรด้วยคำว่า วรํ ตาตา นี้เถิด

ฝ่ายท่านพุทธอำมาตย์จึงขอพรเอาบ้านปเนมิคามหรือปเวณิ-คามเปนสงฆ์ ท่านกิตติอำมาตย์ก็ขอพร แบ่งเอาทรัพย์เชลยที่จับได้นั้นถวายเปนสงฆ์

ครั้งนั้น ครั้นอำมาตย์ทั้ง ๒ ผู้ประเสริฐได้รับพระพรประเสริฐต่อพระราชบุตรผู้ประเสริฐแล้ว ต่างระงับความกระวนกระวายหายความหวังตั้งอยู่ในความเคารพ ถวายบังคมพระบาทพระราชบุตรเจ้าโดยความภักดี

ฝ่ายว่าพระราชาธิบดีมหินทราช ตั้งแต่ถูกจับไปไว้ในโจพราฐได้ ๑๒ ปี รวมปีพระชนมายุได้ ๔๘ ปีเปนกำหนด ท้าว

เธอก็เสด็จทิวงคตไปยังปรโลก โดยนัยสิโลกอันพระคันถรจนาจารย์สำแดงอรรถสำหรับผู้สดับฟังให้เห็นความว่า สรรพโภคมไหสูรย์ที่พระราชาเจ้าประสบแล้วก็ดี หรือสรรพประชาชาวบุรีได้รวบรวมแสวงหามาไว้ก็ดี ย่อมไม่เสถียรอยู่ยั่งยืนได้ ด้วยอาศรัยทรัพย์เหล่านั้นพลันบันดาลตามโทษความประมาทมัวเมาดังพรรณนามาฉนี้

วิญญูชนผู้ปรีชาดีรู้ชอบเมื่อแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลตน คือความไม่ประมาทนี้ แลประพฤติอยู่สม่ำเสมอเปนอันดี จงทุกทิพาราตรีกาล

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๕ นี้เรียกว่าลังกาวิโลปบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้ากล่าวไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อความประสงค์จะให้เกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตยานุคุณ แลความสังเวชสลดใจต่อสรรพสังขาร อันข้องอยู่ในปรกติของพระไตรลักษณให้เกิดญาณหยั่งรู้หยั่งเห็นเปนธรรมสังเวช จบเท่านี้

ฉราชกบริเฉทที่ ๕๖

แผ่นดินพระวิกรมพาหุ (๑๒๒)

กตฺวา วิกฺกมพาหุติ นาม ภูปาลสูนุโน ครั้งนั้นพระราชาเจ้าเสด็จทิวงคตไปแล้ว ชาวพระนครพร้อมกันถวายรัชย์สมบัติแก่พระกัสสปกุมาร ผู้เปนราชสูนุของพระเจ้าภูบาล ให้ขึ้นสืบขัตติยราชประเพณีถวายพระนามว่า พระวิกรมพาหุราชาธิบดีเจ้ากรุงลังกา มีพระอาณาเขตรแผ่ไปตลอดทวีปลังกา พระราชาวิกรมพาหุราชนั้นท้าวเธอทรงพระดำริห์จะหั้มหั่นชนชาติทมิฬทั้งหลาย ที่เข้ามากล้ำกลายเบียดเบียนประชาชนลังกาให้หายอุปัทวันตราย จึ่งได้ตรัสให้ขวนขวายสระสมทุนทรัพย์ขึ้นคลังไว้จับจ่ายการสงคราม แล้วพยายามสระสมสะเบียงไว้เลี้ยงพลเสนาเปนประการอเนก แลเก็บไว้ทำความสงเคราะห์เสวกามาตย์ราชบริพาร ให้มีธนสารสระสมไว้เพื่อประโยชน์ที่จะพึ่งมีมา พวกเสนาข้าราชการทั้งหลายทูลขอให้ทำเครื่องประดับ แลมงกุฎแลฉัตรแลสีหาสน์ไว้ เพื่อจะได้อภิเษก พระองค์ตรัสห้ามเสียว่า ท่านทั้งหลายจะประโยชน์อะไรด้วยการยกฉัตรนั้น การยึดราชรัฐคือถือเอาเมืองหลวงยังไม่ได้ตราบใดการยกฉัตรของเราก็ยังไม่มีตราบนั้น แล้วจึ่งจัด

สรรพลเสนารวมตั้งแสนเปนกองทัพใหญ่ได้แล้ว ถึงคราวเริ่มจะทำสงคราม ให้พเอินเปนวาตโรคลมเบียดเบียน จึ่งตรัสว่าการทำยุทธนาการของเราไม่ใช่สมัยเสียแล้ว พระองค์เสวยราชย์อยู่ได้ ๑๒ ปีก็เสด็จสู่เมืองเทวนคร อันเปนสถานอมรอยู่กับด้วยเทวดา

แผ่นดินเสนาบดีกิตติ (๑๒๓) กิตฺตินาโม จ สจิโว เสนปจฺจมธิฏฺฐิโต ครั้นพระราชาเจ้าทิวงคตแล้ว ครั้งนั้นกิตติอำมาตย์ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี มีเจตนาจะใคร่ครองศิริราชสมบัติ จึ่งได้สำแดงอำนาจอาณาของตนดำรงอยู่ ๘ วัน

แผ่นดินมหาลานกิตติ (๑๒๔) ฆาเตตฺวา ตํ มหาลาน กิตฺตินาโม มหพฺพโล ครั้งนั้นมหาลานกิตติผู้มีมหัพพล ชุมนุมพลเสนาได้มากแล้ว ก็ยกเข้าฆ่ากิตติเสนาบดีตาย แล้วปราบดาภิเษกเสวยราชย์อยู่โรหนประเทศได้ ๓ ปี เกิดสงครามโจฬยุทธชิงไชยมหาลานกิตติพ่ายแพ้แก่ไพรี จึ่งต้องตัดศีร์ษะตนตายในสนามรบ

ครั้งนั้นทมิฬพลชาวโจฬราฐก็พากันเข้าลาดกวาดต้อนเชลยขนทรัพย์สมบัติอันเปนธนสารมีต้นว่า รัชกิรีฏ คือพระมหามงกุฎเปนอาทิ ส่งไปถวายพระมหิบาลเจ้านครโจฬรัฐ

แผ่นดินพระยาวิกกมบัณฑุราช (๑๒๕) ภยา สรฏฺฐํ หิตฺวาถ ทุพฺเทเส วสนฺตทา ครั้งนั้นยังมีพระหน่อนารถราชบุตรเจ้าแผ่นดินองค์ ๑ ทรงพระนามว่าวิกรมบัณฑุกุมาร เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่าง ๑ ได้

หนีภัยทิ้งเมืองออกไปยับยั้งอยู่ทุพุประเทศ ภายหลังได้ทราบเหตุการณ์ของกรุงลังกาว่าหักเสื่อม จึ่งได้เข้ามายังโรหนประเทศ ได้ตั้งสำนักนิเวศน์อยู่ณะท่ากาพติตถ เสวยสมบัติเอกราชอยู่ณะที่นั้นได้ปี ๑

แผ่นดินพระยาชคติบาล (๑๒๖) รามนฺวยสมฺภูโต ตทาโยชฺฌปุราคโต ครั้งนั้นยังมีพระราชบุตรสมมติวงศ์เจ้ากรุงสยามพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระชคติบาลกุมาร เธอเปนสมเด็จหน่อไทยธิราชในพระวงศ์พระเจ้ารามหรือรามา แห่งกรุงพระนครอยุชฌบุรคือศรีอยุทธยาราชธานี ได้เสด็จมาสู่ลังกาทวีปนี้ แลพระกุมารนั้นมีไพร่พลเสนาโยธามาตย์เปนกองทัพใหญ่ ได้ยกเข้าชิงไชยต่อยุทธด้วยพระยาวิกรมบัณฑุราช ๆ พ่ายแพ้สงครามเสียพระชีพในสมรภูมิ

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระชคติบาลบพิตรเจ้าก็ได้เสด็จเข้าสู่กรุงโรหนนคร ผ่านสมบัติเปนบรมกระษัตริย์ในโรหนประเทศตลอดเขตร ๔ ปีก็บังเกิดสงครามโจพราฐ ชาวทมิฬทั้งหลายยกข้ามมาประชิดพระนคร พระชคติบาลยกทัพออกต่อต้านเสียทีศึก ถึงสิ้นพระชนม์ชีพในสนามรบ

พวกไพรีทมิฬก็พากันเข้าปล้นพระนคร กวาดต้อนชาวเมืองจับพระมเหษีแลพระราชธิดา ทั้งวิตรสารบรรดาทรัพย์อันมีค่าทั้งสิ้น ขนลงเรือส่งไปถวายเจ้าแผ่นดินโจพรัฐ

แผ่นดินพระยาปรักกมพาหุ (๑๒๗) ราชา ปรกฺกโม นาม ปณฺฑุราชสูโต ตโต ครั้งนั้นพระบัณฑุราชบุตรพระนามว่าปรักกม ได้เปนพระราชาเจ้าอยู่ ๒ ปี พวกโจฬราฐยกมาทำสงคราม ฆ่าพระยาปรักกมสิ้นพระชนม์ในสนามรบ

พระคันถรจนาจารย์จึ่งปรารภความเปนไปแห่งกระษัตริย์ทั้งหลาย ด้วยพระคาถาว่า อิเม ภูสํ โลภพลาภิภูตา เปน อาทิ ว่าพระราชาทั้งหลายในบริเฉทนี้ ได้เกิดลโมภโลภเหลือล้นพ้นกำลัง ได้พากันถึงความพินาศปราศจากสิ่งเปนอำนาจโดยไม่หลอเหลือฉนี้ ขอให้ผู้มีปรีชาจงหยั่งรู้หยั่งเห็นว่าเปนนิทัศนไว้ ด้วยประการดังพรรณามาฉนี้ทุกเมื่อเถิด แล้วพึงขวนขวายพยายามให้เกิดความยินดีภิรมย์ ในพระอมฤตยธรรมอันเปนที่สิ้นแห่งตัณหาเถิด

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๖ นี้เรียกว่า ฉราชกบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าผู้สำแดงพระธรรมเทศนาพรรณาไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตยาธิคุณ แล้วเกิดธรรมสังเวชต่อพระอนิจจาทิลักษณอันมีปรกติไม่เที่ยงแผรผันยักย้ายกลายเปนทุกข์สัตว์ทนยาก หากมิได้ตั้งอยู่โดยอำนาจของผู้ใดเปนอนัตตลักษณะ จบเท่านี้

ไรหนาราติวิชัยบริเฉทที่ ๕๗

แผ่นดินโลกหรือ โลกิสสรเสนาบดี (๑๒๘) โลกนาโม จมูนาโถ มกฺขกุทฺรุสวาสิโก ครั้งนั้นแม่ทัพใหญ่ชื่อโลกะ เปนชาวตำบลมักขกุทรุสะ เปนคนซื่อตรงคงแก่สัตย์ มีความคิดมาก ได้ฆ่าพวกโจพราฐอันเปนเหล่าร้ายตาย มีอำนาจยิ่งใหญ่ในฝูงชนได้ปราบดาราชสมบัติตลอดโรหนมณฑล ตั้งราชสำนักอยู่ในบ้านกาชรคาม ครอบครองมณฑลด้วยความเฉลียวฉลาดในจาริตวิธี

ครั้งนั้นยังมีพระราชกุมารพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่ากิตติกุมารมีกำลังไพร่พลมาก พระคันถรจนาจารย์มีความประสงค์จะไขความให้พิสดารโดยคุณสมบัติของพระกุมารนั้น จึงพรรณาวงศ์ประวัติเปนลำดับด้วยพระคาถาว่า อหุ ตทา กิตฺตินาโม เปนอาทิ โดยนัยที่พรรณามาแล้ว เนื้อความพิสดารว่า ยังมีพระราชบุตรของพระกัสสปเจ้าแผ่นดินพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่ามานได้เปนพระอาทิบาท เปนนักปราชญ์ทรงปรีชา งามสง่าด้วยอาจารมารยาตรอยู่ทุกอิริยาบถ พระเชษฐภาดาของมานกุมารนั้นก็ทรงนามว่าเจ้ามานวัมมะแม้น ๆ กัน พระเชษฐภาดานี้

ปรีชาสามารถกว้างขวางอย่างประเสริฐ วัน ๑ เจ้ามานวัมมะกุมารได้ประทับสำราญณแถบฝั่งแม่น้ำนที่ ใกล้กันกับที่ทเลโคกัณณกสมุท ได้ตั้งพิธีร่ายมนต์บริกรรมโดยพิธีที่ได้เล่าเรียนมา เมื่อนั่งลงปรกติแล้วก็เริ่มชักประคำ ในที่สุดแห่งภาวนากรรมก็ได้ยินมาว่ามีพระขันธกุมารเสด็จขึ้นกยูงเปนพาหนะมาปรากฏขึ้น นกยูงนั้นได้จิกเครื่องบัฏพลี (พลีบัฏฏ) ด้วยจงอยปากทำให้กลามะพร้าวได้ทลุออกไปน้ำมะพร้าวก็ไหลออก นกยูงเมื่อไม่เห็นน้ำมะพร้าวก็เสียใจ แล้วจึงเดินไปต่อหน้าพระมานวัมมะอันยังกำลังหลับตาร่ายมนต์อยู่

ณทันใดนั้น พระมานวัมมะก็ได้สำเร็จภาวนา คือลืมตาของตนไม่ได้

พระขันธกุมาร ก็เอา มะพร้าว ทลุนั้น น้อม เข้าไปให้พระมานวัมมะ ๆ ก็ดื่มกินทันที พระขันธกุมารเห็นดังนั้น ก็แสดงความยินดีชื่นชม จึงประทานพรให้พระมานวัมมะเลือกเอาตามปรารถนา แล้วก็เหาะขึ้นไปรุ่งเรืองเปล่งรัศมีจ้าอยู่ในนภากาศ แล้วก็อันตรธานหายไป ฝ่ายว่าพวกสจิวข้าราชการของเจ้ามานวัมมะเมื่อมาแลเห็นเจ้านายของตนเสียพระเนตรไปเสียข้าง ๑ ก็พากัน-ร้องไห้รำพรรณอยู่ไปมา

เจ้า มานวัมมะ จึงประเล้าประโลม เอาใจพวก สจิว ทั้งหลายว่าสูเจ้าทั้งหลายอย่าพากันเสียใจเลย การเปนดังนี้เรียกว่าวรลาภ

คือพรอันประเสริฐที่เราได้แล้ว พวกสจิวทั้งหลายก็กลับใจพากันยินดีในถ้อยคำพระกุมารนั้นต่อไป แล้วจึงทูลเชิญเสด็จไปสู่เมืองอนุราธบุรี ทำการพระราชพิธีราชาภิเษกเจ้ามานวัมมะกุมารให้ผ่านสมบัติกรุงลังกา เจ้ามานวัมมะก็ทรงดำริห์ว่า เราผู้มีอวัยวะอันพิกลฉนี้ จะมายินดีครองสมบัติเพื่อประโยชน์อันใด จะถือเพศผนวชทรงตโปพรตจะประเสริฐกว่า อันราชสมบัติกรุงลังกาเจ้ามานกนิษฐภาดาของเราก็มีอยู่เปนผู้ควรราชสมบัติกรุงลังกาแท้ พระมานวัมมะไม่ทรงยอมรับราชสมบัติกรุงลังกา ด้วยตั้งพระไทยดุจพรรณามานี้

พวกสจิวทั้งหลายเหล่าเสนาข้าราชการ ได้ทราบบรรยายในจิตรวารแห่งพระยามานวัมมะทุกประการแล้ว จึงได้ส่งราชบุรุษให้นำข่าวสารไปทูลเจ้ามานะ ๆ ทราบข่าวสารแล้วก็รีบเสด็จมาโดยฉับพลันเข้าเฝ้าสมเด็จพระเชษฐาธิราช ได้เห็นเสียพระเนตรวิปลาศไปข้าง ๑ แล้วก็กอดพระบาทเข้าทูลรำพรรณโศกเศร้าโศกาดูรต่าง ๆ ครั้นส่างโศกแล้ว ทั้ง ๒ พระพี่น้องจึงพากันไปยังกรุงอนุราธบุรี จัดการพิธีราชาภิเษก สวมมงกุฎพระมานกุมารให้ผ่านสมบัติกรุงลังกา อนุวัตรตามพระไทยของพระเชษฐาทุกประการ ครั้นกาลภายหลังพระราชาพาพระเชษฐาเสด็จไปยังอภัยคิรีวิหาร อาราธนาพระยติเจ้าทั้งหลายให้บรรพชาพระภาดาของพระองค์ ภิกขุสงฆ์ทั้งปวงก็อำนวยตามพระราชาโดย

ไม่เอื้อเฟื้อต่อสิกขาบท จึ่งได้ทำสังฆกรรมบรรพชาอุปสมบท ให้แก่เจ้ามานวัมมะผู้เปนคนพิกลอังคาพยพ ครั้งนั้นพระเจ้าธรณี บาลได้สร้างบริเวณชื่ออุทโรพอันโอฬาร แล้วให้ชีต้นพระมาน วัมมะเปนพระสวามีเจ้าอาวาสแห่งบริเวณนั้น มีภิกขุอยู่ได้ ๒๐๐ รูป แล้วพระราชาถวายข้าพระไว้สำหรับจับจ่ายใช้สอย ครอบ ครัวประจำวันละ ๕ พวก

พระราชาเจ้าพระองค์นั้นทรงสมบูรณ์มั่งคั่งในพระไทย แล ทรงเฉลียวฉลาดในการงานศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ได้จัดให้ชนแล ส่วยสำหรับการรักษาพระทาฐาธาตุ ภิกขุทั้งหลายในอภัยคีรี วิหารนั้นก็ทรงอนุญาตให้ถวายโอวาทคำสั่งสอนแก่พระองค์ พระ องค์ทรงทราบสัมมาปฏิบัติ พระองค์ทรงปกครองโลกคือชาว ชนเกาะลังกาด้วยพระราโชวาทของพระองค์ อันถูกต้องด้วย ทำนองคลองธรรม พระราชวงศานุวงศ์ทั้งหลายทุกพระองค์ใน พระราชวงศ์ของพระองค์นี้ เปนประเพณีที่ต้องออกบรรพชาทุก องค์ ได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระมหาสวามีอยู่ชั่วกาลแห่งความ ปราถนาทุก ๆ พระองค์มา

เรื่องนี้เปนการพรรณาวงศ์ประวัติของพระยามานวัมมะผู้ทรง ธรรมฉลาดในอุบายธรรม ลำดับพระราชบุตรพระราชนัดดามี พระยาอรรคโพธิกุมารเปนเดิม กล่าวส่งเสริมยกย่องวงศ์พระ เจ้าภูบาลที่ได้เกิดมาแล้วในพระวงศ์อันบริสุทธิ์ ครอบครองกรุง

ลังกาเสมอมาถึง ๑๖ พระองค์แล้ว

เมื่อมาถึงรัชกาลพระมหินท์เปนเจ้ามหิบาลนั้น มีพระธิดาทรงโฉม ๒ พระองค์ เปนพระธิดาแห่งพระมหาตุลาธิบดี ทรงนามว่านางเทวดา ๑ นางโลกิตา ๑ ถ้าพระธิดา ๒ พระองค์นี้ นางโลกิตาได้กับพระราชภาคิไนยอันเปนโอรสพระมาตุลราช ทรงพระนามว่ากัสสปกุมารผู้โฉมงาม นางมีพระราชบุตรทรงโฉม ๒ องค์ทรงนามว่าเจ้าโมคคัลลาน ๑ เจ้าโลก ๑ ถ้าพระราชบุตร ๒ พระองค์นั้น พระราชบุตรพระองค์ใหญ่ทรงพระปรีชาไวเฉลียวฉลาดในคดีโลกแลอาจารในพระศาสนา ซึ่งปรากฏในคำพระคันถรจนาจารย์เจ้าได้พรรณาไว้ว่า พระเชษฐบุตรองค์นี้ได้เข้าบรรพชาในหมู่สงฆ์ ทรงพระคุณสารธรรมเปนอเนกคุณ ได้เปนตำแหน่งที่พระมหาสวามีสำนักอยู่ในโรหนประเทศ แลยังมีพระราชนัดดาแห่งพระราชาทาโฐปดิษย์อีกพระองค์ ๑ เธอทรงพระศรัทธาได้เข้าบรรพชาในพระพุทธศาสนา อย่างเดียวกันกับพระมหาสวามีนั้น ทรงธุดงคคุณแลสำรวมศีลาจารวัตรอันเคร่งครัด มีตนอันส่งไปสู่ที่สงัด ยินดีอยู่ในเสนาสนอันวิเวก เปนเหตุให้เทวดาแลมนุษย์ทั้งหลายเลื่อมใสพรรณาคุณแซ่ซ้องอยู่ในที่ทั้งปวง

เหตุดังนั้นสมเด็จประเจ้าลังกิศราธิบดีจึงได้ทรงสดับพึง พระคุณสมบัติของชีต้นพระเผยแผ่ไปในที่ทั้งปวง จึงได้เสด็จไปถวาย

นมัสการ เพื่อให้ประทานโอวาทถวายพระองค์ ทรงวิงวอนอาราธนาแล้วอาราธนาเล่า เธอก็มิใคร่ทรงยินดียินยอมคำอาราธนา แต่จะขัดพระราชศรัทธามิได้ ในที่สุดพระราชาเจ้าได้นิมนต์เอามา ให้สำนักอยู่ในพระปราสาทอันสอาดงดงามในพระราชฐานจนได้ เมื่อชีต้นพระยติศรได้จำพรรษาอยู่ในปราสาทนั้น พระราชาเจ้าก็ยิ่งเลื่อมใสรักใคร่ในพระคุณสมบัติของชีต้นทุกประการ ได้ดำรงอยู่ในมรคาอนุสาสนีของเจ้ากูชีต้นนั้นแล้ว ปกครองประชากรโดยทำนองคลองสุจริตธรรมโดยชอบทุกประการ ครั้งนั้นพระยาลังกินทรบพิตร ท้าวเธอให้ทำพิธีอุทิศทำการสัมมาสักการ จึ่งอาราธนาคือตั้งชีต้นพระให้เปนพระยตินทรเจ้าใหญ่กว่าพระทั้งปวง เสด็จไปที่ภูเขาเสลันตรบรรพต ชีต้นพระยตินทรเจ้าก็เสด็จไป อาศรัยเหตุที่เธอมีกรุณาแก่พระเจ้ากรุงลังกามาก เมื่อชีต้นพระยตินทรเจ้าสำนักอยู่ณที่ใด ตำบลใด ๆ พระสงฆ์ทั้งหลายก็ไปประชุมแวดล้อมอยู่ณที่นั้นตำบลนั้น

เหตุการณ์ดังนี้ ที่ตำบลนั้นจึ่งได้ปรากฏให้ชาวลังกาพากันร้องเรียกว่า เสลันตรสมุห ๆ ดังนี้ต่อมา

จำเดิมแต่กุศลนั้นมาจึ่งเปนประเพณี ที่เจ้ากรุงลังกาทั้งหลาย จะตั้งภิกษุรูปใดไว้ในมูลฐาน คือตำแหน่งเดิม จึ่งให้ภิกษุนั้นแรมคืนอยู่ในเทวปัสสี (ศาลโบถเทพารักษ์) เปนเทวดา

นุมัติเสียคืน ๑ ก่อนแล้วจึงตั้งได้

ก็และอนุสาสนีของภิกษุทั้งหลาย ผู้ได้อยู่มูลัตตวัตร์คือตำแหน่งเดิมแล้วนั้น เปนอันถือว่าพระเจ้ากรุงลังกาทุก ๆ พระองค์ต้องทรงถือเปนวินัยพระราชนิยม สำหรับปกครองอาณาจักรแลพุทธจักรต่อไป

ก็แลวงศ์ประวัตินางกุมาริกาพระนามว่านางโพธินั้น เพราะเปนวงศ์ที่นางได้เจ้าโพธิกุมารพระราชบุตรอันเกิดในวงศ์แห่งพระยาทาโฐปดิษย์นั้น แลนางประสูตรพระธิดาทรงพระนามว่า โลกิตาอันทรงโฉมวรลักษณ์อันงาม เมื่อจำเริญวัยแล้วได้อภิเษกแก่พระโมคคัลลานกุมารผู้ทรงพระปรีชา

แลนางโลกิตาประสูตรพระราชบุตรแลพระธิดา รวม ๕ องค์ คือเจ้ากิตติ ๑ นางมิตตา ๑ เจ้ามหินท์ ๑ เจ้ารักขิต ๑ พระราชบุตรองค์ใหญ่นั้น ทรงพระปรีชาเปนนักปราชญ์ แลวิรบุรุษมีอายุได้ ๑๓ พรรษา ชำนาญศิลปศาสตราคมธนูศิลป์ แลแลหัตถกรรมพิเศษหลายอย่าง

เมื่อครั้ง ๑ สำนักอยู่ในหมู่บ้านมูลศาลคาม ทรงดำริห์ว่าทำไฉนดีหนออาตมาจึงจะยึดเอาแผ่นดินลังกาได้เมื่ออยู่ห่างไกลฉนี้

ครั้งนั้นยังมีวีรบุรุษผู้ ๑ มีกำลังไพร่พลมากปรากฎชื่อว่าเจ้าพุทธราช ได้บังเกิดผิดใจกันขึ้นแก่ท่านโลกเสนาผู้แม่ทัพใหญ่ได้รับหนีปลาศนาไปอยู่ยังตำบลจุณศาลา ในชนบทนั้น แล้ว

ซ่องสุมชุมนุมชน มีเจ้ากิตติเปนอาทิ ให้อยู่ในอำนาจตนได้มากมาย พร้อมทั้งเครื่องยุทธนาการทุกอย่าง แล้วยกไปตั้งอยู่ ณเชิงภูเขามลัยบรรพต เปนชัยภูมิยากที่ศัตรูจะต่อรบ พร้อมกันด้วยพระองค์ ล้วนอาจองแกล้วกล้าสงครามทั้งหลาย

ยังมีสังวัจฉริกนายกคือโหรเฒ่าชื่อว่าสังฆะ ได้เข้าไปเฝ้าเจ้าพุทธราช อันตั้งขันธาวารอยู่มลัยบรรพตนั้น แล้วกล่าวพรรณาคุณสมบัติแห่งพระกิตติกุมารว่า เปนผู้สามารถทำประโยชน์สำเร็จทุกประการ ว่าพระลูกเจ้าพระองค์ใหญ่ ที่ทรงพระนามว่ากิตติกุมารนั้น เปนผู้มีบุญพาศนา ทรงอ้างลักษณสมบูรณ์เพิ่มภูลด้วยมติปรีชาแลกล้าหาญ ข้าพระบาทได้พิจารณาดูแล้วเห็นว่า เปนผู้สามารถจะทำสมบัติเอกราชตลอดชมพูทวีปให้รวมอยู่ในเสวตฉัตรอันเดียวได้ จะป่วยกล่าวไปไยถึงสมบัติในลังกาเท่านี้เล่า

เมื่อเจ้าพุทธราชได้ฟังคำสังฆโหราจารย์ทูลสารดังนั้น ก็มีความยินดี ว่าพระกุมารนี้ควรเสพสมาคมไว้ จึงได้ส่งทูตให้ไปสู่สำนักพระกิตติกุมาร เมื่อทูตไปถึงทูลแสดงสารแล้ว พระกุมารผู้ทรงปรีชาญาณได้ฟังคำทูตทูลดังนั้นก็ยังหวั่นต่อภัยอยู่ มิได้รู้ว่าบิดาของพระองค์นั้นอยู่ที่ไหน อาศรัยความที่พระองค์กล้าหาญมีแต่ธนูเปนคู่สหายเท่านั้น เสด็จออกจากบ้านดำเนินไปในกลางทาง ได้เห็นลางศุภนิมิตรต่าง ๆ ก็ทรงยินดีดำเนินไปโดยฉับพลัน

จนถึงบ้านสลิวคบีริคาม ได้สำนักอยู่ในบ้านนั้นแล้ว จึงได้ส่งคนใช้ของพระองค์ให้ไปดูข้าศึกตั้งอยู่ในบ้านโพธิวารคาม

ครั้งนั้นฝ่ายว่าแม่ทัพใหญ่ (โลกเสนา) ก็ได้ส่งกองทัพไปล้อมบ้านที่กุมารอยู่นั้น เพื่อจะทำสงครามกับพระกุมาร พระกุมารกับทหารของพระองค์ก็ได้ต่อรบอย่างกล้าหาญ ต้านตีเอาพวกข้าศึกหนีกระจัดกระจายไป ปานประหนึ่งว่าลมจัณฑวาตอันพัดปุยนุ่นให้ปลิวไปฉนั้น

ลำดับนั้นพระกุมารผู้ชำนาญไชยภูมิสงคราม ได้ยกพลไปชนบทชื่อจุณศาลา จัดการซ่องสุมฝูงชนตลอดมณฑลมลัยประเทศ ให้อยู่ในอำนาจได้สิ้นแล้ว ก็ตั้งทัพอยู่ในประเทศนั้น

ฝ่ายว่าแม่ทัพใหญ่ (โลกเสนา) ก็ได้ส่งพลเสนาไปต่อรบมณฑลมลัยนั้นอีกหลายคราว ไม่สามารถจะเอาไชยชนะพระกุมารได้ กองทัพก็พากันเสียไชยกลับมา

ครั้งนั้นยังมีพระกุมารองค์ ๑ ชื่อเทวมัลละ เปนคนมีไพร่พลกำลังมาก เปนบุตรของกิตติอำมาตย์ชาวตำบลมักขกุทรุส เทวมัลละนั้นมีพี่น้องมิตรสหายมาก เปนชาวโรหนประเทศ พร้อมใจกันชวนกันไปเฝ้าพระกุมารด้วยความจงรักภักดี เวลานี้พระกุมารนั้นมีอายุได้ ๑๕ พรรษา เฉลียวฉลาดปรีชา ถือพระแสงกฤชอยู่เสมอ มีเกียรติยศใหญ่ ได้สำเร็จราชการตำแหน่งพระอาทิบาทอยู่ในโรหนประเทศ

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระกุมารก็มีไพร่พลสกลเสนาเปนกองทัพใหญ่ ยกเข้าเมืองหิรัญมาลัย ได้ตั้งกองทัพใหญ่อยู่ที่ภูเขาเรมุณเสลบรรพต

ฝ่ายโลกเสนาแม่ทัพใหญ่ก็ได้ส่งกำลังไปทำสงครามกับพระกุมารที่เรมุณเสลนั้น ก็ไม่อาจมีไชยชำนะ กองทัพได้แตกยับเยินไปไม่สมปราถนา เลยสละการสงครามด้วยความโทมนัศ ครั้งนั้นแม่ทัพใหญ่ชื่อว่าโลกะก็เลยละโลกนี้ไป ครองสมบัติอยู่ได้ ๖ ปีจึ่งไปสู่ปรโลก

ในกาลครั้งนั้น ยังมีนายกผู้หนึ่งมีนามว่ากัสสป ได้เปนเจ้าหมู่ควบคุมชนรักษาพระเกษธาตุ จนปรากฎชื่อว่าเกษธาตุนายกได้ปกครองฝูงชนไว้ในอำนาจเปนอันมาก มีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในโรหนประเทศอันเปนชาติภูมิของตน ครั้นพระยาโจพสามนต์ผู้ครองปุลัตถิมนครได้ทราบกิตติศัพท์แห่งเกษธาตุนายกดังนั้น ก็เกรงว่าจะก่อการเปนไพรีแก่ตน จึ่งได้ยกพลพร้อมด้วยสาตราวุธออกจากปุลัตถิมนคร ไปติดบ้านกาชรคาม

ฝ่ายเกษธาตุนายกได้ทราบเหตุการณ์ว่ามีไพรียกมาประชิดก็คุมพลออกต่อตี พวกไพรีทมิฬได้แตกพ่ายกระจายไป ครั้นเกษธาตุมีไชยแล้วก็ให้ตั้งกองรักษาด่านสำหรับต่อต้านไพรี อยู่ที่แดนรักขปาสาณ แล้วจึ่งคุมพลทหารเปนพยุหแหนแห่ยาตราไชยกลับมายังตำบลกาชรคามสำนักตนอยู่ที่นั้น

ครั้งนั้นพระกิตติผู้เปนอาทิบาทได้ทราบเหตุการณ์ทั้งปวงทุกประการแล้ว เธอเปนเจ้าที่มีธาตุเปนธรรมดากล้าหาญมั่นคงในสันดานด้วยความดีอยู่ทุกเมื่อ จึงได้เตรียมพลเสนาโดยฉับพลันเพื่อจะประจัญบานกับด้วยเกษธาตุ พิฆาฏเสียให้ตาย

ฝ่ายเกษธาตุครั้นได้ทราบข่าวเจ้าอาทิบาทจะยกมาทำร้ายตนก็บังเกิดมานะแขงขันต่อสู้ จึงได้ยกพลเสนาของตนอย่างสามารถอาจหาญ ไปตั้งรับที่ตำบลสิปปัฏฐลกคาม

ฝ่ายพระราชกุมาร (กิตติ) เมื่อได้ชักชวนเอาฝูงคนชาวอยู่ในบัญโจฉนลัตเปนต้น ให้เปนกำลังตนทั้งสิ้นแล้ว แต่ไม่สามารถจะเอาไชยชนะเกษธาตุได้ ครั้นทรงทราบว่าเกษธาตุเปนคนกล้าหาญเหลือเกิน อันชาวเมืองเปนอันมากก็ได้ร่วมใจจึงคิดขึ้นมาได้ ว่าการจะกระทำยุทธนาการกันในที่นี้จะเปนความลำบากยากเข็ญแก่ชาวเมืองทั้งหลายเปนอันมาก จึงได้ยกกองทัพลาดไปตั้งอยู่ที่ตำบลขทิรังคณ คือเนินตะเคียนแห่ง ๑

ครั้งนั้นพระราชกุมารได้มีพระชนม์เพียง ๑๖ ปีเท่านั้น ได้เปนแม่ทัพใหญ่ควบคุมไพร่พลรักษากาชรคาม ให้ปราศจากอุปัทวันตรายความเร่าร้อนต่าง ๆ โดยเกษมสำราญ แม้ว่าเกษธาตุก็ได้ปกครองโรหนประเทศอยู่ ๕ เดือน จึงได้บังเกิดสงครามใหญ่ขึ้นครั้งหลัง กองทัพของพระราชบุตรได้ยกเข้าต่อตีในสมรภูมิอย่างกล้าหาญ ตัดเอาศีร์ษะเกษธาตุได้ พระราช

กุมารก็ถึงซึ่งมีไชยทรงพระกำลังเดชานุภาพ

เมื่อปราบเกษธาตุครั้งนี้พระชนมายุพระกุมารย่างเข้า ๑๗ ปี เท่านั้น พระคันถรจนาจารย์กล่าวโถมนาการสรรเสริญเยินยอว่า เปนเจ้ามหายศ ทรง พระกิตติ เดชานุภาพ เผยแผ่ไปใน ทศทิศ ทั้งปวง แลทรงพระคุณคือเฉลียวฉลาดในคัมภีร์ไตรเพท อันวิเศษด้วย โยคเปนอเนกวิธีมีสามเพทเปนต้น ได้กำจัดเสี้ยนหนามคือข้าศึก ให้สูญสิ้นไป ได้ความเกษมสำราญตลอดโรหนประเทศ

อิติ สาธุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๗ นี้เรียก โรหนาราติวิชัย อันพระอาจารย์เจ้าพรรณาไว้ในคัมภีร์พระ มหาวงศ์ เพื่อจะให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวช แก่สาธุชน ทั้งหลายผู้ได้สดับแล้ว โดยนัยดังพรรณามา จบเท่านี้

อนุราธปุราคมนบริเฉทที่ ๕๘

ยุวราชปเท ตสฺส ฐิตสฺสาถ นยญฺญุโน ครั้งนั้นพระยุพราช ผู้ดำรงยศปรากฏพระนามว่า พระวิชัยพาหุ ได้ทรงเกียรติคุณกึกก้องทั่วไปในสกลลังกาว่า เปนผู้ทรงปรีชาสามารถให้หันหาทางชอบ โดยระบอบราชประเพณีทุกประการ

พระวิชัยพาหุกุมาร ผู้ทรงพระญาณยั่งรู้เหตุผลที่จะปกครองประชาชน และเผยแผ่พระอำนาจ จึงได้ทรงตั้งอำมาตย์ทั้งหลายมากมาย ให้ดำรงอยู่ในฐานันดรอันสมควรตามลำดับแห่งฐานันดร แล้วเอากลองไชยเภรีตีป่าวประกาศประชาราษฎรทราบทั่วกันโดยพระอำนาจอาณาของพระองค์ ให้ทราบประสงค์ที่จะทำการย่ำยีตีจับพวกโจรพราฐ อันมาตั้งอธิวาสซ่องสุมชุมนุมพลอยู่ในราชราฐอันเปนแคว้นหลวง พระองค์ได้ใช้อุบายความเพียรอย่างกล้าหาญ ประกอบให้อำมาตย์ ๔ นาย อยู่คอยระวังเหตุการณ์ในที่นั้น ๆ แล้ว

ฝ่ายพระยาโจพราชครั้นได้ทราบว่า พระกุมารวิชัยพาหุได้มาตั้งทัพอยู่ในปุลัตถิมนคร ก็แต่งให้เสนาบดีคุมกองทัพใหญ่ยกไป เมื่อยกไปจวนจะใกล้บ้านกาชรคาม ก็ให้พวกพลพาหน

ตีวงอ้อมเข้าล้อมไว้ แต่พระกุมารวิชัยพาหุได้ทราบการล่วงหน้าแล้ว แลรู้ว่าการต่อสู้ที่กาชรคามนั้นเปนการขับขัน จึงย้ายพลเสนาไปตั้งอยู่ที่คิริทุคค อันเปนที่ข้าศึกจะยกประชิดได้โดยยาก เมื่อเสนินทรแม่ทัพโจฬราชล้อมบ้านกาชรคามไว้แล้วก็ยกเข้าปล้นโดยฉับพลัน ครั้นยกเข้าไปได้แล้ว ก็ไม่ได้สิ่งอันใดที่เหลืออยู่ ทั้งตนเองก็ไม่สามารถที่จะตั้งทัพอยู่ที่นั้นได้ ด้วยเกรงภัยพระกุมารจะยกมากระหน่ำเอา จึงได้คุมพลกลับไปสู่ประเทศบ้านเมืองของตน

ลำดับนั้นพระมหาทิบาท คือวิชัยพาหุกุมาร ได้ยกมาแต่มลัยประเทศโดยด่วน พร้อมด้วยพลนิกายใหญ่หลวงมาตั้งอยู่ที่ตำบลสิปปัฏฐูลก แล้วแต่งให้ทูตถือสารทั้งเครื่องราชบรรณาการเปนอันมาก ไปสู่ราชสำนักพระยารามัญวิสัย และจัดเรือบรรทุกสินค้าต่าง ๆ คือผ้า, การบูร, จันทน์เปนอาทิวัตถุทั้งหลายบรรจุเต็มเรือหลายลำไปสู่ท่าสโมสฎ

ครั้งนั้นครั้นส่งทูตไปรามัญแล้ว การเบื้องหลังพระวิชัยพาหุกุมารได้จัดการทำภฏสงเคราะห์ คือการอุ้มชูอำมาตย์ราชเสวกด้วยธนชาต คือวัตถุที่เกิดเปนทรัพย์ทั้งหลายเปนอเนกประการ ได้ส้องสุมชุมนุมพลในบ้านตัมพคามจนมีกองทัพมหัพพลมหิมา

ฝ่ายชนชาวราชรัฐาธิวาส คือฝูงชนชาวราชรัฐทั้งหลาย

ต่างก็พากันผิดใจกันและกันขึ้น ได้พากันมาหาพวกกองทัพทั้งสิ้น จึงเกิดเปนวิบักษ์คือศัตรูต่อพระยาโจฬราช ก็แตกออกเปนหมู่เหล่า พากันเบียดเบียนเจ้าพนักงานผู้ทำการส่วยสาอากรทั้งหลาย แล้วเที่ยวเตร็จเตร่เร่ร่อนไปมาตามชอบใจตน

พระยาโจฬภูบาลครั้นได้ทราบเหตุการณ์เกิดขึ้นดังนั้น ก็บันดาลกริ้วกราดมีพระราชอำนาจให้ส่งมหันตเสนากองทัพใหญ่ให้อำมาตย์ที่วางพระไทยได้ของพระองค์คุมกองทัพไปปราบปราม

กองทัพได้ยกข้ามท่ามหาตีปาถ ไปถึงก็ตลุมบอนฆ่าฟันตายลงก่ายกอง ปราบชาวราชรัฐให้อยู่ในอำนาจดุจเดิมมา แล้วยกทัพจับฝูงชนเปนลำดับมาจนถึงโรหนรัฐ ก็ตาพลเข้าทับถมเอาเมืองอย่างหน้าขนพองสยองเกล้า สงครามทำอำนาจน่าหวาดเสียวนัก เล่ห์ประหนึ่งว่าทเลบ้าคลื่นก็ปานกัน

ฝ่ายแม่ทัพใหญ่ของพระวิชัยพาหุกุมาร ๒ คน ชื่อรวิเทว ๑ จล ๑ ก็บังเกิดเอาใจออกหาก กลับเปนศัตรู ยกพลเสนาไปเข้าด้วยแม่ทัพใหญ่ทมิฬ เมื่อจมูบดีแม่ทัพทมิฬได้เห็นแม่ทัพ ๒ นาย มีกำลังมากมายเข้าด้วยแล้ว ก็จัดการปราบเอาโรหนทั้งสิ้นได้โดยฉับพลัน แว่นแคว้นโรหนทั้งสิ้นก็ตกอยู่ในเนื้อมือของแม่ทัพทมิฬ

ฝ่ายพระวิชัยพาหุ ได้เปนราชาครองโรหนอยู่ ๑๑ ปี ก็เสียเมืองแก่พระยาโจฬราช จึงได้ยาตราทัพไปตั้งอยู่ที่เขาปลุราช

บรรพต แล้วก็สำเร็จการสำนักอยู่ที่เขานั้น

ครั้งนั้นกองทัพพระยาโจพราช ก็ยกทัพตามไปล้อมเขาปสุราชโดยรอบคอบ กองทัพทั้งสองฝ่ายได้ออกรบกันถึงตลุมบอนอย่างน่าสยดสยอง ฝ่ายพระวิชัยพาหุได้ฆ่าพวกทมิฬเสนาลงมากมาย กองทัพทมิฬก็ปลาศนาการหนี กองทัพพระยาวิชัยไล่ตามไปจนแคว้นมหาโจพรัฐ จับมหาโจฬสามนต์ได้ในบ้านตัมพวิฏฐิ ตัดเอาศีร์ษะมาพร้อมกับยานพาหนะและสารภูตทรัพย์ทั้งหลายทั้งสิ้น ได้ขนมาถวายแก่พระยาวิชัยพาหุ แล้วกราบทูลแลเชิญเสด็จยกทัพเข้าสู่เมืองปุลัตถินคร

ครั้งนั้นพระวิชัยพาหุมหิบาลได้ทรงสดับสารเสนามาตย์กราบทูลเชิญเสด็จให้ยาตราทัพขับพลเข้าพระนครปุลัตถิม ก็เสด็จยกพลเสนาเปนพิชัยยาตราจนถึงพระนคร

ครั้งนั้นพระยาโจพราชนรินทร ได้ทราบประวัติข่าวสารกองทัพทมิฬทั้งหลายพ่ายแพ้ เสียพลสกลเสนามากมาย ก็บังเกิดโทมนัศขัดแค้นเปนกำลัง หวังจะใคร่จับพระวิชัยพาหุราชตอบแทนให้หายแค้น จึ่งได้กรีธาทัพด้วยพระองค์เปนจอมเสนายกมาอย่างกล้าหาญจนถึงท่าสาครปัฏฏน แล้วก็ขับพลมหิมาให้เข้าประชิดลังกาทวีป

พระเจ้าลังกาภูมินทร ตรัสได้ทรงทราบดังนั้นก็จัดสรรพลนิกาย โปรดให้เสนินทรแม่ทัพใหญ่ยกไปต่อต้านไพรี เมื่อทำ

สงครามกันด้วยโจฬเสนาจมูมากผู้แม่ทัพยกมหันตพลไปนั้น ได้ตั้งทัพอยู่ใกล้อนุราธบุรีแล้วยกเข้าต่อตีทำยุทธนาการ ด้วยท้าวทมิฬเสนาอย่างกล้าหาญ มิได้รั้งรอรบกันอย่างน่าหวาดเสียว ฝ่ายชนของพระเจ้ากรุงลังกาได้ล้มตายลงในสงครามมากมาย

พลท้าวทมิฬได้ไชยชำนะ ผู้คนพลเมืองทั้งหลายก็พากันเข้าหาแม่ทัพทมิฬทั้งสิ้น ครั้งนั้นพระเจ้าธรณีบาลกรุงลังกาต้องทิ้งปุลัตถิมอพยพพลเสนายาตราไปยังแคว้นวิลลิกาพาณกรัฐโดยฉับพลัน ครั้งนั้นพระองค์ทำลายชีวิตอำมาตย์ที่ตั้งอยู่เมืองนั้นสองนาย (คงเปนพวกทมิฬคือเอาใจทมิฬ) แล้วก็ไปประชุมพลนิกายทั้งอำมาตย์ราชรัฐทั้งหลาย พักอยู่ณเมืองวิลลิกาพาณกรัฐนั้น

ครั้นกองคอยเหตุมาแจ้งความว่า โจฬจมูบดีแม่ทัพทมิฬได้ยกพลเสนาติดตามกองทัพมาโดยเบื้องหลังดังนั้น พระเจ้าสมัญญูผู้รู้กาลสมัย ก็ได้ยกพลเสนาย้ายไปยังภูเขาวาตคิรี แล้วให้ตั้งค่ายคูอยู่เชิงภูเขานั้น ครั้นพลทมิฬยกตามมา ก็ได้ต่อตีไพรีทมิฬอย่างสามารถ สงครามทำกันอย่างองอาจอยู่ประมาณสามเดือน พวกทมิฬทั้งหลายก็พ่ายแพ้กลับไป

ครั้งนั้นยังมีกนิษฐภาดาของเกษธาตุนายก ผู้ซึ่งได้เสียชีพในสงครามแต่ก่อนนั้น ได้รวบรวมไพร่พลไว้เปนส่วนหนึ่งแห่งกองทัพใหญ่ ครั้นเมื่อระลึกขึ้นมาได้ถึงพี่ชายที่ได้ทำลายชีพใน

สนามรบ ก็บังเกิดความเดือดดาลขึ้นมา จึงได้ยกเข้ายึดเอามณฑลคูณัตตหาลกไว้ในอำนาจทั้งสิ้น ภายหลังมาพระลังกิศรเจ้าลังกาผู้ทรงอำนาจ คุมพลเสนาหลายกองยกไปตั้งขันธาวารปลงทัพอยู่ที่ตำบลมัจจุธาวัลได้รบกับเกษธาตุ ขับเอาเกษธาตุภาดาให้หนีไปจากขทิรังคณี ไปตั้งอยู่ที่กุพุลคัลล กองทัพกรุงลังกาได้ยกตามไปตีขับให้หนีไปจากตำบลนั้น เกษธาตุภาดาได้ทิ้งบุตรภรรยาพลพาหนะทรัพย์สมบัติมากมาย เกษธาตุภาดาเมื่อหนีทัพไปได้สำนักอยู่ณะเมืองโจฬายัตตะ

ในลำดับนั้นพระนรินทรกรุงลังกา ก็ตรัสให้รวบรวมสรรพธนสารทั้งผู้คนบุตรภรรยาของเกษธาตุภาดาในเมืองนั้นทั้งสิ้น แล้วยกพลเสนาไปยังตำบลตัมพลคามตั้งค่ายคูอยู่ที่นั้นแล้วยกต่อไปโดยลำดับจนเข้าไปในตำบลมหานาคภูล แรมทัพอยู่ในเมืองจัดไพร่พลเสนาเปนกองทัพไว้โดยเรียบร้อย เพื่อจะต่อยุทธด้วยชาวโจฬราฐทั้งหลาย

ในทันใดนั้น พระราชาได้ตรัสสั่งอำมาตย์สองนาย ให้คุมพลเสนาเปนกองทัพใหญ่ยกไปยังทักษิณบัสส ชุมนุมพลอยู่ณะที่นั้น แล้วพระเจ้าวิภูราช ได้ส่งอำมาตย์สองนายผู้กล้าหาญไปย่ำยีชาวโจฬผู้ชั่วร้ายให้พินาศไปได้แล้ว อำมาตย์ทั้งสองนายก็ยกไปตามถนนใหญ่ตามฝั่งทเล แม่ทัพใหญ่สองนายผู้มีมหัพพลมากมาย ได้ยกไปยังทักษิณบัสส ไปยึดได้ตำบล

มหุตตรุคคาม ๑ พทลัตถ ๑ วาปีนคร ๑ พุทธคามก ๑ ติลคัลถ ๑ มหาคัลถ ๑ มัณฑลคัลลก ๑ ตลอดถึงยึดได้เมืองอนุราธปุร และเดินทัพเปนลำดับไป ได้ทำให้ชาวรัฐเหล่านั้นอยู่ในอำนาจตนทั้งสิ้น จนกองทัพได้ยกเข้าไปใกล้จนถึงท่ามหาติตถ อำมาตย์ทั้งสองของพระราชานั้นได้ยกไปจนถึงชวลามหาบัฏ เข้าล้อมบ้านชุคามเปนต้น แล้วตั้งขันธาวารแรมทัพอยู่ที่นั้น ยกไปโดยลำดับจนใกล้เมืองปุลัตถิมนครแล้ว ก็แบ่งกองทัพเปนกองทูต ไปสู่พระราชสำนักเจ้าเมืองปุลัตถิมนคร ว่าให้เข้าหากองทัพเสีย โดยฉับพลันจึ่งสมควร

ฝ่ายพระมหิบดีเจ้าเมืองปุลัตถิมนคร พระองค์ผู้รู้กาลได้ฟังข่าวคราววิกรมาดิลัยคือความเพียรอย่างประเสริฐยิ่ง ที่อำมาตย์แม่ทัพทั้งหลายได้ประพฤติให้สำเร็จผลในการไปปราบทิศต่าง ๆ ทั้งหลายดังนั้นแล้ว พระผู้วิธิโกวิทฉลาดในสรรพกิจวิธีต่าง ๆ จึ่งได้เตรียมจาตุรงค์เสนาโดยฉับพลันกลั่นเอาแต่ที่สามารถอาจหาญ เสด็จยาตราโยธาทัพออกจากพระนครเพื่อจะกระทำการเพิกถอนชาวโจฬรัฐทั้งหลาย ให้สิ้นพืชจากลังกา จึ่งได้ยกพลเสนาลงสู่นาวายุทธรีบรุดไปจนใกล้มหิยังคณะสถูป แล้วตั้งค่ายชุมนุมพลเสนาอยู่ณะตำบลนั้น พักผ่อนกันพอหายเหนื่อยเมื่อยล้าพอสมควรแก่พลาการแล้ว ได้เคลื่อนโยธาหาญต่อมาเปนลำดับ จนถึงที่ใกล้พระนครปุลัตถิมก็ให้ตั้งค่ายขันธาวารลง

อย่างมั่นคงแข็งแรงตามยุทธวิธีอย่างประเสริฐ

พวกโจฬราฐทั้งหลายที่ได้ตั้งทัพอยู่ในตำบลนั้น ๆ ล้วนเปนคนกล้าหาญร้ายกาจทั้งสิ้น ได้ประชุมกันต่อสู้ทำยุทธนาการอยู่ในปุลัตถิมนคร แล้วยกกันออกมานอกเมืองตรงเข้ายังสนามรบบังเกิดความปราชัยพ่ายแพ้ตกใจกลัว เลยทิ้งสนามรบหนีกลับเข้าเมืองของตน พากันปิดประตูเมืองมั่นไว้แล้ว เข้าแอบอยู่ที่ป้อมประตูเมือง ทำการต่อสู้แข็งแรงด้วยความกลัวภัยอย่างยิ่ง รบกันอยู่ได้เดือนครึ่ง มหาจมูแม่ทัพใหญ่ของพระเจ้าภูบาลตั้งกองล้อมเมืองอยู่เดือนครึ่งแล้วยังทำการไม่สำเร็จ ครั้งนั้นท่านแม่ทัพ ๒ นายคือรวิเทวะและมัลลจลาเปนอาทิ ซึ่งเปนคนกล้าหาญเข้มแข็งมีกำลังพลมากมีทหารมากมีมานะเกิดขึ้น ได้พากันโดดขึ้นกำแพงเมืองแล้วกรูกันเข้าในเมืองโดยฉับพลัน ในขณะเดียวได้สังหารพวกทมิฬทั้งหลายตายวอดวายต่างตัดโค่นเง่าไม่มีเหลือ พระราชาเจ้าวิชัยพาหุก็ถึงความมีชัย ได้ชัยโดยประการดังนี้ แล้วตรัสให้เอากลองไชยเภรีไปตีป่าวประกาศให้ประชาราษฎรทราบพระราชอาณาของพระองค์รู้ทั่วกันว่า พระองค์มีไชยถืออำนาจปกครองพระบุรีปุลัตถิมแล้ว

ครั้งนั้นพระยาโจฬภูบดีครั้นทราบว่าเสนาโยธาหาญของพระองค์ได้ถึงความพินาศสิ้นแล้วจึงทรงดำริห์ว่า เดี๋ยวนี้ชาวสีหฬพากันมีกำลังแข็งแรงขึ้น แล้วก็มิได้ส่งกองทัพไปรบกวนอีกต่อไป

ในที่สุดบริเฉทนี้พระคันถรจนาจารย์ จึ่งกล่าวสารสดุดี ยอพระเกียรติคุณของพระเจ้าวีรชาติว่า วีโร อเสสนิหตุทฺธตโจพ เสฏฺโฐ เปนอาทิ แปลว่าพระราชาได้ทรงคุณอันประเสริฐเลิศ วีรบุรุษ ได้กำจัดชาวโจพราฐให้พินาศไปเสร็จสิ้นแล้ว จึ่ง เปนพระเจ้าวิญญูชาติที่นักปราชญ์ทั้งหลายมีสาธุสัตบุรุษเปนอาทิ เยินยอว่า พระองค์ได้ดำรงราชรัฐอยู่ทั้งสิ้นแล้วด้วยความเปน วิญญูชาติ สามารถนำความยินดียิ่งอย่างประเสริฐ ให้เกิด แก่พระนครอนุราธปุระด้วยประการฉนี้ พระองค์ได้เปนพระราช เสฏฐผู้ประเสริฐกว่าพระราชาทั้งปวง หรือนัยหนึ่งว่าเปนพระ ราชาผู้ประเสริฐ เสวยราชสมบัติมาได้ปีที่ ๑๕ แห่งราชสมบัติ ด้วยประการฉนี้

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๕๘ นี้ เรียกว่า อนุราธปุราคมนบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าผู้นิเทศแต่งไว้ในคัมภีร์ พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสและสังเวชแก่สาธุชน จบเท่านี้

สังคหกรณบริเฉทที่ ๕๙

แผ่นดินพระวิชัย พาหุที่ ๑ (๑๒๘)

ลงฺการกฺขาย สจิเว พลิโน โยธสมฺมเต ก็การที่จะรักษาเกาะลังกาทวีปไว้นั้น พระราชาเจ้าได้ตั้งให้อำมาตย์ที่มีกำลังแขงแรงให้เปนโยธาหาญคอยแลดูเหตุการณ์ที่จะพึงเกิดมีขึ้นนั้นโดยรอบคอบไปตามฝั่งสมุท เปนลำดับ ๆ ไป[๑] แล้วพระองค์ตรัสสั่งให้อำมาตย์ ประกอบการพระราชพิธี ปีน่าทิศคนละด้าน ๆ มีการสร้างปราสาทสำหรับพระราชพิธีมงคลราชาภิเษกเปนอาทิ ให้สำเร็จลงพร้อมเพรียงกันแล้ว วนฺทนียหิ[๒] วนฺทนฺโต พระราชาเจ้าเมื่อเที่ยวไปถวายอภิวันท์วัตถุควรบูชาทั้งหลายในตำบลต่าง ๆ นั้น ๆ มากมาย กาลล่วงไปได้ประมาณสามเดือนแล้ว จึ่งยกพลกลับมาสู่พระนครปุลัตถิมอิก

ดังได้สดับมายังมีพลนายกนายหนึ่ง ปรากฏชื่อว่า อทิมลัยมาก่อเกิดเปนปัจนึกคือศัตรู ต่อสู้พระราชามหิบาลเจ้าโดยซึ่งหน้า คือได้ตระเตรียมไพร่พลเสนาได้พรักพร้อม เพื่อจะทำสงครามแล้วก็ยกพหลสกลไกรทั้งปวง ถึงจะเปนผู้มีความคิด

---

๑ สิ. ปฏิปตฺตึ สมุทฺทิสฺส ว่าเฉภาะให้คอยปฏิบัติ ข้อราชการ

๒ สิ. วนฺทนีเย ภิวนฺทนฺโต

อ่อนแอก็จริง แต่ก็ได้ยกพลมาจนใกล้บ้านชื่ออันทะเพื่อทำสงคราม

ฝ่ายว่าพระเจ้าลังกิศร เมื่อได้ทราบแล้ว ก็ยกพลไปต่อตี ณตำบลนั้น ได้รี้อถอนทำลายกองทัพอทิมลัยให้พ่ายแพ้แล้ว ก็ได้ยกมาสู่ปุลัตถิมนครจัดการต้อนพลของอทิมลัย ให้อยู่ในอำนาจทั้งสิ้นแล้ว

และพระราชานี้จำเดิมแต่ได้เปนพระยุพราชมีปรากฏในหมายเหตุเขียนไว้ว่า พระผู้ทรงปรีชาผู้ประเสริฐสูงของนรชาติหญิงชายได้เปนพระยุพราชอยู่ ๑๗ พรรษา จำเดิมแต่กาลนั้นมาก็ได้เสด็จไปพระนครอนุราธบุรี เสวยศิริราชโภไคมไหสูรย์โดยยถาวิธี คือจัดการราชาภิเษกมงคลการอย่างมโหฬารด้วยการเล่น มีมโหรศพเปนอาทิอย่างเอิกเกริกทุกประการ

และพระองค์ ตั้งแต่ได้เสวย ราชศฤงคารมามิได้มีเจตนาเปนบาปธรรมเลย คือพระองค์ได้ทรงดำรงอยู่แต่ในกรรมอันดีล้วนแต่เปนเสฏฐกรรม คือการงานอันวิญญูหากสรรเสริญทุกเมื่อ มีหมายเหตุเขียนไว้ว่า พระองค์ดำรงสุจริตธรรมกรรมอันดีอันชอบอยู่ตลอด ๑๘ พรรษา จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระองค์ได้มาสำนักอยู่ณเมืองปุลัตถิมนครเปนนิจสถาน ปรากฏพระนามขนานว่าพระยาศิริสังฆโพธิดังนี้

ฝ่ายพระอนุชาทรงพระนามว่าวีรพาหุ พระองค์ก็ได้โปรดให้ดำรงพระยศ ในตำแหน่งพระยาอุปราช พระราชทานทักษิณ

ประเทศ ให้ปกครองโดยธรรมนองพระยาอุปราชซึ่งเคยมีมาแล้วแต่รัชกาลก่อนนั้น

ฝ่าย พระกนิษฐภาดาพระ อนุชาน้อยก็ พระราชทาน ตำแหน่งอาทิบาท คือเปนเจ้าประเทศราชครอบครองโรหนรัฐประเทศ ฝ่ายอำมาตย์ราชเสวกทั้งหลายก็พระราชทานฐานันดร ตามลำดับที่สมควรแก่ความชอบที่มีมาแล้วแต่ก่อน และได้โปรดให้ว่าราชการน้อยใหญ่ตามสมควรแก่ฐานันดรทั่วกันทุกคน ให้บำรุงผลประโยชน์ขึ้นในราชการ โดยประการอื่นอีกเปนอันมาก

พระมหิบดีราช เจ้ามีน้ำ พระไทย มั่นอยู่ใน ความเปนไทย คือพระกรุณา ได้ทรงขวนขวายทำสิ่งที่เสื่อมเสียมีมาแล้วแต่กาลนานนั้น ให้หันกลับเข้าสู่ธรรมนองคลองธรรมทศพิธมิได้แผกผัน ได้ทรงวินิจฉัยอัฏฏคดีให้เปนไปโดยคลองธรรมทุกประการ

พระราชานริศร ได้เพิกพังหมู่เสี้ยนหนามอันเปนริปุราชทั้งหลายให้พ่ายพังดังพรรณามาแล้วแต่หลังฉนี้ และทรงนำรัชประศาสน์ คือมีพระราโชวาทราชการอยู่ทุกนิรันดรตลอดแคว้นลังกาแต่โดยชอบทุกประการ

ครั้งนั้นยังมีอำมาตย์พี่น้องสามนาย คือฉัตตคาหกนาถ ๑ ธัมมิเคหนายก ๑ เสฏฐินาถ ๑ ได้เกิดผิดใจขึ้นกับพระราชาแล้วพากันหนีไปสู่ชมพูทวีป ได้ซ่องสุมพลเสนาได้มากแล้ว ในปีที่ ๑๙ แห่งรัชกาล ก็ได้รีอพลโยธาหาญกลับมาสู่ลังกาทวีป

รีบขับกองทัพทั้งปวงล่วงไปยึดเอาโรหนรัฐ ๑ มาล้อมมณฑลทักษิณปั้สสทั้งสิ้นได้แล้ว

ครั้งนั้นพระนรินทริศรราชเจ้ากรุงลังกา จัดพลเสนาพรักพร้อมแล้วก็ยกไปยังโรหนรัฐ ได้กำจัดปัจนึกให้พินาศพ่ายพังไปตลอดจนถึงมลัยมณฑล ล้างผลาญเหล่าร้ายตายกลาดเกลื่อนลงเปนมากมาย ครั้นกองทัพหลวงมีไชยกำจัดไพรีให้ส่งบราบคาบแล้ว ก็ทรงตั้งให้อำมาตย์ทั้งหลายที่ไว้วางพระไทยได้ให้อยู่ปกครองประเทศที่ชำนะนั้น ๆ เสร็จแล้ว พระเจ้ามหัพพลผู้ทรงสามารถก็กรีธาพลากรร้อนแรมมายังทักษิณประเทศ เปเสตุวากาลครั้งนั้น ก็จัดให้สิจิว อำมาตย์ผู้เปนวงศ์ แห่งสมณีภาตให้ไปจับไพรีทั้งหลายของพระองค์ สงครามครั้งนี้ได้รบกันอย่างขนพองสยองเกล้า กองทัพหลวงได้เพิกถอนเสี้ยนหนามในแผ่นดินราบคาบไป ครั้นพระองค์ได้ชำระเกาะลังกาให้ปราศจากหลักที่จะเกิดเปนเสี้ยนหนามเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จกรีธาพลากรคลาศแคล้วมาสู่กรุงปุลัตถิมนคร

ครั้งนั้นพระราชินีของปุลัตถิมบาลบพิตร ยังสถิตย์อยู่ในโจฬวิสัย เมื่อได้โอกาศหนีภัยพ้นมาจากเงื้อมมือชาวโจฬราฐนางพระยาจึ่งพาพระธิดานาฏกับด้วยราชกุมารี อันมีพระนามว่านางลิลาวดีราชธิดาลงสู่นาวารีบแล่นมาโดยฉับพลัน ข้ามมายังเกาะลังกาเข้าเฝ้าพระเจ้าลังกิศรราช

พระราชาเจ้าได้ทราบประวัติของพระนาง ว่าเปนวงศ์กายราชอันเปนสุทธชาติสมมตวงศ์ ก็ทรงพระโสมนัศตรัสให้ตั้งพระราชพิธีมเหษีมังคลาภิเษก ยกพระนางลิลาวดีขึ้นเปนพระอรรคมเหษีเอกเฉลิมราชมณเฑียร ครั้นจำเนียรกาลมามิสู้ช้านาน นางพระยาเจ้าได้ประสูตรพระราชธิดา อันเปนที่สิเนหาแห่งบรมจักร พระเจ้าธรณีจึ่งตรัสตั้งพระนามาภิไธยพระธิดาว่านางยโสธราราชกุมารี ครั้นกาลภายหลังต่อมา พระราชกุมารียโสธรามีพระชนม์พรรษาขึ้นจำเริญรุ่นนางกุมารีแล้ว พระราชาเจ้าได้พระราชทานอภิเษกแก่เจ้าวิรวัมมกุมาร ยกเมรุกันทรรัฐให้ผ่านศฤงคารประเทศราช พระนางนาฎยโสธรานั้นก็ประสูตรพระธิดาสองพระองค์ ๆ ใหญ่นั้นทรงนามเหมือนพระไอยิกาว่านางลิลาวดี ส่วนพระนารีองค์น้องน้อยนั้น พระนามว่ายุคลา[๑]

ฝ่ายพระราชาเจ้านั้น จำนงหวังจะใคร่ให้วงศ์ของพระองค์ดำรงอยู่ยั่งยืน จึ่งได้แต่งสารให้ไปขอนางกุมารีผู้เปนสุขุมาลัยชาติ อันเปนราชธิดาวงศ์ของพระยากลิงคราชเจ้าธรณีบาล อันทรงโฉมสคราญมีพระนามว่านางติโลกสุนทรี มาอภิเษกไว้ในตำแหน่งอรรคมเหษีเฉลิมเวียง ครั้นจำเนียรกาลมานางพระยาเจ้าได้ประสูตรพระธิดาสมญาเปนลำดับดังนี้ คือนางสุภัททา ๑

---

๑ สิ, เปนสุคลา

นางรัตนาวดี ๑ นางรูปวดี ๑ นางสุมิตา ๑ นางโลกนาถ ๑ รวม ๕ พระองค์ และนางพระยาได้ประสูตรพระกุมารพระนามว่าวิกรมพาหุ ผู้ทรงธัญญลักษณสมบูรณ์ เพราะเหตุนั้นพระนางติโลกสุนทรี จึ่งเปนที่นำมาซึ่งความชื่นชมโสมนาการแห่งประชาราษฎรทั้งหลาย แลพระราชาเจ้าก็ทรงพระโสมนัศเบิกบานพระหฤทัย แต่บรรดานางสนมอื่นทั้งปวงที่อยู่ในพระราชเรือนหลวง ก็มิได้มีนางใดจะมีครรภ์ด้วยพระเจ้ามหิบาลอีกต่อไป

ครั้นอยู่มากาลวันหนึ่ง พระราชาเจ้าเสด็จเข้าประชุมในเสนาบดีสภา เมื่อทรงประทับอยู่พระธิดาทั้งห้าก็ได้เฝ้าอยู่ทั้งห้าพระองค์โดยลำดับอย่างเรียบร้อย พระองค์ได้ทรงพิจารณาดูธิดาทั้งห้าโดยลักษณะ ก็ทรงเห็นว่านางรัตนาวดีเปนนารีอันประกอบด้วยธัญญลักษณะวิเศษกว่าธิดาทุกพระองค์ ทั้งทรงทราบได้ว่านางจะมีพระราชบุตรก็เปนบุรุษทรงนรลักษณะ จึ่งได้บังเกิดความปลาบปลื้มในพระไทย ตรัสเรียกนางเข้ามาใกล้แล้วทรงจุมพิตบนกระหม่อมนางแล้วตรัสพยากรณ์โดยพระสุรเสียงอ่อน ๆ เบา ๆ ว่าตัวเจ้าต่อไปภายหน้าจะมีพระลูกยาทรงคุณสมบัติ ประกอบด้วยเดโชคุณทั้งหลายมีน้ำใจประกอบด้วยการกุศลดำรงด้วยปรีชา กล้าหาญ จำเริญทรัพย์ศฤงคารครอบงำเสียซึ่งพระราชาสามนตราชทั้งหลาย แล้วบำรุงกรุงลังกาให้เปนเอกฉัตรแต่

พระองค์เดียวโดยหารังเกียจมิได้เลย ทั้งสามารถจะเปนที่พึ่งของศาสนาโดยชอบ เพราะว่าพระอุทรของนางนี้ทรงศิริราชอันเปนศุภลักษณะแห่งอเนกวัตร คือความประพฤติกุศลที่เปนมาแล้วเหลือตรา เปนอุบัติสถานแห่งพระราชบุตราผู้ทรงบุญดังนี้ พระราชาเจ้า พระองค์นั้น ทรงถือขัตติย มานะ มากมาย จึ่งไม่ยอมถวายพระน้องนางแก่พระยามหิบาลโจฬราช พระองค์ได้อภิเษกนางมิตตาแก่พระยาบัณฑุราช ผู้มีพระชาติอันบริสุทธิ์เปนอุภโตสมภพนั้น แลนางประสูตรพระลูกเจ้ามา ๓ องค์ คือเจ้ามาณาภรณ์ ๑ เจ้ากิตติศิริเมฆ ๑ เร้าศิริวัลลภ ๑ ส่วนนางสุภัททานั้น พระองค์ให้แก่พระวีรพาหุ นางสุมิตตานั้นอภิเษกให้แก่พระชัยพาหุ และพระเจ้าธรณีได้จัดการดำรงพระองค์โดยบริหารอย่างนี้มากมาย คือพระองค์อภิเษกนางรัตนาวดีให้แก่เจ้ามาณาภรณ์ แลนางโลกนาถอภิเษกให้แก่เจ้ากิตติศิริเมฆ แลนางรูปวดีอภิเษกให้แก่เจ้าศิริวัลลภ แล้วนางได้ทำลายขันธ์ไปเสีย พระองค์จึ่งได้อภิเษกนางยุคลกุมารีให้อีก

เมื่อพระราชาเจ้าได้ทอดพระเนตรพระราชกุมาร ๓ พระองค์ คือเจ้ามธุกัณณว ๑ ปจาภิมราช ๑ เจ้ากลักการ ๑ ซึ่งได้เสด็จมาแต่สิหฬสมาเปนผู้ผูกพันธุ์วงศ์ด้วยการมิ่มเหษี พระมหิบาลท้าวเธอก็ทรงยินดีปรีดา จึ่งได้พระราชทานนางขัตติยกัญญาให้คนละองค์ตามสมควรถานานุรูปแห่งกัน พระกุมารทั้งสามนั้น

ก็ได้รับราชสักการการนับถืออย่างดี ได้ทำให้พระเจ้าธรณีบดี โปรดปร่านได้สำนักอยู่ศุขสำราญตลอดมา

และพระราชาได้พระราชทานอภิเษกนางสุนทรีผู้น้องน้อยของพระราชกุมารทั้งหลายนั้นแก่พระวีรพาหุ โดยความประสงค์จะให้ดำรงพระวงศ์ของพระองค์ต่อไป แลโดยประสงค์ยิ่งใหญ่ที่จะให้พระวงศ์เจริญยิ่ง ๆ จึ่งทรงอภิเษกนางลิลาวดีให้แก่พระวีรพาหุอีก พร้อมทั้งราชโภคสมบัติทั้งหลาย อาศรัยเหตุที่ท้าวเธอทรงยินดีต่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พระวงศาคณาญาติ เพื่อจะให้เจริญในเผ่าพงศ์ของพระองค์

พระชนินทรราชเจ้าพระองค์เอิบอิ่มด้วยโภคทรัพย์ราชสมบัติ ได้จัดประดิษฐานพระวงศ์ให้ดำรงพันธุ์ด้วยราชพิธีการดังพรรณามานี้โดยมิได้เหลือเลย ก็อาศรัยที่ท้าวเธอมีน้ำพระไทยตั้งอยู่ในพระกรุณา แสวงหาประโยชย์ แก่เหล่าพระญาติทั้งหลาย จึ่งได้ ทรงประพฤติ พระองค์ทรงตั้งอยู่ในคลองราชนิติอันสมควรส่ำเสมอมาด้วยประการฉนี้

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย ปริเฉทที่ ๕๙ นี้เรียกว่าสังคหกรณปริเฉท อันพระอาจารย์สำแดงไว้แล้วในคัมภีร์มหาวงศ์ เพื่อจะให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และปลงสังขารธรรมสังเวชแก่สาธุชนทั้งหลายก็จบแต่เท่านี้

โลกสาสนสังคหกรณบริเฉทที่ ๖๐

วิจินิตฺวา กุลีเน โส พระมหิบดีได้ทรงเลือกสรรกลั่นเอาชนตระกูลทั้งหลาย ตั้งให้มีน่าที่สำหรับปกครองฝูงชนตามอำเภอของตนแล้ว ได้ประพฤติตนตั้งอยู่ในทำนองคลองธรรมแล้ว ได้จัดการปฏิสังขรณ์ย้ายเขตรกำแพงพระนครเมืองปุลัตถิมนครอันยังเล็กอยู่นั้นให้ใหญ่โตแขงแรงมั่นคง ทั้งประกอบโคบุรคือป้อมค่ายประตูเมืองเปนอันมาก แล้วโบกปูนให้แน่นหนา และขุดคูล้อมรอบทั้งด้านกว้างแลด้านยาว ให้ลึกมีส่วนเสมอกันตลอดไป

แล้วได้พูนดินสูงเปนขอบ ยากที่สัตรูจะเพิกทำลายให้พังง่าย เมื่อพระราชาจัดการป้องกันภัยพระนครฝ่ายอาณาจักรเรียบร้อย จึ่งได้ทรงดำริห์จัดการพระพุทธศาสนา เพื่อจะให้ดำรงมั่นจีรัฏฐีติกาล เวลานั้นในลังกาได้มีภิกษุสงฆ์ไม่เต็มพอที่จะทำสังฆกรรม มีอุปสมบทกรรมเปนต้น

ท้าวเธอจึ่งแต่งทูตให้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงรามัญวิสัย พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการ ให้ไปสู่สำนักพระอนุรุทธนรินทรผู้เปนอทิฏฐสหายของพระองค์ได้ดำรงรามัญวิสัย

เมื่อคณะทูตทั้งหลายได้ไปเฝ้าพระเจ้ารามัญแล้วและได้เชิญ

พระปริยัติปิฎกไตรทั้งหลาย มาพร้อมกัน อาราธนาภิกษุทั้งหลาย ที่ทรงคุณเปนสุศีลาทิคุณเปนต้น อันได้รับเถรสมมตแล้วดังนั้น ครั้นมาถึงลังกาแล้วพระนริศรราชเจ้าก็ได้ทำบูชาสักการะแก่ภิกษุทั้งหลายนั้นด้วยอเนกมโหฬารสักการะ และได้จัดการให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรทั้งหลายมากมายเปนอเนก แล้วพระองค์ให้แปลงพระไตรปิฎกจากอักษรรามัญมาเปนอักษรลังกา ท้าวเธอได้บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง ภายในพระนครปุลัตถิม และในเกาะลังกาทั่วไปในประเทศตำบลต่าง ๆ นั้น ได้ทรงสร้างพระวิหารมากมายอย่างงดงามน่าพึงชม แล้วอาราธนาภิกษุทั้งหลายให้สำนักอยู่ในวิหารทั้งหลายนั้น ๆ แล้วทรงบำรุงอุปฐากภิกษุทั้ง ๓ นิกายนั้นด้วยจตุปัจจัยทั้งหลายอันโอฬาร แลได้ทรงสร้างปราสาทองค์หนึ่งมีพื้น ๕ ชั้น ปูด้วยกระดานทองแลเสาทองก่อกำแพงล้อมพร้อมทั้งคูด้วย แลดูนั้งดงามเปนสง่าประเสริฐนัก ให้ลงจิตรกรรมลวดลายงามเปนถ่องแถวโดยรอบคอบ มีประตูงามรุ่งเรืองรจนาอย่างประเสริฐ ถึงฝูงนิกรสัญจรเข้าออกมิได้ลำบาก เยียดยัดกันเดินได้อย่างสบาย ๆ

เมื่อพระราชาเจ้าได้สร้างวิหารเสร็จลงแล้ว ครั้นกาลจำเดิมแต่นั้นพระองค์ก็ทรงขวนขวายแสวงหาอุบายแต่ล้วนที่เปนคลองกุศลบุญราษี มีน้ำพระไทยยินดีอยู่ในพระรัตนไตรยเจ้ามิได้ขาดสาย พระองค์ได้ถวายวิหารนั้นเปนสังฆิกาวาส แก่ภิกษุทั้ง ๓

นิกายเปนประธาน แล้วยกแว่นแคว้นชื่ออพิสารกเพื่อให้เปนปากวัฏฏ คือผลัดเปลี่ยนเวรกันหุงต้มภัตตาหาร ถวายบิณฑบาตทานแก่เจ้ากูสงฆ์ ที่จำนงอยู่ในวิหารที่ทรงสร้างนั้น พร้อมทั้งผู้ใหญ่บ้านและชาวตำบลนั้นทั้งสิ้น แล้วได้อาราธนาภิกษุทั้งหลายกว่าร้อยให้มาสำนักอยู่วิหารนั้น พระองค์ได้ทรงประพฤติทานวัตรด้วยจตุบัจจัยอันโอฬารอยู่เนืองนิจเสมอมา

และได้ทรงสร้างพระทาฐาธาตุฆรเรือนทองหลังหนึ่งอย่างวิจิตรประเสริฐงามแล้ว มีการมหกรรมสมโภชบูชามาทุกสมัยมงคล พระจริยาวัตรส่วนกุศลของพระราชาเจ้านั้น คือเพลาเช้าพระองค์เสด็จไปเข้าคณสมาคม แล้วทรงแปลพระธรรมสังคิณีในหอพระธรรมมณเฑียรทุกวันมิได้ขาด

พระองค์ได้ถวายพุทธสักการะด้วยการบูชาเนื่องด้วยกายนัจจาทิ คือระบำรำฟ้อนเปนอาทิ แลวัตถุมีกลิ่นสุคันธมาลัยเปนอาทิ พระองค์ผู้จำนงในพระศรัทธาได้ถวายอภิวาทบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเศียรเกล้าแห่งตนเปนนิจจนิรันดร

พระราชาเจ้าพระองค์เปนจาคสุรคือกล้าหาญในการจำแนกทาน เหตุพระองค์กล้าหาญด้วยพระปรีชา ได้ตกแต่งทานให้แก่ชนทั้งหลายที่ข้ามมาแต่ชมพูทวีปมาสู่เกาะลังกา พระองค์ได้พระราชทานทรัพย์ให้จับจ่ายเปนอเนกนัก

พระราชาเจ้าผู้ทรงยินดีในคุณธรรมพระองค์จึงได้อาราธนา

พระธรรมกถึกทั้งหลายให้สำแดงพระสัทธรรมแล้วทรงบูชาสักการ แด่พระธรรมกถึกเจ้าทั้งหลาย เปนพระราชจริยาเสมอมาด้วยประการฉนี้ แล้วยังทรงจัดพิธีตุลาภารทาน การบริจาคด้วยตราชั่งตวงให้แก่ยาจกเสมอหน้ากันวันละสามเพลาทุกวันมา แล้วท้าวเธอทรงรักษาอุโบสถศีล เปนประเภทอย่างสุวิสุทธอุโบสถทุก ๆ คราว พระวิภูบดีเจ้าได้บำเพ็ญทานเรียกทักณฑิสสรทาน[๑] ประจำปีเสมอมาทุก ๆ ปี พระกุศลฝ่ายสาสนูปถัมภก ก็ได้อาราธนาภิกษุสงฆ์ให้จาฤกคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้สำหรับพระศาสนา แลได้จัดสรรเลือกคัดเอารัตนมณีแลมุกดาเปนอาทิอย่างชนิดมีค่ามากทั้งหลาย เสด็จไปบูชาพระมหาโพธิพฤกษ์ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในชมพูทวีปก็หลายคราว

อยู่มากาลวันหนึ่งพระราชากัณณาฎภูมิบาลและพระยาโจฬราชแต่งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ มาเฝ้าถึงสำนักพระองค์ ๆ ก็ได้ทรงรับรองราชทูตทั้งสองพระนครนั้น มีพระราชไมตรียินดีปรีดาปราโมทย์ คือได้ทำกิจที่ควรทำแก่ราชทูตทั้งหลาย แล้วแต่งราชทูตให้ไปเฝ้าตอบแทน ในเบื้องต้นได้แต่งให้ทูตทั้งหลายของพระองค์ คุมราชบรรณาการไปกับทูตของพระยากัณณาฎราช ครั้นราชทูตคุมสารปาภต[๒] ไปเกือบจะใกล้แว่นแคว้นของพระยาโจฬราชเข้า พระยาโจฬ

---

๑ ที่จะให้ทานแก่คนแก่ที่ถือไม้เท้าก้ม ๆ ๒ เครื่องบรรณาการธนสารที่มีค่า

ราชขัดใจว่าทูตสิ่หพจะไปเฝ้าพระยากัณณาฏราชก่อนและทั้งผ่านแดนของตน ก็ให้จับทูตสิหพทั้งหลายมาลงอาญาตัดอวัยวมีตัดหูตัดจมูกเปนอาทิ ทำให้ผิดรูปผิดประเพณีแล้วปล่อยให้กลับมา

เมื่อทูตทั้งหลายได้ถูกลงโทษอย่างผิดราชประเพณีฉนี้ ก็กลับมาเฝ้าทูลแถลงเรื่องราวถวายพระราชาของตนเสร็จสิ้นทุกประการ ตามสำเหตุที่พระยาโจฬราชให้ลงทัณฑแก่ตน พระราชาเจ้านั้นก็บังเกิดดาลพระขัติยมานขึ้นมา จึงให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลาย แล้วพระองค์ก็เสด็จประทับเปนประธานในท่ามกลางอำมาตย์ทั้งหลาย แล้วให้หาทูตทมิฬเข้ามาเฝ้าตรัสสั่งให้ทูลแก่พระยาโจฬราชว่าในเกาะลังกาเกาะเดียวเท่านี้ ได้ตั้งอยู่แล้วในท่ามกลางทเลปราศจากไพร่พลเสนาพิทักษ์รักษาได้อยู่ด้วยกำลังแขนทั้งสอง เอาเถอะโดยว่าการจะรบกันทั้งสองฝ่ายนั้นให้แต่งพลเสนาพร้อมด้วยสาตราวุธ แล้วจะให้ทำสงครามกันในแว่นแคว้นของเรา หรือจะทำสงครามกันในแว้นแคว้นของท่านก็ตามที หรือว่าสงครามจะกำหนดการที่จะทำกันในตำบลใหม่ก็ตาม ถ้าท่านทั้งหลายไปถึงพระชนาธิปนายของท่านแล้ว จงเล่าถวายตามที่เราสั่งการสงครามนี้ทุกประการ

ครั้นพระองค์ตรัสกับทูตดังนี้แล้ว จึงให้เอาเครื่องอลังการสัตรีมาแต่งทูตทมิฬแล้ว ก็ส่งไปสู่สำนักพระยาโจฬมหิบาลโดยฉับพลัน เมื่อส่งทูตทมิฬไปแล้วก็ตรัสให้จัดสรรเตรียมพลเสนา

ยกไปสู่เมืองอนุราธบุรี จัดการเกณฑ์พลเสนาโยธามาตย์ให้พรัก พร้อมแล้วก็ให้เอาเรือมาขนานน่าท่า ส่งจมูบดีแม่ทัพใหญ่ ๒ นาย ให้คุมพลนิกายไปยังท่ามัตติกาวาชติตถ ๑ ท่ามหาติตถ ๑ เพื่อทำการสงครามยังเมืองโจฬรัฐ ครั้นเมื่อแม่ทัพทั้งสองนาย ได้จัดเรือรบและเรือเสบียงทั้งหลาย ทั้งไพร่พลเสนาจะส่งไปยัง โจฬรัฐเพื่อทำยุทธนาการกันนั้น

สงครามครั้งนั้นพระคันถรจนาจารย์ผู้ทำคัมภีร์พระมหาวงศ์ ประสงค์จะให้ทราบประวัติราชการ จึ่งได้กำหนดกาลแห่งรัช สมบัติลงไว้ว่าในปีที่ ๓๐ แห่งรัชกาล ครั้งนั้นพลนิกายเหล่าโยธา หาญทั้งหลาย ที่ตั้งค่ายอยู่ตำบลชื่อเวลักการสนั้น ไม่อยากจะ ไปทำสงคราม มีความท้อถอยแก่งแย่งผิดใจกันขึ้นอย่างเดือดดาล ดุจช้างอันเมามัน ต่างก็พากันฆ่าแม่ทัพทั้งสองตาย แล้วยกกลับ เข้าล้อมเอาพระนครปุลัตถิมบุรโดยรอบคอบ เพิกพังเมืองเข้าไป ได้ก็พากันจับได้พระราชบุตรสามองค์กับทั้งกนิษฐกุมารี และสาร ทรัพย์ทั้งปวงได้แล้ว ก็เอาเพลิงเผาปราสาทราชเรือนหลวงเสียทั้ง สิ้น สมเด็จพระเจ้าธรณินทร์ยังเสด็จอยู่ที่เมืองอนุราธบุร ครั้น ทรงทราบก็รีบหนีไพรีโดยฉับพลัน ไปยังทักษิณปสมกณภูเขาชื่อ วาตคิรีได้ปลงพลโยธีตั้งขันธาวารปกครองธนสารอยู่ณภูเขานั้น

ครั้น พระ วีรพาหุ อุปราช ผู้ทรง อำนาจ ดุจ พระยา ราชสีห์ได้ โดยเสด็จพระนราธิบดีไปด้วยแล้ว ภายหลังชุมนุมพลเสนาได้มาก

มายเปนพโลฆคือกองทัพใหญ่ ได้แล้วก็กรีธาทัพมายังเมือง ปุลัตถิมนคร สงครามทั้งสองฝ่ายก็ต่อตีตลุมบอนอย่างน่าสยดสยอง ต่างล้มตายเปนก่ายกองด้วยกันทั้งสองฝ่าย ในกาลสุดท้าย กองทัพ พระยาอุปราชมีไชยขับพลนิกายหมู่ใหญ่ฝ่ายไพรีให้ปลาศนาการไปได้ แล้วจึงยกเข้าไปในค่ายได้เห็นร่างกระดูกแม่ทัพทั้งสองกองอยู่ จึงให้เอากระดูกรวมเข้าเปนร่างคนดีแล้วตั้งเชิงตระกรเผาเสีย ฝ่ายแม่ทัพที่เปนศัตรูนั้นให้เอาผูกเข้ากับตอไม้มัดแขนทั้งสองไพล่หลังแล้ว ก็เอาคบไฟลนด้วยเปลวเพลิงทีละน้อยจนตายอยู่ในที่นั้น พระเจ้าธรณีตรัสให้ฆ่าชาวบ้านที่ถือมานะตายในที่นั้นแล้ว ก็เปนอันได้ชื่อว่าทำเกาะลังกาให้ปราศจากหลักตอเสี้ยนหนามทั่วไปในแผ่นดินแล้ว ลำดับแต่นั้นมาในปีที่ ๔๕ แห่งราชสมบัติ พระราชาเจ้าก็ตรัสปรารภเริ่มสงครามกับพระยาโจฬราช เพื่อจะรักษาอำนาจพระวาจาที่ตรัสไว้มิให้ล่วงเลยไปเสีย จึงได้ยกพลเสนาพร้อมสาตราวุธเครื่องยุทธนาการไปยังท่าสาครปัฏนะ ตั้งทัพยับยั้งคอยรับพระยาโจฬราช เพื่อจะยกมาอยู่ ๒-๓ เวลา แล้วไม่เห็นพระยาโจฬราชยกมาจึงได้ส่งทูตให้ไปแถลงการแก่พระยาโจฬราช แล้วก็เสด็จกรีธาพลากรไปสำนักอยู่เมืองปุลัตถิมนครอยู่จนจำเนียรกาลนาน

พระราชาเจ้าได้สถาปนาวาปาการบำรุงน้ำในตำบลต่าง ๆ คือมหเหฬ ๑ ยเรเหรุ ๑ มหาทันติก ๑ กฏนนรุ ๑ ปัทฑวาปี ๑

กัลหัลลิก ๑ เอรัทเธคัลล ๑ ทีฆวัตถุก ๑ มัทธวาตก ๑ กิตต-วาปี ๑ อรรคโพธิบรรพต ๑ วลาหัสช ๑ มหาทารคัลล ๑ กุมภีลโสพภ ๑ ปัฏฏปาสาณะ ๑ กานวาปี ๑ และยังวาปีทั้งหลายอื่น ๆ เปนอันมาก ที่ชำรุดซุดโซมมีมริยาทวาปีเปนอาทิ ก็ได้จัดทำให้เปนปรกติถาวรต่อไป ให้เปนที่อาศรัยใช้สอยเปนประ-โยชน์เนืองนิจแก่สรรพสัตว์ทุกวี่วัน

พระเจ้าภูมินทร์ของนิกรเกาะลังกาได้ทรงอุตส่าห์รักษาราษฎรชาวแว่นแคว้น คือขวนขวายทำเหมืองแลฝายไขน้ำในที่ตำบล ๆ แต่แม่น้ำขันทราคงคานที่ทั้งหลายด้วยให้เปนที่หว่านเพาะพืชผลธัญชาติขึ้นได้งดงามสมบูรณ์ อาศรัยเหตุที่พระองค์ให้ทำทำนบกั้นน้ำทั้งหลาย และพระองค์ทำเหมืองชื่อติลวัตถุมาติกา แลตำบลมณิหิรกวาปีอันปรักหักพังมาแล้วนานนั้น มั่นคงดีขึ้นทั้งมีที่น้ำไปมาบริบูรณ์

อยู่มากาลวันหนึ่งพระมเหษีของพระองค์ได้ทำลายจารีตสงฆ์ในอภัยวิหารให้เสื่อมเสียจารีตไปโดยประการทั้งปวง ก็ตรัสให้จับนางพระยานั้น ไสคอออกไปเสียนอกพระนคร แล้วเสด็จขอขมาสงฆ์ทรงประกาศความเคารพของพระองค์ให้ชาวโลกทราบทั่วกัน

พระราชาได้สถาปนาหอพระธาตุครรภ์ที่ตรีบุรุษได้สร้างไว้ในหมู่บ้านมหาคาม และทหารโจฬราชได้ทำลายให้เสียหายไปนั้นกับสร้างที่ระฤกปารามอีก ๒ แห่งด้วย

พระองค์ได้ทรงสร้างบัญจมหัคฆาวาสคืออาวาสใหญ่ ๕ ตำบล ในสถานที่ถวายพระเพลิงพระราชมารดาและพระราชบิดา คล้ายกับที่พระองค์ได้ทรงสร้างไว้ในพทลวิฏฐีนั้น

พระราชาเจ้าได้ปฏิสังขรณ์พระวิหารทั้งหลายคือ บัณฑวาปี ๑ ปฏิน ๑ รักขเจติยบรรพต ๑ มัณฑคิรี ๑ มธุตถลวิหาร ๑ อุรุเวลวิหารในเทวนคร ๑ มหิยังคณวิหาร ๑ สีเตลคามเลณก ๑ ชมพูโกลวิหาร ๑ คิริกัณฑก ๑ กุรุอินทิยวิหาร[๑] ๑ ชมพูโกลกเลณก ๑ ภัลลาตกวิหาร ๑ ปรคามก ๑ กาสคัล ๑ จันทคิริวิหาร ๑ เอลคามิวิหาร ๑ วิหารในมหาเสนาคาม ๑ โพธิฆรในอนุราธปุร ๑ อิจฺเจวมาทโยเนเก พระราชาวิภูเจ้าได้ปฏิสังขรณ์วิหาร เปนสังฆิกาวาสทั้งหลายดังบรรยายมามิอเนกับปการฉนี้แล้ว และยังได้ทรงปฏิสังขรณ์สมบัติทั้งหลายอื่นอีกในตำบลนิคมคามต่าง ๆ เปนอันมาก ล้วนเปนวิหารที่มีหลาก ๆ ปรักหักพังคร่ำคร่าให้ดีคงที่ถาวรต่อไป ที่ยอดภูเขาใหญ่ที่เรียกว่าสมณกูฏ อันเปนที่ประดิษฐานพระบาทวลัญชะแห่งสมเด็จพระศรีศากยมุนีนารถเจ้าแห่งเราทั้งหลายนั้น มรรคาที่สัญจรไปมาแห่งมหาชนทั้งหลาย เมื่อไปถวายนมัสการก็กันดารด้วยทางเดินมิสดวกดาย พระองค์จัดทำให้เปนทางสัญจรไปมาง่ายได้สดวกดาย โดยทรงพระดำริห์ว่าฝูงคนต่อนี้ไปจงอย่าได้

---

๑ สี. กรุนทิยวิหาร

ลำบากเหมือนแต่ก่อนเลย พระองค์จึงได้จัดทานวัตถุหรือทานวัตร เครื่องให้ทาน ประจวบขวบคือยกทิศิลิมลัยทำให้เปนไร่นาแห่งสาลีเกษตเปนเขตรแห่งเข้าสาลีเปนอาทิไว้เพื่อเปนเสบียงทางแก่ฝูงชน

และได้ยกบ้านทาลิคามมรรค ๑ หุวัฏฐัญชส ๑ ให้ไว้เปนที่พักเดินทาง แล้วทรงสร้างศาลาไว้ในบ้านนั้น ตำบลละหลัง สมเด็จ พระเจ้าภูมิ บาลบพิตร ตรัสให้จาฤกลิขิตเปนตัว อักษรไว้ในหลักศิลา ประดิษฐานไว้ ใจความในจาฤกว่า กาลต่อไปในอนาคตกาล ขอพระเจ้าภูมิบาลทั้งหลาย จงอย่าย้ายหลักศิลานี้ไปเสียเลย แล้วพระองค์ยกบ้านคามนัตรวิถี ๑ สังฆาคามา ๑ ศิริมัณฑคัลมกม ๑ ให้เปนที่เจ้าภูชีทั้งหลายได้สำนักในระยะทาง และได้ถวายจตุปัจจัย แก่ภิกษุสงฆ์ ทั้งหลาย ผู้ทรงวัตรจริยา ตลอดชีพ ฝ่ายญาติทั้งหลายได้พระราชทานโภคคามแก่สัมพันธญาติทั้งหลาย ครั้นกาลมาถึงฤดูหนาวพระองค์ได้ถวายผ้าปาวาร และกระเบื้องไฟ (หรือเตาไฟ) ทั้งโอสถทั้งหลาย ๆ ขนานแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย

ฝ่ายบริขารทั้งปวงและเครื่องบริขาร พระราชาผู้ทรงพุทธ ได้ถวายภิกษุสงฆ์ โดยสักการเคารพทุกครั้งคราว

แลพระองค์ ได้จัดให้มีปากวัตร พ่อครัวสำหรับ ทำการหุงต้มหาจังหัน เพื่อภิกษุทั้งหลายชาวลาภวาส ให้ทำการเปนไวยาวัจการบูชาพระเจดีย์เปนต้น

แต่บรรดาบ้านทั้งหลายเหล่าใดมีอยู่เปนอันมากในโรหนรัฐ ซึ่งเปนของบุรพราชอักษรทั้งหลายได้ยกให้เปนเจติยบูชา พระราชาเจ้าพระองค์ก็ได้บำรุงค้ำชูให้คงที่ ได้เปนของพระพุทธบูชาเหมือนดุจเดิมที่เคยมาทุกประการ โดยที่ท้าวเธอมีน้ำพระไทยใหญ่อยู่ด้วยพระกรุณา ชั้นที่สุดแม้แต่คนที่ง่อยเปลี้ยเสียขา พระองค์ก็พระราชทานโคผู้แลนางโคให้เปนกำลัง ฝ่ายคนที่มีกำลังก็พระราชทานเพียงทรัพย์ ทั้งพระราชทานแก่สารถีควรพถีทั้งหลาย เช่นอาหารพระราชทานแก่ทวิบาทมีกาเปนอาทิ แก่จตุบาทมีสุนัขเปนต้นทั้งหลาย

ฝ่ายมหากวีผู้แต่งกาพย์ฉันท์โคลงกลอนทั้งหลาย ก็พระราชทานทรัพย์แลวัตถุเครื่องยินดีกับทั้งหมู่บ้านให้สืบประเพณีไว้เปนอันมาก สำหรับการบำรุงจินตกระวี บุตรพระราชวงศ์อำมาตย์ทั้งหลายฝ่ายที่รอบรู้รจนาสิโลกได้ คือแต่งลำนำเปนก็ได้รับพระราชทานธนสารตามสมควรแก่คุณานุรูป สมเด็จพระกวิศรราชเจ้าพระองค์ทรงบำรุงบุทคลไพร่พลเสนาแลภิกษุสงฆ์วงศ์กระวีมีอาทิดังพรรณนามาฉนี้ และยังได้ทรงอุปการอุดหนุนคนง่อยเปลี้ยเสียตาทั้งหลายให้ได้รับพระราชทานบ้านส่วยต่าง ๆ และราชประเพณีบางอย่างเปนต้นว่า การพลีเทวกุลทั้งหลาย ที่โบราณกระษัตริย์ได้จัดตั้งแต่โบราณเปนประเพณีไว้ พระองค์ทรงทำเทวพลีนั้นสืบมามิให้เสื่อมคลาย และพระเจ้า

บัณฑิตราชผู้เปนเจ้าแผ่นดินนั้น พระองค์มีพระราชหฤทัยสอดส่องศุข ทุกข์ของชาวเมืองอยู่ทุกเมื่อ ได้เอาพระไทยทรงเอื้อเฟื้อแก่พวกตระกูลที่อนาถา ได้รับพระราชสงเคราะห์ตามสมควรแก่ถานานุรูปทุก ๆ คน

ฝ่ายหญิงหม้ายที่ไร้สามีตน ก็ทรงประทานบ้านส่วยแลภัตตาหาร ทั้งเครื่องวัตถาการนุ่งห่มทั้งหลาย

พระราชามหาบดีราชเจ้าโดยพระองค์เปนจินตกวีซึ่งปรากฏว่า กวิศรราช ทั้งทรงพระปรีชาสามารถในกลกลอนนับว่าเปนอัคคกวีกว่าบรรดากวีในการแต่งกาพย์สีหพทั้งหลาย

ฝ่ายพระอุปราช (วิรพาหุ) นั้นก็มีน้ำพระไทยเอื้อเฟื้ออยู่ในกรรมดีกรรมชอบ ได้ทรงประกอบกุศลเปนต้นว่า ได้สร้างพระเจดีย์ที่ชาวโจฬราฐได้ทำให้พินาศเสียไปในวิหารเรียกว่าพัทธดุนวิหารนั้น และกาลภายหลังมาพระองค์ก็ทรงบริจาคธนสารออกจำแนกทาน ได้ยกบ้านส่วยทั้งหลายถวายแก่พัทธดุนวิหารนั้นเปนนิตยภัตรมา ทั้งทรงบูชาพระเจดีย์มีสมโภชอย่างมโหฬาร

พระยาอุปราชนั้นได้สร้างมหาวาปีในที่ใกล้อุปจารแห่งพัทธดุนวิหารนั้น ให้เปนบึงใหญ่น้ำขังได้ตลอดปี

ฝ่ายพระนางยโสธราราชธิดาของพระราชาเจ้า ก็ทรงสร้างปฏิมาฆรคือเรือนพระปฏิมาเจ้าใหญ่โตมโหฬาร งามตระง่านน่าสำราญรื่นรมย์นักปรากฏอยู่กับปุรมูลายตนวิหาร

ในที่ตำบลเรียกเสพนิตรวิหารนั้นพระราชินีนางพระยาของพระราชาเจ้าได้สร้างปราสาทอยู่หลังหนึ่ง งามสอาดเปนที่นำมาซึ่งความเลื่อมใสของบุทคลที่ได้ทัศนาการทุกเมื่อ

ฝ่ายฝูงอำมาตย์ราชบริพารทั้งหลาย ทั้งนางนักสนมชาวในก็แต่ล้วนได้ผักฝ่ายอยู่ในกองการกุศล บำเพ็ญบุญทานจะนับประมาณอเนกนัก

เมื่อพระเจ้าลังกานริศรได้ทรงนำประชานิกร ชาวลังกา โดยอนุสาสนธรรมมีประการดังพรรณนามานี้

พระยาอุปราชผู้นำพระอำนาจให้เปนไปในความเปนเจ้าเปนใหญ่ของชาวลังกา บัดนี้พระยามัจจุราชได้พาเอาพระองค์ไปเสียแล้วคือทิวงคต ชาวประชาทั้งหมดต่างพากันระฦกถึงจึงได้พร้อมกันทำฌาปนกิจ ถวายพระเพลิงโดยบุรพประเพณี แล้วจึงตั้งพระชัยพาหุให้ดำรงที่พระยาอุปราช โดยอำนาจมติความยินยอมของภิกขุทั้งหลาย (คล้ายกับว่าภิกขุทั้งหลายได้อปโลกให้)

แล้ว ภายหลัง มาพระราชทาน ตำแหน่ง อาทิบาท คือผู้ ครองเมืองให้แก่เจ้าวิกรมพาหุ เมื่อเจ้าวิกรมพาหุมีพระกุมารปรากฏพระนามว่าคชพาหุ พระราชาเจ้าดำรงพระไทยใคร่ประโยชน์เกื้อกูลแก่พระราชบุตรจึ่งได้ประชุมมหาอำมาตย์ทั้งหลาย แล้วทรงปฤกษายกโรหนชนบททั้งสิ้นพระราชทานให้ แล้วส่งพระ

ราชบุตรไปปกครองอยู่ในโรหนนั้น

ลำดับนั้นพระราชบุตรก็ได้ยกพลโยธาไปครองอยู่ แล้วสร้างราชธานีเรียกมหานาคปุร[๑] พระองค์ก็ได้สำนักราชการอยู่ในราชธานีนั้นต่อมา

พระยาวิชัยพาหุได้ครองราชศฤงคารอยู่ ๕๐ พรรษา ทรงประพฤติราชจริยาเปนพระเจ้าธรณินทร์ ครองแผ่นดินลังกาอาณาจักรโดยชอบด้วยราชธรรมดังพรรณามานี้

พระราชาเจ้านั้นได้อุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนาให้เจริญ คือปราบทมิฬอันเปนเสี้ยนหนาม ให้ปราศจากอุปัทวอันตรายทั้งสิ้นอยู่ ๕ ปีเศษ จึงได้สุดสิ้นเสี้ยนหนามหลักตอแห่งพระศาสนา แล้วจึ่งได้เสด็จขึ้นไปสู่โลกสวรรค์ อันเปนอภิโลกคือโลกเจริญยิ่ง เสวยผลทิพย์อันหลั่งไหลมาแต่กองบุญโกษฐาส ด้วยประการฉนี้

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๖๐ นี้เรียกว่าโลกสาสนสังคหกรณบริเฉท อันพระอาจารย์แต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสสังเวชแก่สาธุสัตบุรุษ จบแต่เท่านี้

---

๑ สิ, เปนมหานาคหุล

จตุราชจริยนิทเทสบริเฉทที่ ๖๑

แผ่นดินพระชัยพาหุที่ ๑ (๑๓๐) ตทา รญฺโญนุชา มิตฺตา ครั้งนั้นพระนางมิตตาพระภคินีของพระยาวิชัยพาหุราช และพระราชบุตร ๓ องค์พร้อมกับมหาอำมาตย์ทั้งหลาย ทั้งฝ่ายพุทธจักรมีพระมหายติเจ้าทั้งหลายเปนอันมาก ที่สำนักอยู่ในอายตนวาสคือพระวิหารทั้งหลายในที่ต่าง ๆ ได้ประชุมปฤกษากันแล้วมิได้แถลงข่าวที่สมเด็จพระเจ้าภูบาลทิวงคต เจ้าวิกรมพาหุผู้เปนอาทิบาทครองราชย์ ในโรหนประเทศ ราชไม่พร้อมใจกัน เปนสมาน ฉันทนั้นแล้ว ก็ยกพระยุวราชคือพระชัยพาหุอุปราชเปนเจ้ากรุงลังกาถวายลังการาชาภิเษกแล้วตั้งพระกุมารพระนามว่า มานาภรณ์ไว้ในตำแหน่งพระยาอุปราชโดยบุรพราชประเพณีมา

ครั้งนั้นพระภาดา ๓ องค์ มีพระมานาภรณ์เปนต้นทุกคนก็พร้อมใจกันรวมพัศดุของพระราชาชัยพาหุไว้โดยฉับพลัน สรรแต่บรรดาวัตถุมีค่าคือแก้วมุกดาเปนอาทิ ที่สมมตว่าเปนรัตนสารทุกอย่างให้ตกอยู่ในมือตนทั้งสิ้น ตลอดถึงยานพาหนะมีช้างเปนต้นได้พรักพร้อมแล้ว ก็ยกพหลพลเสนาออกจากเมืองปุลัตถิมนคร ด้วยคิดว่าจะจับพระยาวิกรมพาหุนั้น

ฝ่ายพระยาวิกรมพาหุนั้น ครั้นได้ทราบปวัติข่าวสารการงานในเมืองหลวง ซึ่งพระราชบิดาทิวงคต ก็ทรงกำหนดในพระไทยว่า เราก็จำเปนแล้วที่จะจัดทำการพระศพพระราชบิดาเปนการเคารพด้วยเครื่องสักการทั้งหลาย กาลนี้ก็เปนเวลาสมควรแล้วที่อาตมาจะกรีธาพลากรไปโดยฉับพลันให้ถึงที่เมืองปุลัต-ถิมนคร เพื่อจะได้ทันพิธีพระศพโดยแท้ และก็เปนกิจที่จะบันเทาเสียซึ่งความโศกอันเปนภาระอันหนักอกแห่งชาวเมือง เมื่อทรงพระจินตนาการแล้ว ก็เสด็จยกพลเสนาออกจากพระบูรีรีบเร่งพลโยธีไปสู่เมืองปุลัตถิมนคร เสด็จสัญจรแวดล้อมไปด้วยราชยานพลบริวารมีประมาณ ๗ ร้อย ๘ ร้อย เมื่อยกทัพคล้อยไปนั้นในระหว่างหนทางได้พบกองทัพมาตั้งขัดขวางกีดกันอยู่ที่ในตำบลบ้านสัมพุก อันเปนอำเภอในคุตหนบีกมณฑลนั้น กองทัพทั้งสองฝ่ายได้ต่อยุทธสัมปยุทธกันอย่างโหดร้าย กองทัพฝ่ายพระยาวิกรมพาหุล้วนกล้าหาญ ยกเข้าต่อตีไพรีในเบื้องหน้าพ่ายแพ้ปลาศนาการไปสู่ทิศใหญ่ทิศน้อยในขณะพริบตาเดียว ฝ่ายพระพี่น้องทั้งสามเมื่อเสียทัพยับไปแล้ว ก็มีความมานะศึกโดยขัตติยชาติ จึงรวบรวมพลที่เกลื่อนกลาดซ่องสุมชุมรุมเข้าเปนกองทัพใหญ่ได้อีก ยกกันมาตั้งสนามรบครั้งที่ ๒ ณตำบลอาทิบาทกชมพู ทั้งสองฝ่ายต่างต่อสู้รบพุ่งกัน พลขันธของเจ้า ๓ พระองค์กลับถึงปราชัยพ่ายไปอีก ณวาระที่ ๓ พระกุมารทั้ง ๓ ก็ยกพล

เข้าทำสงครามต่อยุทธกันที่ตำบลกฏคามก็พ่ายไปอีก ครั้งที่ ๔ สงครามทำกันที่ตำบลกาลลาบีคาม กุมารก็เสียทีแตกพ่ายไป โดยหนหลังดังกล่าวแล้ว ครั้งที่ ๕ สงครามประชินฉานกัน ณที่ตำบลอุทธนทวาร กองทัพ ๓ กุมารก็แตกฉานพ่ายไปอีกครั้งที่ ๖ ยกมาทำกันที่ตำบลบังกเลวก ทัพ ๓ กุมารก็ได้ปราชัยโดยนัยหนหลัง รวมทั้ง ๖ ครั้งแต่ยกทัพขับพลเข้าประจันบานกันมา

แผ่นดินพระยาวิกรมพาหุที่ ๑ (๑๓๑)

ฝ่ายพระยาวิกรมพาหุก็ถือเอาชัยชำนะได้ทุกคราว ในที่สุด ก็ยกทัพขับพล พร้อมกับเสนาอำมาตย์ราชบริพาร กรีธาทัพยาตราไชยเข้าพระนครปุลัตถิมโดยสวัสดิภาพ

พระราชาเจ้าในลำดับนั้นที่ทรงพระระฤกถึงพระบิดา ก็ได้ทอดพระเนตรที่ถวายพระเพลิง จึงบันดาลโศกถ้วมทับอยู่ในพระไทย ครั้นได้อัสสาสทรงระงับได้แล้วจึงดำรงฝืนพระไทยขึ้นแขงอยู่ในพระบูรี

แล้วทรงพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่อำมาตย์ราชบริพารทั้งหลายที่ร่วมเปนร่วมตายกับพระองค์มาในเวลาขับขัน จนถ้วนหน้ากันตามสมควรแก่ถานานุรูป พระราชทานฐานันดรให้ตั้งอยู่ตามฐานานุศักดิ์ และทั้งพระราชทานโภคทรัพย์สมบัติเครื่องใช้สอยทั้งหลายด้วย

ฝ่ายพลเสนาที่ได้เข้าผ่าสงครามมีไชยมาซึ่งนับว่าจำพวก

สหายผู้ร่วมชีพ พระองค์ก็ให้พระราชทานเครื่องบำเหน็จรางวัล ให้สมควรแก่ความชอบ ที่ได้เอาชีวิตเข้าฝ่าลูกศรสาตราวุธ ทุกตัวคน

ฝ่ายพระมานาภรณ์ภูบาลผู้อุปราชนั้น ทั้งพระภาดาและพลเสนาอันเศษ เมื่อเสียทัพแล้วก็กลับไปยึดเอาเขตรโรหนะฝ่ายทักษิณทิศใต้ทั้งสิ้น ให้ตกอยู่ในเงื้อมมือ แล้วก็สำนักอยู่ประเทศนั้น ครั้นกาลภายหลังมา ก็มีพระบัญชายกรัฐหนึ่งคือเมืองมีจำนวน ๑๒๐๐๐ บ้าน พระราชทานให้แก่พระกิตติศิริเมฆ แล้วสั่งให้ไปปกครองอยู่ณประเทศนั้น พระกิตติศิริเมฆเจ้าก็เสด็จไปอยู่ในเมืองอันมีนามเรียกว่ามหานาคสุด

แล้วพระราชาพระราชทานประเทศชื่อมณฑลสหัสสให้แก่พระศิริวัลภกุมาร ๆ ก็ได้เสด็จไปสำราญสำนักอยู่ณบ้านเรียกว่าอุทธนทวาร แล้วยกขึ้นเปนสถานราชธานี ได้ครอบครองบุรีประชากรอยู่ณประเทศนั้น

ฝ่ายว่าพระมานาภรณ์อุปราชองค์นั้น พระองค์ยกพลขันธ์ไปสู่ทักษิณปัสยสำนักอยู่ณตำบลปุงขคาม ปรากฏพระนามใหม่ว่า พระวีรพาหุแต่นั้นมา ครั้งนั้นพระมารดาของพระภาดาทั้งสามทั้งพระภูบาลชัย พาหุก็ได้ สำนักอยู่ในพระ ราชฐานแห่งพระยากิตติศิริเมฆ

จำเดิมแต่นั้นมาล่วงไปได้ประมาณ ๑ ปี พระมานาภรณ์

เปนต้น มาระลึกถึงการสงครามที่พระยาวิกรมพาหุได้ทำแก่ตนให้ปราชัยพ่ายแพ้ได้ความทุกข์ยากอย่างอดสูใจ ก็บังเกิดขัตติยมานใหญ่ขึ้นมา ว่าทำไฉนหนอ อาตมาจึ่งจะได้เสวยศิริราชสมบัติเอกเปนบรมกระษัตริย์ ครอบครองแว่นแคว้นแต่พระองค์เดียว ดุจดังพระยามฤธาภิสิตราชเจ้าทั้งหลาย เมื่อความฤษยาออกเปนเบื้องน่ามีมาอยู่ฉนี้ พระมานาภรณ์ก็ตระเตรียมโยธีทั้งเหล่าเสวกได้สมควรแก่การสงครามพอแล้ว ก็ยาตราพลากรออกจากเมืองเพื่อจะยั่วสงคราม

ครั้งนั้นพระยาวิกรมพาหุราชก็ได้ทราบรหัสโดยที่กองทูตทหารของพระองค์คอยส่งมาอยู่ จึ่งได้เสด็จคุมพลเสนายกทัพโจมจู่เข้าไปสู่วิสัยอันเปนแคว้นแดนของมานาภรณ์ได้ก่อนแล้ว สงครามก็ได้ปะทะกันในที่ตำบลโพธิเสนบรรพต ในทักษิณทิศแห่งประเทศคือเมืองสามพระพี่น้องนั้น พระยาวิกรมพาหุก็ได้ยกทัพตีไพรี สามกุมารนั้นได้ปราชัยพ่ายแพ้โดยมิได้หลอเหลือสงครามครั้งนี้จวนจะสิ้นเชื้อสิ้นพืชสงครามก็ว่าได้ ด้วยพระยาวิกรมพาหุเธอตั้งพระไทยมุ่งมาตรว่า ครั้งนี้เปนครั้งที่สุดแล้ว อาตมาจะเพิกถอนรื้อให้เสื่อมสูญไม่ให้มีมูลอันพลิกขึ้นในเบื้องบนดุจบุคคลถอนมูลรากแห่งนานาพฤกษาฉนั้น

ท้าวเธอก็ขับพลขันธ์เร็วรี่ไล่ตามตีไพรีไปโดยมิได้ละวางทุกย่างเก้า กระษัตริย์พี่น้องสามพระองค์ ก็ขับพลหนีไปเร้นอยู่

ณะที่กันดารแดน คณนาหนทางได้ ๕ โยชน์

ฝ่ายพระยาวิกรมพาหุราชก็ยกพลลาดเข้าไปตั้งอยู่ณะตำบลกัลยาณี ด้วยหวังจะจับไพรี่สามพระพี่น้องให้จงได้

สมัยนั้นยังมีบุรุษหนึ่งซึ่งเปนชาวอริยประเทศปรากฏนามว่าวีรเทว ได้เปนอิศรอยู่ในมรินทรี[๑] แต่ผู้เดียว มีชื่อเสียงฦๅชาปรากฏว่ากล้าหาญ ได้ยกพลสูรโยธามายังท่ามหาติตถหวังจะประชิดเกาะลังการวบรัดเอาไว้ในเงื้อมมือ

ครั้นว่าพระยาวิกรมพาหุได้ทรงทราบข่าวศึกยกข้ามมาดังนั้นก็ทรงดำริห์ว่า วีรเทวจะมีทางเข้ายึดเอาลังกาได้โดยประการใด จำอาตมาจะต้องจำกัดเสียแต่ไกล จะมิให้ข้าศึกตั้งรากลงได้จึ่งจะชอบ เมื่อดำริห์แล้วดังนี้จึ่งยกพลโยธีออกไปตำบลกัลยาณี มาตั้งทัพรับอยู่ณะบ้านมันตาร ในอำเภอท่ามหาติตถนั้น วีรเทโวบีแม้ว่าวีรเทวเมื่อทำสงครามสู้รบกันกับพระราชาณะสนามรบครั้งนั้น ได้ฆ่าพระราชบุตรพี่น้องชายผู้เปนองค์แห่งอณิก คือแม่ทัพใหญ่ฝ่ายไพรีเปนต้นและฆ่าเสนารินายก คือจอมพลปรากฏชื่อว่ากิตติเสนารินายก ๑ ทั้งได้ฆ่าแม่ทัพนายกองรอง ๆ คนกลั่นกล้าสมมตว่าเปนวีรชนอีกมากมาย ที่จับเปนไปได้ก็มากหลาย เช่นจับได้จมูบดีผู้มีนามว่ารักขผู้แม่ทัพเปนต้น ได้ต่อตีทำลายพลของพระราชาให้พ่ายแพ้ปลาศนาการไป ที่กล้ายกติด

---

๑ สี, ปลันทีป

ตามไล่มิได้รั้งรอเลย

ฝ่ายพระราชาเจ้าเมื่อเสียทัพยับไปแล้ว และหนีไพรีมาด้วยความตระหนกตกประหม่าอย่างรีบเร่ง ขับพลตระเบงไปจนถึงพระบุรีแล้ว ก็มนิมนาการไปที่โกฏฐสารรวบรัดเอาแต่บรรดาทรัพย์ที่เปนหัตถสาร ควรจับถือด้วยมือไปได้เท่าไรก็เอาไปโดยฉับพลันยกทัพหนีต่อไป ฝ่ายวีรเทวก็ขับพลไล่ตามติด ๆ ไปจนถึงพระบุรี ทราบว่าพระราชาเจ้ายกพลหนีไปแล้ว จึ่งปลงทัพยับยั้งอยู่ในเมืองประมาณสองสามเพลาแล้วก็ขับพลให้รีบยกตามต่อไป เพื่อจะใคร่จับเอาพระยาวิกรมพาหุให้จงได้

ฝ่ายพระยาวิกรมพาหุก็ได้จัดทัพส่งไปยังสมรภูมิโดยฉับพลันสงครามได้ทำกันถึงตลุมบอนต่างฆ่ากันลงก่ายกอง พลใหญ่ฝ่ายพระราชาวิกรมพาหุมีไชยได้ฆ่าพลเสนาของวีรเทวตายแตกย่อยยับ ตัววีรเทวเองก็ได้ตายกับด้วยทหารจมอยู่ในคูตมใหญ่ณะตำบลบ้านอันตวิตถ

พระราชาวิภูราชเจ้าเมื่อครั้งยังประทับอยู่ในปุลัตถิมนครก่อนแต่ยังมิได้ราชาภิเษกนั้น ได้จัดสรรพการปกครองราชรัฐโดยพิธีมีประกาศคำบังคับประชาราษฎร ให้ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยชอบแก่รัฐปสาสนวิธีทุกประการ

ฝ่ายพระกุมารขัตติโยภาต ๓ พระองค์ ครั้นเสียทรัพย์มาแล้วแต่กาลครั้งก่อนนั้น ต่อมาก็มิได้คิดว่าจะทำสงครามต่อไป

จึ่งได้ขับพลไพร่ยับยั้งอยู่ยังแว่นแคว้นอันเปนเมืองอยู่ของตนตามเคยมาแต่ก่อนกาล

ในที่นี้พระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์พระมหาวงศ์ มีประสงค์จะให้สาธุชนผู้ได้สดับแล้วปลงธรรมสังเวชว่า พระมหิบาลเจ้าทั้งหลาย ๔ พระองค์ ที่จำนงสงครามมาด้วยเจตนาที่ก่อกู้เอกฉัตรณะแผ่นดินลังกานี้ ให้เปนราชธานีมีอาณาจักรเปนอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ความประสงค์นั้นก็มิได้สำเร็จดังพระไทยมุ่งให้ตลอดปลอดโปร่งไปได้แต่สักพระองค์เลย คำเฉลยควรกล่าวได้ว่า พระราชาเจ้าทั้งหลายนั้น พระองค์หุนหันพลันแล่นปราศจากวิจารณญาณ ครั้นก่อการสงครามขึ้นแล้วก็เปนทางนำมาซึ่งความพินาศถ่ายเดียว คือได้ยังพระราชวงศ์ตระกูลทั้งหลายให้ฉิบหายยุบยากไป และบรรดาเสนามาตย์น้อยใหญ่ที่ทรงตั้งไว้ในยศฐานันดรอันยิ่งใหญ่ ก็ล้วนเปนคนประกอบไปด้วยความคิดดำริห์ยิ่งเลวทรามเสียโดยมาก อาศรัยเหตุที่เสนามาตย์ราชมนตรีทั้งปวงนั้นเปนคนกุพุทธิหาปรีชาในการรัฐปสาสนมิได้ จึ่งชักชวนให้พระราชาชัยพาหุเปนต้นดำเนินคติศาสนาและคติโลกให้จำเริญหาได้ไม่ มีแต่ชักนำทำให้เสื่อมซุดไปโดยถ่ายเดียว

ครั้งนั้น ครั้นเมื่อประภาทย์คืออำนาจแห่งมนุษย์ตระกูลทั้งหลายมีอยู่ เมื่อประเทศอันประกอบด้วยโทษเปนไปเช่นนั้นเสียแล้ว ฝูงชนทั้งหลายก็มีแต่การข่มเหงคะเนงร้ายกันเปนเบื้อง

หน้า ก็ล้วนแต่นำมาซึ่งการราวีปองร้ายตีชิงวิ่งราวฆ่าฟันกันเปน หมู่เปนเหล่าไป

เมื่อชาวเมืองถูกบีบคั้นกันทำให้เร่าร้อนทั่วไป ก็จัดได้ชื่อว่าลดทอนกำลังเมือง คือเพิกถอนกำลังเสีย ความบีบคั้นนั้นเปนประหนึ่งว่าท่อนอ้อยอันบุคคลใส่เข้าไปในอุฬุยนต์เครื่องหีบอ้อยฉนั้น การแสวงหาทรัพย์ของชาวเมืองทั้งหลาย ก็สุดสิ้นความยินดีที่จะแสวงหาพากันซบเซาอยู่

มาเมื่อพระราชาวิกรมภุชราชพระองค์ก็ได้ใช้พระอำนาจรื้อถอนประเพณีที่มีมาเสีย กล่าวคือได้รื้อถอนพัสดุอันเปนส่วนพระพุทธศาสนา คือเครื่องสักการแลวัตถุมีค่าที่โบราณกระษัตริย์ได้อุทิศบูชาพระรัตนไตรย มีพระพุทธาทิรัตนเปนอาทิ ทั้งโภคคามบ้านส่วยอันเปนกัลปนาค่าธรณีสงฆ์ พระองค์ให้ยกเลิกเสียแล้ว เอามาจำหน่ายจ่ายแจกให้แก่เสวกามาตย์ราชบริพารทั้งหลาย

แลครั้งนั้นพระราชาวิกรมพาหุยังประทุษฐร้ายคารวสถานในปุลัตถิมนครมากมาย เช่นว่าวิหารทั้งหลาย แลหอพระธาตุมณเฑียรอันเปนที่รัมมณียสถานอันอุดม พระองค์ก็ยกให้เปนที่อยู่ของพวกเชลยทั้งหลาย ที่จับมาได้แต่ต่างประเทศให้สำนักอาศรัยอยู่ ซ้ำพระราชายังริบเอาสรรพรัตนทั้งหลายมีแก้วมณีมุกดาเปนอาทิ ที่ชนทั้งปวงได้ถวายบูชาแก่พระบาตรธาตุแลพระทาฐาธาตุเจ้าอันประเสริฐ แต่บรรดาท่อนจันทน์กฤษณาแลวัตถุ

เนื้อไม้เครื่องชูกลิ่นทั้งหลาย แลพระปฏิมาทั้งหลายที่ทำล้วนแล้วด้วยสุวรรณเปนต้นเปนอันมาก พระองค์ก็ได้ริบราชบาทว์เอาเสียสิ้นตามแต่ชอบพระไทยท้าว

แต่บรรดาฝูงชนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา เมื่อมาได้พบเห็นอุบัทวอันพระราชาเจ้าได้ทำอยู่แก่พระศาสนา แลเบียดเบียนชาวประชาเช่นนั้น ต่างพากันเบื่อหน่ายชิงชังในกิริยาชั่วร้ายเช่นนั้นทั่วไป แต่บรรดาพระยติโยคาวจรเจ้าทั้งหลายที่ฝูงชนสมมุติว่าเปนครู หรือนัยหนึ่งว่าเปนที่นับถือบูชา ทั้งพระบังสุกุลิกภิกษุทั้งหลายที่อาศรัยอยู่ในพระวิหารเดิมทั้ง ๘ ตำบล พระสงฆ์ ๔ นิกายนี้ได้พร้อมกันเห็นว่า การที่จะอพยพไปเสียจากแว่นแคว้นของคนทั้งหลายที่ทำการอุบัทวมากมายแก่พระศาสนา คล้ายกับเดียรัตถีย์นิครนถ์นี้เปนการประเสริฐยิ่งนัก

เมื่อดำริห์แล้วจึงได้เชิญเอาพระบาตรธาตุแลพระทาฐาธาตุไปสู่โรหนประเทศ สำเร็จสังวาสอยู่ในผาสุสถานในตำบลนั้น ๆ ภิกษุทั้งหลายได้พากันเกลื่อนกลาดอยู่ในที่ผาสุสถานทั้งหลายในที่ต่าง ๆ คืออยู่ตามชาวบ้านที่มีตระกูลบ้างเทียวสีเร้นอยู่ตามผาสุวิหารบ้าง

ชนทั้งหลายที่ได้ตั้งอยู่ในสีมาทั้งหลายที่เข้าด้วยพระราชาก็เปน ๒ ฝ่าย คือได้ทำการรบพุ่งซึ่งกันแลกันทั่วไป แต่บรรดาบ้านแลนิคมทั้งหลายที่ได้ก่อสร้างแล้วดี ๆ งาม ๆ มากมาย ก็

ถูกเพลิงคลอกลุกลามไปทั่วตำบลหนแห่ง บรรดาสระน้ำลำคลองที่เคยเต็มบริบูรณ์ก็แห้งแล้งขาดคราวไปหมด บรรดามาบุเหมืองที่ทำนบทั้งหลายก็ฉิบหายพังทำลายไปทุกแห่ง บรรดาพฤษาชาติที่งอกงามตามพื้นดินซึ่งเปนอุปการได้ เช่นมะพร้าวเปนอาทิก็ขาดคราวเสียหายหมด

เวลานั้นแต่บรรดาสถานที่ตำบลหมู่บ้าน ซึ่งเคยมีมาแล้วแต่โบราณกาลอย่างไร ๆ ก็ไม่มีใครสามารถจะจำได้ ว่าที่ตรงไหนเปนอะไร ปรากฏแต่เปนที่พินาศเสียหายไปทั้งนั้นทั่วแว่นแคว้น บ้านเมืองล้วนแต่ก่อการพิโรธรันทำสัมประหารกันทั่วไป ฝ่ายเจ้าบ้านเจ้าถิ่นที่ตำบลน้อยใหญ่ทั้งหลาย ก็พากันทำการปล้นสดมภ์ล้มตาย หมู่บ้านว่างเปล่าทั่วไป ต่างพากันประพฤติการอุบาทว์อุบัทวแก่ฝูงชนตามความปราถนาของตน ๆ ทั้งหลาย

ฝ่ายทาสกรรมกรของท่านผู้ดีมีตระกูลทั้งหลาย ก็พูดจาท้าทาย กล่าวล่วง เกินเจ้า ขุนมูล นายของ ตนมิได้ยำเยง เกรง กลัวเพราะเข้าฝากตัวประพฤติกิจการอยู่ในพระราชสำนักพระราชา ก็ยิ่งทำการหยาบช้ารบเร้ารันทำกัน มีกำลังรุนแรงกว่าแต่ก่อนเพราะเหตุได้รับฐานันดรมีน่าที่ราชการ

ฝูงชนทั้งหลายในตำบลต่าง ๆ เช่นดังตำบลเขาสมันตกฏเปนต้นนั้นมากมายมิได้ยอมถวายส่วยสาอากรขนอนตลาด เหมือนดังบุรพราชได้เคยเก็บแล้วแต่ก่อนมา ชนเหล่านั้นพากันมิได้เชื่อ

พึ่งพระอาชญาแห่งกระษัตริย์ พากันขึ้นขัดอาชญาจักรแล้วชักชวนกันตั้งเปนหมู่เหล่า ไปเข้าเปนพวกทามริกโจรแล้วเที่ยวแยกย้ายกันซ่องสุมอยู่ในที่ต่าง ๆ ตามวิสัยแห่งตน

ครั้งนั้นในภาคพื้นเกาะลังกา ควรจะกล่าวว่า มีนิมิตรคือลางร้าย ยังความฉิบหายให้บังเกิดเต็มทั่วไปทุกตำบลหนแห่ง

เมื่อพระคันถรจนาจารย์ได้แต่งมาถึงแปลงที่เกาะลังกาล้วนเต็มไปด้วยอนันตนิมิตรดังพรรณามาฉนี้ แล้วจึงสำแดงเตโชวิหิ่นโอสานคาถาว่า เอวํ คามกโภชกา วิย เปนอาทิ ว่าพระราชาเจ้า ภาคพื้นปถพีลังกาครั้งนั้นพระเดชานุภาพเสื่อม หายคลายไปเสียแล้ว ดังพรรณามาแล้วแต่หนหลังนั้น ก็เปนเหตุให้พลันเห็นประหนึ่งว่า พวกคามกโภชก จะมีอำนาจกล้ายิ่ง กว่าไปเสียอีกเพราะเหตุว่าพระราชาเจ้าจะยกราชาภิมานไว้ก็ดี พระหฤทัยท้าวก็ยังจะขัดข้องอยู่ด้วยพยสนอันอาจล่วงพ้นพิสัยได้ นักปราชญ์ทั้งหลายผู้เลงเห็นกาลไกล ถึงอาศรัยความเสื่อมเกี่ยวข้องอยู่ ก็ย่อมเลงเห็นความสำเร็จประโยชน์ตนแลผู้อื่นอยู่ทุกเมื่อ

พระเจ้าภูมิบาลลังกาทั้งหลายทุกพระองค์ ย่อมเสด็จล่วงพ้นไปเสียจากคลองธรรมอันเปนจารีตแล้วแลเสด็จอยู่

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๖๑ นี้เรียกจตุราชจริยนิเทศ อันพระอาจารย์เจ้าได้แต่งไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อจะให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวชแก่สาธุชนจบเท่านี้

กุมาราทิบริเฉทที่ ๖๒

โรหเน นิวสิตฺวา จ ในบริเฉทลำดับนี้ไปพระคันถรจนาจารย์จับความใหม่เริ่มเรื่องเมืองโรหนรัฐว่า บรมกระษัตริย์ทรงพระนามว่า ชัยพาหุราชมหิศราธิบดี เมื่อท้าวเธอสำนักอยู่เปนอันดีในโรหนรัฐ ทั้งพระราชินีนางกระษัตริย์พระมิตตาก่อนที่ทั้ง ๒ พระองค์ยังมิได้ปลงชีวาทิวงคตนั้น

พระนางศิริวัลลภชายาผู้ร่วมพระหฤทัยแห่งบรมกระษัตริย์ได้ทรงครรภ์ประสูตรพระราชบุตร ๒ พระองค์ ทรงพระนามว่าเจ้ามานาภรณ์ ๑ นางลีลาวดี ๑ แลพระเทวีของพระมานาภรณ์ภูบาลพระนามว่านางรัตนวดีมีพระธิดา ๒ พระองค์ คือนางมิตตา ๑ นางปภาวดี ๑ แลอยู่มาเวลาวันหนึ่ง เมื่อพระยาวีรพาหุ (มานาภรณ์) ได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชธิดาทั้ง ๒ ของพระองค์ครั้งนั้นความวิตกก็บังเกิดมีแก่พระมหาทิบาท (คือวีรพาหุผู้ครองประเทศ) ว่าเราทั้งหลายได้เกิดเปนอภิชาตในสมมตวงศ์ (จันทวงศ์อันบริสุทธิ) โลกก็ได้สมมุติว่าเปนจอมกระษัตริย์ของพระเจ้าภูบาลทั้งปวง มีอาการอันเปนที่รักใคร่น่านับถือยิ่งกว่ากระษัตริย์อื่น ทั้งทรงอำนาจกว่ากระษัตริย์อื่น ๆ

แลการศิลปวิทยากรรมก็อุดมสมบูรณ์ ถึงการขับขี่คชสารช้างม้าก็กล้าหาญอดทนแข็งแรงดี

ตถาเปเต อนึ่งโสดพระภาดาสามพี่น้องก็ได้ถึงการปราชัยพ่ายแพ้แก่พระยาวิกรมพาหุในสงครามเสียพลเสนามากมาย ความอัปปยศอดสูใจก็ไม่เลงเห็นปรากฏได้เลยว่าพระราชบุตรแต่สักองค์ที่พอจะทดแทนลบล้างมลทินของอาตมานี้ให้หายได้ อโหโน อปฺปปุญฺญตา ชั่งกระไรเลยอาตมานี้บุญน้อยเสียแล้วละหนอก็จะประโยชน์อะไรเล่าด้วยความเปนพระราชามาทนรับความโทมนัศปรับปวาทแห่งฝูงชนฉนี้ กาลนี้ก็ควรแล้วที่อาตมาจะสละความเกี่ยวข้องด้วยบ้านเมืองเสียแล้ว ดำรงอยู่ในกรรมอันงามเมื่ออาตมาไม่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาททุกเมื่อแล้ว จึ่งมอบรัชชวิจารณการดูแลราชสมบัติให้แก่อำมาตย์ทั้งหลายผู้ดำรงตำแหน่งราชการทั้ง ๓ นายนั้น ให้บัญชาการเมืองต่อไป

อยู่มากาลครั้งนั้น เมื่อพระราชาประทับอยู่ในพระนครนั้นเพลาราตรีกาลวันหนึ่งท้าวเธอประธมหลับอยู่ในเทวราชฆระ คือเรือนหลวงอันรุ่งเรืองประหนึ่งพิมานแห่งท้าวเทวราช ได้สำเร็จพระอิริยาบถด้วยการสมาทานศีลแล้วแลบรรธมหลับ

ครั้นเพลาปัจจุสสมัยใกล้รุ่งท้าวเธอทรงพระสุบินเห็นเทวบุตรองค์หนึ่งมีมหิทธิฤทธิ์ทรงทิพยภูษาภรณ์งามวิจิตรบรรจง ประองค์ด้วยคันธมาลาบุบผาชาติ เปล่งรัศมีโอภาษผ่องด้วยเทพรัศมี

มีสิริราพยพอันโอพารลอยเด่นตระง่านอยู่ภาคพื้นนภาดลเวหา พิศดูดุจดวงพระสุริโยภาษก็ปานกัน พลันกล่าววาจาว่า ธรณีปติข้าแต่พระเจ้าธรณีบดี ขอพระองค์ผ่องใสในพระกมลมนินทรีย์อยู่ อย่ารู้เศร้าโศกเลย มหิปติ ขอพระมหิบดีเจ้าจงทรงเสวยปรีดาปราโมทย์อันเปนโชคไชยใหญ่หลวงเถิด พระองค์จะได้โอรสประเสริฐทรงธัญญลักษณสมบูรณ์ จะให้สำเร็จเพิ่มภูลพระราชประสงค์ทุกประการ จะเปนใหญ่เปนประธานในการที่ชักจูงโลกให้ดำเนินไป ทั้งทรงเดชานุภาพปราบโลกให้นิราศปราศจากภัยที่พ้องพาล มีเพียรอันกล้าหาญทรงอำนาจอาณา แลพายศกิตติไพศาลแผ่ไปทั่วธรณี ดังดวงพระสุรศรีสว่างหล้า ทั้งเปนอากรคุณอันงามตามสัตบุรุษคุณ เปนผู้ค้ำจุนหนุนชาวโลกแลพระบวรพุทธศาสนาให้จำเริญรุ่งเรือง ผู้ทรงคุณเช่นนี้แลจะมาอุบัติเปนพระราชบุตรของพระองค์

ดูรามหาราชพระบาทบพิตรจักได้สมบัติสำเร็จกิจ สมมโนรถในเร็ว ๆ นี้ ขอพระองค์จงยินดีเสด็จสู่พระนครฉับพลัน เพื่อทรงเกษมสันต์ อยู่ศุขสำราญ ด้วย พระราช บุตร แลพระ มเหษี เปนอาทิเถิด

ครั้งนั้นครั้นพระราชาเจ้าตื่นจากบรรธม ทรงปรารภถึงสุบินยังจำได้โดยแม่นยำอยู่แต่เพลายังเปนราตรี พระนราธิบดีคำนึงแล้วแสนปรีดาปราโมทย์พระหฤทัยเปนกำลัง ทรงยับยั้ง

อยู่จนได้เพลาปัจจุสสมัยรุ่งสางสว่างวัน

พระนฤบาลนโรดมเจ้าก็เสด็จมนิมมนาการไปสู่บ้านปุงขคาม แล้วจึ่งพระมหิบดีราชมีดำรัสประภาษแถลงการณ์ เรื่องทรงพระสุบินเปนศุภมงคลมีประการโดยนัยที่พระองค์ได้ทรงเห็นดุจพรรณามาแล้วแต่หลัง ตรัสให้พระมเหษีฟังทั้งหมู่มุขอำมาตย์ทั้งหลาย จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระราชาเจ้ากับทั้งพระมเหษี ต่างพระองค์ก็มีพระไทยยินดีปราถนาพระราชบุตรอันอุดม จึ่งได้อุส่าห์สั่งสมกองบุญมีทานแลศีลเปนอาทิ แลกิจกรรมที่ดีที่งามมีประการต่าง ๆ

อเถกทิวสํ อยู่มากาลเพลาวันหนึ่งพอเพลาปัจจุสสมัยจวนใกล้รุ่ง พระมเหษีเสวยพระสุบินนิมิตรเห็นลูกช้างเผือกผู้ตัวประเสริฐงามเลิศ พร้อมสรรพลักษณงามขาวช่วงน่าพึงใจ ๑ มีงางวงอำไพวู่วามเข้าไปในห้องพระไสยาสน์ ๒ แล้วเอางวงปรามาศจับต้องพระกรรณนาง อย่างรักใคร่ ๓ นางพระยาได้ยกพระหัตถ์ปรามาศจับต้อง ๔ ลูบคลำตลอดใบหูช้างอย่างรักใคร่ ครั้นทรงสุบินแล้วนางก็ตื่นจากบรรธมเสด็จจากพระแท่นแสนนิยมพระสุบินจำได้อยู่แม่นยำก็สุดแสนจะปรีดาปราโมทย์ ให้เอิบอิ่มพระไทยสุดที่จะเปรียบปาน

ในเพลานั้นพอประจวบแก่กาลที่พระสามีเสด็จเข้าไปยังห้องพระไสยาอาสน์แห่งนางพระยา ๆ ก็ทูลแถลงเล่ากิจจาที่ทรงพระ

สุบินนิมิตรนั้นถวาย ใจความว่าข้าพระบาทได้เสวยพระสุบินปลาด เห็นลูกช้างเผือกผู้วิ่งวู่วามเข้ามาในห้องพระบรรธม กระทำประทักษิณแล้วยืนชูงวงจบเปนการแสดงเคารพ แล้วข้าพระบาทได้ลากพระที่นั่งปูลาดมาวางไว้ แล้วจูงให้ลูกช้างนั้นขึ้นไสยาสน์ จับต้องลูบคลำคลึงเคล้าเล่นอย่างปรีดาปราโมทย์ นางพระยากราบทูลพระสามีโดยนัยวิธีดังพรรณนามาฉนี้

เมื่อกระษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต่างก็ได้ทรงเล่าพระสุบินแห่งกันแลกันแล้ว ก็นิยมชมชื่นพากันเสด็จออกจากพระแท่นไสยาสน์อันไพศาล ก็พอเพลากาลสว่างวันพลันตรัสให้ปุโรหิตผู้ทำนายพระนิมิตรเข้ามาเฝ้าแล้วตรัสเล่าพระสุบินให้ฟัง ครั้นปุโรหิตถวายพยากรณ์ว่าจะสมหวังดังพระไทยจำนงคิด สองกระษัตริย์ก็ทรงพระปรีดาพระราชหฤทัยในคำพยากรณ์ที่ปุโรหิตทักทายถวายว่า นางพระยาเจ้าจักได้พระราชบุตรทรงธัญญลักษณ์สมบูรณ์แลทรงตั้งอยู่ในศีลในทานโดยแน่แท้ในเร็ววันดังนี้ ฝ่ายชาวพระบูรี มีหมู่อำมาตย์ ทั้งหลาย เปนต้นได้ ทราบยุบล ทั่วกันไป แล้วทั้งชาวพระนคร ต่างก็พากันชมชื่นมื่นโหรศพสมโภชพระยาเจ้าอย่างมโหฬารเบิกบานใจทั่วหน้ากัน จำเดิมแต่กาลนั้นมามิได้ขาดพระมหาราชปรารถนาอยู่ซึ่งศิริสวัสดิ์มงคลเพื่อบำเพ็ญผลให้จำเริญยิ่ง โปรดให้ตั้งปริตพิธีมงคลการเปนพิธีสงฆ์ จึ่งได้อาราธนาภิกษุให้เข้ามาเจริญพระปริตในพระราชฐานทุกเพลาแล้ว พระเจ้า

ธรณีบาลได้ทรงบริจาคมหัคฆทานเปนต้นว่า แก้วมณี แลมุกดา อันเปนทรัพย์ของจับใจ แลวัตถุอันมีค่าใหญ่ให้เปนทานแก่ยาจกวณิพกคนกำพร้าอนาถาทั้งหลาย พิธีพราหมณ์นั้นก็จัดตามไสยเวท ให้พราหมณ์ผู้ทรงซึ่งไตรเพทเวทางคศาสตร์มีพระครูพราหมณ์ราชปุโรหิตเปนอาทิให้เจริญพรต ให้มาทำพิธีอันสมมตว่าเปนมงคลสวัสดีตามอย่างโบราณกาลมา

ส่วนการฝ่ายพระศาสนาก็ทรงซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระวิหารทั้งหลาย หอพระธาตุครรภ์แลวาปีทั้งหลายแต่บรรดาที่ฉิบหายแลคร่ำคร่า ปรักหักพังทำลายไป ก็ตรัสให้ทำเปนราชกัลลิกของหลวง ครั้นกาลอยู่มามิสู้ช้านักบรรลุดิตถีประกอบด้วยฤกษ์งามยามดีพระมเหษีก็ทรงพระครรภ์ ในระหว่างวันที่พระนริศรราชเจ้าได้บำเพ็ญพระราชกุศลกัลยาณธรรมทุกวัน ๆ นั้น จำเดิมแต่วันที่พระมเหษีเจ้าทรงพระครรภ์มาพระราชานริศรเจ้าก็ทรงพระโสมนัศเอิบอิ่มมาทุกเพลา ตรัสพระราชทานครรภบริหารแก่นางพระยาอย่างยวดยิ่งทุกสิ่งมากมาย

ครั้นกาลอปรภาคมาถึงสมัยภัทนักษัตรฤกษ์มหุตติวารอันต้องตามคัมภีร์ไสยศาสตร์โหราจารย์กำหนดแล้ว นางพระยาเจ้าทรงพระครรภ์ถ้วนกำหนดแล้ว ก็ประสูตรพระราชโอรสพร้อมด้วยอัศจรรย์เปนต้นว่า ขณทิสาโยคทั้งหลายบันดาลผ่องแผ้วบริสุทธิ์ทุกประการ พระพายรำเพยพานผัดสุคนธชาติหอม

ตระหลบอบอวนเย็นยะเยือกอยู่ทั่วไป ทั้งมิ่งมงคลอาชาไนยก็ส่งเสียงลำพองก้องโกญจนาทอยู่ไปมาในท้องพระลานหลวง ก็บันดาลโกลาหลทั้งปวงเปนมหาโกลาหล พระเจ้าเมทนีดลมานาภรณ์บดีได้ทอดทัศนาการเห็นอัจเฉรอัพภูตธรรมอันประเสริฐเลิศสิ่งจะเปรียบปานบันดาลก็ทรงพิศวงพระไทย ครั้นทรงทราบชัดว่าอัศจรรย์ทั้งปวงเกิดมีด้วยบุญพระราชโอรสอันประสูตรนั้น ท้าวเธอยิ่งแสนเกษมสันต์ทรงพระปรีดาปราโมทย์อันตื้นเต็มอยู่ในพระกระมลราชหฤทัยด้วยสมมโนรถ ปรากฏปานประหนึ่งได้โสรจสรงพระกายาด้วยน้ำอมฤตย์ก็ปานกัน จึ่งมีพระบัญชาฉับพลันให้ปล่อยนักโทษทั้งหลายที่ต้องจำกรรมกรในพันธนาคาร แล้วทรงบริจาคอุพารทานบำเพ็ญแก่สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย

อมจุจปมุขาบี แม้ว่าหมู่ภิมุขมาตย์ตลอดชาวพระนครก็สโมสรสมโภชประดับประดาราชธานีทั่วทุกสถานถิ่นอันงาม ล้วนแล้วไปด้วยวัตถุอันวิจิตร มีบักกล้วยอ้อยแลเสาต้ายอันห้อยย้อยด้วยธงชัยแลธงแผ่นผ้า พวงมาลามาลัยสุคนธชาติต่าง ๆ ควรจะนำมาแห่งความเลื่อมใส แล้วก็ให้ประพฤติเปนไปแห่งการมโหรศพอันยิ่งใหญ่ตามอัธยาศัยแห่งตน ๆ โดยปรกติวันคืนที่อาจเปนไป

ฝ่ายว่า พระเจ้า ธรณี บดี ผู้พระบิดา ก็ ตรัสให้หา โหรา จารย์ จัด พราหมณ พิธี การชาตกรรม ของ พระ กุมาร โดย คัมภีร์ไสยเวท

พฤติวิธาน

ลำดับนั้นพระเจ้าภูมิบาลตรัสให้หาพราหมณทั้งหลาย ผู้ชำนาญการทายทักเรียกว่าลักษณปาฐกาจารย์ มีพระครูปุโรหิตเปนประธานมาแล้ว ให้จัดสรรพเครื่องสักการสัมมานอย่างที่เคยทำมาแล้วแต่ครั้งก่อน คือพิธีบุรพกพร้อมแล้ว พระราชาเจ้าก็ให้พิจารณาพระเคราะห์โดยลักษณทั้งหลายของพระกุมาร พราหมณาจารย์ตรวจตราพิจารณาแล้วตลอดพระบาทาแลพระ-หัตถ์ ก็ทราบชัดว่าเปนบุรุษนรลักษณ์อันอาจให้สำเร็จผลเปนมิ่งมงคลทุกประการ ครั้นพิจารณาดูถี่ถ้วนแล้วพราหมณ์เฒ่าก็มีความบันเทิงสำเริงใจ กราบทูลแด่ท้าวไทยทั้งพระราชเทวีอันเสด็จพระทับอยู่พระแท่นที่ท่ามกลางคณามาตย์ว่า ข้าแต่สมมติเทวดาเจ้า พระราชกุมารนี้จักได้เปนเจ้าปถพีไม่เฉภาะแต่เกาะลังกาเท่านั้น จะแผ่พระเดชานุภาพมหัศจรรย์เปนพระเกียรติยศรวบรัดเอาพื้นปถพีทั้งหมดตลอดชมพูทวีป ให้เปนเอกฉัตรเสวยราชสมบัติแต่พระองค์เดียว ทรงบุญญาธิการอันบิ่มเบี่ยม พระราชาคณาพราหมณ์ทั้งหลายได้ฟังทำนายแต่ปุโรหิตเฒ่านั้นยังมิพอใจ จึงถามเอื้อเฟื้อต่อไปถึงคุณสมบัติยิ่งใหญ่ด้วยสันตับปิยโภคเปนอนุโยควาจาว่า ยํ กิญฺจิ สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จะเปนอริฐเข้ามา ข้องขัดตัดเสียซึ่งผลแล้ว จะตั้งอยู่ในความเปนศัตรู มีปรากฎอยู่บ้างหรือหามิได้ พราหมณาจารย์ก็กล่าวขานไขทูลแถลงตอบ

โดยไสยเวทว่า พระกุมารเจ้าองค์นี้จะยืนยงคงพระชีพอยู่ได้ไม่มีโรคันตราย แต่ทว่าจะมีสิ่งหนึ่งปรากฏมากล้ำกลายเปนชนการิฐโยค คือโชคประกอบด้วยมรณภัยของพระราชบิดา หรือนัยหนึ่งว่าโยคอันตรายอยู่ในความเปนศัตรูแก่พระชนกาธิบดี เพราะอาศรัยดังนี้ พระกุมารจึ่งได้รับอาวัตถิกนามขนานว่า ปรักกมพาหุ เพราะเหตุภุญชโยคหรือภุชโยค อันสามารถย่ำยีเผาผลาญชนผู้เปนศัตรูหมู่มารร้ายให้พ่ายแพ้แต่พระอำนาจของพระกุมารนั้น

ครั้นอยู่จำเนียรกาลนานมาพระราชาผู้เปนวิธานัญญาผู้รู้รอบคอบในพระราชพิธีจึ่งให้มีการมงคลกรรณเวธคือเจาะหู แลมงคลอันปาสานะคือป้อนเข้า ตามอย่างประเพณีที่มีมามิให้บกพร่อง

แล้วได้ส่งทูตให้นำข่าวสารราชบรรณาการทูลแด่ไอยการาชาวิกรมพาหุกรุงปุลัตถิมนคร ให้ทรงทราบข่าวประสูตรของพระกุมารผู้หลานชาย (เพื่อขอพร) ครั้นพระราชาวิกรมพาหุได้ทราบบรรยายแต่คณะทูตทูลแถลง ซึ่งความที่แห่ง พระภาคิไนย นั้นประสูตร ประกอบด้วยฤกษ์มีโชคไชยใหญ่หลวงทั้งเปนชนการิฐโยค แล้วท้าวเธอจึ่งทรงดำริห์ว่า พระภาคิไนยของอาตมาได้ประสูตรออกมาแล้วทรงธัญญลักษณ ทั้ง เปนนายกโดยระเบียบราชมาลาสืบวงศ์แต่พระราชาวิชัยเปนอาทิ งามรุ่งเรืองดุจดังแก้วมณีอันมีสร้อยร้อยเปนถ่องแถวแล้วฉนั้น

ท้าวเธอจึ่งได้จัดป้องกันระงับเสียซึ่งความเสื่อมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งไม่อาจมีต่อไปแก่พระราชาคชพาหุนั้น โดยประการใด ก็ทรงจัดให้เปนไปโดยการนั้นสืบต่อไป จึ่งตรัสว่าถ้าเช่นนั้นแล้วก็ส่งพระกุมารมาไว้ในสำนักเรา ๆ จะปกครองให้เจริญวัฒนาการอยู่ในพระนครนี้ เมื่อจัดการดังนี้แล้วศิริสวัสดิ์มีลาภเปนอาทิ ที่ยังไม่เคยได้ก็จะได้มา ที่ได้แล้วก็จะปกปักรักษาไว้ด้วย เพราะว่าพระคชพาหุผู้ราชบุตรของเรา จักไม่สามารถแล้วโดยประการทั้งปวง ถึงแม้ว่าพระราชบุตรอื่นของอาตมาทรงนามว่าพระมหินทถึงเปนคนสุภาพกลั่นกล้าก็ดี ก็เปนคนเสื่อมเสียจากมาตุโคตรแล้วเปนผู้ไม่คู่ควรแก่ราชสมบัติของเรา เมื่อเรายังมีชีพอยู่ก็ได้สะสมทรัพย์สมบัติที่มีแล้วไว้มากมาย พระภาคิไนยหลานชายก็จงได้มีส่วนของราชสมบัติโดยแท้

พระราชาวิกรมพาหุเมื่อตรัสฉนี้แล้วก็ได้ส่งราชทูตให้ไปเชิญเสด็จพระกุมารนำเครื่องไปพระราชทานทั้งเครื่องรัตนสารอันเศษ

ครั้งนั้นฝ่ายว่ามหิบดีวีรพาหุ ครั้นทูตไปถึงกราบทูล เมื่อได้ทรงทราบเหตุการณ์ทั้งปวงในที่ต่อหน้าราชทูตแล้ว ทูตทั้งหลายซ้ำกล่าวถ้อยคำในรับสั่งของสมเด็จพระวิกรมพาหุ (พระบิดา) นั้นสมควรนักหนา ซึ่งรับสั่งมาก็ทรงหมายเพื่อความเจริญประโยชน์เกื้อกูลแก่พระองค์โดยแท้

ตถาปิ จ หนึ่งเล่าบุตรรัตนอย่างพระกุมารของพระ

องค์ ก็ไม่สมควรที่จะส่งไปเสียเพื่อประโยชน์แก่การทำปฏิการตอบแทนแห่งนิชาริฐ คือความตั้งอยู่ในความเปนศัตรูของพระองค์ ถ้าหากว่าเมื่อพระกุมารอาศรัยเหตุการณ์เล็กน้อยที่พระราชาวิกรมพาหุได้รับเอาไปไว้ในพระนครนั้น อาจสามารถที่จะเปนปติปักษ์ขึ้นโดยเร็วพลันก็อาจสามารถเปนได้ เปรียบเสมือนหนึ่งว่าไฟที่เดินเชื้อจนโพลงพลุ่งนั้น ก็อาศรัยที่ได้กำลังลมพัดแรงกล้าก็ได้มีฐานเกิดมาแต่น้ำนั้นเอง ความบกพร่องล่วงส่วนอันเปนภาคพื้นที่จะเสื่อมมากมายนี้จักเปนที่มัวหมองแก่ฝูงชนทั้งหลายนั้น ก็ในบรรดาเราทั้งหลายนี้คำของใครเล่าจะมีน้ำหนักใหญ่หลวงแก่เราทั้งหลาย

เมื่อคำปฤกษามีมาด้วยบรรยายฉนี้ อาศรัยเหตุนั้นเปนเค้าพระราชาเจ้าได้ถึงแล้วซึ่งความกินแหนงแคลงใจในระหว่างคำแห่งทูตทั้งหลาย ในเวลาปรารภกันนั้น จึงมิได้ส่งพระราชบุตรของพระองค์ให้ไปแก่ทูต เปนแต่จัดชนสารราชบรรณาการเครื่องยินดีมอบให้ทูตนำไปถวายพระราชาวิกรมพาหุ

จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระนราธิบดีเจ้าก็ครอบครองราไชสวรรย์มูลมองอยู่พร้อมด้วยพระราชบุตรพระมเหษีตลอดมา จนครั้งหนึ่งถึงพระโรคาพาธิใหญ่หลวงมากระทบพระองค์อย่างแรงกล้าจนถึงทำให้พระองค์ต้องจำละราชสมบัติทั้งพระสรีระกาย คือเสด็จสู่ทิวงคตด้วยประการฉนี้

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๖๒ นี้เรียกว่า กุมาราทิบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้ากล่าวพิเศษแสดงไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ โดยจำนงจะให้เกิดความเลื่อมใสสังเวชแก่สาธุสัตบุรุษทั้งหลาย จบแต่เท่านี้

สังขนากัตถลิปุราภิคมบริเฉทที่ ๖๓

สุตฺวา เทฺว ภาตโร อญฺเญ ครั้งนั้นพระราชามีพระภาดาอื่นอิกสองพระองค์ซึ่งได้อาศรัยอยู่ที่ฟากโพ้น ได้ทรงทราบข่าวทิวงคตแห่งพระเชษฐาธิราช (คือมานาภรณ์วีรพาหุ) ก็พากันยกพลเสนารีบเร่งมาสู่แว่นแคว้นของตนโดยฉับพลัน แล้วพร้อมกันจัดอันติมพิธี คือการทำฌาปนกิจถวายพระเพลิงเสร็จแล้วทุกประการ

แต่กาลครั้งนั้นพระกิตติศิริเมฆได้จัดตั้งตนเปนใหญ่ เสวยราไชแทนสมเด็จพระเชษฐาธิราช แล้วมีพระบัญชาให้หาพระกนิษฐาเข้ามาปฤกษาราชการ จึ่งได้พระราชทานแว่นแคว้นอื่นให้พระน้องทั้งสองครอบครอง ทั้งสองพี่น้องเมื่อได้ฟังรับสั่งแล้วก็จำรับคำของพระเชษฐภาดา (ศิริวัลลภ) จึ่งได้พาพระกุมาร (ปรักกมพาหุ) ทั้งพระเทพีรัตนาวดีแลธิดาทั้งสองยกไปอยู่ณเมืองชื่อมหานาคกุลปุร เมื่อพระขัตติยเจ้าได้สำนักอยู่ณมหานาคกุลนั้น ต่างก็พากันสมัคสมาคมเรียบร้อยดีอยู่ผาสุกเปนนิจมา แลครั้นเมื่อพระกุมารเจริญพระเกษาก็ได้จัดการสมโภชมงคลพิธีไว้จุกสนุกสนาน แลได้ทำการบริหารอบรมพระ

กุมารมาจนเจริญรุ่น

ครั้งนั้นท้าวเธอจำนงพระไทยใคร่จะยกนางจิตตาพระธิดาใหญ่ของพระเทวีให้แก่พระราชบุตรของพระองค์ จึ่งมีพระบัญชาปฤกษาด้วยมหาอำมาตย์ทั้งหลายว่า

แท้จริงพระเจ้าภูมิบาลสามพระองค์ได้สืบวงศ์มาแต่กระษัตริย์กลิงคราฐมีอำนาจเปนเจ้าเกาะลังกานี้สืบ ๆ กันมา ก็ล้วนเปนเหล่ากอก่อกันมาแต่กลิงคโคตร ฝ่ายพระเทวีก็สืบโคตรมาแต่พระยากลิงคราฐ ถ้าหากว่าพระเทวีนี้จะส่งพระธิดาของพระนางผู้มีรูปโฉมอันสมควรนี้ ไปถวายแก่พระคชพาหุโดยการเงียบ ๆ พระราชาคชพาหุนั้นก็จักเปนสัมพันธญาติอันสนิทติดต่อกันด้วยการวิวาหมงคล ท้าวเธอก็จักมีกำลังยิ่งขึ้น ฝ่ายพระราชบุตรของเราเล่า ก็มิได้มีความผูกพันที่จะหน่วงเหนี่ยวนางนั้นเลย

ตสฺมา เม สูนุโน เอสา ก็เพราะเหตุนั้นแลนางกุมารีนั้นก็เปนผู้สมควรที่จะให้แก่พระราชบุตรของเราอยู่ ครั้นเมื่อการทำได้ดังนี้แล้ว ก็จักได้ชื่อว่าความจำเริญได้มีแก่เราทั้งหลายแท้

ครั้งนั้นพระเทวีเจ้าได้ทรงทราบพระดำรัสปฤกษามหาอำมาตย์ดังนั้นแล้ว นางพระยาผู้เปนดังเครื่องประดับอันงามผ่องของวงศาโคตร มิได้มีกมลจิตรปราถนาในประการทั้งปวงตามที่ทรงปรารภนั้น จึ่งได้ทูลแด่พระมหิบดีว่า พระวิชัยกุมารได้

ฆ่าฝูงยักษ์ร้ายทั้งหลายตายสิ้นแล้ว จึ่งได้ตกแต่งเกาะลังกานี้ให้เปนถิ่นที่ฝูงมนุษย์อยู่กินกันได้ต่อมาฉันใดเล่า จำเดิมแต่กาลนั้นมาความสืบวงศ์พระวิชัยก็ให้ตั้งต้นมาเปนลำดับ จนถึงเราทั้งหลายณกาลบัดนี้ การสัมพันธด้วยพระขัตติยวงศ์กลิงคทั้งหลายก็ไม่เคยมีมาแล้วแต่กาลนั้น ถึงว่าการเปนสัมพันธด้วยพระเจ้าภูบาลอื่น ข้าพเจ้ามิเคยได้ยินได้ฟังเลย ก็แลพระกุมารนั้นได้ดำรงอยู่ในพระชาติอันสืบวงศ์ที่เปนพระเจ้าธรณิศรมาแล้ว พระกุมารนั้นเกิดแล้วแต่ท่านแลจะมานับฝ่ายสัมพันธแห่งข้าพเจ้าอย่างไรได้ อาศรัยเหตุพระกุมารโน้นได้เกิดสมภูตตามอริยวงศ์แล้ว

พระราชาเจ้าเมื่อพระเทวิตรัสทูลทัดทานมีอาการเปนอเนกฉนี้แล้ว ก็ยกพระกุมารนั้นผ่าผืนใจพระราชทานให้แก่พระราชบุตรของพระองค์ จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระกุมารก็ทรงพระจำเริญดำเนินตามพระจรรยาผู้ทรงอเนกคุณอุฬาร ยังฝูงชนให้เกษมสานต์ชื่นชมสำนักอยู่ในพระราชเรือนหลวงด้วยพระบิดา

ฝ่ายพระราชาวิกรมพาหุนั้นได้เสวยสวรรยาตลอด ๒๑ พรรษาตามพระกุศลสมภารอบรมมาแล้ว เบื้องหน้าแต่นั้นก็เสด็จทำลายขันธ์ไปตามยถากรรมของพระองค์

แผ่นดินพระคชพาหุที่ ๒ (๑๓๒)

ตโต คชภูโต ฐิตสมฺปนฺนพลวาหนํ ณลำดับนั้น แต่พระราชาวิกรมพาหุเสด็จสู่ทิวงคตล่วงลับ

ไปแล้วนั้น ฝ่ายว่าพระคชพาหุจึ่งได้รวบรวมเสนาข้าราชการชาวพระนครได้ยินยอมพร้อมใจซ่องสุมไพร่พลพาหนะไว้มากมาย แล้วรวบรัดเอาราชสมบัติให้ตกอยู่ในเงื้อมมือสิ้นแล้ว ก็ครอบครองกรุงนครปุลัตถิมต่อมา

ฝ่ายว่าพระภูบาลทรงพระนามว่าพระกิตติศิริเมฆแลพระศิริวัลลภทั้งสองพระองค์ ครั้นได้ทราบข่าวกล่าวกันมาว่า พระคชพาหุได้ครองศิริราชสมบัติกรุงปุลัตถิมนคร ก็มาทรงดำริห์เห็นพร้อมกันว่า อันว่ามูลรัชชาธิปัจจคือความเปนอธิบดีผู้เปนเจ้าใหญ่ยิ่งในราชสมบัติเดิมนี้จะมีใครจาบจ้วงกล่าวร้ายนินทาเราก็หาไม่ เพราะว่าพระยาวิกรมพาหุก็ทรงพระชราวุฒภาพโดยประการทั้งปวง การสืบสายรัชชศาสนนี้สมควรแก่พระลูกเจ้าของพระราชาวิกรมพาหุ ถึงจะยังเยาว์ก็สมควร ความพิจารณาเห็นของเราว่า การอันนี้ไม่สมควรแก่พระยาคชพาหุเลย พระยาคชพาหุนั้นจะได้เกี่ยวพันในราชสมบัติมาแต่กาลใดก็หามิได้เลย มาทำความข่มเหงคิดเอาราชสมบัติสวมเกล้าเอาเท่านั้นเอง ครั้งนั้นเมื่อปฤกษากันแล้วก็ได้ทำลายพลณะค่ายเวลการ โดยการแจกจ่ายให้ปันทรัพย์แก่พลทหารทั้งสิ้น ยกไว้เสวกบางเหล่าแลชนจำพวกภายในพระราชสำนักของพระยาคชพาหุเท่านั้น

ครั้งนั้นชาวแว่นแคว้นทั้งหลายที่อยู่ในฝักฝ่ายพระยาคชพาหุต่างก็แต่งราชทูตให้ไปทูลพระราชาเจ้าทั้งสองฝ่าย โดยบรรยาย

เปนอเนกว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักเปนน้ำหนึ่งใจเดียวจะชำระราชสมบัติให้เรียบร้อยถวาย ขอแต่พระองค์ทรงอุปถัมภกบำรุงส่วนเดียวเท่านั้น

ณลำดับนั้นพระพี่น้องสององค์คือ พระกิตติศิริเมฆ แลพระศิริวัลลภ ก็รวมพลเสนาของตนโดยฉับพลัน ยกถลันเข้าไปในย่านกลางแว่นแคว้นทั้งสองทัพแล้ว ยับยั้งตั้งอยู่ทั้งสองปีกกา จัดทูตส่งไปเจรจาให้ทูลแก่พระยาคชพาหุ

ลำดับนั้นพระยาคชพาหุภูมิบาลก็ให้ประชุมเสนาอำมาตย์ของพระองค์ทรงปฤกษาการสงครามว่า เดี๋ยวนี้กองทัพเวลการทั้งหมดพากันคิดคดเปนศัตรูตรงตัวเฉภาะหน้า พระราชาสององค์ยกตรงเข้าเมืองเพื่อก่อสงครามต่อแว่นแคว้นของเราทั้งหลาย เพราะฉนั้นในชั้นต้นนี้เราตีปรปักษ์ตรงหน้า ที่มีกำลังยกมานี้ให้แตกเสียก่อนโดยฉับพลัน แล้วยกกันเที่ยวตีปรปักษ์กองอื่น ๆ ให้สำเร็จเสร็จไปโดยเรียบร้อยเถิด พระยาคชพาหุเมื่อปฤกษาตกลงกันเด็จขาดแล้วก็ตรัสให้ประมวญพล ยกเสนาทั้งสิ้นจัดเปนองค์ทรงประทับเปนจอมพล ยกเข้าไปผเชินฉานด้วยพระราชาศิริวัลลภ

แม้ว่าพระศิริวัลลภราชก็ได้ต่อรบด้วยสามารถอย่างเข้มแข็ง กองทัพสองฝ่ายได้ประชิดรบพุ่งกันตั้งแต่เช้าจนบ่ายล่วงเข้าสายัณหกาล กองทัพพระภูบาลศิริวัลลภไม่สามารถจะต่อต้านกองทัพ

พระเจ้าคชพาหุได้แม้แต่เล็กน้อย เหตุนั้นพระศิริวัลลภจึงตรัสให้ถอยทัพแล้ว ยกกลับไปสู่แว่นแคว้นของตนโดยฉับพลัน

ถึงแม้ว่ากองทัพแห่งภูมิบาลกิตติศิริเมฆนั้น ก็ได้พ่ายแพ้แก่พระราชาคชพาหุ ยกทัพกลับไปพระนครตนโดยนัยเดียวกันดังนั้น ฝ่ายว่าพระราชาคชพาหุทำสงครามครั้งนั้น มิได้เสื่อมเสียผู้คนพลเสนาเลย แม้แต่วัตถุเล็กน้อยก็มิได้มี ได้กรีธาทัพกลับเข้าพระบุรีโดยพิไชยยาตราโดยสวัสดิภาพ เมื่อพระภูมิบาลเจ้าผู้ทรงมหิทธิพลมากนั้น ครั้นข่มขี่พลนายกทั้งหลายคือบุคคลที่เปนนายทัพอันมีความผิดร้ายนั้น ทำแว่นแคว้นให้สงบราบคาบแล้ว ก็เสด็จประทับอยู่ณพระนครของพระองค์โดยศุขสำราญ

จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระภูบาลเจ้าทั้งหลาย ต่างฝ่ายก็ได้ทำมิตรสัมพันธ์ต่อกันแลกัน แล้วต่างพระองค์ก็ผ่องแผ้วโดยผาสุกภาพ

ครั้งนั้นพระปรักกมพาหุ[๑] ผู้บันเทิงใจของพระเจ้าธรณีบาลทรงพระเจริญวัยวัฒนาการประกอบด้วยปรีชาสามารถเฉลียวฉลาดในศิลปศาสตรทั้งหลาย ศึกษาสำเร็จเสร็จสิ้นทุกประการมีพระวิจารณญาณอันแรงกล้า พิจารณาในราชกิจน้อยใหญ่ทั้งหลายมากมาย มีพระอัธยาศรัยยิ่งใหญ่ประกอบด้วยภาคคุณบุญศิริ

---

๑ โอรสพระมานาภรณ์ (วีรหาหุ)

อันล้นพ้น พระองค์ผู้มีน้ำพระไทยเปนอรรคมานยอดความคิดอันสมควร เสวยศุขอยู่ด้วยพระมารดาและภคินีของพระองค์ ทรงเล่นสำราญด้วยอเนกพาลกิฬา คือเครื่องสำหรับเด็กเล่นมากอย่าง วันหนึ่งทรงดำริห์ว่าขึ้นชื่อว่าพระราชบุตรทั้งหลาย ผู้ประกอบ ด้วย สูรภาพ ความองอาจ กล้าหาญเห็นปานดังอาตมานี้ ไฉนหนอจึงมาสำนักอยู่แล้วในปัจจันตทิศประเทศเช่นนี้เล่า เดี๋ยวนี้ก็ควรแล้วที่อาตมาจะไปสู่ประเทศอันเปนชาติประเทศคือถิ่นที่กำเนิดของเรา เสวยราชสมบัติตำแหน่งพระยุพราชเถิด เมื่อดำริห์ฉนี้แล้วก็เสด็จออกจากปัจจันตประเทศนั้น มีหมู่ปริชนตามเสด็จไป ได้ยกกันไปโดยลำดับจนถึงเมืองสังขนากัตถลิ (สังขกัตถลิก็ว่า) ฝ่ายว่าพระกิตติศิริเมฆได้ทราบว่าพระปรักกมพาหุกุมารมาสำนักอยู่ณบ้านแห่งเมืองสังขกัตถลินั้นก็ทรงยินดีด้วย มาดำริห์ว่า อภาวา รชฺชทายาทสมานสฺส อันว่าบุทคลผู้ใดเล่าได้ถึงความเดือดร้อนใจอยู่ทุกเมื่อประดุจดังอาตมา อันเปนบุคคลผู้เดียวเปลี่ยวใจ ก็เพราะความที่แห่งเรามิได้มีพระราชบุตรที่จะให้รับรัชทายาทเท่านั้น เมื่อเราได้เห็นพระปรักกมกุมารมีรูปทรงสัณฐานละม้ายเหมือนพระเชษฐาทรงบุญญายิ่งใหญ่อยู่เสมอ ก็เหมือนกับเราได้เห็นพระภาดาของเราฉนั้น

เมื่อท้าวเธอทรงรำพึงถึงพระเชษฐภาดาอยู่ดังนี้ ก็บันดาลเกิดความปรีดาปราโมทย์เปนกำลังในพระหฤทัย จึงตรัสสั่งให้

ประดับประดาตกแต่งพระนครให้งดงามอย่างบันเทิงใจ ประกอบไปด้วยเสาไต้คือโตรณเปนอาทิทั้งหลายโดยประการเปนอเนกเรียบร้อยแล้ว ครั้นถึงดิถีศุภวารมีนักขัตฤกษ์พิเศษแล้ว พระนรินทรเจ้าก็เสด็จกรีธาพโลฆแวดล้อมด้วยหมู่พลเสนา เสด็จทวนทางขึ้นไปหารับพระกุมาร เมื่อท้าวเธอได้ทอดทัศนาการเห็นพระกุมาร ผู้ทรงคุณอันประกอบด้วยสรรพกัลยาณลักษณเปนอนัญญสาธารณ์ ก็แสนที่จะเบิกบานชื่นชมทรงสวมกอดพระกุมาร โดยน้ำพระไทยรักใคร่ไว้ณพระอุระแล้ว จุมพิตแล้วจุมพิตเล่าณะเบื้องบนกระหม่อมพระกุมาร

ฝ่ายราชบริพารหมู่ใหญ่ต่างก็พากันหลั่งไหลอัสสุชลธาราด้วยความปลาบปลื้ม เมื่อลืมตาเห็นพระกุมารนั้นมิอาจที่ว่าจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้ ต่างหลั่งไหลอัสสุชลลงทั่วหน้ากัน

ครั้นสร่างโศกศัลย์แล้วพระนฤบาลจึ่งจูงองค์พระกุมารให้ขึ้นทรงยานพาหนะร่วมกับด้วยพระองค์ ชาวพนักงานก็ขานไชบันลือลั่นกลองไชยเภรีตีแห่นำเสด็จ เสียงประหนึ่งเอ็ดอึงคนึงไพรทั่วทิศาภาค จนยาตรามาสู่พระบุรีอันประดับตกแต่งไว้แล้วเปนอันดีน่าพึงใจ ท้าวเธอนำพระกุมารเสด็จเข้าภายในพระราชนิเวศน์แล้วทรงแสดงราชมณเฑียรยกให้พระกุมารอยู่สำนักตำหนักใน จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระกุมารก็ทรงพระสำราญการบำเรอ ด้วยหมู่ชาวพนักงานกัญจุกิสอาทิประติบัติบำรุง มีน้ำพระไทยตั้งอยู่ในกาม

คุณความยินดีต่าง ๆ เสวยศุขอย่างประหนึ่งว่าประทับอยู่แล้วด้วยพระบิดาก็ปานกัน

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๖๓ นี้เรียกว่าสังขนากัตถลิปุราภิคมบริเฉท อันพระอาจารย์กล่าวพิเศษไว้แล้วในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวชแก่สาธุชนสัตบุรุษทั้งหลาย ก็จบแต่เท่านี้

ปรมัตถทลาภิคมนบริเฉทที่ ๖๔

อตฺตนาภิมตสฺสาสุ ชาตเทสสฺส ปตฺติยา จำเดิมแก่กาลนั้นมาเมื่อพระกุมารได้บรรลุประณิธาน คือความหวังพระไทยใคร่มาอยู่ณประเทศที่เกิดของพระองค์สมประสงค์แล้ว ก็มีน้ำพระไทยผ่องแผ้วด้วยปราถนา จึ่งทรงตั้งวัตตจริยาเว้นความดำริห์ชั่วดำริห์ผิดทุกประการ ทรงชำนาญในชินาคมคัมภีร์พระศาสนามากมายทั้งคัมภีร์นิติศาสตรทั้งหลายมีโกสัล (หรือโกจัลล) เปนอาทิ ทั้งคัมภีร์ศัพทศาสตรทั้งหลาย แลกาพยวิธีคัมภีร์สนิฆัณฑุกะแลเกฏภศาสตรแลนัจจคีตศาสตรคัมภีร์ศิลปศาสตร คือหัตถิศิลปเปนอาทิ แลธนุขัคคาทิศาสตรสำเร็จโดยพิเศษหาผู้เสมอมิได้ ได้ถึงฝั่งคุณวิชาการแล้วแลทั้งบริหารตนไปด้วยความระมัดระวังตน ได้ประพฤติสม่ำเสมอต่อพระราชาดุจบิดา[๑] ทั้งมีความภักดีเปนเบื้องหน้า ได้อนุกูลผ่อนผันด้วยอุบายชอบอยู่ทุกเมื่อ

ครั้งนั้นพระมหิบดีเจ้าก็มีน้ำพระไทยยินดีโปรดปราน โดยความเอื้อเฟื้อแลอาจารสมบัติสนิทสนมโดยความรักใคร่ทรงพระเมตตาปราณี

---

๑ พระกิตติศิริเมฆนี้ความในนี้เปนอาว์ แต่ในที่อื่นว่าเปนลุง

แลพระกุมารนั้นเคยเสวยศุขารมณ์มีประการต่าง ๆ เปน ต้นว่าการเล่นอุทยานกิฬาและชลกิฬา จึ่งได้เสด็จไปมาในประเทศของตนนั้นอยู่เนือง ๆ อยู่มากาลครั้งหนึ่ง พลียศเปนตำแหน่งแม่ทัพเปนคนภักดีมั่นคงต่อสังฆเสนาธิบดีผู้แม่ทัพใหญ่ ที่พระราชาเจ้าตั้งไว้ให้เปนผู้คอยเปนกองด่านระวังแดนรัฐสิมา ได้สำนักยับยั้งอยู่ณบ้านพทลัตถลิ ธชนีบดีผู้นายทัพได้สดับข่าวว่าพระราชากับพระราชโอรสเสด็จมาสู่ที่ใกล้บ้านพทลัตถลิคาม จึ่งเกณฑ์พลเมืองตัดทางชำระถนนหนทางบ้านนั้นให้สอาดเรียบร้อย เพื่อจะรับเสด็จพระมหิบาลทั้งพระราชบุตร ได้ยืนคอยเฝ้าอยู่ณที่นั้น

พระราชาเจ้ากับ พระราชบุตรทั้งสอง กระษัตริย์ได้ ตรัสวาจาทักทายด้วย ความยินดี อย่างรักใคร่ แก่นายทัพธชนีบดี นั้น เปนมากมาย แล้วก็เสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้นโดยความยินดีที่ธชนีบดีทูลเชิญเสด็จดังนั้น

พระภูบาลเจ้าได้สำนักแรมอยู่ใน บ้านนั้นโดย กาลพอสมควรแล้ว เมื่อวันจะเสด็จจากตำบลนั้น จึ่งมีรับสั่งแก่เสนาบดีผู้แม่ทัพแลนายกองมาเฝ้าประชุมกันอยู่มากมายว่า กาลนี้พระราชบุตรของเราได้ทรงพระเจริญตั้งอยู่ในปฐมวัยแล้ว เปนผู้สมควรดูแลการงานต่างพระเนตรพระกรรณได้แล้ว จำเราจะจัดการพิธีอุปนัยน์ให้เปนมโหปกรณคือการบำรุงใหญ่เสียยังแล้ว

เมื่อเสนาธินายกได้ฟังรับสั่งว่าให้จัดการกัน ก็ได้รีบรัดจัดสรรพมงคลสัตถพิธี มีเครื่องอุปกรณ์พร้อมเสร็จโดยฉับพลัน จัดการเปนเบื้องต้นนั้นเรียกว่า บุรพการครบ ๓ ทิวาราตรี พร้อมเครื่องราชพิธีสุคนธชาติประทีปบุบผาเปนต้น บูชาพระรัตนไตรยเจ้ามากมายเหลือประมาณ

พระเจ้ามหิบาลได้ให้จัดการพิธีมงคล เปนไปโดยสมควรแก่ประภาพ พร้อมด้วยพราหมณ์ทั้งหลายผู้ชำนาญนิติไตรเพ็ททุกประการ ก็แลสมัยกาลครั้งนั้นพระภูบาลพร้อมด้วยพระกุมารทั้งหมู่อำมาตย์ ปรารภเริ่มเล่นวสันตกิฬาเปนพิธีการมงคลใหญ่

กาลครั้งนั้นเปนคราวกาลเล่นวสันตกิฬา พระราชากิตติศิริเมฆเสด็จประทับอยู่ในโรหนนคร มีข่าวว่าพระภาดาทรงพระนามกรว่าศิริวัลลภนั้น ได้เสด็จดับขันธ์ม้วยมรณ์ไป แลราชสมบัติคงได้แก่พระมานาภรณ์ และพระโอรสของพระศิริวัลลภได้เปนสามีนางอมิตตาเทวี

เมื่อท้าวเธอได้ทราบสารคดีแต่ทูตทั้งหลายผู้ไปเฝ้าพระองค์ยังโรหนนั้น ก็ทรงพระโศกศัลย์ถึงพระภาดาเปนกำลังเหลือที่จะอดกลั้น ครั้นได้ทรงฟังปวัติว่าพระกุมารผู้หน่อดนัยนางอมิตตานั้นประสูตร ก็ทรงยินดีค่อยบันเทาพระโศกาดูรนั้นระงับไป จึ่งได้เสด็จกลับจากโรหนสละวสันตกิฬามหรศพเสีย เมื่อเสด็จกลับมานั้นตรัสให้เสนาที่ผู้มีนามว่าสังฆ ให้อยู่ดูแลการในเมือง

นั้น แล้วก็เสด็จไปกับพระกุมารราชบุตร (บุญธรรม) สู่เมือง สัมพัตถสิปุร

เมื่อพระภูบาล เสด็จ เสวยศุขสำราญอยู่ณเมืองสัมพัตถสิปุร ด้วยกุมารนั้น กาลล่วงไปได้ปี ๑ เปนกำหนด ฝ่ายพระประภาวดี ผู้เปนพระเทวีที่สองของพระมานาภรณ์ภูบาลนั้น ได้ประสูตร พระราชบุตรทรงพระนามว่าเจ้าศิริเมฆกุมาร

พระราชากิตติศิริเมฆได้ทรงฟังข่าวสารว่าการประสูตร ยิ่ง ทรงพระโสมนัศตรัสว่าพระกุมารนั้นเปนสัมพันธวงศ์ของเราๆเดี๋ยวนี้ แพร่หลายใหญ่หลวงแล้ว ท้าวเธอแสนสุดที่จะหรรษา

ลงฺกาทีโปปโภเคกเหตุนา มหตา สทา เมื่อพระคันถรจนา จารย์ได้พรรณามาแล้วด้วยปวัติบุญบุคคล บัดนี้จะสืบอนุสนธิถึง บุญญานุภาพ คืออำนาจบุญบุทคลได้สั่งสมอบรมให้พอกภูลใน สันดาน จะให้เห็นชัดแจ้งบุพเพกตบุญญตาภินิหาร จึ่งบรรยาย ขยายอรรถนั้นว่า พระกุมารปรักกมพาหุผู้ทรงบุญญาธิการนั้น ผลบุญ อันสุกรอบคอบ แล้วด้วย เจตนากรรม ที่ทำมา หากตักเตือน ประหนึ่งจะทำสมบัติเกาะลังกาให้เขยื้อนอยู่หวั่นไหว ว่าเหตุแห่ง ราชสมบัติในลังกาทวีปนี้ก็ใหญ่หลวง มิได้เกิดเปนสาธารณะ แก่ชน ทั้งปวงที่จะเสวยรมย์ชมชื่นเลย

กุมาโร โสถ ลำดับนั้นพระกุมารจึ่งได้ทรงรำพึงในพระไทย ถึงเหตุการณ์ที่ได้มีมาแล้ว คือความเสนหาที่พระบิดาได้ทำอยู่

แก่พระองค์ประหนึ่งมิตร ที่รักใคร่ไว้วางพระหฤทัย มีความประเล้าประโลมเอาเนื้อเอาใจอย่างประเสริฐใหญ่หลวงนัก ถึงการที่จะอุปฐากบำรุงบำเรอเหล่าเสนาข้าราชการ ทั้งหลายก็ได้ตั้งใจ ปฏิบัติอยู่โดยมีความภักดียำเกรงเปนเบื้องน่า มิได้ดูหมิ่นดูแคลนเลยพระกุมาร จึ่งมาจำนงพระไทยอยู่ว่า จะใคร่อุปถัมภ์ ค้ำชู เกาะลังกาทั้งสิ้นให้เปนเอกฉัตรอันงดงามโดยฉับพลัน

ครั้นทรงรำพึงอยู่ภายในน้ำพระไทยของพระองค์ จึ่งลำลึกถึงพระเกษธาตุ พระอักขกธาตุ พระคิวธาตุ พระอัฐิธาตุ พระทาฐาธาตุ พระบาตรพุทธปริขารธาตุ พระปทเจดีย พระมหาโพธิสาขา แต่บรรดาเปนของแห่งสมเด็จพระบรมครูเจ้า ทั้งเหล่าพระธรรมขันธ์ ๘๔๐๐๐ ที่องค์สมเด็จพระบรมธรรมสามิศรสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว เพื่อให้เปน อาธารการรองรับพระพุทธศาสนาสนองพระองค์ต่อไปในภายภาคน่า ให้ดำรงอยู่เปนนิจนิรันดร อาศรัยเหตุดังพรรณามาฉนี้ แผ่นดินลังกาทวีปนี้จึ่งได้ชื่อว่า อติมหาทีป คือเปนเกาะอันประเสริฐใหญ่หลวงยิ่งนัก ทั้งเปน ที่พำนัก ที่ตั้ง เปนอากร บ่อเกิดแห่งวัตถุทั้งหลาย มีมณีมุกดาเปนอาทิเปนอเนก ตามสมมุตว่าเปนวิสิฏฐทวีป คือเกาะอันประเสริฐโดยวิเศษยิ่งนักหนาหาค่ามิได้ฉนี้

ถึงแม้ว่า พระเจ้าภูบดี ผู้เปนพระบิดาเรา ทั้งสาม พระองค์ ทั้ง

พระเจ้าลุงมาตุลบดีด้วย ก็ยังไม่สามารถที่จะประพฤติบำรุงเกาะลังกาอันแยกอาณาจักรกันอยู่นี้ ให้เปนเอกฉัตรร่วมราชอาณาจักรเดียวกันได้ไม่ ท้าวเธอทั้งหลายเหล่านั้นเปนแต่เพียงสำคัญตนอยู่ว่า อาตมาได้เสวยสมบัติ อยู่ก็ได้มี ราชกิจ ทำอยู่ แล้วมีสักแต่ว่าประมาณเท่านั้น ๆ เท่านี้ แลได้ปราศจากฉันทความหวังพระไทยในการที่จะบำรุงอาณาจักรให้เปนเอกฉัตร ครั้นได้ราชาภิเษกอันปราศจากฉันทเสียแล้ว ความสระสมการปกครองก็ได้ตั้งอยู่ประหนึ่งชาวบ้านตระกูลหนึ่งเท่านั้น

ท้าวเธอเหล่านั้นได้แผ่เผยอิศระ อำนาจ ก็ชั่วแต่เพียงว่าในรัฐอันเปนแว่นแคว้นของพระองค์ ๆ เท่านั้น ก็ถ้าจะเปรียบความก็คลาย ๆ กันกับคามโภชก ผู้อาศรัยเลี้ยงชีพอยู่แล้วด้วยการงานมีกสิกรรมเปนอาทิเท่านั้น ก็ถ้าพระภูบาลเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ถ้าเว้นไว้คือว่ายังอยู่แต่พระกิตติศิริเมฆผู้เปนเปตไตยบิดาผู้สมควรของอาตมายังคงพระชีพอยู่เท่านั้น ฝ่ายท้าวเธออันเศษทั้งสามพระองค์ผู้เปน พระเจ้าภูบดี ทั้งหลาย ก็ได้เสด็จไปสู่ยถากรรมแล้ว ณกาลอันเปนกลียุค อายุของเราท่านสรรพสัตว์ทั้งหลายที่หลงนับว่าเปนประมายุ คือยิ่งใหญ่หรือยั่งยืน แต่กาลเดี๋ยวนี้ ก็ นับว่า เปน อายุ ปริตตกะ คือ มีชีวิตอยู่ นิด เดียว ประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น ย่อมเหมือนกันทุกคนเปนลำดับไปตลอดทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้เฒ่า ความนิยมอันใดที่โลกโวหารหรือพุทธภาษิต

ตรัสแล้วว่า แต่บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายจักพากันบรรลุถึงความม้วยมรณ์ดังนี้ คำอันนี้จะมิได้มีมาแล้วในโลกนี้แต่ไหนแต่ไรมาหามิได้เลย คือว่าย่อมกล่าวกันอยู่ชั่วกาลเสมอมาว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องจำตาย ครั้นเมื่อสรีรกายนั้นพลันแตกพลันทำลายไปนั้น กาลนั้นก็ชื่อว่าได้ทิ้งสารร่างไปเสียแล้ว แท้จริงนักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณ เปน สารทัสสีได้ แล เห็น ธรรม เปน แก่นสาร มีอยู่จึ่งได้สละละเสียซึ่งอารมณ์ทั้งปวงอันเปนอสารโดยประการทั้งปวงมิได้เพ่งเล็งยึดถือเอาอารมณ์อสารนั้นเลย

บรรดา เกียรติยศใน ฐานันดร ศักดิ์ อันเปนที่ รักใน กาย เรา นี้อาจมีปรกติตั้งอยู่ได้นานชั่วกาลทุกเมื่อ เพราะฉนั้นความเอื้อเฟื้อเคารพต่อเกียรติยศอันพระราชบุตรทั้งหลายเช่นอาตมานี้จำทำแท้

อุมงฺคชาตกาทีสุ จริตญฺจาปิ ภูมิสุ[๑] ถึงแม่ว่าจารีตคือเรื่องราวที่โบราณจารย์ท่านคัดไว้ ในแผ่นดินทั้งหลายมีเรื่องอุมังคชาดกเปนอาทิก็ดี แลเรื่องราวที่นักปราชญ์ได้แต่งตั้งไว้แล้ว ด้วยเปนเรื่องที่พระโพธิสัตว์เจ้าได้บำเพ็ญพระบารมีทั้ง-หลายล้วนอาศรัยแล้วซึ่งคุณ คือความเปนวีรภาพเปนอาทิก็ดีแลในโลกิยกถาทั้ง หลายที่ กล่าวแล้วในหนังสือรามายนะแลภารตเปนอาทิก็ดี ล้วนแสดงด้วยความเพียรความกล้าหาญของพระรามยกยอพระรามผู้ฆ่าราพณาสูรให้ตักษัย แลประวัติในการ

---

๑ เปนภูริสุก็มี

ยุทธสงครามที่ได้ฆ่าพระราชาทั้งหลายมีพระยาวิยโยทน[๑] เปน อาทินั้น เปนการสำแดงวิกรมาดิสัย คือความเพียรกล้าหาญ อันยิ่งใหญ่ ของพระราชบุตรบัณฑุทั้งห้าพระองค์ และอิติหาส กถาก็ดี ที่ได้พรรณาเรื่องราวในเทวาสูรสงครามแต่ก่อน แล จริตคือเรื่องที่เปนพรตหรือวัตตจริยา อันพระมหิบาลทั้งหลายมี พระยาทุสนตา[๒] เปนอาทิได้แต่งไว้ และอุมมูลิตพรตของจานัก- กพราหมณ์ผู้ประเสริฐในเรื่องวงศ์พระยานันทราช ที่ได้ฟังแล้ว สามารถให้เกิดพุทธิพล หรือนัยหนึ่งว่าเมื่อฟังเรื่องพุทธิพลเอง จา นักกพราหมณ์ผู้ประเสริฐที่ได้ทำลายพระอำนาจนันทวงศ์นั้นก็ดี

เรื่องราวทั้งปวงเหล่านั้นก็ยังปรากฏมีอยู่ในโลก ตราบเท่า ทุกวันนี้ ก็แต่ล้วนสำเร็จเปนความฝันในอันมิได้สระสมข้อสืบต่อ ของชนทั้งหลายเหล่านั้นเท่านั้น ก็แลชีวิตอันได้แล้วอย่างดีนี้ก็มา เปนอสาธารณ์แก่ชนทั้งหลายจำพวกนั้นเล่า นักปราชญ์ทั้งหลาย เหล่าใดล้วนเปนผู้สามารถจะตกแต่งเรื่องราวให้ประเสริฐจริงหาที่ เปรียบมิได้ก็ดี ย่อมมีอยู่ หากว่าเราได้มาเกิดเปนกระษัตริย์ รุ่งเรืองเปนวีรกระษัตริย์ในขัตติยวงศ์ และจะไม่ทำความรุ่งเรือง ให้แก่วีรกระษัตริย์ไซ้ ก็ได้ชื่อว่าชาติคือความสมภพเปนตัวตน เราเปล่าจากประโยชน์หาแก่นสารมิได้แท้

---

๑ เปนทุยโยชนบ้าง ๒ ทุสนัตบ้าง เห็นจะเปนท้าวทุสยนต์ในเรื่องสกุนตลา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัตยุบันนี้

กาลที่ล่วงไป ๆ ของท่านทั้งหลายเหล่านั้น ก็เปนกาลสมบัติ คือความถึงพร้อมโดยกาลเท่านั้น เต อธิกา ท่านผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายนั้น ก็เปนผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณทั้งหลายมีปัญญาคุณเปนอาทิยิ่งกว่าเรา เมื่อพระองค์ทรงดำริห์รำพึงดังนี้แล้วจึ่งมาคำนึงว่า กาลนี้พระบิตุราชของอาตมาได้ดำรงพระชนม์อยู่ในปัจฉิมวัย[๑] ฉนี้ ก็ราชสมบัติอันเปนมรดกของพระราชบิดาเรานี้ก็จะพึงตกอยู่ในเงื้อมมืออาตมาโดยประการใด เมื่อเจตนาของเราได้เข้าไปสู่แห่งอำนาจใช่รัศมีคือสง่าราชี สำหรับพระราชาแลจะมาประมาทอยู่ฉนี้ อย่าเลยหากว่าความปราถนาได้มีแล้วฉันใด ว่าเรามีชาติอันประเสริฐกล้าแขง ก็เมื่อเราสำนักอยู่อย่างนี้เปนนิตย์ไปเราต้องส่งจารบุรุษของเราให้เที่ยวไป แลเที่ยวไปด้วยตนเองไซ้ ก็จะพึงรู้จักได้ซึ่งความประพฤติแต่มณฑลคือแว่นแคว้นอื่น ๆ แต่แว่นแคว้นต่อไป

ความ อธิบายตาม รูปของเรา เมื่อจะ ประกาศ การปล้น ของปัจจนิกทั้งหลายตามที่ฉันใดที่จะทำฉันนั้น แต่ว่าจะสามารถหรือไม่ที่จะเที่ยวไปดังนั้น ก็บรรดาชนทั้งหลายเหล่าใดที่มีอยู่ในพระนครนี้ ชนทั้งปวงนั้นก็มีอยู่เฉภาะหน้าของเรา จักบอกข่าว

---

๑ วัยมี ๓ คือปฐมวัย ๑ มัชฌิมวัย ๑ ปัจฉิมวัย ๑ ถ้านับร้อยปีเปนอายุขัยท่านจัดปฐมวัย ๓๐ มัชฌิมวัย ๔๐ ปัจฉิมวัย ๓๐ ถ้านับ ๘๐ ปีเปนอายุขัยท่านจัดปฐมวัย ๒๕ มัชฌิมวัย ๓๐ ปัจฉิมวัย ๒๕

ความเปนกองทัพแห่งศัตรูทั้งหลายว่ามีเปนอเนก เราทำการรบสัก ๗ ครั้งก็รวบเอาแว่นแคว้นต่าง ๆ ทั้งพระบิดาแลเจ้าแผ่นดิน ๓ พระนครให้เปนอันเดียวกันได้ การที่จะชำระแว่นแคว้นให้บริสุทธิ ด้วยความเปนอันเดียวกันนี้ก็ทำได้ด้วยยาก ถึงอย่างไรก็ดีเราก็อาจที่จะยึดเอาราชสมบัติเมืองเล็ก ๆ เข้าไว้เสียก่อนแต่เรายังกำลังหนุ่มอยู่ ความสำเร็จราชสมบัติพระราชานั้น ก็จะเปนมูลของบุคคลผู้กล้าหาญ คำกล่าวหาว่า ความดำริห์ร้ายของท่านดังนี้ ว่ากรรมนี้จงห่างไกลนักดังนี้ ก็จะเปนดังหลาวทั้งหลายเปนอเนกเข้าเสียบหูอยู่ทุกเมื่อ โดยความที่กระทำดังนี้ เปนของใหญ่มากมาย ในมณฑลแห่งพระราชาอื่น ก็คำทั้งปวงนั้นของคนความคิดถ่อยกล่าวโดยรู้ความเปนจริงอย่างไรเกิดแล้ว เราจะพึงเชื่อถือหรือไม่เล่า

เมื่อพระกุมารคำนึงแล้วว่า เราและจะไปยังปรมณฑลด้วยเลสอันใดอันหนึ่งโดยเร็ว สมควรที่จะรู้ได้ในปรมณฑล ถึงหากว่าพระภูบาลผู้บิดาเราจะทรงทราบความตริกของเรา ก็จะทรงพระดำริห์ว่า การทำดังนี้เปนวงศ์ชาติของอภิชาตบุตรของพระองค์ (เรา) แต่ว่าทรงห้ามปรามโดยทรงพระกรุณายิ่งใหญ่ ว่าการไปสู่ศัตรูวิสัยนั้นหาประโยชน์มิได้คือจะพึงมีแต่ความเสียหายถ่ายเดียว ถ้าฉนั้นความสำเร็จมโนรถก็จะไม่มีแก่เราโดยประการทั้งปวงเลย ตสฺมา นิคุฬหรูเปน เหตุดังนั้นการจะไปของเราให้

เปนกรรมอันเจริญแล้ว ก็จำจะซ่อนไปโดยความซ่อนเร้นดังนี้แล อยู่มาเพลาราตรีคืนวันหนึ่งพระกุมารนั้นได้โอกาศรู้ว่าเปนคราวเคราะห์ดีแล้ว พระบิดาจะไม่ทรงทราบในการหนีไปของพระองค์ฉันใด ขณะเช่นนั้นแลเปนอุบายไม่ควรให้ล่วงเปล่าไปเสีย เมื่อดำริห์ฉนี้แล้วพระกุมารผู้ กล้า หาญก็ เสด็จออก จากตำหนักไปโดยประการดังนี้แล

อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย บริเฉทที่ ๖๔ นี้เรียกปรมัณฑลาภิคมนบริเฉท อันพระอาจารย์เจ้าแต่งไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวช แก่สาธุชนผู้ได้สดับแล้ว ก็จบแต่เท่านี้